SALI TOPLANTILARI 92-93

kitap üzerine anatomi dersleri

KALEMŞÖRLERE VE HARFPERESTLERE DAİR

KİTAP ÜZERİNE ANATOMİ DERSLERİ

YAPI KREDİ YAYINLARI

Kitap Üzerine Anatomi Dersleri
Kalemşörlere ve Harfperestlere Dair

Kitap Üzerine Anatomi Dersleri

Kalemşörlere ve Harfperestlere Dair

REDAKSİYON:
FATMA TÜRE

Yapı Kredi Kültür Merkezi Etkinlikleri 92-93
Dizi no: 93-1

ISBN 975-363-226-6

KİTAP ÜZERİNE ANATOMİ DERSLERİ
Kalemşörlere ve Harfperestlere Dair
Redaksiyon: Fatma Türe

© Yapı Kredi Yayınları Ltd. Şti., 1993
Tüm yayın hakları saklıdır.
Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında
yayıncının yazılı izni olmaksızın
hiçbir yolla çoğaltılamaz.
1. Baskı İstanbul, Ekim 1993

İstiklal Caddesi, No: 285-287 Kat: 5 B Blok
Beyoğlu 80050 İstanbul
Telefon: (212) 293 08 24 Faks: (212) 293 07 23

Kapak Düzeni: Mehmet Ulusel
Ofset Hazırlık: Nahide Dikel
Baskı: Altan Matbaacılık Ltd. Şti.

içindekiler

7 Önsöz

9 İskenderiye Kütüphanesinden British Library'ye Kütüphaneler
Mete Tunçay, Jale Baysal, Semavi Eyice, Zafer Toprak

39 Bir Ansiklopedinin İnşaası
Eray Canberk, Fahri Aral, Seyfettin Gürsel, Sadun Sönmez

69 Bir Kitabın Organları
Enver Ercan, Enis Batur, Ferit Edgü, Bülent Erkmen

103 Kitap Kurtları
Hulki Aktunç, Alâattin Eser, Ahmet Oktay, Orhan Duru, Güven Turan

131 Çeviri Yapma Süreci
Ahmet Cemal, Yurdanur Salman, Nevzat Erkmen, Işın Bengi, Serdar Rıfat

163 Çağdaş İletişim Sorunları ve Kanalları Önünde Kitap
Mustafa Aslantunalı, Ünsal Oskay, Süha Arın, Mehmet Ali Kılıçbay

181 Okumanın Yolları Yordamları
Atilla Birkiye, Tomris Uyar, Mario Levi

197 Kitap Nasıl Yapılır?
Enis Batur, Erol Erduran, Mehmet Ulusel, Hüseyin Sönmez

235 Sahaflık ve Kitap Müzayedeleri
Turgut Kut, Sami Önal, Uğur Güracar

önsöz

Yapı Kredi Kültür Merkezi'nin açılış hazırlıklarının sürdüğü dönemde gündeme geldi "Salı Toplantıları". Ayhan Tezcan konuyu açtığında, sanıyorum, çomağı arı kovanına daldırdığının farkındaydı: Bu tür etkinlikleri yasak savmak adına değil de, anlamlı ve kalıcı bir sonuç ortaya çıkarmak için düzenleyecekseniz, açıkcası işiniz kolay olmayacak demektir.

Sözlü etkinlikler yeryüzünün dört bir yanında yapılıyor nicedir. Büyük dünya kentlerinin haftalık kültür takvimleri tıkabasa konferanslar, açık oturum ve paneller, söyleşi ve seminerler, kollokyumlarla dolu. Kervana taşra kentleri de katıldı şimdi. Konuşmak ve dinlemek, aynı köprünün iki ucunu oluşturuyor modern dönemde. İnsanoğlu merakını yenemiyor: Yeni düşünceleri, yeni değerleri, yeni gelişmeleri yetkili ağızlardan duymak için salondan salona koşuyor.

Türkiye'de de, özellikle 1980 sonrasında bu tür sözlü etkinliklerin daha sık ve sistemli yapıldığını gözlemliyoruz. "Salı Toplantıları"nı devreye sokmadan önce tamıtamına neyi amaçladığımızı, hangi sonuca ulaşmak istediğimizi enikonu tarttık. "Salı Toplantıları"nın çerçevesini ve hedefini belirlemek için sayısız pazartesi, salı, çarşamba, perşembe, cuma toplantısı yaptık. Sonunda, önümüzde bazı ön ilkeler netleşti:

"Salı Toplantıları", biribirinden kopuk etkinlikler olmamalı, tam tersine eklemlenen, bir bütünlük kurmaya dönük diziler halinde düşünülmeliydi. Seçilecek konuşmacılar, seçilen konunun vazgeçilmez ögeleri olmalı, herbirini ne pahasına olursa olsun etkinlikte yer almaya ikna etmeliydik. Seçkin, demek ki ilgili ve üretken bir izleyiciyi toplantılara bağlamak için, dahası onların da bir aşamadan sonra tartışmada pay almasını sağlamak için ilkelerden ödün verilmemeliydi. Son olarak da, "söz uçar yazı kalır" gerçeğine

diklenmeli, etkinliklerin bütününü kayda alarak, bir sonraki yılın "Salı Toplantıları" başlarken onları yayımlamış, kitap haline getirmiş olmalıydık.

1992-93 mevsimine dönüp baktığımızda başarılı olduğumuzu söyleyebilir miyiz? Bu sorunun yanıtını *açık* bırakmak zorundayız. Ne ki, projeden ürüne geçerken neler yapılabildi, bunları dile getirebiliriz sanıyorum:

"Salı Toplantıları" için, ilk yıl, dört odak belirledik: Kitap Dünyası, Müzecilik, Sanat, Bilim. Her alanı kendi içinde bir çizgi tutturacak biçimde konu başlıklarına böldük. Katılacak kültür ve bilim dünyası temsilcilerini seçerken herhangi bir kısıtlama sözkonusu olmadı: Ankara'dan, İzmir'den, Paris'ten, New York'tan konuşmacılar geldi. Bir anlayışın, bir dünyagörüşünün, bir kesimin ağır basmamasına özen gösterdik. Olabildiğince duyurduk toplantıları. Kayda aldık, deşifre ettik, konuşmacıların metinleri yeniden gözden geçirmesini sağladık. Aynı özenle yayın çalışmalarını yürüttük.

"Salı Toplantıları" dörtdörtlük bir etkinlik olmuştur diyemeyiz şüphesiz. İlk yılın acemilikleri yıldan yıla geçerken yerini daha eksiksiz bir yapıya bırakacak umudundayız.

"Salı Toplantıları", Yapı Kredi Kültür Merkezi yöneticilerinin ve çalışanlarının uyumlu işbirliği içinde, ilk fikirden bu kitaplara gelen yolda, kollektif bir zeminde gerçekleşti. Önsözü ben yazıyorsam, elim kalem tuttuğu içindir. Yoksa toplam, gerçekten de, en küçük birimden en büyüğüne Merkez'in piramidinde görev alan herkesin emeğidir.

"Salı Toplantıları" zaman içinde kalıcı bir kültürel katkı oluştursun, diliyoruz.

Enis Batur

iskenderiye kütüphanesinden british library'ye kütüphaneler

6 Ekim 1992

YÖNETİCİ: METE TUNÇAY

KONUŞMACILAR: JALE BAYSAL, SEMAVİ EYİCE, ZAFER TOPRAK

Jale Baysal- Ben genel olarak İskenderiye Kütüphanesinden British Library'e kadar olan bitenleri kilometre taşlarıyla deyim yerindeyse özetlemeye çalışacağım. Genel çerçeveyi çizeceğim sonra sayın Profesörler kendileri diledikleri konuda diledikleri kadar konuyu daha ayrıntılarıyla açabilirler.

İskenderiye Kütüphanesi Helenistik Çağın ürünü, M.Ö.335-330 arasındaki dönem. İskender'in İmparatorluğu dağıldıktan sonra çeşitli imparatorluğun parçalarında İskender'in generalleri hükümdar olmuşlar, Mısır yöresi de Ptoleme Hanedanının eline geçmiş İskenderiye Kütüphanesi Ptoleme Hanedanının yarattığı bir kütüphane. M.Ö. 250 senesinde kurulmuş 500 veya 700 bin papirüs tomarını biriktirebildiği söyleniyor ki bu gerçekten inanılmayacak kadar büyük bir rakam. Hele bugünlerde böyle matbaalarda bol bol kitap üreten işlikler olmadığına göre 700 000 papirüs tomarım topladım demek kolay bir iş değil. Bugün bizim Milli Kütüphanemizin mevcudu kitap cildi olarak 800.000 civarındadır. Söylendiğine göre bu kadar büyük bir mevcut toplamış, kütüphanede zamanın bilim adamları çalışmışlar, yazıcı köleler kitapları çoğaltmışlar, aynı zamanda kitap üretmişler, yalnız kitabı ulaştırmamışlar okumak isteyenlere kitapları çoğaltmışlar. Ve M.Ö. 47'de Sezar'ın Mısır'ı işgali sırasında limanda çıkan yangın şehre sirayet etmiş ve kütüphane de o sırada yanmış yıkılmış. Serapeion tapınağının yanında bir başka küçük kütüphane daha vardı, İskenderiye çok dolduğu zaman onun papirüslerini oraya getirmişlerdi, elde kalanları oraya taşıtmışlar. Serapeion Kütüphanesi öbürünün devamı olarak M.S. 390-400'lere kadar bilim metropolü rolünü üstlenmiş İskenderiye Kütüphanesinden. Muzayyon Kütüphanesi Ptoleme Kralların-dan I. Soter'in ismine bağlanıyor, ondan sonra Philadelpus çalışmış kütüphane mevcudunu artırmak için. Ve kütüphane için anlatılacak pek çok hikâye var.

Helenistik Çağ genel olarak sanatı ve bilimi geliştirmek aracı olarak kütüphaneleri kullanma fikrini yaratmış olan bir çağ. Yalnız İskenderiye Kütüphanesi yok, Bergama'da da Bergama Kütüpha-

nesi var, kütüphaneler arası yarışmalar var, kim hangisini geçecek yarışmaları.

Bu dönemin sonrasında, Helenistik Çağın sonrasında, ilk Hıristiyan Kiliselerinin kütüphanelerine rastlıyoruz. Eski Yunanistan'dan günümüze ayakta hiçbir kütüphane kalmamıştır Eski Yunanlıların getirdikleri hiçbir kütüphaneyi bilmiyoruz. Yalnız tarihsel kayıtlar, tarihsel kaynaklar Atina Tiranı Plistratus'un M.Ö.540 da Atina'da bir kütüphane kurduğunu söylüyorlar.Bu kütüphane Pers Kralı Serhas Atinayı işgal ettiği zaman İran'a götürülmüş, savaş sonrası anlaşmalara dayanılarak da tekrar Atina'ya geri getirilmiş. Bu olay o çağlar için bir kütüphanenin ne kadar önemli, savaş sonrası anlaşmaya girebilecek kadar önemli olduğunu bize göstermektedir, eskilerin kitapları çok kıymetliymiş.

Yunanlılardan birşey kalmamış, Romalılardan pek çok kütüphane kalmış, Roma Cumhuriyetinin demokratik yasaları bütün vatandaşlara açık kütüphane fikrini getiriyor. İlk olarak yine M.Ö. 39'larda Phasellius Pulio Roma'nın idari yapılarmm yanında bir kütüphane kuruyor, halka açık bir kütüphane. Bu kütüphaneyi bugünün kütüphaneleri ile karıştırmamak lazım, çünkü bugün halk kütüphanesi en aşağıdaki halk katlarına kadar inmeyi, görev edinmiş, çocuklara hizmet etmeyi görev edinmiş bir kütüphane . Bu özgür Roma'lıların yararlandığı bir kütüphane Asil Polion'un kurduğu kütüphane.

Daha sonra Roma'da başka kütüphaneler de kurulmuş, mesela Avgustinus'un kurduğu bir kütüphaneden bahsediliyor Apollo tapmağı yakınmda bir yerde çok ünlü bir kütüphane. Büyük Konstantin zamanında 26 tane kütüphanesi varmış Roma'nm, yalnız Roma'da kütüphane kurmadılar, Anadolu'da, Afrika'da, Yunanistan'da kütüphaneler kurdular. Anadolu'dakilerden Efes Kütüphanesi son yıllarda restore de edildi ayakta. Bize Roma Kütüphaneleri'nin binaları hakkında canlı bir fikir verebiliyor.

Roma Kütüphane'lerinin arkasmdan da ilk Hıristiyan Kiliseleri'nin kütüphaneleri geliyor. Kayseri'de, Filistin Kayseri'sinde, Beytüllahm'da, Kudüs'te pek çok kütüphaneler kurmuşlar, onlar da yeni bir dünya görüşü yeni bir düşünce getirdiklerine göre dünyaya, vaktiyle Muzayyon'u kurmuş olanlar gibi onlar da kendi düşüncelerini savunacakları bir kütüphaneyi, kitaplar merkezini yaratmayı istiyorlardı herhalde.

Bu kütüphanelerden Filistin Kayseri'sinde kurulan Muzayyonun oynadığı rolü oynamıştır deniliyor, yani bir örnek rolü oynamıştır öbür kütüphaneler için. Bunun arkasmdan Hıristiyanlığın

daha geç dönemlerinde manastır kütüphaneleri dediğimiz kütüphane türüyle karşılaşıyoruz. Manastır Kütüphaneleri ortaya çıkıyor, bir manastır kütüphaneler kültürü var. Bu konuda şu bilgi bizim için önemli; Benedikto Nossia, Benedik tarikatının kurucusu. Papazların yaşama kuralları arasına kitap çoğaltma işini de koymuş. Bir papaz ne yapar böyle oturur, böyle kalkar, böyle yer böyle içer ve kitap çoğaltır, kitaplara resimler yapar. Kitap süslemeciliği de makbul bir iş, yani sevap fikrine bağlı olarak kitap fikrini yüceltiyor. Böylece manastırlarda bir çok kütüphaneler kurulmuş. Umberto Eco, Gülün Adı kitabında bir manastır kütüphanesi konusunda bize epeyi birşeyler anlattı, yalnız onun anlattığı kütüphane (aslında bir romandan bahsetmek doğru olmayabilir, bilimsel değil diye düşünülebilir ama Eco kendisi bilimsel bir adam) Diyor ki ortaçağı avucumun içi gibi biliyorum, ama bugünü televizyon ve gazeteden ne kadar öğrenirsem o kadar biliyorum diyor. Ortaçağı avucunun içi kadar iyi bildiğine göre bizim de O'nun bilgisine iltifat etmemiz ayıp olmaz sanırım. Ama U. Eco'nun tasvir ettiği kütüphane çok mevcutlu bir kütüphane gibi görünüyor, halbuki 500-1000 arasında olur manastır kütüphaneleri mevcutları, daha yukarılara çıkamamışlar, çeşitli kaynaklarda hep bu rakamlarla karşılaşıyoruz. En ünlüleri manastır kütüphanelerinin Monte Cassino, Benedikto Nossia kendisi tarafından kurulmuş bir kütüphane, Kuluni, St Gallen bunlar büyük önemli manastır kütüphaneleridir.

Manastır kütüphanelerinin arkasından Rönesans Çağı ve Reformasyon, yani dinde yenileştirme hareketi geldi. Dinde yenileşme hareketleri manastır kütüphanelerinin prenslik ve krallık kütüphanelerine katılmasıyla sonuçlandı.

14. yüzyılın sonu ile 15. yüzyılın başında prensler ve Dükler özellikle kütüphane kurmayı merak etmişler ve bu merak İtalya da başlamış sonra Frans'ya İngiltere'ye başka ülkelere yayılmış, soylular, zenginler, krallar, prensler güzel büyük kütüphaneler kurmuşlar.

Fransız Devrimi de 1793'te millet fikrini getirerek bu krallık kütüphanelerini Milli Kütüphane haline sokmuştur. Yani eski Bibliotek Royaller, Bibliotek Nationel olmuşlar, millete mal edilmişler. Milli Kütüphane dediğimiz tür böylece ortaya çıkmıştır.

British Museum da ismi konmasa, bir milli kütüphanedir denilmese de o milli kütüphanelerden bir tanesidir. Ve son yıllarda 1973'de British Museum da dahil olduğu dört beş büyük kuruluş British Library başlığı altında toplanmış. İngiltere'nin adı konulmamış da olsa resmi olarak milli kütüphane rolünü oynayan bir kü-

tüphanesidir. Bu arada manastır kütüphaneleri hemen arkasından üniversite kütüphanelerini de anmamız gerekirdi, onu atladım hemen geriye dönüyorum.

Avrupa düşüncesine 13. yüzyıla kadar papazlar hakim oldular 13. yüzyıldan sonra üniversiteler rol oynamaya başladılar ve onlar da kendi kütüphanelerini kurdular. İlki 1250'de Paris'te Robert Von Sorbonne tarafından kurulmuş olan Sorbonne Koleji Kütüphane'si ve 1320'de de dünyanın bir kolejler federasyonu, fakülteler federasyonu diye söyleyebileceğimiz bütün konularla ilgilenen ilk üniversitesi kuruluyor. Sorbon'dan önce öbür üniversiteler Bolonya, Salerno, Paris Üniversitesi bunlar belli konularda yoğunlaşan belli konularda araştırma ve çalışma yapan kütüphanelerdir. Halbuki Oxford bütünüyle bilinen ne varsa onların hepsini kucaklama davasında olan bir üniversite ve kütüphanesi de ünlü Bodleian çok eskilere kadar gidiyor tarihi, önemli kütüphanelerden birisi. Şimdi İskenderiye Kütüphanesi'nden başladık neler olmuş o dönem içinde görebildiğim kadar onları söylemeye çalıştım bundan ötesi daha ayrıntıya inmek olacak daha ileriki saatlerde bahsedeceğiz.

Ortaçağda kitaplar raflara zincirlerle bağlanıyordu, okuyucu istediği zaman bu sefer kitap rahlelere zincirlerle bağlanıyor, kitap dışarı çıkmıyordu, çünkü o dönemde çok değerli şeylerdi.

Ortaçağda Manastır kütüphanelerinden bahsederken İslam dünyasındaki kütüphanelerden bahsetmemek olmazdı. İslam Dünyasında da 10.000.000 mevcutlu çok iddiacı, kütüphaneler vardı yani İslam dünyası kütüphaneler konusunda çok iddiali. Bazı yazarlara göre 10. yüzyılda Avrupa Kütüphaneciliğine göre 200-300 yıl ilerdeydi diyorlar hem derlemelerin zenginliği bakımından, hem de kütüphanecilik yöntemleri bakımından çok ilerdeydi diyorlar.

Osmanlı kütüphaneciliğinin tarihsel kökleri İslam kütüphaneciliğine dayanıyor.

Mete Tunçay- Efendim çizdiği bu panorama için Jale Hanım'a çok teşekkürler. Gerçekten İskenderiye'den British Museum'a hatta daha sonrasına kadar çok güzel şeyler anlattı. Bu arada İskenderiye Kütüphanesi için güzel hikâyeler vardır dedi ama zaman darlığından bunlara girmek istemedi.

İzin verirseniz ben bildiğim bir hikâyeyi anlatmak istiyorum. Rivayet odur ki; Araplar Hz. Ömer zamanında İskenderiye'yi aldığında İskenderiye Kütüphanesi duruyormuş, sormuşlar ne yapalım bu kütüphaneyi diye, Ömer de o kitapların içinde ne yazıyor demiş, ya Kuran'da olan şeyleri yazıyordur, bu durumda lüzumsuz, yahut Kuran'da yazmayan şeyleri yazıyordur bu durumda

yanlıştır. Her halükârda yakın, demiş. Bu batıda çok yaygın bir hikâyedir, ve bu mantığa uyan başka bir sürü örnek bulabilirsiniz. Hakikat odur ki İskenderiye Kütüphanesi, Arap fütuhatından çok önce Romalılar döneminde yanmıştı; ama hikâye hoş. Jale Hanımefendi çok kütüphane saydı, ama İstanbul'un kurucusu büyük Konstantin'in burada açtığı kütüphaneyi zikretmedi onu da ben hatırlatmış olayım. Doğru değil mi efendim? Konstantinopolis'te önemli bir kütüphane Büyük Konstantinos zamanında kurulmuştur.

J.B.- Evet ve böyle büyük bir kütüphanenin kurulmuş olduğu Suilas adlı bir ansiklopedileri var Bizanslıların, o bile yeter diyorlar. Çok büyük bir kütüphaneye dayanmadan böyle bir ansiklopedi ortaya çıkamazdı diyorlar.

M.T.- Biz bazan bu Bizans mirasına sahip çıkıyoruz, meselâ Sıddık Sami, Onar rahmetli, Rektörken bir uluslararası toplantıda, üniversitelerin yaşına göre olan sıralamada öncelik iddia etmiş; Paris, Oxford Üniversitesi rektörü sayılan kişilere "Biz sizden eskiyiz, biz Bizans Üniversitesinin devamıyız" demiş. Kabul etmişler mi etmemişler mi bilmiyorum.

Semavi Eyice- Efendim benim söyleyeceklerimi Jale Hamm fazlasıyla söyledi buna ilaveten benim söyliyeceğim yok. Benim konuşmam daha çok sohbet mahiyetinde olacaktır. Bazı kopuk bilgileri, bazı hatıraları size takdim etmeye gayret edeceğim. Kütüphaneci değilim, benim esas işim biraz arkeologluk biraz sanat tarihçiliği. Fakat bunun dışında kitap meraklısıyım kendi sahamda oldukça iyice sayılabilecek bir kütüphanem var, onun sonu da ne olacak bilemiyorum. Bazı özel kütüphanelerin encamlarını, sonlarını gördükten sonra şahsen karamsar oluyorum. Tanıdığım bazı kişilerin binbir özenle toplanmış kitapları sahiplerinin ölümünden sonra perişan oldu gitti. Çok sevdiğim ve saydığım ve ortaokuldan beri hocam olan rahmetli Prof. Cavit Baysun (1899-1968)'un eşsiz zenginlikteki özel kütüphanesinin, çok şükür ki, bir kısmı burada, Yapı Kredi Kütüphanesi'nde. Fakat bunların buraya intikal etmeden önce bir iki talandan geçtiğini de unutmamak lazım.

Kütüphane fikri tarihin en eski çağlarından beri var Yalnız bir hususa dikkat etmek gerekir: erken devirden bahsedilirken kütüphane ile arşiv birbirine karıştırılmaktadır. Mezopotamya ve Anadolu medeniyetlerinin bırakmış oldukları belgeler koleksiyonları kütüphanelerin kalıntıları gibi kabul ediliyorlar. Bunların bulundukları yerler kütüphane değil arşivdir. Boğazköy tabletleri ile Mezopotamya'da bulunan bazı toplu tabletler arşiv malzemesidir. Şu

halde kütüphane ile arşivin ayrı şeyler olduklarına dikkat etmek gerekir.

İlkçağdan itibaren Anadolu'da da bazı kütüphanelerin kurulduğu bilinir. Hatta Antik çağ içinde, Yunan medeniyetinin meydana getirdiği kütüphanelerden birinin Karadeniz Ereğlisi'nde, bu kıyı şehrini idare eden Tiran tarafından derlendiğine dair bilgi vardır. Fakat bu en eski kütüphanelerin yerleri bile belli olmadıktan başka, binasların biçimleri ve içlerinde neler bulduğu hakkında fazla birşey bilinmez. Yalnız Hellenistik döneme ait olan Bergama Kütüphanesi hakkında bilgi vardır.

Roma çağının en ünlü kütüphanelerinden biri, Anadolu'da M.S. 110-135 yılları arasında yapılan, Ephesos'da Celsius kütüphanesidir. Cephesi muhteşem bir anıt görünümünde olan bu binanın içinde kurucusunun da mezarı bulunuyordu. Bu vakıf kütüphanelerden bazılarında kurucu, mezarını vakfettiği kütüphane binasının yanına yaptırmıştır. Yani bu kitaplardan faydalananlar, kendisine bir Fatiha okusunlar düşüncesiyle. Fakat ne yazık ki, biz bu ince düşünceyi de pek dikkate almadık. Hepinizin bildiği Yerebatan sarnıcı girişinin az ötesinde, son dönem Osmanlı tarihinin başta gelen yazarlarından Esad Efendi (1789-1848)'nin, konağının yanında yaptırarak vakf ettiği kütüphaneyi boşaltmış, sonra da kiraya vermişizdir. Uzun bir süre basımevi olan bu küçük bina şimdi zannederim turistik eşya ve halı dükkânı olmuş durumdadır. Halbuki Esad Efendi ve ailesinden bazı kişilerin mezarları da kütüphanenin hemen yanında idi. Bu mezarların üstüne öteberi yığan kiracı bunların görülememesi için önüne bir duvar da örmekten çekinmemişti. Şimdi küçük ve çirkin bir pencere açmışlar, mezarları görebilirsiniz. Diğer bir örnek ise Eminönünde Sultanhamamı'nda Aşir Efendi kütüphanesidir. Burada Yenicami'ye ve Büyük Postahanenin arkasına uzanan iki caddenin birleştiği köşede olan bu kütüphane de uzun yıllardır kumaş mağazası olmuştur. Arkasına bu kültür ocağına gelir sağlamak üzere bir de han yapılmış ve kurucusu ile bazı yakınlarının mezarları kütüphanenin yanına yerleştirilmişti. Kitaplar buradan çıkarılırken, mezarlar da başka yere taşınmış ve yakın tarihlere gelinceye kadar üst kattaki okuma salonunun tavanını süyleyen nakışların üstünden badana geçirilerek, burası alttaki mağazanın deposu haline getirilmiştir. Daha ileride tekrar Osmanlı kütüphanelerine dönmek üzere Bizans kütüphanelerinden bahsedelim.

Bizans döneminde İstanbul'da önemli bazı kütüphanelerin bulundukları bilinmektedir. Bunların başında hiç şüphesiz İmparator-

luk veya Saray kütüphanesi gelmektedir. Bizans devletinin en başta gelen yazarlarmdan olan İmparator VII. Konstantinos Porphyrogennetos (912-959) Büyüksaray'ın çok sayıdaki pavyonlarmdan birinin alt katmda bir özel kütüphaneye sahip bulunuyordu. Bizans saray kütüphanesinden ayrı mı, yoksa beraber mi olduğu bilinmeyen bu kütüphanede de pek çok yazma vardı. Batı'nm çeşitli müze ve kütüphanelerine dağılmış olan birçok tamam veya parça halindeki Bizans yazmasmm Saray Kütüphanesinden çıktıkları tahmin edilir. Nitekim şimdi Paris'te olan ve İmparator II. Basilleios (963-1025) ithaf edilmiş olan minyatürlü bir elyazmanm İmparatorluk sarayı kütüphanesinden başka bir yere ait olabileceği düşünülemez.

İstanbul'da saray dışmda, Yerebatan sarnıcı çevresinde bir yerde, Oktogon denilen bir büyük kütüphane vardı. Ünlü İskenderiye kütüphanesinin yanması, İslâmiyete karşı Hıristiyanlar tarafından Müslümanlara yamandığı gibi, Oktogon'un da yanması suçu da 726-842 yılları arasmda hüküm süren, "Resim düşmanı" (İkonoklasma) tarafları İmparatorlardan birinin üzerine yıkılmıştır. Halbuki Oktogon kütüphanesi daha önceleri yanmıştı. Yalnız İkonoklasma döneminde, Patrikhaneye ait bir kütüphane, tesadüfen içinde çıkan bir yangm sonunda harap olmuştur.

Bizans manastırlarında da, özel kütüphaneler bulunduğu bilindikten başka, bazı manastırlarda keşişler kitap istinsah (kopya) etmekle vakit geçiriyorlardı. Bugün Batı kütüphanelerindeki yazmaların başları ve sonlarındaki notlardan, kayıtlardan birçoğunun İstanbul manastırlarma ait oldukları veya bunlarda yazıldıkları öğrenilmektedir. Nikephoras Eleopiulos admda bir Yunanlı araştırıcı, 461 tarihinde kurulduğu bilinen Studios manastırı kütüphanesindeki kitaplar ile burada yazılanlardan çeşitli ülkelere dağılmış olanları, içlerindeki kayıtlardan tesbit ederek bir kataloğunu meydana getirdi. ilgi çekici bir husus da şudur ki, İstanbul'un fethinden bir süre sonra İmrahor (Mirahur) İlyas Bey tarafmdan camie ve zâviyeye çevrilen bu manastır kilisesi Osmanlı dönemi içinde de değerli bazı hattatların yetiştikleri bir merkez olmuştur. Cami 70-80 yıldır harabe halindedir. Manastır kütüphanelerinin hepsinin bakımlı ve mükemmel durumda korundukları da sanılmamalıdır. Ünlü Alman tarihçi Ph. Fallmerayer (1791-1861), Trabzon tarihi hakkmda araştırmalar yaparken, birşeyler bulmak ümidiyle gittiği, Trabzon gerilerindeki Sumela manastırı kütüphanesini korkunç bir perişanlık içinde buluduğunu yazar.

İstanbul'un fethinden sonra Bizans kütüphaneleri ne olmuş-

tur? Bu da zihinleri kurcalayan bir sorudur. Ganimet olarak ele geçen kitaplardan bir kısmı Osmanlı sarayına geçmiştir. Nitekim bugün Topkapı Sarayı müzesinde Hıristiyan elyazmaları adı altında toplanmış bir miktar kitap vardır. Bunlar sayıca pek fazla olmamakla beraber, içlerinde önemli olanlar bulunmaktadır. Bunların hepsi de Bizans İmparatorluk sarayından veya kütüphanelerinden derlenmiş de değil, nitekim aralarında meselâ bir Sırp elyazması da vardır. Böylece bunların değişik kaynaklardan toplandıkları anlaşılıyor. Bu yazmalardan bir kısmı da çeşitli dönemlerde hediye yoluyla Batı ülkelerine gönderilmiştir. Sultan II. Abdülhamid tarafından, Macar devletine hediye edilerek Budapeşte'ye yollanan bazı yazmalar bu hususta son örneklerdir. Topkapı sarayındaki bu Hıristiyan yazmaları çok yıl önce bir Alman uzman tarafından incelenerek, bunların etraflı bir kataloğu 1933'te yayınlandı. A. Deissmann tarafından yapılan bu katalog, uzun yıllardır Batı'nın merakını çeken bir konuyu, fetihden sonra Bizans elyazmaları acaba sarayda mı toplandı sorusunu da cevaplamış oldu. Fakat bunlar uzun yıllar bakımsız kaldıklarından, rütubetli yerlerde bırakıldıklarından, çok büyük ölçüde yıpranmış durumdaydı. Bunlardan içindeki minyatürleri bakımından çok değerli bir eser olan Oktateukhos (Tevrat'ın ilk sekiz kitabı)'un Bizans Saray kütüphanesinden çıktığına ihtimal verilir. Bu büyük boydaki yazmayı hazırlatan hatta belki de minyatürlerin yapımında da bizzat çalışmış olan İsaakhios Komnenos, İmparator I. Alexios Komneos (1081-1110)'un küçük oğludur. Fakat açıkca görüldüğü gibi, bu yazmanın minyatürler ile süslenmesi hiçbir vakit bitirilmemiştir. Bazı minyatürler için çerçeveler yapılmış fakat içleri boş bırakılmıştır. Halil Ethem Eldem, müzeler müdürü olduğu yıllarda bu çok değerli yazmayı Almanya'da getirttiği, Hugo Ibscher adlı bir uzmana tamir ettirmişti. Tamamen amatör olarak yetişmiş olan bu eski elyazmalar tamircisi, büyük bir ustalıkla eksik kısımları varaklara bir çeşit kaynak yaparak tamamlamış ve kitabı yeniden ciltlemişti. Hatta eski müzecilerden öğrenildiğine göre, yetiştirmek üzere yanma verilmesini istediği elemanlar bazı bürokratik engeller yüzünden gerçekleşmemiştir.

Topkapı Sarayı Hıristiyan elyazmaları içinde Oktateukhos talihli olanıdır. Fakat katalogda adı geçen bazı yazmaları görmek ve elden geçirebilmek imkânı maalesef yoktur. Varakları çürümüş, neredeyse toz haline gelmiş olan bu kitaplar paketlenmiş olarak durmaktadır. Çok yıl önce paketlenmiş halde ancak dışından bir kaçını görebildiğim bu yazmaların, Süleymaniye'de kurulmuş olan

eski yazmalar laboratuvarında, aradan geçen zaman içinde tedavi görüp görmediklerini bilmiyorum.

Fethin arkasından bazı elyazma kitapların, piyasada dolaştığı da kesin. Ya saray veya manastır kütüphanelerinden çıkma eserler ortalıkta dolaşmış ve bunlar Türkiye'ye gelen yabancılar tarafından satın alınarak ülkelerine götürülmüştür. Bilhassa elçiler bu hususta büyük gayret göstermişlerdir. Alman İmparatorunun temsilcisi olarak Kanunî Sultan Süleyman devrinde İstanbul'a gelen O.G.de Busbeke (Busbecq) de 1555 yıllarında, yoğun diplomatik çalışmaları arasında antik elyazmaları toplamağa vakit bulabilmiştir. Seyahatnâmesinin sonunda, Viyana'daki imparator kütüphanesi için 240 yazmayı deniz yoluyla Venedik üzerinden yolladığım bildirir, ayrıca "arabalar dolusu elyazma da" yanındadır. Fakat Hamon adında bir Yahudi hekimin oğluna ait çok değerli bir Dioskorides yazması gördüğünü, ancak çok para istenildiğinden bunu satın alamadığım üzülerek kaydederken, yüz duka altını istenilen bu eseri İmparatorun satın alabileceğini de sözlerine ekler. Kurt yenikleri ile perişan bir halde olan bu yazma, satın alınmış ve bugün Viyana'da bulunmaktadır. Sunuş yazısından öğrenildiğine göre, daha eski bir eserin VI. yüzyıl başlarında yapılmış istinsahı olan bu nüsha, Juliana Anikia adında, VI. yüzyıl başlarında İstanbul'da yaşamış olan bir prenses'e takdim edilmiştir. Bu prensesin Belediye Sarayı yapılırken bulunan ve döşeme mozaikleri buldozerle parçalanarak denize dökülen sarayı Şehzadebaşında bulunuyordu. Yaptırdığı Polyeuktos kilisesinin kalıntıları ise, Haşim İşcan geçidinin kenarında bugün görülebilir. Bir tıp kitabı olan Dioskorides yazmasının içinde bitki resimleri bulunmaktadır. Bunların yanlarında Arap harfleriyle adları yazılmıştır. Böylece yazmanın bir Bizans kütüphanesinden çıktıktan sonra bir ara bir Müslümana ait olduğu, bir süre onun tarafından kullanıldıktan sonra Yahudi hekim tarafından elde edilmiştir. Hekim Osmanlı sarayında görevli olduğuna göre, bu yazmayı buradan ele geçirmiş de olabilir. Bizans'lı Kritoboulos tarafından yazılan ve dünyada tek nüsha olan Fatih'in hayatına dair yazmanın başındaki bölüm, İstanbul'daki Rus elçisi Lobanoff'un aracılığı ile Topkapı sarayından çıkarılarak, Alman tarihçi Tischendorff'a verilmiş ve bu yazma bölüm bir daha bulunamamıştır!

Bizans kütüphanelerinin baş mobilyası olan kitap dolaplarının basit resimlerini bazı minyatürlerde ve duvar resmi mozaiklerinde görmek mümkündür. Kuzey İtalya'da Ravenna'da 450 tarihlerine ait Galla Placidia mezar binası (Mausoleum) mozaiklerinden birin-

de çift kapaklı bir dolabı vardır. Ayrıca kütüphane binalarında duvarlardaki nişlerin içleri de kitap dolabı olarak kullanıldığma dair bazı Roma dönemine ait izler tesbit edilmiştir. Bizans kütüphane binaları hakkmda ise söylenebilecek fazla birşey yoktur. Yalnız İstanbul'da iki eski binanm aslmda kütüphane olabilecekleri yolunda hipotezler ortaya atılmıştır;

Bunlardan biri, Lâleli'de Fen fakültesi karşısmda sokak içerisinde bununan, fetihden sonra Balaban Ağa mescidi adıyla mahalle mescidine dönüştürülmüş olan küçük, yuvarlak bir yapıdır. Mercan yangmmda harap olan bu yapı, 1930'larda Vakıflar İdaresi tarafından satılmış, kalıntısı da yıktırılarak yerine apartmanlar yapılmıştır. Bina yıktırılıp, temel seviyesine inildiği sırada Arkeoloji Müzeleri müdürlüğü burada zeminden aşağıda kalan kısımda bir araştırma yapmış ve mahzen kısmmda mezarlar olduğu görülmüştür. Böylece bu yuvarlak binanm bir mezar yapısı olduğu meydana çıkmıştır. Kütüphane olması ihtimalinin ortadan kalkmış olmasma rağmen, bugün hâlâ bir ansiklopedinin Bibliotek maddesinde bir Bizans Kütüphanesi olarak bu küçük yuvarlak binanm planmm yer alması şaşırtıcıdır.

Sekizgen planlı olduğu için kütüphane olduğu sanılan ikinci bir bina ise, Fatih'in biraz aşağısmda, Fatih ile Atatürk bulvarı arasında bulunan Şeyh Süleyman mescididir. Yakınmda olan ve fetihden sonra Zeyrek Kilise Camii olan, XII. yüzyılda şehrin en büyük manastırlarından Pantokratoros manastırınm kütüphanesi olabileceği ileri sürülmüştür. İmparator II. İoannes Komnonos ile karısı Eirene tarafmdan kurulan bu büyük manastırın hâlâ duran kilisesinden başka, elli yataklı bir de hastahanesi olduğu bilinir. Kütüphanesine ait bazı yazmalar da Batı'ya dağılmıştır. Fakat Şeyh Süleyman mescidi olarak bugün kullanılan bu tarihi yapmm, 30-40 yıl önce döşemesi altmda yapılan bir araştırmada bunun da aslmda bir mezar binası olduğu anlaşılmıştır. Böylece bunun da bir kütüphane olması ihtimali ortadan kalkmaktadır. Zaten bu merkezî planlı bina devir bakımmdan, yakınmdaki Pantokratoros manastırından çok daha eskidir.

Eski kaynaklardan öğrenildiğine göre, Bizans'da manastır kütüphaneleri dışmda da bir takım kişilerin de özel kütüphaneleri vardı. İstanbul Patriklerinden Photios, kütüphanesindeki bütün kitaplarm, bizim Keşfü'z-zünun gibi, özetlerinden meydana gelmiş bir bibliyografya eseri bırakmıştır. Bu son derece değerli bir kitapdır, çünki İlkçağ'dan beri bugüne dek kaybolmuş pek çok kitabm hiç değilse adları ile özetlerini vermektedir. Başka kitap meraklısı

kişi de bugün Kariye Camii olarak bilinen, eski Khora manastırı ve kilisesinin XIII. yüzyıl sonlarında ihya edicisi ve bazı kısımlarının ilave edilmesi suretiyle zenginleştiricisi olan, Theodoros Methokites'tir. XIII. yüzyıl sonları ve XIV. yüzyıl başlarında yaşamış bir devlet adamı olan Methokites, çok kültürlü ve kendisi de eserler yazmış olan bir kişidir. Kendi sarayı ve herhalde bunun içinde olan kütüphanesi, sonra Kariye Camii olan kilisenin yakınıda bulunuyordu.

İstanbul'un fethinden sonra, Osmanlı dönemi başlarında sadece camilerde bazı kitap dolaplarında kitaplar toplanmıştı. Başlıbaşına bir vakıf kütüphane binası XVII. yüzyılda yapılan Köprülü kütüphanesidir. Camilerdeki kitap dolaplarında muhafaza edilen kitapların da pek iyi korunmadıkları, içlerindeki mühürlerden ve dışarda rastlanan çok sayıdaki kitapdan anlaşılıyor. Bu talan veya yağma ne yazık ki günümüzde de sürüp gitmektedir. Bir Kastamonu gezisi sırasında, buradaki çarşıda İsmail Bey külliyesinden çıkarılmış yazma kitapların satıldıklarını gördüm. Hatta öğrencilerden bazıları bunlardan bir kaçını, ne olduğunu bilmeksizin, sadece antika olduğu düşüncesiyle satın alarak İstanbul'a getirdiler. Maalesef yurdumuzda böyle bir durum yaşanmış ve belki de hâlâ yaşanmaktadır. Vakif kütüphanelerden kitaplar nasıl çıkıyorsa dışarıya çıkabiliyor. Bayezid'de Belediye kütüphanesi ilk kurulduğunda, pek az sonra üzerinde bu kütüphanenin mührü olan bazı kitapların o civardaki kitapçı Nişanyan'ın dükkanına ulaştığına şahit olmuştuk.

Başlıbaşına bir bina içinde kurulan vakıf kütüphaneler, bina bakımından gerçekten çok ilgi çekicidir. Bunlarda kitapların muhafaza edildikleri yerlerin rütubet görmemesi için altlarında hava cereyanı olmasına özen gösterildiği dikkati çeker. Bina, altında bir boşluk bulunan bir yapı halindedir. Bu usulün uygulandığı harikulade güzel bir örnek, Hekimoğlu Ali Paşa kütüphanesidir. Bir cami etrafında çeşitli yapılardan meydana gelen bu külliyenin avlu kapılarından biri yüksek bir kemer halinde içeriye açılır. Kütüphane bu kemerin üstüne oturtulmuştur. Böylece içerideki yazmaların rütubetten zarar görmesi önlenmiştir. Topkapı sarayı manzumesi içinde, müstakil bir bina halinde üçüncü avluda Sultan III. Ahmed (1704-1730) tarafından yaptırılan kütüphane binası ise, hem binası hem de zengin süslemesi bakımlarından bir sanat anıtıdır. Kötü şehircilik anlayışı sonunda ne yazık ki, cephesi toprağa gömülen, üstelik dış yüzündeki dükkânlar tam bir sorumsuzluk örneği olarak tasavvur edilebilecek en çirkin görüntülere sokulmuş bulunan Ra-

gıp Paşa kütüphanesi, Laleli caddesinin kenarında utanç verici bir manzara gösterir. bir avlu içinde yer alan bu güzel ve zengin kütüphanenin kurucusu, Ragıp Paşa'nın bir Fatiha beklercesine cadde kenarına yerleştirilen açık türbesi, üzerine dayanan komşu dükkanların demir parmaklıkları ile acıklı bir görünüm arzeder. Çok değişik plan düzenlemesi, altındaki havalandırma mahzeni ile Atıf EFendi kütüphanesi de Osmanlı dönemi Türk mimarisinin önemli eserlerinden biridir.

Öyle anlaşılıyor ki, Türk kütüphane mimarisinin altın devri XVIII. yüzyıl olmuştur. İçlerindeki elyazma kitap zenginlikleri bir tarafa, mimarileri ve süslemeleri ile en muhteşem kütüphaneler bu dönemde inşa edilmiştir. Ayasofya'nın kısmen içine inşa edilen Sultan I. Mahmud (1730-1754)'un vakıf kütüphanesi gerçekten bir sanat eseridir. Ne yazık ki bu güzel bina, bu heybetli binanın iki payandası arasına sıkıştırıldığından dışarıdan pek farkedilmez. Okuma salonunun Ayasofya içindeki Barok üsluptaki bronz parmaklığı bir şaheser olduktan başka, içeride duvarları kaplayan çeşitli dönemlere ait çiniler bu küçük binayı adeta bir çini müzesine dönüştürür. Ortadaki ahşap kitap dolaplarının altın, gümüş yaldızlı, renkli nakışları, yazı panoları, tavanındaki nakışları ile I. Mahmud kütüphanesi gözü ve gönlü ferahlatan bir görünüme sahiptir. Kurucu buraya değişik dönemlerden elde edinilmiş pek çok değerli elyazmayı bu cazip mekân içinde toplamıştı. Bazı pek ünlü Doğu bilimci (Orientalist) "âlimler" tarafından bu değerli elyazmaların merhametsizce tahrip edildikleri, içlerindeki minyatürlü sahifelerin jiletle kesilerek Batı ülkelerine ve Amerikaya götürüldükleri bilinen bir gerçektir. Okuma salonu ise rahleleri ve sedirleri ile eski durumunu 1959'a kadar korumuştu. Ta ki, kütüphanelerimize tam olarak hâkim bir genel müdürümüzün dikkatini çekinceye kadar. Okuma salonunun çağdışı bulunan sedirleri, rahleleri yok edilmiş, tavanı sunta ile kaplanmış, içine madeni sandalye ve masalar konmuş, nakışlı ve süslü olan kitap haznesi bölümündeki, kitap dolabı sökülerek buraya "modern" saç dolaplar getirilmiştir. Bu "cinayet" işlenirken üstüne gelinmesi üzerine bu çağdaşlaştırılma girişimi güçlükle 1960'da durdurulmuştur. Bu işleri yaptırtan genel müdürle Ankara'da olan bir tartışmamızda verdiği cevap şu: "Kütüphane binaları o kadar değerliyse, alın o tahta parçalarını müzeye koyun, beni kütüphanenin binası ve eşyası değil kitaplar ilgilendirir!" Ayasofya kütüphanesi çok sonraki yıllarda eski haline dönüştürüldü. Kitap dolabı laboratuara gitti, kurtlarından temizlendi, dağılmış parçaları toplandı, yeniden monte edildi, tavan ve kubbe nakışları

tazelendi, çiniler tamir edildi, örülmüş ve dolap haline getirilmiş pencereler tekrar açıldı, imkân nisbetinde okuma odası eski haline dönüştürüldü, modern masalar ile sunta tavandan arındırıldı. Ne var ki, bunlar yapılmadan içindeki kitaplar Süleymaniye'deki merkez kütüphanesine taşınmıştı. Sadece bir kılıf kalmış oluyordu. Fakat buna da sevinmek gerekir. Hiç değilse bu kütüphane, Aşir Efendi kütüphanesi gibi kumaş deposu, Esad Efendi Kütüphanesi gibi turistik eşya dükkânı olmamıştı.

Eski vakıf kütüphanelerinin bakımları ve bilhassa bunların sakladıkları elyazma eserlerin muhafazasmn zorluğu, bunların bir yere toplanmalarını zaruri kılmıştır. Bu kitapların çoğunun bir laboratuarda tedaviye de ihtiyaçları vardı. Elyazma kitapların hayatları bakımmdan bunların bir merkezde toplanmaları hem bakımları hem de sıkı bir disiplin içinde korunmalarına faydalı olacağı açıkca anlaşılmıştı. Bu görüş sonunda bir kaç istisna ile vakıf kütüphaneler Süleymaniye medreselerinden birinde kurulan merkezde toplandılar. Fakat boşaltılan binaları ne yazık ki birçok hallerde sahipsiz bırakılarak, zamanm ve insanların merhametsiz tahriplerine teslim edildiler.

Bu vakıf kütüphanelerden sonra bir kaç söz de özel kütüphaneler hakkında söylemek gerekir sanırım. Her devirde bizde de kitap meraklıları çıkmıştır. XVII. yüzyılda Evliya Çelebi, Doğu'da Abdal Han'm çok zengin kütüphanesindeki minyatürlü kitapların encammdan bahseder. Bunlardan bazılarını satm alan bir yobaz, içlerindeki minyatürlerin iğne ile gözlerini oyması üzerine, Melek Ahmed Paşa'nm büyük gazabmı ve verdiği cezayı anlatır. Geçen yüzyıldaki aydmlarımızdan Ahmed Vefik Paşa (1823-1891)'nm, kendisinden bir geceliğine ödünç bir kitap isteyen bir dostuna ben bu kütüphaneyi bir gece için şundan bundan aldığım kitaplarla meydana getirdim" dediği çok zengin kütüphanesi, Rumeli Hisarı sırtlarındaki köşkünden kaldırılarak Hollanda'ya satılmıştır. Bugün elde satış için hazırlanmış kataloğu kalmıştır sadece.

Bir süre Sadrazamlık makammda da bulunan Cevad Paşa (1851-1900)nm kütüphanesi de satılmağa hazırlanmış, müzayede için mükemmel bir kataloğu basılmış, fakat sonra bundan vaz geçilerek bu güzel kütüphane mobilyası ve dolaplarıyla İstanbul Arkeoloji Müzesine geçmiştir. Bugün müzenin kendi kütüphanesine girerken geçilen ara salonda, Cevad Paşa'nm bir portresinin altmda, genellikle Fransızca kitaplardan meydana gelen bu kütüphaneyi görmek mümkündür. İstanbul Üniversitesi kütüphanesinin uzun yıllar müdürlüğünü yapan Fehmi Ethem Karatay (1888-1968),

gençliğinde bir gün Damad Ferid Paşa'nın Baltalimanındaki yalısına gittiğini ve kendisini burada bir kütüphane salonuna aldıklarını bana anlatmıştı. Onu şaşırtan husus, burada bütün duvarların mükemmel ciltli kitaplar ile kaplı oluşu idi.

Çağımızın ünlü âlimlerinden Fuat Köprülü'nun çok zengin ve güzel bir kütüphanesi olduğu bilinir. İçinde bulunduğu mekân, kitap dolap ve rafları, fiş çekmeceleri ile gerçekten muhteşem olan bu kütüphane ne yazık ki bütünüyle muhafaza edilemedi. Sadece kitapların bir kısmı Yapı Kredi tarafından alınabildi. Bütünün, hatta binlerce fişleri ile birlikte bu ilim hazinesinin olduğu gibi korunması ve gelecek kuşakların faydalanmasına kalması beklenirdi. Zengin kütüphanesi olanlardan Prof. Cavid Baysun, yalnız kitap meraklısı değil kitap hastasıydı. En büyük zevki kitaplar hakkında konuşmaktı. Çok nadir rastlanır bir kitaba rastlayıp satın aldığında, tatmin olmaz aynı kitaba tekrar rastladığında onda da öncekinde olmadığına inandığı bazı güzellikler bularak onu da satın alırdı. Bilhassa seyahatnameler, divanlar ve salnameler bakımından çok zengin olan bu kütüphane de, sahibinin ölümünden sonra büyük ölçüde dağıldı. Kurtulabilen bir kısmı da şimdi Yapı Kredi Bankası kütüphanesinde muhafaza edilmektedir.

Büyük kütüphanesi olanlardan, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Başkam Reşit Saffet Atabinen de kendisine damadı olduğu için intikal etmiş olan, Serencebey'deki Serasker Rıza Paşa köşkünde kitapları için başlı başına bir kütüphane pavyonu yaptırmıştı. Köşkün bitişiğinde üzerinde küçük bir de kubbesi olan bu salon sahibi olduğu genellikle fransız dilindeki tarih, seyahatnâme ve edebiyat kitaplarıyla bezenmişti. Ölümünden kısa bir süre sonra, ne o kitaplar, ne o köşk ve ne de o pavyon kaldı. Kitaplardan pek azı bugün Turing ve Otomobil Kurumu merkezindedir.

Tarih ve arkeoloji bakımından çok zengin bir kütüphane de müzeci ve ressam Hamdi Bey'in oğlu Edhem Hamdi Eldem'e ait idi. Küskün olarak 1920'lerden sonra Türkiye'den ayrılarak Fransa'ya yerleşen ve büyük maddî ve manevî sıkıntılarla ikinci Dünya savaşından sonra yurduna döndüğünde bu inanılmaz zenginlikteki kütüphaneyi tekrar taşımıştı. Bu da sessiz sedasız, Beşiktaş'daki evinde haber alıp da gidenlere parça parça satılarak yok oldu. İstanbul Üniversitesi Arkeoloji kürsüsü başkanı Prof. Dr. Arif Müfit Mansel'in, yalnız arkeoloji dalında değil, fakat tarihin çeşitli konularına dair kitaplardan oluşan çok zengin ve hepsi de zevkli biçimde ciltlenmiş, temiz, pırıl pırıl kitaplarla meydana getirdiği arkeoloji kütüphanesi, içinden bazı eksilmelerden sonra Konya Üniversi-

tesine geçmiş bulunuyor.

Hiçbir akademik ünvanı olmadığı halde kitap toplayan bazı merakiiar da vardı. Bunların başında her türden eski yazılı kitapları toplayan ve sonra bunları Erzurum'da Atatürk Üniversitesine bağışlayan Sait Özege gelir. Çok yıl önce Sahhaflar Çarşısına yığılarak oradaki kitapçıların kendi aralarında müzayede yaparak fiyatlarını arttırdıkları yığınlarla Türk tarihi, seyahatname, Türkiye hakkindaki kitaplardan oluşan kütüphanenin Hayri Bey adında bir kişiye ait oldukları ve tamamının altmışbin liraya alındığı söylendi. Surlar dışında bir mahzende veya bodrumda saklanan bu kitaplardan korkunç bir küf kokusu yükseliyordu. Bu kitaplar sahhaflar arasında paylaşıldı ve az bir süre sonra da ortadan kayboldular. Bir dükkanda paketlenmiş halde bazılarını gördüğümde, sorum üzerine bunların Gaziantep'e gönderilecekleri cevabını aldım. Bu şehrimizde bu derecede Batı kitaplarına merakii kitapseverler olabileceğini pek düşünemediğimden, Hayri Bey'in toplamış olduğu bu hazinenin Gaziantep üzerinden, henüz o sıralarda içsavaşın harap etmediği Lübnan'a gideceğini düşündüm. Orada Beyrut'ta, Doğu ile ilgili eski kitapların alım satımı, hatta bunların tıpkı basımlarını yapan bir Ermeni kitapçı bulunuyordu. Taşlıtarla mahzeninden çıkan bu değerli kitaplar herhalde böylece Batı'nın gerekli yerlerine yollanmış olmalı.

M.T.- Sayın Profesör Semavi Eyice'ye renkli konuşması için teşekkürler. Hoca bir ara, Osmanlı Vakıf Kütüphanelerinden bahsetti, size hatırlatayım, bundan birkaç yıl önce İsmail Erünsal, Tanzimat Dönemine kadar Vakıf Kütüphaneleri hakkinda gerçekten muhallet, kalıcı bir eser yazdı. Bu kütüphanelerin içindeki kitapları, koleksiyonları da tasvir eden bir kitap; fakat nedense Atatürk Kültür Dil Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi yayını oldu. Başka bir gariplik de II. cilt olarak ilân edildi. Birinci cildi Osmanlı öncesi Türk Kütüphane tarihi olacakmış. Onu kim yazacak, ne zaman yazacak, daha önemlisi ne yazacak? Selçuklu Kütüphaneleri hakkinda toplanan bilgiler birkaç sayfayı geçmez, bizim de bu konuda uzmanımız falan yok. Tanzimat sonrası için de herhalde Profesör Özer Soysal bir hazırlık yapıyor, onun çıkmasını bekliyebiliriz; ama birinci cildi ben görmeyeceğimi biliyorum, ama sizler inşallah görürsünüz.

Prof. Semavi Eyice'nin Bizans Kütüphaneleri ve yazma koleksiyonları konusunda söylediklerine belki küçük bir ekleme şu olabilir: Geçen yüzyılın ikinci yarısında İstanbul'da Rumların kurduğu bir kültür kurumu var (Sillogos). Bunu nasıl yapmışlar, kim pa-

ra koymuş, nasıl becermişler bilmiyorum, ama binası hâlâ duruyor ve harika bir kütüphane meydana getirmişler. O kütüphanenin topladığı gerçekten eski tarihlere kadar giden yazmaların önemli bir kısmı Türk Tarih Kurumu'nda, onun da kataloğu zannediyorum matbudur. Bir Fransız bu kataloğu yapmıştı. Doğrusu beni şaşırttı, Türkiye'de bu kadar zaman sonra bir Rum Kültür Derneği'nin böyle bir iş yapması.

Şimdi, (kütüphanesinin zenginliği Prof. Eyice kadar mıdır, ondan fazla mıdır, bilmediğim) bir başka özel kütüphane sahibi ve koleksiyoncu arkadaşım Zafer Toprak, onun da bize güzel şeyler anlatacağı muhakkak.

S.E.- Müsaade ederseniz birşeyler söylemek istiyorum.

M.T.- Sillogos hakkında mı?

S.E.- Efendim bu Sillogos esas adı Rum Edebiyat Cemiyeti, aslında bir İlimler Akademisi olarak düşünülmüş aynı Avrupa'daki ilimler Akademileri gibi, yıllık çıkartıyorlar, burada verilen konferanslar bu yıllıklarda basılıyor, ayrıca başka yayınları da var Pararkema başlığı altında, mesela bütün kitabeleri yayımlıyorlar. Bu müessese önce 1865-1870 yılları arasında yanmış, bu yıllıkların ilk ciltleri kolay bulunmaz çünkü bu yangında bütün stoklar yok olmuş. Bu Beyoğlu yangını arkasından cemiyet tekrar kurulmuş, kütüphanesi zenginleşmiş, Beyoğlu'nun Rum zenginleri bağışlarda bulunmuşlar, yaldızlı ve süslü ciltler halinde gayet güzel kitaplar ve 1923'e kadar bu cemiyet konferaslarına da yayınlarına da devam etmiş, yıllığını da muntazam devam ettirmiş, hatta 50. yıl münasebetiyle özel bir sayı da çıkarmış ve sonunda 1923'te kapatılmış, yani devlet el koymuş. İlk iş olarak burdaki kitapları sandıklamış ve Ankara'ya götürmüş, hatta Ankara iç Kalesi'ne tepeye kadar çıkarmışlar, nasıl çıkardılarsa orda muhafaza ediliyordu. Bir kısmını meclise verdiler, Meclis Kütüphanesindedir kitapların bir kısmı. Ben birkaç kitaba Galata'da bir kesekağıtçıda rastladım, aldım bunlarda Sillogos'un mühürü vardı. Bir kısmının böyle dağıldığı biliniyor. Bir kısmı Türk Tarih Kurumu'na geçmiştir.

Gelelim Dor nizamında mermer cepheli muhteşem binaya, arkadaşımız bina duruyor dedi, bina maalesef durmuyor, binayı biz önce sulh hukuk mahkemesi yaptık, böyle bir müddet kullanıldı, sonra kapatıldı, üzerine ilan filan yapıştırıldı, uzun zaman öylece durdu. Sonra birgün bir satış muamelesi yapıldı bir elden bir ele geçti ve bir gün baktık kazma kürek yıkıldı, şimdi yeri otoparktır. Konferans salonuyla, kütüphanesiyle muhteşem bina yok edildi. Biz biraz kızıyoruz İslamlar kütüphaneleri yok ediyor diyenlere

ama biz de biraz yok ediyoruz galiba.

Zafer Toprak- Efendim bir ülkede kütüphaneye atfedilen önem o ülkedeki bilgi düzeyi, bilgi birikimi, bilgi üretimiyle orantılıdır. Bu tabii Türkiye içinde geçerli bir husus. O nedenle ben bugün daha çok vardığımız nokta, bugünkü sorunlarımıza, bugün kütüphanecilik alanında karşılaştığımız problemlere değinmek istiyorum. Şimdi İstanbul'u düşünelim, İstanbul'u bugün 7.000.000 diyoruz, şu saatte kaç tane kütüphane açık 19.30'da açık kütüphane var mı? Ben bunu Jale Hanım'a soruyorum.

J.B.- Sizin kütüphane Boğaziçi Üniversitesi kütüphanesi açık, geçen yıl 21.00'e kadar açıktı.

M.T.- Yabancı kütüphaneler de geç vakitlere kadar açık değil, British Consul'ünki de açık değil, Alman Arkeoloji Enstitüsü kütüphanesi de açık değil, Türkiye Cumhuriyeti sınırları içindeki kütüphaneler erken kapanıyor.

Z.T.- Başka bir husus belirteyim, eğer Türkiye'de, Jale Hanım vurguladılar, Milli Kütüphanemizde 800.000 dolayında kitap var. Yine Türkiye'de şöyle 5-6 özel kütüphaneyi bir araya getirdiğimiz takdirde Milli kütüphanenin üçte biri civarında kitabın bir araya geldiğini görebiliriz. İsimleri saymak gereksiz şu noktada ama 5-6 belki 7 kişiye yüklediğimiz takdirde o kişilerin elindeki kitap miktarı Milli Kütüphanenin yani Ana Kitap yükleme merkezinin üçte birine ulaşacaktır.

Bu da gelişmiş hiç bir ülkede görülmemiş bir olay, yani insanlar durup dururken biblioman olmuyorlar, biblioman olabilmesi için önce bibliofillik, kitap sevgisi gerekiyor ama bir noktadan sonra toplama o noktaya gidiyor ki bir mani haline geliyor. Şimdi o noktaya gelebilmek için aslında deminki ilk sorumla bir bağlantısı var. Yani 17.30'dan sonra bir kitaba çalışamıyacaksam o kitabı tedarike çalışırım, o kitabı edinmeye çalışırım. Ve bunun sonucu olarak Türkiye'de aslında kütüphanelerin genel kitap miktarının dışında özel kütüphaneler de batıda gelişmiş ülkelerde bir eşini göremiyeceğimiz oranda birikim var kişisel kütüphane olarak. Bu tabii bilginin bir ölçüde monopolize olmasına sebep oluyor yani ancak bazı ellerde kitaplar toplanıyor ve hatta şunu söyleyebilirim, Milli Kütüphane'de olmayan kitaplar, malzemeler kişisel kütüphanelerde bulunuyor. Bu da tabii kullanımı bir ölçüde daraltan birşey.

Şimdi 800.000 dendi, hakikaten size şu kadarını söyliyeyim gelişmiş batı ülkelerini örnek vermiyorum, o konuda 10.000.000'un üzerinde Amerika'da bir çok üniversite kütüphanesini sayabilirim. Avrupa'da milli kütüphaneler de 10 milyonun üzerinde veya 10

milyon civarında. Ama Kudüs'ü, İsrail'i örnek göstereyim size. İsrail'de Kudüs Üniversitesi kütüphanesi aynı zamanda Milli Kütüphane niteliğinde ve 7 milyon kitap var, dergi olarak 20.000 dergiye abone, 20.000 dergi geliyor. Bildiğim kadarıyla Türkiye'de Milli Kütüphaneye gelen dergi sayısı ne bilmiyorum ama Türkiye'nin en iyilerinden biri benim de mensubu olduğum Boğaziçi Üniversitesi Kütüphanesi'nin dergi abone sayısı 1600. Karşılaştırdığımız zaman ikisi de üniversite kütüphanesi ama o Milli Kütüphane işlevini de görüyor, 20.000 bir tarafta 1600 diğer tarafta. Bu bir ölçüde bizim kitapla olan işimizi, diyaloğumuzu gösteriyor.

Bunun ötesinde kütüphanelerimizin çalışma sürelerini gündeme getirdim. Bunun ötesinde İstanbul gibi bir kentte karşılaştığımız daha derin sorunlar var. Örneğin bir dergiyi tam takımlı olarak görebilmek istediğimiz takdirde İstanbul'da öyle dergiler bilirim ki size en az 8 ayrı kütüphaneye gitmeniz gerekebilir. Yani o derginin değişik sayılarını takım olarak görmek istediğinizde o dar zaman içinde bu kütüphaneleri dolaşmanız gerekir ki bunların arasında boğaziçinden, Bayazıt Devlet Kütüphanesine kadar çok değişik mekanlarda kütüphanelerdir. Bu da tabi bir araştırıcının verimini büyük ölçüde etkileyebilecek bir husus.

Daha önce hatta şunu da belirteyim o konu bir ölçüde çözüm buldu. Bir zamanlar belediye kütüphanesi Bayazıt'ta iken ve ben doktora tezimi yazarken kapıdan döndüğüm çok olurdu, çünkü şöyle 10-15-20 kişilik masa vardı ortada, ordaki iskemleler dolduğu zaman başka kimse alınmazdı. Ve ben o sırada ta Kadıköy'den gelirdim, yer yok denilince geri dönerdim. Şimdi Atatürk Kütüphanesi'ne taşınınca bu sorun ortadan kalktı.

Türkiye'de aslında bir üniversite kütüphanesine bakınca önemli sorunlarla karşı karşıya kalıyoruz gibi geliyor bana, mesela Boğaziçi Üniversite Kütüphanesi yeni bir binadır, yeni binadan kastettiğim 10-12 yıllık bina ve şimdiki durumda 200.000 kitabı var ama kütüphane 300.000 kitaba göre inşaa edilmiş, 300.000 kitaptan sonra gelecek kitaplar sorun olmaya başlamış durumdalar. 300.000 kitaptan sonra gelecek kitaplar sorun olmaya başlamış durumdalar. 300.000'lik bir üniversite kütüphanesi batı standartlarında hakikaten çok düşük bir rakam, Harward gibi Pristin gibi, Colombia gibi Üniversitelerin kütüphaneleri ile karşılaştırdığımız takdirde çok gerilerde olduğumuzu çok rahatlıkla söyleyebilirim.

Demin söylediğim gibi aslında kütüphanelerin önemi bir ölçüde üretilen bilgi ile çok yakından alakalıdır, üretilen bilgi yayınlarla yakından ilgilidir.

Günümüz Türkiye'sinde araştırma niteliğindeki kitapları da içerecek şekilde bütün yayınları ele aldığımızda 6.000 civarında ki bunların içinde takvim ve birtakım unsurlar da yer alıyor 6.000 civarında yayınımız var yıllık olarak. Jale Hanım bahsetti 1973'de 7.000'lerde idi. Türkiye çağ atlıyoruz gelişme süreci içindeyiz, demokratikleşiyoruz, A.T. ile bütünleşme diyoruz ama bilgi üretimi konusunda gerçekten sığ durumdayız. Bir örnek vermek gerekirse şunu belirteyim Almanya'da tahminen kitap üretim sayısı yıllık 48.000 civarında, Fransa'da bundan 100 sene önce 1880'lerde yıllık üretilen kitap türü 18.000 çeşitti. Yani biz 1880'lerin Fransa'sını henüz yakalamış değiliz kitap üretim açısından, çeşnisi açsından.

Kütüphaneyi kullanacak insanlar da bu bilgiyi üretecek göstergesi, kütüphane kullanımını da bir ölçüde belirliyor, yönlendiriyor.

Bunun değişik nedenleri var, niçin Türkiye'de en az kitap okunuyor, az kitap üretiliyor, az kitap yazılıyor, kütüphane az kullanılıyor? Bunların çok değişik gerekçelerini ortaya koyabiliriz. Fakat bunların özünde şunları da açıkça kabul etmek gerekir.. Temel eğitim sistemimizde aksayan bir husus var, yani bu üniversiteler sistemde okunan kitap sayısı, günümüzde eskiden teksir diye bir olay vardı, öğrenci teksirle çalışırdı şimdi ise zeroxlanan bir takım ders malzemesi var ve bununla yetinmek durumundasınız., bununla çalışmanız o sınıfı geçmeniz için burdaki bilgi dağarcığı yeterli oluyor.

Bu durumda öğrenciye kitap okutmak, kitaba yönlendirmek son derece güç. Bunun nedenini (biz sorunu üniversite düzeyinde görmemiz gerekiyor) daha gerilere çekmemiz gerekiyor, yani ortaöğretimden itibaren bu sorun gündeme gelmeye başlıyor özellikle ilkokulda, ilkokul sonrası Anadolu Liseleri ve benzeri okullara giriş için yapılan hazırlıkları gördüğümüz vakit çok bariz bir şekilde görüyoruz ki kitap okumak bir kenara bırakılmış durumda, dilbilgisi kuralları çalışmaktadır. Çünkü dilbilgisi kurallarını denetleyebilirsiniz, ancak dilbilgisi kuralları objektif bir sınav yapmaya olanak verir. Yani bir öğrencinin cümle yaparak yazacağı bir metin testteki objektifite kıstasları ile bağdaşmayacaktır.

Keza ortaöğretime geçtiğimizde de aynı sorun ile karşı karşıyayız. Eğitim sistemimiz büyük ölçüde çözülmüş durumda ve bu da doğal olarak kütüphane dediğimiz bilgi bankalarına da yansıyor, kütüphanelerimizin bir ölçüde kısırlaşmasına neden oluyor.

Ne tür çözüm getirilebilir? Tabii ki bu Türkiye'de tek boyutlu bir olaydır. Yayıncılık sektöründeki eğitim sistemindeki, genel bir

kültürel seferberliğin bir boyutu olarak ele alındığı zaman bir anlam taşıyabilir.

Ben konuşmamı daha fazla uzatmak istemiyorum ama bu minval üzerinden tartışma ortamına girebilirsek, aslında bugünkü kütüphanelerimizin sorunsalları, sorunları bana öyle geliyor ki çok daha ivedi çözümler arıyor, gerektiriyor. Bunlar nasıl çözümlenebilir nasıl daha çok kişiyi kütüphaneye sevkedebiliriz, kütüphanelerden nasıl daha ek hizmet talep edebiliriz? Bunların yanıtlarını aramamız gerekiyor gibi.

M.T.- Çok teşekkürler, Profesör Zafer Toprak kendi özel kütüphanesinin savunmasını, gerekçesini de böylelikle ortaya koymuş oldu. Şaka bir tarafa Zafer'in söylediği çok önemli, meselâ ben bir araştırma yaptığım zaman, zamanımın en az yüzde ellisini kütüphaneler normal olarak sağlaması gereken hizmeti sağlamadığı için bir polis hafiyesi gibi malzemenin peşine düşüp ne nerede diye aramakla geçiriyorum. Yani sekreterlik ve kütüphanecilik düzeyinde halledilmesi gereken işleri halletmeye ayırıyorum. Herhangi bir araştırmada bu mücadele en az yarısıdır vakit olarak. Bu durumda yapabilenin kendi ilgi alanındaki kitapları toplamaya kalkması çok doğal.

Kütüphanelerimizin acıklı durumuna çok yükleniyoruz ama Osmanlının bir sözü vardır "Marifet iltifata tâbidir" diye, kütüphanelere iltifat eden de yok. Kütüphanelere gidiyoruz okuma salonu olarak kullanılan, elinde teksir edilmiş veya fotokopi edilmiş notların altını çizerek okumak üzere yer işgal eden gençlerden başka kimse yok, araştırma yapan kişiyle karşılaşmıyorsunuz.

Ankara Millî Kütüphane'si koca mimari yapı falan. İçinde çok para harcanarak kurulmuş bir periyodik salonu var. Teorik olarak camekânda son sayısı olacak her derginin, altında da ciltlenmemiş sayıları. Böyle çıkmakta olan 400-500 derginin teşhir edileceği bir salon. Oraya son gittiğimde, bir iki seyahat broşürü dışında boş olarak gördüm ve dehşete düştüm. Ne oldu bu dergilere diye sordum, efendim çalınıyor onun için kaldırdık dediler.

Şimdi kütüphanelerden birtakım şeylerin kaldırılması, çalınması doğaldır, ama oraya bir adam konur. Fakat böyle büyük bir yatırım yapılmış olan şeyin ortadan kaldırılması yazıktır. Siz tek tek fişini dolduracaksınız şu derginin bilmem ne sayısını isteyeceksiniz, 10 saniye içinde, işimize yaramadığını görünce, yeniden fiş dolduracaksınız ya başka bir sayı ya başka bir dergi istemek için. Her şey birbirine dayanıyor, böyle başa böyle traş diyesi geliyor insanın.

Ben talihin cilvesiyle uzun bir süre Milli Kütüphanede bulundum, ben Kültür Bakanlığının Yayınlar Dairesindeyim, iktidar değişince başkanlıktan alıp müşavir yaptılar, 3-4 yıl Millî Kütüphane'ye gittim geldim. Böylece kütüphane dünyasını biraz zoraki de olsa yakından tanıma fırsatı buldum. Orada benim zamanımda çalışan iş arkadaşlarım arasında pek kitap seven yoktu. Osmanlı Hâfız-ı Kütüplerinin evsafları hakkında birşeyler biliyoruz, meselâ Ali Emirî'yi 1924'tür galiba vefatı, onun hayatını okuduk birçok anılardan. Ali Emirî tipinde bir kütüphaneci Millî Kütüphanenin yakınında yok. Oradaki insanların hiçbiri kitap okumayı kitap toplamayı sevmedikleri gibi, eğer onlara ellerinde bulunmayan bir kitabı hediye etseniz canlarını sıkmış olursunuz, çünkü bunun fişini çıkartmak zorunda kalacaklar. Bu, Türkiye'nin en çok yatırım yapılan gözbebeği kütüphanesidir. Biliyorsunuz bu bir depozito kütüphanesi, şimdi bunların sayısı bir hayli arttı. Meclis kütüphanesi de öyle, altı taneyi mi buldu. Ankara Millî Kütüphane, İzmir Milli Kütüphane, Ankara İl Halk Kütüphanesi, Üniversite Kütüphanesi, Bayazıt Devlet Kütüphanesi. Derlemede bir sorun var. Kanun gereği basılan her kitap bu kütüphanelere verilmek zorunda, ama bu kural ne kadar uygulanıyor ne kadar uygulanmıyor tespit etmek kolay değil. Yakın zamana kadar gerçekleşme oranı hayli düşüktü. Bunun müeyyidesi, yaptırımı, komik bir para cezası idi. Kitap fiyatlarının artması karşısında, o kadar kitap vermek yerine yayımcı para cezasını göze alabiliyordu.

Kütüphaneler konusunda, gerek arz tarafında gerek talep tarafında bir çok sorun var ve bu sorunlar birbirine ekleniyor. Ama Zafer Toprak'ın da dediği gibi bizim bugünkü acıklı durumumuzun geniş ölçüde sorumluluğu, eğitim sistemimizde. Eğitim sisteminin kütüphanelerde gençleri kitap okumaya zorlayan, özendiren bir tarafı yok. Galiba meselenin özü bu noktada düğümleniyor.. Ondan sonra talep zayıf olunca, arzın aksaklıkları da fazla dikkat çekmiyor, bir ihtiyaç olarak hissedilmiyor v.b. Bu noktadan sonra, sizlerden yorum yapmak isteyenler, buyursunlar.

J.B.- Şimdi Millî Kütüphane de 794.878 yani sekiz yüz bin kitap var, 8000 adet yazma eser, ayrıca 213.000 cilt süreli yayın var. Bunları üstüste koyduğumuz zaman 1.016.000 gibi bir sayı çıkıyor. Milli Kütüphane sade 800 bin cilt kitap varmış derseniz birisi de bu sayıları biliyorsa hayır efendim bir milyonu aştık diyebilir. Bir milyon da birşey değil, Tokyo Üniversitesi 5 milyon, Oxford Üniversitesi de 7 milyon, Yale Üniversitesi 8 milyon 1988 istatikslerine göre, yalnız Yapı Kredi gibi kamu ve özel sektör kütüphanelerini bilmi-

yoruz. Türkiye toplamı 13 milyon kitap var, Lenin Kütüphanesinde 28 milyon var, Bibliotheque National'e de 12 milyon, Library of Congress de 80 milyonu aştım diyor haritalar kağıtlar diaları da katarak, aslında 20 milyon cildi var ama 12-15 milyondan aşağı sayıda olan yok. Bütün üniversite kütüphanelerimizde de toplam 4 milyon kitap var küsurları söylemiyorum, 1987-1988 istatistiklerine göre şimdi 5 milyon olmuştur 29 üniversitede olan kitap sayısı.

Bir de ben bu okuma alışkanlığı nasıl yaratılır sorusuna kütüphaneci olarak şöyle bir cevap veriyorum. Okul kütüphanelerini yaşar hale getirmek lazım, bütün okullarda mutlaka bir kütüphane olmalı.

İlk ve ortaöğretimde her dersin haftada bir saati kütüphane saati olarak ayrılmalı, öğretmen dersi vermeli ondan sonra öğrencileri almalı kütüphaneye götürmeli. Herbirinin konuyla ilgili olarak okuyacağı birşeyi bulunmalı elinde. Öğrenci kitabm ne işe yaradığını gerçekten gözle görmeliler. Yahut smıfta herhangi bir konuda tartışma bir tartışma konuşma oldu, mesela Naim Süleymanoğlu'nun hayatmı biliyor muyuz bak burda var, bu dergiden okuyalım diye gerçekten öğretmenle öğrenci kütüphanede yaşamalı. İlkokul ortaokul ve lisede bu böyle ısrarla devam ederse, kitap okumaya hevesi olanlar kitap okurlar ve büyük bir kalabalık da oluştururlar diye düşünüyorum.

İZLEYİCİ- Ben söylediğiniz gibi Milli Kütüphanenin çok önemli bir yatırım olduğuna inanmıyorum. Birşey eksik insan yatırımı. Türkiye'nin kütüphaneci sayısı eksik, Türkiye'nin genel sorunlarından birisidir, kütüphanecilik bölümü vardır, burdan insanlar mezun olur ama bunlar kütüphaneci olarak çalışmazlar, çünkü kütüphanelerin koşulları iyi değildir, verilen ücretler iyi değildir. Kütüphanecilere verilen maaşla insan verimli olamıyor. Hükümet, bugüne kadar olan hükümetler insan yatırımma önem vermiyor.

J.B.- Ben birşey söylemek istiyorum, demin kütüphaneciler için birşey söylediniz (Mete Tunçay'a), hiç okuma merakları yok dediniz, ben çok üzüldüm ama konuşma arasmda kaybettim. Hepsi böyle değildir, bu kadar.

M.T.- Çok özür dilerim, böyle uzman bir kütüphaneci yanmda bunları ifşa etmekle densizlik ettim herhalde, ama benim Milli Kütüphane'de kendi çalıştığım dönemde, yılını söylemiyorum, ordaki kütüphanecilerin en çok sevdiği şey yün örmekti.

İZLEYİCİ.- Ben radyo dinleyip televizyon seyrettikçe kitap okuma ihtiyacı duyuyorum. Radyo ve televizyonun kitap okumayı olumsuz etkilediği söylenebilir mi?

Z.T.- Bir sayı verebilir miyim? Japonya'da kişi başına düşen yıllık kitap tüketimi 25, yani aile olarak düşündüğümüzde her eve yılda 100 kitap giriyor, genel olarak tüm Japonya için geçerli, ki Japonya iletişim araçları konusunda bizden geri olmasa gerek, bilakis çok daha geniş olanaklara sahipler. Bu bir kültür sorunu, birikim sorunu, yılların gündeme getirdiği birikim.

O nedenle ben de radyo, televizyon bazı konjoktürel darboğazlar yaratabileceğini söyleyebilirim, ama nedenini o tür faktöre yıkamayız gibi geliyor.

M.T.- Yalnız birşey var, iktisatta "kötü para iyi parayı kovar" diye bir kanun vardır. Yani madeni para, altın ve gümüş parayla kaime, kağıt parayla aynı zamanda piyasada olursa kısa sürede altın ve gümüş para ortadan kalkar, piyasada sadece kötü para denilen kâğıt kalır.

Türkiye'de, arkadaşımızın söylediği ilginç bir gözlem; televizyon, radyo, görsel basın bize ufuk açıp yeni konularda merak uyandırıyor olmalı, ama öyle olmuyor.

Bizim kültürümüzde, insanların tembelliğe bir eğilimi var ve bu Brezilya, Meksika dizileri, çarkıfelek gibi kumarlı oyunlar daha fazla ilgi topluyor.

Pek çok ülkede televizyon programlarına belirli bir kontenjan konulması kural iken, Türkiye'de böyle birşey yok. TRT'nin kendi ürettiği programlarda bile yok. Dışarda ise, kitap tanıtma saatleri ve diğer okumaya yönlendirecek programlar, mesela "Dergiler Dünyası" gibi programlara belirli yüzdeler ayrılıyor ve bunların gerçekleştirilmesi isteniyor. Bizdeki gibi büsbütün halkın sesine kulak verip de kumarh, eğlenceli programlarla doldurmuyorlar.

İZLEYİCİ.- Bir kaç yıl önce bir makale çevirdik, yayımlandı mı bilmiyorum, bu konuda İsrailli bir araştırmacının incelemede, görsel ve işitsel medya kitap okurluğunu ne derecede etkiliyor diye. Birkaç yıl önce çevirmiştim, yeni yayınlanacakmış. İddia edilenlerin aksine radyo-televizyonun kitap okurluğunu etkilemediği ama televizyonla radyoyla aynı kefede olan kitle iletişim aracı olan gazete okurluğunu etkilediğini görüyoruz, gazete okurluğunda azalma olmuş, ama kitap okurluğunda düşüş olmamıştır.

İZLEYİCİ.- Ben şimdi kitap okumanın devlet siyasetiyle, devlet politikasıyla da ilgisi olduğunu düşünüyorum. Gerçi yaşım çok büyük değil ama ben 12 Eylül'ü 10 yaşımda yaşadığım halde biliyorum, o zaman Ankara'daydık, Ankara Belediyesi kitap kampanyası yapmış, eski gazete götürenlere kitap veriyordu, biz de götürdük kitap aldık. O kitaplar benim için çok büyük mutluluk kaynağı ol-

muştu, 4 kardeştik, herkese üç kitap veriliyordu, o coşkuyu çok iyi biliyorum, bütün okul gazete dolmuştu. 12 Eylül darbesinden sonra bir arkadaşım bu kitapları elimde gördü, tabii içinde Yılmaz Güney kitapları da vardı, başka yabancı yazarların kitapları vardı. Ne yapıyorsun filan, onlar yasaklandı dedi, okulda da yasaklandı, hatta Cem'in çocuk kitapları da yasaklandı. Sonradan öğrendiğime göre Arkadaş Kitaplar diye çok güzel bir dizisi vardı, onu 1987'de ancak toplayabildik. Onlar da yakılan kitaplar arasında. Ben ortaokuldayken kitap okumak yasaklanmıştı, elimde kitap görenler bana garip garip bakıyordu, halbuki bunlar çocuk kitaplarıydı.

Şu anda ben psikoloji bölümünde okuyorum, çocuklara ders veriyorum, yine aynı şeyi hissediyorum. Ailelerin evlerinde olması gereken kitapları yok, bir tane ansiklopedi var bir kaç Dostoyevski var başka kitap yok. Evinde hiç kitap okumayan çok aile tanıyorum, halk arasında kitaba karşı müthiş bir düşmanlık var, korku düşmanlığa dönüşmüş vaziyette. Kitap okuyan solcudur, o da tehlikelidir, bu şu anda düşünmemeye dönüştü. Korku yerini yarışma programlarına bıraktı. İnsanların kitap okumaya da fazla ihtiyacı yok, yaşamları çok fazla dolmuştu, iş, okul, gündelik yaşantı çok fazla ağır basmakta. Zaten topluluk olarak birbirimize bağlılığımız da yok, şimdi ne oluyor, kütüphaneciler bir tarafta tartışıyor, bir başkası bir tarafta, birbirimize ulaşamıyoruz. Sonra kütüphaneciler sorunu çözmek isterse Kültür Bakanlığı mı ilgilenecek Milli Eğitim Bakanlığı mı ilgilenmekte, ben bir Eğitim Fakültesinde okuyan olarak o bakanlıkta kimin ne yaptığını bilmiyorum, çünkü çok fena halde bürokrasi var, herkes başkasına atıyor. Ortalıkta korkunç bir iki yüzlülük var, devletin başındakiler birşey söylüyor ortada yapılan bir iş yok. Belli haftalarda birşeyler yapılıyor orda bitiyor. İstanbul Üniversitesinde kütüphanelerine girmek bir sorun, orda bir kütüphanecilik bölümü var, siz orda ne yapıyorsunuz? Kapısında garip garip adamlar duruyor, üniversiteye girmek bile sorun. Kütüphanelerine ilkokulu bile bitirmemiş adamlar koyuyorlar, bu adamlar oraya gelenleri anlamıyor, belki de içinden soruyor "bu adamlar niye kitap okuyor" diye.

M.T.- Arkadaşım önemli bir noktaya değindi, ben de biliyorum ki Türkiye Yayıncılar Birliği hükümetle ve TRT ile çok mücadele etti. Bu terörist diye ilân ettiği insanları ve suç âletlerini teşhir ederken, tabancaların yanında yasaklanmış yayınlar. Bunların bazılarını görebilirsiniz kendi evinizde de bulunan kitaplar olduğunu farkedince dehşete düşersiniz. Galiba bu sayede yasaklanmış yayın lâfı kalktı. Artık örgütsel döküman deniliyor, ama örgütsel dökü-

manların bazen bir roman olduğunu, masa üzerine ay yıldız şeklinde dizilmiş kurşunlar arasında görebiliyorsunuz.

Bir defa küçük kütüphane bana saçma geliyor, ben küçük kütüphanede çalışmak istemem, çok uzmanlaşmış bir koleksiyon olmadıktan sonra. Araştırma için gittiğimde aradığım 10 kitabın en az 8 tanesini orada bulma imkânım olsun, yoksa küçük bir kütüphanede 10 kitaptan bir iki tanesini bulacaksam benim için cazip olmaz. Onun için kütüphaneleri büyük birimler halinde örgütlemeye çalışmalıyız.

İZLEYİCİ.- Kendimizi fazla kötümserliğe kaptırmayalım, müsade ederseniz bir hatıramı anlatmak istiyorum, Stanford Üniversitesi'nin çok büyük bir kütüphanesi var, talebeliğim zamanında 4 milyon civarında kitap vardı, şimdi aldığım haberlere göre 7 milyon olmuş. Bir gün Halide Edip'in kitaplarını aradım, kataloglarda H harfinde, E harfinde aradım bulamadım kitapları, kütüphanedeki bütün bölümleri aradık, görevliler de bulamadılar. İsim bıraktım daha sonra başka yerde buldular, Hanım kelimesi batı dillerinde başka yazılıyordu ve bu harfin içine koymuşlar. Ben itiraz ettim, kütüphane müdürü enteresan buldu ama Amerika'daki bütün kütüphaneler Kongre Kütüphanesi'nin sistemini takip eder onlarda nasıl kataloglanmışsa bizde de öyledir dedi. Bana antetli kağıt vererek itirazımı yazmamı istedi ve Kongre Kütüphanesine gönderdik daha sonra bu yanlış bütün kütüphanelerde düzeltildi.

İZLEYİCİ.- Ben kitaba olan arz talep konusunda, bir okuyucu olarak bazı sözlerle katılmak istiyorum. Benim birkaç yabancı dilim var bir de küçük bir kitaplığım var. Almanca bir kitap alırsınız ne bir imla hatasına ne bir gramer hatasına rastlarsınız kitap baştan aşağı gözden geçmiştir, çünkü redaksiyon diye birşey vardır. Kitap redaksiyondan geçer yayınevine verilir, yayınevi okur, filmi veya herhangi birşeyi yeterli değilse, kitabı Almanca olarak lütfen iyi öğrenin diye size geri gönderiyorlar. İngiltere, Fransa, İtalya'da da böyle.

Türkiye'de bir kitap alırsınız, insanı sıkacak derecede a harfi düşmüş, ı harfi eksik gibi baskı hatalarından başka gazete makalesi gibi alelacele şöyle bir okunup cümlenin doğru dürüst oturtulmadığını, sağının solunun eksik olduğunu, noktasının virgülünün yanlış yerlere konulduğunu görürsünüz. Türkçe benim anadilim, diğer dilleri anadilim kadar bilmem ama ben İngilizce bir kitabı Türkçe kitaptan daha rahat okuyorum, sebebi gayet basit. Türkçe bir kitabı okurken bir boğuşma içersindesiniz, elime geçen kitapların yüzde yetmişinde büyük hatalar çıkıyor.

İZLEYİCİ.- İznizle ben radyo televizyon, görsel basınla açmak istiyorum konuyu, çünkü kitap neden okunmuyor denildiğinde, kütüphanelere neden gidilmiyor diye tartışıldığında ve sonuçta radyo televizyon ve basına yıkıldı kabahat. Acaba gerçekten görsel basının, radyo televizyonun kabahati sandığımız kadar büyük mü? Bence radyo televizyon bize ilgi alanlarımızı geliştirme şansı tanıyor, o sayede bizim kitaba olan ihtiyacımız daha da artıyor. Bence insanların en ezileni kütüphaneciler oluyor, kütüphaneler günah yeri oluyor.

İZLEYİCİ.- Devlet kütüphanelerinde çalışanlar arasında kütüphanecilik mezunu bulamıyoruz, bunun da arkasında birşey var. Devlet Kütüphanecilik bölümü mezunlarını lisansını kabul etmiyor. Kütüphaneciler devlet sektöründe çalışmaya başladıklarında kadroları Genel Hizmet Sınıfı içinde yeralıyor. Dolayısıyla kütüphanecilik özel bir ihtisas alanı kabul edilmiyor. Herhangi bir üniversite mezunu buna verecekleri artı ek ödenekleri alıyor ama bunun dışında hiçbir başka ek tazminatı da yok. Mühendislerin, doktorların özel ihtisas tazminatları var kütüphanecilerin böyle bir tahsisatı yok. Açık Öğretim Fakültesi veya herhangi bir üniversite mezunu ile aynı kategoride görülüyor.

Bundan sonra da devlet kütüphanelerinde hizmet etmesi bekleniyor. Dolayısıyla öyle olmuyor kütüphanecilik mezunları devlet hizmetine girmek istemiyorlar, özel sektör daha cazip geliyor, veya kendi meslekleri dışında başka işlerden daha fazla para kazınıyorlar. Sonuçta devlet kütüphanelerinde yetişmiş bir uzman kütüphaneci bulamıyorsunuz, en fazla bir ya da iki eleman, geri kalanları normal devlet memuru kadrosunda sekreter veya diğer alaylı memurlar kütüphanecilik görevini yerine getirmeye çalışıyorlar ne kadar başarılı oluyorlarsa. Karşılığında da araştırma yapmaya gittiğinizde zamanınızın yüzde ellisini kaybetmek durumunda kalıyorsunuz.

M.T.- Çok doğru şeyler söylüyorsunuz buna birşey eklemek istiyorum kütüphaneci arkadaşları kızdırma pahasına. Muhtemelen gerekli olan şey sadece kütüphanecilik öğrenimi görmüş olmak değil, sosyoloji artı kütüphanecilik, tarih artı kütüphanecilik, fizik artı kütüphanecilik. Çünkü tek başına bir kütüphanecilik mezunu bir ihtisas kütüphanesinin kavramlarına aşina değilse çok vahim hatalar yapabilir. Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi Kütüphanesindeki gibi bir romanı ceza hukuku bölümünde görebilirsiniz, onun roman olduğunun farkında değil ya da tersine. Yani kütüphanecilerin sıradan mezun olanlarını dahi devlet isdihdam edemiyor. As-

lında gerekeni kütüphaneciliğin başka bir ihtisas alanı ile birleşmek olmasıdır. Siyasal Bilgiler Fakültesi Kütüphanesinde çalışan insanlar hem kütüphanecilik hem de siyasal bilgilere vakıf olmalıdır. Tıp Fakültesi kütüphanecisi tıptan anlamalı, fizik bölümü kütüphanecisi sadece kütüphaneci olursa herhalde yetersiz kalır.

İZLEYİCİ.-Efendim dost acı söylenmiş, dostum Mete Bey de acı söyledi ama İskenderiye'de başlayan kütüphanelerin seyrinin bizim kesime gelmesi biraz hoş oldu. Kütüphaneciliğin sorunları ilk kez böyle bir kalabalık önünde tartışılıyor ve biz bundan mutluluk duymalıyız. Yani uzanıcı tarafını dinledik, hep aramızda oturur konuşuruz biz kütüphaneciler bir türlü kurtaramadık.Yani sözünü ettiğiniz sorunlar son söylediğiniz de dahil, yurt dışında kütüphanecilik eğitimi sizin söylediğiniz gibidir. Önce belli bir alanda lisans, sonra bir yıl, iki yıl kütüphanecilik alanında yüksek lisans şeklindedir. Ama bizde genel olarak hizmet verme anlayışından çıktığı için henüz oraya gelemedik. Bu da kütüphanecilerin sorunu değil, gene devletin eğitim sorunu, kütüphane sorunu. Yani biz mutlu olmalıyız kütüphaneci olarak, böyle bir toplantıda bizim sorunlarımız tartışılıyor. Belki bu konuda daha geniş kullanıcı ile birşeyler yapabilir, önerebiliriz. Sürekli kütüphaneciler arasında toplantı oluyor ama havanda su dövüyoruz. Tek taraflı olmuyor biraz da talebin hakikaten yaratılması gerekiyor. Ne yapalım da biz kütüphanecileri kurtaralım?

M. T.- Bu akşamki sah toplantısını burada kapatıyoruz. İlginiz için teşekkür ederiz.

bir ansiklopedinin inşaası

3 Kasım 1992

YÖNETİCİ: ERAY CANBERK

KONUŞMACILAR: FAHRİ ARAL, SEYFETTİN GÜRSEL,
SADUN SÖNMEZ

Eray Canberk- Efendim önce hoşgeldiniz diyorum, bizi dinlemeye geldiğiniz için teşekkür ederiz, izin verirseniz önce arkadaşları tanıtmak istiyorum. Fahri Aral İletişim Yayınları'ndan ve uzun zamandan beri ansiklopedi yayıncılığı ve yönetimi ile uğraşıyor. Seyfettin Bey hem ansiklopedi hazırlanması, hem de madde yazımı konusunda uğraşmış bir arkadaşımız. Sadun Sönmez arkadaşımız da Ana Yaymcılık'tan, biliyorsunuz Temel Britannica, Ana Britannica, daha önce de Yurt Ansiklopedisi'ni yayınlayan bir kurumun yöneticisi.

İzin verirseniz önce Fahri Aral'dan rica edeyim.

1960'lardan sonraki ansiklopedi olayını, Türkiye'deki ansiklopediciliği bize kısaca anlatsın.

Fahri Aral- Önce benden başlamak benim için biraz erken oldu, daha sonra konuşmayı düşünüyordum ama, tabii ki 1960' lardan sonraki ansiklopedi olayı bizim de içinde olduğumuz bir olay.

Nazar Bey gelecekti, Sadun Bey geldi yerine, belki birkaç başka arkadaş, esasında Selahaddin Ağabey olsaydı çok iyi olurdu, çünkü Türkiye'de ilk Meydan Larousse çıktığı zaman bu işin mutfağında olan insanlardan biriydi.

Benim şahsen ansiklopediciliğim çok uzun bir döneme dayanmıyor, özellikle de 1980 sonrası, içinde olduğum koşullardan dolayı bu ansiklopediciliğe başladık, ama bunun öncesi de var yayıncılığımız biraz da eski ve tabii insan bu işe başlarken biraz da bu ansiklopedi olayının Türkiye'de nasıl geliştiği konusunda bilgi sahibi oluyor.

Şimdi biliyorsunuz çok satan ünlü bir gazetemizde kupon karşılığı herkesin yıllardır almak istediği, belki de paraya kıyamadığı bir ansiklopediyi vermeye başlıyor.

Yani böyle bir ansiklopedi furyası yeniden yaşanmaya başlıyor diyorum ben. Aslında bu 1980'lerde çok yoğunlaştı, belki 12 Eylül sonrası insanların bu türlü bilgiye olan susamışlığı da etkendi. Ama 60 ve sonrası onun 70'lere gelinceye kadar, tabii öncesi de var, Türkiye'de ansiklopedi olayı bir çeşit el yordamıyla giden bir

olaydı. Tabii biraz daha geçmişe doğru gidecek olursak ama çok fazla tarihi dönemi de anlatmak istemiyorum.

Ansiklopedi kelimesinin kökeni Yunanca bir kelimeden gelme, yani bir bilgi odası, bilgi dairesi, ansiklopedianın bilgi dairesi gibi bir anlamı var. Tabii batıda gelişimi farklı, doğuda gelişimi farklı bunun. Bizim ansiklopediciliğimiz de özellikle Türkiye'de çok fazla geçmişe uzanmıyor. İslamiyetle bağlantı kurduğumuz zaman daha 8. yüzyılda 9. yüzyılda yani bir çeşit ansiklopedi diyebileceğimiz kaynaklara da rastlayabiliriz. Mesela İbni Rüşt'lerin, Farabi'lerin yaşamış olduğu dönem. Özellikle İslamda felsefe tartışmalarının başladığı yıllarda daha çok hadisin biyografik malzemesine dayanarak bir çeşit sistematik bilgi sınıflandırmasına gidilmiş ve bu türde yayınlar çıkmıştır. Ama tabii bunların ansiklopedi olması olmaması, batıya benzerliği tartışma konusu ama doğuda da bu var, sadece batıya mahsus bir şey değil. Hep ansiklopedistler batıda yetişmiştir, hep onu biliriz tabii, işte Diderot, D'Alembert vs. Meşhur ansiklopedi, 28 ciltlik o büyük yayın çıkmıştır, hep batıya has bir şey sanırız ama gerçekte öyle de değil. Ama ansiklopedi olayının daha çok sistematik hale gelmesi batı ürünüdür.

Bizde ise İslamiyetin 9. ve 10. yüzyılda özellikle felsefe konusunda çok yaygın bir bilgi hazinesine sahip olmasından sonra, İslamda yüzyıllar geçince daha çok sünnî kaynaklı eserler kullanılmaya başlanmış ve bu çeşit bir bilgi hazinesinden uzaklaşılmaya başlanmıştır. Ama gene de bu yıllarda örneğin Taşköprülüzade Ahmed Efendi'nin, Kâtip Çelebi'nin özellikle ansiklopedik kaynak sayılabilecek eserleri vardır. Osmanlı da bundan uzak kalmamıştır, işte Erzurumlu İsmail Hakkı'nın Marifetnamesi çok önce tabii, daha sonra Ali Suavi'nin Kamus-ul Ulum el Maarif diye ansiklopedi sayabileceğimiz bir eseri ve bunlar böyle bir alt yapı teşkil ediyor Türkiye'deki ansiklopedi olayına. Tabii meşrutiyet dönemi özellikle, yani bilginin biraz daha ulaşmaya yakın olmasından dolayı Türkiye'de çok fazla yayının, fikir hayatının biraz gelişmesinin getirmiş olduğu etkiyle Meşrutiyet, bu dönemde epeyi ürün veren bir dönem olmuştur. İşte Emrullah Efendi'nin Dairet-ül Maarif diye adlandırılan bir eseri ki bu yarım kalmıştır. Bunun gibi eserler Türkiye'de de bilgiye ulaşmanın daha çabuk yollarını aramada önemli adımlar olmuştur. Ama tabii Türkiye'de ansiklopedi daha doğrusu Osmanlı toplumundan da gelen bir özellik , yani bilgiye ulaşmada sistematik bir yolun oluşmayışından dolayı da bu ansiklopediler çok fazla önemli bir düşünceye kaynaklık etmemişler. Batıda Ansiklopedistler'in yaratmış olduğu bir akım Türkiye'de tabii sözko-

nusu olmamıştır. Gene de hiçbir şey yok değildir, bu tür kaynaklar da o yıllarda yayınlanmıştır. Tabii yeni harflere geçtiğimiz zaman, ansiklopedik yayında bir duralama olmuş, benim bildiğim kadarıyla, en son eski harflerle Serteller'in yayınladığı çocuk ansiklopedisi vardır ki daha sonra yeni harflerle tekrar basılmıştır. Ama bunların hepsi daha çok dış kaynaklı, çeviriye dayanan telif bölümleri çok az olan eserlerdi, 30'lara doğru geldiğimizde Cumhuriyet gazetesinin yayınladığı sanıyorum Comptons'ın bir adaptasyonu olan Hayat Ansiklopedisi'ni görüyoruz. Bu ansiklopedi 10 ciltlik bir ansiklopedi ve genel olarak sistematize edilmiş bilgiyi içeren bir yayın olmuştur. 1930'lar, 1940'lar genellikle küçük girişimlerin olduğu yıllar ama özellikle 40'lardan sonra işe devletin el attığını görüyoruz. İşte hepimizin bildiği meşhur İnönü Ansiklopedisi vardır, yani 40'larda başlamış ve 80'lerde sona ermiş ki belki dünyada böyle bir örneğe rastlamamışızdır. Önce İnönü diye başlamış, daha sonra Türk Ansiklopedisi olarak devam etmiş. Ama bu ansiklopedi bütün siyasal dalgalanmalardan etkilenen bir ansiklopedi idi. Özellikle yazımında, dilinde, maddelerinde, hep belli siyasi dönemlerin etkisini görmek mümkün. Ama buna rağmen gene de bu hacmiyle Türkiye'de yapılabilmiş telif eserlerden biri. Gene devletin el attığı devletin yayınlamış olduğu İslam Ansiklopedisi var hepimizin bildiği, bu da 1900'lerde Hollanda'da hazırlanmaya başlayan bir ansiklopedinin çevirisidir, ama bu çeviri tabii sadece çeviri bölümüyle kalmamış telif maddeler eklenmiş ve o maddelerle de ansiklopedi 13 cilt olarak, o da 80'lerde bitmiştir.

Görüldüğü gibi yani sistematize olan bilgiyi verme genellikle çok ağır oluyor Türkiye'de, hele özellikle devlet el atınca işe, devlet de bilginin sahibi benim dediği zaman, bu bilgiyi tabiri caizse gıdım gıdım veren bir yayın yapmıştır Türkiye'de işte iki örnek de bunu gösteriyor. Devletin yayın yapması da bence çok iyi bir şey değil. Yayıncılığın gelişmesiyle beraber Türkiye'de gerçek anlamda yayıncıların ansiklopedi yayınlaması daha önemlidir bizce. 1960'lar sonrası da tabii, Türkiye'de kaynak darlığı oldu bir ölçüde, toplum değişti, gelişti, ihtiyaçlar arttı, bilgiye ulaşma yolları daha da sıklaştı, yoğunlaştı. Türkiye'de o anlamda 60'la 70 arası Larousse'tan başka çok önemli yayın görmüyoruz. Bir iki yayın daha var sanıyorum, İtalyanların Arkın'la birlikte yaptığı Cumhuriyet Ansiklopedisi var, onun dışında daha çok okul çağında çocuklara yönelik resimli bilgi v.b. türü şeyler var. Ama bunlar bilgiyi genel olarak veren daha doğrusu sistematize edilmiş bilgiyi büyük çapta veren yayınlar değil, Larousse hariç tabi.

Larousse gerçekten önemli bir olay bence, ben arkadaşlar bu toplantıyı hazırlarken, özellikle Hakkı Devrim'e rica etmiştim, çünkü işin başından beri olan insanlar bunlar. Hakikaten o yıllarda çok iyi bir kadro ile çok iyi bir yayın yapılmıştır, şöyle ya da böyle. Ve hâlâ da benim kişisel kanıma göre daha sonra çıkan Larousse Gelişim'in çıkardığı Larousse'dan kat be kat üstündür. Meydan Larousse gerçi şimdi Sabah Gazetesi ayağa düşürerek veriyor ama çok iyi bir yayındır. 1960'lar sonrası Türkiye'de hakikaten bilgiye ihtiyaç arttığı için ve bu konuda kaynak eksikliği hissedildiği için büyük çapta ansiklopedi yayınlarına da başlanmıştır, Larousse bunun bir örneği. Fakat 1960'lardan sonra Larousse bittikten sonra 1970-1980 arası belki biraz da Türkiye'de toplumsal şartların yaratmış olduğu ortam, belki de okuyan insanların bu kadar sistematik bilgiye ihtiyaç duymamaları, o toplumsal ortam içinde de de biraz daha komprime edilmiş belli görüşteki şeylerin daha doğrusu bilginin ihtiyaç duyulmadığı bir dönem yaşandı. Bana göre yaşandı diyorum ben 1970'le 1980 arası ve bu dönemde çok fazla göze batan bir ansiklopedik yayını görmedim, şu anda da göremiyorum. Belki ayrıntılı ihtisas ansiklopedileri var ama esas ihtiyaç 1980 sonrası ortaya çıktı ve 1980 sonrası yayıncılarımız ansiklopedik alanda daha fazla yayın yapmanın gereğini duydular. İşte Britanica da bu anlamda yayınlandı. Gelişim Yayınları belli dönemde, çoğu çeviriye dayansa da gene önemli ansiklopediler yayınladı.

Günümüze geldiğimizde ben biraz da bu işin artık başka alanlara çekilmek istendiğini görüyorum, çünkü gazeteler bu ansiklopedik yayınla okur kitlelerini artırmak istiyorlar, nitekim son deney de bunu gösteriyor. Ama bu ne ölçüde bir yarar getirecektir, ne ölçüde bilgiye ulaşma yolları açılacaktır, doğrusu bu konuda benim de kuşkularım var. Özel olarak bizim yayınladığımız ansiklopediler konusunda bir iki şey söylemek istiyorum. Bunlar tabii daha çok uzmanlığa dayalı, ihtisas konusu denebilecek ansiklopedilerdir. Yani İletişim yayınlarından olan Cumhuriyet Dönemi ve Tanzimat Ansiklopedileri, biz burda başka bir şey gözettik, genel olarak biraz başka saiklerle ortaya çıktık. Yani bir ansiklopedide farklı görüşlerin de yer alabileceği. Çünkü Türkiye'de çok net, belli konularda, toplumsal siyasal konularda çok netleşmiş görüşlerin de ansiklopediye yansıması halinde başka kaygıların işin içine girebileceği, mesela herhangi bir konuda farklı görüşlerinde yer alabileceğini hesap ederek, daha çok makaleye dayalı ve daha çok yazarın kendisini bağlayan bir yayma yer verdik. Nitekim dünyada da böyle yayınlar var, ama gerçek anlamda, bildiğimiz anlamda bir ansik-

lopedik yayıncılık mı, doğrusu uzmanlık alanı olduğu için pek kestiremiyorum. Ama yapmış olduğumuz yayınlar, bu anlamdaki yayınlar gerçekten okurdan ilgi gördü. Belki böylesi bir boşluk vardı Türkiye'de, yani genel kültür ansiklopedilerinin yaygınlığının karşısında böyle uzmanlık alanına yansıyan yayınlar da gereklidir belki de. Gene bu dönemde Sadun Bey bahsedecek belki Britannica'nın yayınlanması Türkiye açısından iyi oldu, yani o yayının gerçekten teknik yönleri çok ayrıntılı, çok zor. Hele Türkiye gibi mümbit olmayan toprakta, bu çeşit bir yayıncılık yapmak çok güç. Ama gene de yayıncılarımız bu işin üstesinden geliyor. Yani çok kaba bir görüş oldu ama benim kişisel görüşüm; Aman devlet karışmasın gene biz yayıncılar yapalım, çünkü devlet karışınca ansiklopedi yayınlanmıyor, başka bir şey oluyor. 40 senede biten ansiklopedi, A maddesine baktığınızda henüz atomun parçalanmadığı dönemde yazıldığı için de çok yanlış bilgilerin yer aldığı bir yayın oluyor.

E.C.- Çok teşekkür ederim, Fahri Aral arkadaşımız özetledi durumu, ben şimdi, panelimizin adı "Bir Ansiklopedinin İnşaası" olduğuna göre Sadun Sönmez'den rica edeceğim, bize nasıl bir seçim yapılıyor, öneri ve tasarılar nasıl geliştiriliyor, kadro saptamaları nasıl oluyor? Mali yükü nedir, dağıtım ve satış sorunları nelerdir? Bu konularda bizi bilgilendirmesini rica ediyorum.

Sadun Sönmez- Yayın seçme iki yoldan oluyor, ya siz buluyorsunuz ya da sizi buluyorlar. Var olan bir yayıncılığınız varsa iki tarzda da olan bir şeydir. Bu alanda zaten dünyada yayıncılık alanında fuarlar var, herkes kendi ürünlerini burada çıkarıyor, gösteriyor. Buraları dolaştığınız zaman kimin elinde ne var hemen belli oluyor. Ansiklopedi yayıncılığı özellikle daha dar bir alanda, çünkü ansiklopedi yayıncılığı yapan firma sayısı hiç de o kadar fazla değil. Eğer siz de ansiklopedi alanında faaliyet gösteriyorsanız, bu yayıncılar kendi ürünlerini gösteriyor tanıtıyorlar, geliyorlar ilgileniyorsanız proje gelişiyor, iki yönlü bir ilişki dediğim gibi. Şimdi ansiklopedide bir ayrım yapmamız lazım, bir genel kültür ansiklopedileri var demin Fahri arkadaşımızın belirttiği Britannica'da bunlardan bir tanesi. Bir de ihtisas ansiklopedileri var, daha dar bir alanda ilgili olarak yapılan, bilim teknik, sağlık ansiklopedileri. Şimdi bu işin mali portelerini yapmaya kalktığınız zaman tabii ki seçiminizle de çok yakından ilgili birşey oluyor. Ne kadar yaygınlaşabileceğine bağlı olan bir şey. Türkiye'de aslında kitap yayıncılığının dışında ansiklopediye özel bir ilgi olduğunu söyleyebiliriz, bu doğrudur. Yani kitap satışlarına baktığınız zaman genellikle karamsar rakamlar söylemeye alışkın olduğumuz şeyde, ansiklopedi-

nin tirajlarına baktığımız zaman aynı tabloyu görmüyoruz. Bir örnek olarak vereyim 1986 yılında Britannica Ansiklopedisi'ni yayınlamaya başladık bugün çıkarabildiğimiz rakam 220.000 ailenin evinde bugün Britannica Ansiklopedisi olduğunu görüyoruz. Kâh fasikül halinde aldılar, kâh takım halinde aldılar, kâh abone oldular, bugün 220.000 ailede Britannica Ansiklopedisi var. Genellikle 3.000-5.000 basan kitapla mukayese ederseniz, tabii çarpıcı bir rakam oluyor. Şimdi 220.000 tirajlı bir genel kültür ansiklopedisinin mali yöntemi bambaşka birşey ama daha mütevazı boyutlarda, örneğin 20.000-30.000 hedeflediğiniz bir sağlık, ya da bilim teknik ansiklopedisi için bambaşka bir şey ortaya çıkıyor. Kadro seçiminde de bu ayrımı rahatlıkla yapabiliyorsunuz, örneğin biz şu anda bir sağlık ansiklopedisi hazırlığı içersindeyiz. Sağlık dediğiniz zaman tabii ilk olarak bu işin uzmanlarına gitmek gerekiyor. Bu uzmanlar hem alanlarını bilecekler, hem size çeviri alanında çalışacaklar, artı kendi uzmanlık alanlarım herkesin anlayabileceği şekilde ansiklopedi maddesi haline getirecekler. Dolayısıyla uzmanlığı burda yazım tekniğini bilen insanlarla bir bileşim haline getirmeniz gerekiyor. Yani önce çevriliyor, telif maddeler hazırlanıyor, sonra da bunlar bir bütünlüğe kavuşturulması için redaktör tarafından teker teker birleştiriliyor. Bu yayın kadrosu ile ilgili olarak arkadaşlar daha fazla konuşacaklar, bizzat içinde çalıştılar.

Ancak ansiklopediyi ortaya çıkaran sadece yayım kadrosu değil ondan sonrası da önemli. Yani netice de bu basılacak, dağıtılacak ve eğer fasikül satışı yapacaksanız bayilerde her hafta muntazam bulunduracaksınız. Bunun herhangi bir dergi yayıncılığından, bu safhasının çok büyük bir farkı yok. Fasikül yayıncılığını uygulayan ülkeler var ve genellikle bir sebebi hikmeti vardır diyorum. Latin ülkelerinde yaygın bir şekilde görülüyor. Örneğin İtalya'da yaygın bir uygulması var, İspanya'da var, Latin Amerika ülkelerinden Colombia'da, Brezilya'da. Ama kuzeye doğru gittiğimizde, bu kısım yayıncılığı dediğimiz fasikül işini hemen hemen kaldırmışlar. Yayın yaptıkları zaman komple set halinde çıkarıyor, pazara böyle sürüyorlar. Belki de yıllar öncesinden bu işe başladıkları için artık tekrardan bu fasikül işini düşünmüyorlar.

Türkiye'de fasikül yayıncılığı hâlâ kullanılan birşey. Örneğin biz Ana Britannica'yı 1986'da yayınlamaya başladık 1991 de bitirdik ve bu yılın başında tekrardan fasikül halinde yayınladık. Yayınlarken bir hayli tereddütümüz vardı ne olur, çok yakın bir süre mi vs. mi? Ama ürüne olan güvenimizden bu işe giriştik. Şu anda ilk fasikülle 40.000 kişi bunu almaya başladı ki eskisine göre daha hacimli

bir fasikül veriyoruz, süreyi daha kısaltmak için. 220 haftada tamamlanmıştı ilk yayımlandığı zaman, şimdi 110 haftada tamamlayacağız ve şu anda da 20-25 bin fasikül okuru devam ediyor. Bu da gösteriyor ki, bu bir pazarlama tekniği, insanlar tercih ediyor. Set halinde alıp bütçelerinden önemli miktarlarda paralar vermektense her hafta bir dergi alırmışcasma bayiye gidip fasikülleri toplamayı tercih ediyorlar. Tabii yaygınlaştırmada da bir yöntem oluyor, set halinde pazarlamayı düşündüğümüzde bu sayılara ulaşmak mümkün değil. İlk Ana Britannica yaymlandığında ilk fasikülün satış sayısı 220.000 di, sonra 220 hafta elene elene, yorucu birşey dört yıl boyunca her hafta gidip bayinize fasikülünüzü alacaksınız, ciltçinize götürüp ciltleteceksiniz, dört yıl boyunca gerçekten bıktırıcı bir şey oluyor, kala kala 85.000 sayıyla tamamladık, bu bile yeterli. Hâlâ da bu fasikül satış yolu kapanmış tükenmiş değil, satışta düşünülecek bir yol. Mali yükü projenin kendisiyle doğrudan ilintili, örneğin fasikül olarak çıkarıyorsanız 250.000 fasikül basıyorsunuz, elbette bunun hammadesi kağıt var, baskı masrafı var dolayısıyla projenin mali yükü bir anda büyüyor. Finansman kolaylıkları nelerdir, iyi duyurup tanıtabimişseniz aboneleriniz oluyor. Nitekim bizim ilk yayma başladığımızda çok ciddi bir abone sayımız oldu; 17.000 sayı. Belki de tüm bu yaym müddetince kazançlı çıkan tüketicilerimiz de bu abonelerimiz oldu. Çünkü belli bir miktar para verdiler, fiyat garantisini elde ettiler, enflasyon oranı % 70 olan bir ülkede fasikül fiyatmı dört yıllık bir sürede sabit tutmanız mümkün değil, Biz de tutamadık haklı olarak. İlk başladığımızda fasikül fiyatı 700 lira idi, tamamlandığında ise 7000 lira oldu. Aboneler ise bu değişimden çok kazançlı çıktılar, başlangıçta 150.000 lira para verdiler ve takım tamamlanana kadar bunu aldılar. Bu tabii önemli bir finansman yolu, finansman kaynağı, bir de tabii kısım kısım çıkarmanız da sizi finansman olarak rahatlatan bir şey oluyor. Çünkü takdir edersiniz ki 14.000 sayfa 22 ciltlik bir yaymı, hele hele 100.000 tirajla basıp hazır hale getirmeniz herhalde astronomik paralara çıkacaktır. Halbu ki bunu fasikül halinde yaptığmız zaman bunu sizde, nasıl tüketici kendi cebinden çıkacak parayı bölüyorsa, yaymcı da bunun finansman yükünü uzun bir süreye bölmüş oluyor.

Tabii tirajı düşük olan bir yaymda yaklaşımınız çok farklı olur. Onun mali portresi bambaşka bir şey olarak karşımıza çıkacaktır. Ben güncel olduğu için bir konuya değineceğim, Fahri arkadaşımız da buna değindi, şimdi gazetelerin yaym vermeleri. Gazeteler sadece yaym vermiyorlar, tirajı artırmak için her türlü yola başvuru-

yorlar. Ancak yayın verdikleri zaman bunun daha etkili olduğunu gördükleri için yayın vermeyi son zamanlarda daha tercih eder oldular. Bir defa süreklilik arzediyor, yaymı bölebili-yorsunuz daha uzun bir süreye, dolayısıyla bundan dolayı gazete almak isteyenleri daha fazla bağlamış oluyorsunuz. Dikkat ederseniz araba veriyoruz, televizyon veriyoruz, şunu veriyoruz, bunu veriyoruz dendiği zaman genellikle üç gün, bir hafta gibi kupon süresi oluyor, ondan sonra olay bitiyor, tekrar yeni bir şey bulmak zorundasmız, böyle bir yarış var. Ancak burada önemli olan gazetelerin yaym vermesi değil de, verdikleri yaymı iyi tanıtabilmeleri. Gazete bir şey verdiği zaman hiç bir zaman şunu veriyorum demiyor da, her zaman en iyisini veriyorum diyor, dev eser diyor sonunda iki tane cilt çıkıyor, hiç böyle bir şey verilmedi diyor sonunda bir cilt nereden geldiği, ne olduğu bilinmeyen bir şey çıkıyor. İlk kez bir Meydan Larousse olayı çıktı ve bunu Sabah gazetesi gerçekten yaygınlaştırıyor. En fazla zararı biz ansiklopedi yaymcıları görüyoruz. Çünkü sizin pazarınıza doğrudan bedava bir ürün veriliyor, Sabah Gazetesi'nin 22 cildi bedava verdiği bir ortamda siz taksitle, peşin parayla, fasikül halinde bir şey satmaya çalışıyorsunuz. Bir defa burda baştan kaybetmiş oluyorsunuz tüketici gözünde, ama şunu da gözardı etmemek gerekir şöyle ya da böyle ansiklopedi olaymı yaygınlaştırmış oluyorlar. Bedava verilmesine karşı çıkmak hele hele alıcı açısından pek mümkün değil. Alan adam "Oh ne iyi evime bedava 22 ciltlik ansiklopedi alayım" diyor, bunun neresine karşı çıkabilirsiniz. Ama verilen eserin bu şekilde tanıtılmasma ben bir yaymcı olarak karşı çıkıyorum. Meydan Larousse tabii ki o dönemde çıktığında hummalı bir çalışma, çok kapsamlı bir çalışma. Bu ülkede ilk kez devletin haricinde yapılmış çok kapsamlı bir çalışma ama ansiklopedi yaymcılığı öyle bir atımlık bir iş değil. Yani bir kere yaymlaym, basm, dağıtm ve bitti işiniz. Böyle bakarsamz bunu ansiklopedi yayıncılığı olarak ben mütalaa edemiyorum. Örneğini kendi şirketimizle ilgili olarak vereceğim, Meydan Larousse 1969-1972 arasmda tamamlandı, 1972 de tamamlandıktan sonra belli aralarla ek cilt namı altmda ciltler çıktı ama ansiklopedinin kendisinde virgül değişmedi ve Sabah gazetesi bu değişmemiş haliyle basıyor ve 92 baskısı, en yenisi budur, bundan âlâsı yoktur gibi bir şekilde tamtıyor. Bu yamltmak, yani Sabah gazetesinin bu olayma şirketinizin çıkarları zedelendiği için içten karşı çıkabilirsiniz aleniyete vurmadan, ama ben buna şiddetle karşı çıkıyorum. Çünkü bu yayıncılık sorumluluğunu taşımayan bir iştir. Ayrıca Sabah gazetesi bunu bu şekilde vermese dahi bir ansiklopediyi halen bu şekilde satışa

sunmak da sorumlulukla bağdaşmayacak bir iştir diye düşünüyorum. Çünkü kendi şirketimizden örnekle ben bunu bağlıyayım, 1986 yılında biz ilk basıma başladık bir de tesadüf ki dünyanın en çalkantılı dönemine geldik, şöyle gözünüzün önünden bir geçirin altı yıl içinde dünyada neler oldu bitti, soğuk savaş bitti, ülkelerin coğrafyası değişti, dünyanın siyasi durumu altüst oldu, ülkeler hâlâ bölünüyor, Sovyetler Birliği yok, tarihi olgu olarak var ama öyle bir ülke yok artık, onun yerine 15 tane cumhuriyet var. Ansiklopediniz bunu eğer kucaklayamıyorsa, buna eğilemiyorsa yayıncı olarak buna duyarsız, ilgisiz kalıyorsanız oraya büyük bir soru işareti koymamız gerekiyor. Biz her yıl yeni bastığımız ciltlerle, her bastığımızda yeni bilgileri getirmeye çalıştık. Bu yıl bastığımız ciltleri de yenileyerek bastık. Larousse'un artık kendisi de Meydan Larousse'u esas teşkil eden Larousse'u yayınlamıyormuş, bu önemlidir ama çok da önemsenmeyebilir, yeter ki 1969 yılında çıkan bir eser bugün de hayatiyetini sürdürebilecek şekilde editörlük anlamında desteklensin ve Sabah gazetesi de ondan sonra bazı şeyleri söylemeye hak kazansın. 1969 yılının bilgilerine mahkum etmek istiyorsanız, bilgilerin sistematik olarak verilmesi diyoruz ansiklopediye. İnsanlar bilgiye başvuracaklar, "kötü doktor hastayı canından edermiş" kötü ansiklopedi de belki canından etmez ama, yanlış bilgi verir, bilgiye ulaşamazsınız. T.C. Cumhurbaşkanı hâlâ Fahri Korutürk gözüküyorsa bu bilgi vermek olmuyor okuyucuya. Dolayısıyla bunun üzerinde ciddiyetle durulması gereken bir şeydir diyorum. Yani ansiklopedi yayıncılığı bir seferde ele alınacak ve orada bitirdikten sonra işimiz bitti, "Oh kurtulduk!" diye bakılacak bir şey değil. Hele hele bir genel kültür ansiklopedisinde hiç böyle bakılabilecek bir şey değil. Nitekim Britannica'nın bir sihiri varsa, bu sihir büyük ölçüde buradan kaynaklanan bir şeydir. Çünkü Britannica, hâlâ işi bitmiş diye görülmesine rağmen, hâlâ ciddî bir editör kadrosuyla yenilenmekte ve diğer yayınların da tez elden böyle bir şeye kavuşmasını ben bir yayıncı olarak arzu ediyorum. Çünkü bu faaliyeti geliştirecek, güçlendirecek bir şey.

Dağıtım ve satış konusu: Aslında dağıtım konusuna kısmen değinmiştim. Eğer haftalık kısımlar olarak dağıtıyorsanız bunun tek yolu vardır. Bu ülkede gazete sahiplerinin kurduğu dağıtım şirketleri var, Türkiye'nin her tarafına dağıtım yapan örgütlenmiş şirketlerdir. Bunlardan biri ile yapmak zorundasınızdır, başka şansınız yoktur. Türkiye, hemen hemen Rusya hariç bütün Avrupa ülkelerinden daha geniş yüzölçümüne sahip bir ülkedir. Her hafta Türkiye'nin dört bucağına dağıtım yapmak, bir yaymcının işi değil-

dir, altından kalkılamayacak bir şeydir. Tabii ki bu konuda ihtisaslaşmış bir dağıtım şirketinden, kurulu düzenli çalışan bir dağıtım şirketinden faydalanmak lazım, nitekim öyle yapıyoruz. Dağıtım işini bu şirketlerden birisine verdiğiniz zaman, en azından Türkiye'nin gazete satılan her noktasına sizin fasikülünüz de gitmiş oluyor. Bu durum, tüketici için de büyük bir kolaylık olmaktadır. Çünkü, her hafta nereden alacağını biliyor.

Eğer set halinde satış yapıyorsanız, "kapıdan kapıya" satış dediğimiz bir tekniği kullanabilirsiniz, fakat, işin başlangıcında yapılan bazı yanlışlıklar yüzünden, bu teknik, genellikle kötü bir intiba uyandırmıştır. Yani pazarlamacılar, çantalarını kapıyorlar, tanıtım malzemeleriyle, kâh referans topluyorlar, kâh daha önce sattıkları bir müşterisinin önerisini alıyorlar ya da hiç bir şey almadan, bir gün ansızın kapınızı çalıyorlar ve belki karikatürlerde olduğu gibi bacaklarını kapı arasına sıkıştırıp da kapınızı açmaya çalışmıyorlar ama tam tabiri caizse, ağızdan girip burundan çıkıp, sizi ansiklopedi almaya ikna ediyorlar. Ayrıca bu konuda, yetkinleşmiş, bir hayli satıcı var, bu ülkede. Yayını tamamlanmış, set halindeki ansiklopediler tamamen bu kanalla satılıyor. Çünkü ansiklopedi sürekli talep olacak bir meta değil, talep bir ölçüde tanıtılarak yaratılıyor.

Bu durum biraz da bizim halkımızın özlemleriyle bağdaşmaktadır. Hatta oldukça çabuk bağdaşmakta ve ansiklopediler kolay satılır hale gelmektedir. Bunu kolaylaştırmak için hepimiz onu yapıyoruz, hatta taksitli modeller yapıyoruz. Cebinden peşin ve büyük miktarda bir para çıkmadan, ayda belli bir miktar olacak şekilde bir model oluşturuluyor, sonunda tüketici "evet" diyor ve ansiklopedisini alıyor.

E.C.- Çok teşekkür ediyorum, değindiği bazı konuları zaten tartışmaya da açmak istiyorum. Fakat şimdi Sayın Seyfettin Gürsel'den çok özel iki çalışmanın içinde bulunduğu için (Tanzimattan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi ve Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi) bilgi rica ediyorum. Bu konulara göre yapılmış ilk ve değişik bir ansiklopedi çalışmasıdır. Bu konuda bize bilgi vermesini rica ediyorum, nasıl bir çalışma ile bu ansiklopedileri kotardılar, nasıl bir güçlükle karşılaştılar, hemen hemen telif bir eser olan bu ansiklopedilerde nasıl bir kadro oluşturdular.

Seyfettin Gürsel- Teşekkür ediyorum, bana Yapı Kredi Kültür Merkezi mensubu arkadaşım bu panele katılmam için telefon ettiği zaman, konusunun "Bir Ansiklopedinin İnşaası" olduğunu öğrendiğimde, gayrihtiyari bir reaksiyon gösterdim. İyi ama bunun benimle ne ilgisi var dedim ama sonradan birden bire hatırladım ki

aslında bir Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi adını verdiğimiz bir yayında, yayın yönetmenliği yapmıştım. Tabii reaksiyon bu bir saniyenin fraksiyonları içinde olan biten bir şey. Aslında bu reaksiyon biraz da Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi'nin diyelim özünü, özündeki sorunları ve çelişkileri de bir yerde yansıtıyordu. Çünkü hakikaten bu yaptığımız iş bir ansiklopedi miydi? Bundan çok emin değilim, nedenlerini de açıklayacağım, tabii tartışılabilir.

Şimdi Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedi'sini ben geçmişe dönüp baktığımda öyle sanıyorum ki büyük ölçüde 12 Eylül'ün ürünü gibi geliyor bana. Yani 12 Eylül askeri darbesi, 12 Eylül denilen dönem yaşanmamış olsaydı belki de bu ansiklopediyi hiç bir zaman yapmamış olacaktık, yine ansiklopedi diyorum, çünkü üzerinde ansiklopedi yazıyor. 12 Eylül büyük ölçüde bu ansiklopedinin çıkmasına yol açtı diyorum. Çünkü üç tane neden söyleyebilirim. Bir tanesi spekülasyon olacak ama, sizleri de kışkırtma açısından tartışmak için önemli bir etken olabilir. 12 Eylül'le birlikte sol kesimde, sol kesim diyorum çünkü bazı itirazlar olabilir bu ansiklopediyle ilgili... Bu ansiklopedi aslında Türkiye'de sol kesimin yayınladığı bir ansiklopedi oldu, bunu dengelemek istedik falan ama ne kadar dengelediğimiz tartışılabilir. Sol kesim 12 Eylül'le birlikte biliyorsunuz aslında kendi ideolojisini geçmişini, tecrübesini sosyal pratiğini sorguladığı bir dönem oldu. Çünkü büyük bir şoktu, bir kopmayı ifade ediyordu, bugün bunu daha iyi görebiliyoruz. Geçmişe yönelik baktığımız zaman, bir yerde bu sorgulama aynı zamanda kendi yakın tarihimizde. Çünkü sırası sayın yöneticinin dediği gibi değil; önce Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi yayınlandı daha sonra Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi yayınlanmıştı. Bu, yakın tarihimizi bir bakıma nesnel biçimde sorgulama olmuştu. İdeolojilerden kendimizi biraz daha uzaklaştırarak, onlarla biraz daha mesafe alarak acaba nesnel biçimde yakın tarihimizi bir bilgi olarak aktarabilir miyiz sorusu, sanıyorum temelinde yatıyordu bu çabanın. Birinci öne süreceğimiz olgu bu, ikincisi biraz kafamızda açık olmasa da ve çok sistematik bilinçli olmasa da, her şeye rağmen bu ansiklopedide bu yakın tarihimizi ele alış biçimi, yazarları büyük bir çoğunlukla 12 Eylül muhalifi yazarlardı. Ve bu çalışma yapılırken elbette bir yerde, bazı kritik maddelerde, örmeğin anayasa, demokrasi vs... Bir 12 Eylül'le de aynı zamanda bir hesaplaşma. O zamanki şartları da düşünürseniz, demokrasinin de ne kadar kısıntılı olduğunu yayın olarak ne kadar kısıtlanmış olduğunu, böyle bir yayında bir yerde. Gerçi

iletişim'in başka yayınları vardı, o tarihlerde biliyorsunuz Yeni Gündem diye, periyodik bir dergi de yayınlıyorduk İletişim'de ama bu ansiklopedi de bir yerde 12 Eylül'le hesaplaşmanın bir yan ürünüydü diyebilirim.

Bir de üçüncü bir şey ilave edeceğim, 12 Eylül bir sürü öğretim üyesini de işsiz bıraktı, kimisi protesto etmek için, kimisi 1402 sayılı yasanın kadrine uğrayarak Üniversite dışında işsiz kaldılar, bunlardan bir tanesi de bendim istifa etmiştim. Bir yerde bu ansiklopedi de o dönemde bu öğretim üyesi yazarlara ekmek kapısı oldu diyebilirim. Gerçi bu sadece bizim ansiklopedi için değil genellikle 12 Eylül'ün ansiklopedi camiasına dolaylı olarak böyle bir hizmeti oldu. Bir çok öğretim üyesi böylece boş işsizliklerini ansiklopedilere katkı yaparak o dönemi geçirdiler.

Şimdi bu ansiklopedi miydi? Elbette nesnel olmaya çalıştık, ama özellikle de böyle bir yakın tarihi anlatmaya çalışırken, bir dizi siyasi sosyal konulu maddede ne kadar nesnel olabilirsiniz, bu tabii çok kuşku götüren bir olay. Biz ne kadar nesnel olabildik benim burda bu konuda birşey söylemem sanıyorum çok abes olur buna daha çok okurlar karar vermeliler. Ama gene de şöyle bir baktığımızda, en azından tarihimize soldan bir bakış açısından, sanıyorum oldukça bugün de geçerliliğini koruyan bir yaklaşımın bu yapıtta sergilendiğini görebiliriz. Biraz önce konuşan arkadaşımız Fahri Aral bu ansiklopedinin içindeydi, beraber çalıştık. Bazı maddelerde özellikle farklı görüşlere yer vermeye çalıştık dedi, bu doğru, örneğin Atatürkçülük maddesini dört yazara yazdırmıştık kritik maddedir diye, yazarları şimdi size okuyacağım, Toktamış Ateş, bugün de Atatürkçülük maddesini yazdırmak istesek aynı yazara başvurabiliriz, Şerif Mardin daha farklı bir Atatürkçülük görüşü, Tarık Zafer Tunaya, belki Toktamış Ateş'in görüşüne yakın ama, bir otorite elbette sayın hocamız, Allah rahmet eylesin mutlaka ismiyle böyle bir maddede yer almalıydı. Bir de Taner Timur, onun da bu konuda yapıtları vardır.

Bu gün de bu maddeyi yeniden yazacak olsak, gerçi Fahri arkadaşımız ekler yapmaya başladıklarından söz etti ama bu madde yeniden yazılacak olsa her halde şu çok harcıalem ve çarpıcı olduğu için söylüyorum 11.Cumhuriyet tartışmalarının çerçevesinde de, başka yazarlara da bu maddeyi yazdırmamız elbette gerekirdi. Demek ki aslında nesnellik zaman içinde de mutlaka değişen bir olay. Yani bunu 1983 yılında böyle yazdık, 1963 yılında yazsaydık mutlaka başka türlü yazacaktık, 1993 yılında yazmaya kalksak belki ay-

nı yazarlara başvuracaktık ama mutlak başka görüşleri, başka görüş açılarını simgeleyen, ifade eden yazarlara yer vermek zorunda olacaktık.

Nesnellik diyoruz, tabii 12 Eylül koşulları da var ama bu Cumhuriyet Dönemi Ansiklopedisinde çok çarpıcı bir örnek vermek isterim, Kürt sorunu diye bir madde yoktur, oysa yıl 1992, herhalde Türkiye'nin siyasi gündeminin en önemli sorunlarından biri hiç tartışmasız. Bizim tarihimizden gelen, oradan taşıdığımız bir sorun, bunu tartışmıyorum öyle mi çözülür böyle mi çözülür diye. Nasıl yaklaşılmalı, ama şurası bir olgu ki Cumhuriyet Dönemi'ni nesnel olarak anlatmak iddiasıyla bir yayın yapıyorsunuz ve bu yayında "Kürt Sorunu" olmuyor. Şimdi bu ansiklopedi ne kadar nesnel diyeceksiniz, Eylül 1983 yılında siz bunu zor yazardınız, o ayrı bir konu. O zaman Türkiye'nin gündeminde de böyle bir sorun bu şekilde yoktu. Aslında tarihimizin bu bölümü bu boyutu tamamen es geçilmişti. Bu tabii sadece bizim ansiklopedimizin sorunu değil, Ana Britannica'yı da çok merak ediyoruz bu tip kritik sorunları nasıl hallediyor, bu konular telif oluyor, öbür telif olmayan konular çok kolay, ama bizimki yüzde yüz telif olduğu için sık sık bu tür sorunlarla karşılaştık. Dolayısıyla da bu ansiklopedinin evrenselliği, nesnelliği konusu oldukça da tartışmalıdır, özellikle de bizim ansiklopedimizde. Bu sol kesim dedik, hakikaten böyle oldu, kendiliğinden biraz böyle oldu. İlle de böyle olsun diye bir iddia yoktu ama gene de her şeye rağmen bir tane sağcı yazar koymuşuz.Benim aklımda sanki daha çok koyduk gibi kaldı.

Bu panele katılma olayı çıkınca tekrar baktım bir tek Cemil Meriç'i bulabildim, onu da özenle seçmişiz, Cemil Meriç'in de Fahri'nin dediği gibi ne kadar sağcı olduğu tartışılır. Bu Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi'ne rakamsal bilgi açısından söylüyorum 70-80 binle başladık hakikaten büyük patlamaydı, 22 binle bitti, ama daha kısa sürdü yayınlanma dönemi ve 1980'lerin başlarında, ilk yarısındaki koşullar da dikkate alındığında hiç de fena sayılmayacak tirajdı. İletişim Yayınlarına da iyi para kazandırdı. Yani diğer yan ürünleri ayakta tutmayı becerdi, o bakımdan da önemli bir fonksiyon gördü. Ayrıca bugün de hâlâ pek çok makalesi güncelliğini tamamen yitirmemiş durumdadır.

Bunun başarısını gördükten sonra, Tanzimat Dönemi'ne bir dönem geriye gidelim dedik. Gene kendine özgü bir dönemdir tarihimizde, bu dönemi de aynı şekilde ele alarak ansiklopedi haline getirdik. O daha kısa bir ansiklopediydi 6 cilt, Cumhuriyet Dönemi 10 ciltti. Tanzimat Dönemi daha az başarılı oldu, bu nesnellik, kri-

tik sorunları azdı. Çünkü tarihi bir değerlendirmeydi yakın tarih değildi, oradaki tarihler de tartışmalıydı diyebilirim.

Gördüğünüz gibi benim ansiklopedi deneyimim, ansiklopedi olduğu bile tartışılan bu iki ansiklopedi ile sınırlıydı. Yine de beni çağırdıkları için Yapı Kredi mensuplarına teşekkür ederim.

E.C.- Teşekkür ediyorum Sayın Gürsel'e. Konuşmacılarımız sanıyorum yeterince aydınlatıcı bilgi verdiler. Sayın Fahri Aral tarihçesini, Sayın Sadun Sönmez de bu işin nasıl kotarıldığını, Sayın Seyfettin Gürsel de özgün, telif bir ansiklopedinin nasıl hazırlandığını yeterince anlattılar sanıyorum. Ben Sadun Sönmez'in değindiği bir konuyu başka türlü gündeme getirmek istiyorum, özellikle de Fahri Aral'dan sormak istiyorum. Ayrıca aramızda, dinleyiciler arasında, ansiklopediyle uzun zamandan beri uğraşanlar var,onlardan da rica edeceğim korsan ansiklopedicilik diye bir olay var Türkiye'de. Biz buna makas-kola yöntemiyle ansiklopedicilik diyoruz. Başka ansiklopedilerden kesiyoruz, yapıştırıyoruz, onu itiraf etmek zorundayız. Yeni bir ansiklopedi inşaa ediyoruz, Fahri Aral bu konuda ne düşünüyor özellikle ondan rica ediyorum.

F.A.- Ben çok fazla korsanlık yapmadım. Sadun Sönmez de bilir, Ana Britannica'ya geç geldi, Ondan önce Yurt Ansiklopedisi vardı, Ünlüler Ansiklopedisi vardı.

Şimdi bunlarda ben hapishane malûlü olduğum için , Üniversite Öğretim Üyelerinin işine son verilmişti, biz de bir parça içerde kaldık ve çıkınca bu işleri yaptık. Yani bu korsan ansiklopedicilik tanık olduğum şeyler. Genellikle bu ansiklopedi olayının Türkiye'de şöyle bir maluliyeti de var eski deyimle.Yani daha çok metin yazarları, yayın kurulu üyelerine sorumlu olan kişiler diyelim eskiden bir ansiklopedi bir yayıncı geleneğine çok fazla sahip olmadıkları için istenen maddeler, konular konusunda daha çok ikinci el kaynakları kullanıyor ve hâlâ da öyledir. Mesela Türkiye'de iyi bir ünlüler ansiklopedisi yapılmıştır, Yurt Yayıncılık, Anadolu Yayıncılık yapmıştır. Ama buna ilham teşkil eden olay meşhur İbrahim Alaaddin Bey'in Dünya Meşhurları sonra da Türk Meşhurları adıyla yaptığı iki ünlü eserdir ki hakikaten dönemine göre iyi yapılmış eserlerdi. Ve 10 ciltlik Ünlüler Ansiklopedisi iyi bir ansiklopedi ama kaynağı da esas kaynağı bir çeviri ansiklopedisidir.

Burda ben biraz çalıştım, bana arkadaşlar sendikacıların yaşamlarını, biyografilerini yazar mısın diye rica ettiler, olur dedim. Benim özel ilgi alanımdı aynı zamanda. Bir başka arkadaşlar, tiyatro, sinema maddelerini alanlar kişilerle ilgili, yaşayan insanlarla konuşmak mümkün oluyor, adamı gidip kolay buluyorsun. Fakat

yaşamayan insanlar için mutlaka başka bir kaynağa başvuruyorsun. Bu kaynaklar da genellikle ikinci kaynak oluyor, oradan aktarma oluyor.

Bu sadece biyografilerde değil, genel bilgilerde de böyle. Şimdi bu yaygınlaştığı zaman, metin yazarı arkadaşların çok fazla çaba sarfetmeden yazılmış kaynaklara biraz bir şeyler ekleyerek bu şekilde makas tutkal yöntemiyle ansiklopedicilik yaptılar. Ama ben bunun çok fazla, şimdi korsan kitap da basıyorlar, çok farklı bir olay ama, buna korsan değil de başka bir deyim verilse daha uygun olur diyorum. Çünkü biraz araştırırsak bütün bu telif kaynakları aslında, genel olarak çok fazla araştırma ürünü olmadığını görürüz. Ama bu iş 1980 sonrası çok daha gelişti. Özellikle şu çok önemli, eğer ansiklopedi yayını yapan bir firma bir yayınevi eğer gerçekten kadrolu maaş verdiği her gün gelip giden kadro yarattığı zaman, bunlar asgariye iner. Nitekim Britannica bunu yaptı, daha önce ünlüler Ansiklopedisi'nde yaptı. Orada bir kütüphane vardır, bir çok insan bir aradadır, herkes bir iş yapar. Genellikle bu iş bilgi üretimi biçiminde geliştiği için de bu tür şeylere çok fazla fırsat olmuyor. Ama ben kardeşim "Akdeniz Havzasını" yaz dediğim zaman, gidiyor evine, üç gün, beş gün sonra coğrafya kitapları, tarih kitapları, şuradan buradan almış olduğu maddeleri kesip yapıştırıp verdiği zaman iyi de bir redaksiyon olmadığı takdirde, bu bilgiler başka bir yayında karşınıza çıkıyor. Hele de biraz aşina iseniz olaya " aa ben bu cümleleri bir yerden tanıyorum" diyorsunuz. Böyle bir yayın var Türkiye'de isim vermiyorum, Eray biraz beni buna zorladı, ama benim özellikle tanık olduğum yerlerden birisi. Britannica ve bizimkinde de zaten böyle şey olmaz, çünkü yazar kendi sorumluluğu altındadır. Adam makaleyi yazmış vermiş, bir başkasından alındığı farkedilince kendisine söyleniyor. Şu çok önemli Türkiye'de redaksiyon denilen olay gelişsin, bu durumun önüne geçilecektir. Yani bunun önüne geçmek için çok iyi kurumlaşmak lazım, ama bu kurumlaşmak da ümit vermiyor insanlara. İşte bir dönem en az 100-200 kişinin çalıştığı ansiklopedi oluşuyor, o bittikten sonra bu arkadaşlarımız ayrılıyor ve orada 3-5 kişi kalıyor. Kurumlaşmanın getirdiği bir toplumda bir talep olması lazım ki arkası gelsin.

Tabii ben bu işin endüstri kısmını bilmiyorum ama İtalyanlar bu işi çok farklı yapıyorlar sanayi haline getirmişler. Bizde de özellikle 1980 sonrasında bazı korsan diye tanımladığımız yayınların dışında, redaksiyonu sağlam, gerçekten bilgiyi araştırarak tahkik eden yayınlar yapıldı. O bakımdanda ben bu işe pek fazla önem

verilmesin diyorum. Eğer yayın olacaksa bu ülkede, 60 milyonluk bir ülkedir, bundan sonra çok daha iyi şeyler yapılabilir.

Ama benim değinmek istediğim çok daha farklı bir şey var, burada bir emek sözkonusu, yani bu emeği sarfeden insanların çabalarının değerlendirilmesi önemli. Sadun Bey anlattı, yüzlerce kişinin senelerce çalıştığı ansiklopedi, Larousse'da, bu tarafta adam hiç bir sorumluluk duymadan tıpkı basım alıyor, basıyor ve dağıtıyor. Bu yanlış bir şey, korsan bu işte. İlan etti aslında kanun dışı bir olay yok ortada, ama aslında korsanlık oradaki insanların satır satır emeğine saygısızlık. Yani bu oluyorsa herhangi bir şey olmadan, toplumdaki talebi de kesiyorsun, ama o harcanmış emeği iki kupon karşılığı veriyorsunuz, yani bu bir anlamda korsanlık. Tamam belki Meydan Larousse'un telif ücretini vermiştir belki ama bize göre korsanlıksa bu oluyor.

Onun için bundan sonra ciddi yayınlar olacaksa Türkiye'deki olacak, çünkü nüfus artıyor, talep de var, bunun kurumlaşmasının bir ölçüde temelleri atıldı ama gene de maddi imkânlar ve talep önemli.

E.C.- Çok teşşekkür ederim, Sadun Sönmez değindi, acaba Seyfettin Gürsel'de bu konuda bir şey söylemek ister mi?

S.G.- Doğrusu fazla bir bilgim yok, biz de öğreniyoruz olayı.

S.S.- Ben korsanlık olarak mütalaa edilen olayı bizim ansiklopediyi örnek vererek anlatmak istiyorum. Bizim kardeş kuruluşumuz Anadolu Yayıncılık'ın yayınladığı Nazım Hikmet serisini, 29 tane, adam tıpkısını almış, basmış bir de kitapçılara gitmiş pazarlık yapmış, mesela sen yüzde kaça alırsın mesela % 30 derse ben size % 50 ile vereyim deyip satmaya başlıyor. Bu aleni korsanlık. Biri geliyor, malınızı, alıyor habersiz, hiç bir telif ücreti ödemeden basıp satıyor.

Şimdi bu korsanlık olayı ansiklopedi yayıncılığımızda bilgimiz dahilinde şu anda yok, çok kapsamlı bir eser olduğu için yapılamıyor.

Eğer şunu kastediyorsanız bir eser yayınlanırken bir başka eserden kaynak göstermeden almak basmak bu tür şeyler belki olabilir.

Ben şunu söylemeye çalıştım. Gazeteden bahsederken, telifler ödediler belki gazete yaparken, sanmıyorum birinin eserini hiç haber vermeden, herhangi bir bedel ödemeden alsınlar. En azından şunu yapıyorlardır önce basıyorlardır, sonra gel anlaşalım kardeşim deyip işi tatlıya bağlıyorlardır. Ben şunu esas vurgulamak istedim, yaptıkları reklamla bağdaşmıyor, bir yayın ortaya çıkıyor so-

nunda, öyle bir yayının mevcudiyeti var, bilmem ne kliniğinin sağlık öğütleri gibi, öyle zannedersiniz ki bunu aldığınız zaman, her derde deva, her şeyinize şifa bulacaksınız. Onu oku tamam, artık sağlıkla ilgili hiç bir problem yaşamayacaksınız, ne doktora gerek var ne başka hiç bir şeye, "bu kitabı al koy yastığının altına" bitti sorunun. Böyle bir tanıtım programı izleniyor. Bu gazetelerin belki de genel tanıtım, promosyon faaliyetleri böyle, dikkat ederseniz bir genel çığırtkanlık, bağırıp çağırma, yayınlar da böyle tanıtılıyor. Dev Eser diye günlerce duyuruluyor, bir kaç kupon karşılığında iki cilt bir şey geliyor. Bu böyle olmak zorunda, pahalı bir şey, herkese bedava kitap veriyorsunuz. Yani neticede makineden kağıt geçecek ciltlenecek v.s. Bunun bir bedeli var, kuponu getiren herkese, sana veririm, sana vermem diye artık ayırma şansı da kalmıyor, herkese bedava diye söylediniz mi, kuponu getiren herkese vermek zorundasınız.

Bugüne kadar böyle gitti, şimdi ilk kez karşınıza farklı bir şey çıktı ben onu ifade etmeye çalıştım. Meydan Larousse veriliyor, Meydan Larousse bizim ansiklopedi dünyamızda yer edinmiş bir şey, belli bir dönemde Türkiye'de ansiklopedi denilince herkesin aklına tartışmasız Meydan Larousse geliyordu yakın zamana kadar. Söylememde mahzur yok sanırım, Britannica çıktıktan sonra bu iş değişti Ben bugün bu tür tanıtıma "92 baskısı, en yenisi, en iyisi" halbuki öyle değil, açıp baktığınızda 1969'un bilgileri, yanıltıcı kampanya, bu sanıyorum. Meydan Larousse'un yayın hakkı kimdeyse bir anlaşma yaptılar, zaten yaptıklarını da ilan ettiler, yayın hakkını aldılar, uzun sürede aldılar. Bu korsanlık olayı değil yanıltıcı bilgi verme, yanıltıcı kampanya, benim esas karşı çıktığım bu.

E.C.- Benim korsanlık olayı dediğim şu; büyük emeklerle hazırlanmış ansiklopedilerden hemen hemen benzer ansiklopediler üretiliyor. Ben bu işin içinde olduğum halde, bu ansiklopedileri bilmiyorum. Çünkü bu ansiklopediler piyasaya çıkmıyor, tamamen pazarlamacılarla hallediliyor. Böyle bir olay var; ben bunu gündeme getirmek istedim. Sanıyorum kalın çizgilerle de olsa bir ansiklopedinin inşaası hakkında bilgi vermeye çalıştık.

Şimdi izleyicilerden dileyenler soru yöneltebilirler.

İZLEYİCİ- Efendim, okur olarak soruyorum, ansiklopedinin dünü ve bugününe kadar geldik, gelecekte konumu ne olacak?

Bu "compact disc"ler ansiklopedi sayılacak mı? Pazara girecek mi? Çünkü şimdiden hedef kitle, okuyucu yavaş yavaş bir ikilem arasında. Yani klasik ansiklopedi ile bilgisayarda, ona ansiklopedi

denir mi bilmiyorum, yani bilgi çağında ansiklopedinin durumu ne olacak, bir de günümüzde konutların giderek küçüldüğünü düşünürsek.

S.S.- Bu multi medya dediğimiz yani "compact disc"e alman ansiklopediler gerçekten süratle yayılıyor. İşte bizim çıkardığımız ansiklopedilerden Britannica Compton's diye çıkardığımız ansiklopedi ilk C.D. ye alman ansiklopedi, ama şu anda çok ansiklopedi var C.D.ye alman. Bu tabi heyecan verici bir olay, nasıl heyecan veriyor, ekranda görüntüyü görüyorsunuz, bigileri görüyorsunuz, hatta ona uygun ses dinletiyorlar. Yani Beethoven maddesine baktığınız zaman beşinci senfonisinden de bilgisayarda çıkacak ses kalitesi neyse o kalitede bir ses çıkıyor.

O kadar çok boyut olunca iş hareketleniyor, renkleniyor. Teksti görebiliyorsunuz, ayrıntısına girebiliyorsunuz, o gördüğünüz tekstten print alabiliyorsunuz, o konu ile ilgili diğer maddelere ulaşabiliyorsunuz vs. Bunlar ansiklopedi tabii, mevcut ansiklopediler bu hale getiriliyor yeni bir şey değil. Britannica da geçen yıl C.D.ye alındı, bizim de yapmamız için çok büyük hazırlık yapmamız gerekiyor. Üç ya da altı ayda bunu yapmamız mümkün, ancak pazarınız nedir diye sorarsanız, orada bir soru işareti var. Çünkü sadece C.D. ye almanız yetmiyor. Bir defa psikolojik olarak 22 cilde o parayı vermeye hazırlar ama küçücük bir C.D.ye aynı parayı ödemeye psikolojik olarak hazır değiller bu bir. İkincisi C.D.yi alacaksınız, C.D yi almakla işiniz bitmiyor, evinize gittiğinizde bir bilgisayarınız olmalı, bilgsayarınız da bir ara oyun oynanan cinsten olmayacak, belli bir spesifikasyonun üzerinde bir bilgisayar olacak, o bilgisayarınızda da ayrıca C.D. okuyabilecek bir bağlantınız olacak, ayrıca ses düzeni olacak v.s. Bunlar da ilave bir yatırım gerekiyor. Bu yatırım kişiye göre pahalı ucuz olabilir ama netice itibarıyla siz bu C.D ile bir de bu türden aksesuarını pazarlamak zorundasınız. Çünkü bu hizmeti veren yaygın bir kullanım ve pazar yok. Bilgisayar aslında bu ülkede kimsenin tahmin edemediği şekilde hızlı yaygınlaştı, evlere, iş yerlerine girdi, çok yaygın bir hale geldi. Ama biz yayıncıyız, ürünlerimizi yayınlayalım, bir de malzeme satmakla uğraşırsak bu bambaşka bir şey olur. C.D. Rom satacaksınız, onun driver'ını satacaksınız aynı zamanda. Dolayısıyla şu anda kaçındığımız bir iş bu ama inanıyorum ki süre vermek çok güç, çok kısa bir gelecekte bu iş yaygınlaşacak, özellikle eğitim kurumlarında yaygınlaşacak. Çünkü onlarda ekipman zenginliği daha fazla kişilere göre, önce onlardan başlayacak ve süratle yaygınlaşacak. Yaygınlaşması da gerekli bence çünkü farklı bir boyut getiriyor, ayrı

bir tat getiriyor. Kimine göre belki de işin keyfini tamamen öldürüyor, cildi kucağına alacaksın, oturacaksın koltuğuna, arayıp tarayacaksın. Onun yerine bir ekranda görmeyi çok soğuk bulabilir bazı insanlar, teknoloji bu devamlı gelişiyor. Ansiklopedi yayıncıları bu konuyla eninde sonunda ilgilenmek zorunda kalacak.

İZLEYİCİ- Ansiklopedinin inşaası konusunda ben aydınlanmak istiyorum, genellikle Meydan Larousse veya Ana Britannica bunlar bulunduğu dilin ülkenin kültür ağırlığını taşıyorlar, acaba Türkçe'ye çevrildikleri, adapte edildikleri zaman Türkiye'yi ilgilendiren konular hangi ölçüde dikkate alınıyor, kimler, hangi konular ansiklopedide yer alıyor.

F.A- Şimdi efendim tabii ki çeviri bir eseri kaynak aldığınız zaman, büyük handikapları var. Bunu bir defa çevireceksiniz, deyimler terimler yerine oturacak, uzmanlar redaksiyon yapacak, bunlar ayrıca bir iş. Bir de ayrıca maddelerin yazımı var. Bunlar Türkiye'de çok yapıldı, mesela isim vermiyelim, bazı ansiklopedik yayınları aldılar, olduğu gibi çevirdiler ve hiçbir redaksiyona tâbi tutmadan maddeler aktarıldı, yani her şey birbirine girdi.

Ben hatırlıyorum bir ansiklopedi yayın kuruluşumuz Hollanda kökenli Specktrum adlı bir ansiklopediyi çevirdi ve bastı. Fakat bir kaç haritanın Hollandaca yeraldığını gördüm, yani açıyorsunuz, bir dünya haritası ama olduğu gibi alıp basmakta bir beis görmemiş, ne de olsa yabancı yayındır diye. Bu iş kolay bir iş değil, mesela harita işi çok zor bir iştir. En başta Türkiye'de de başka handikapları var, mesela Ermenistan, çok büyük bir sorundur. Bir bakıyorsunuz tarih haritası önünüze geldiği zaman, biz yayınladık bir kaç tane, Uygarlıklar dizisi diye, en sonunda harita bize geldi, iyi bir haritacı arkadaşımıza yaptırıyorduk. Fakat Türkiye topraklarında bir Ermenistan görünüyor, ne yapacaksın bunu, bastığımız anda toplatılacak, nitekim maddeden dolayı Britannica'ya dava açıldı, neyse sonra beraat edildi. Biz ne yaptık, çok kötü bir şey yaptık Ermenistan'ı oradan kaldırdık, orası boş. Bunlar oldu 1983-84 yıllarında oldu, sonra bunları düzelttik. Onun için çeviri ansiklopedinin handikapı çok Türkiye'de, şimdi ölçüler de şu mesela; adam İslam Sanatı maddesi yazmış Türk Sanatı maddesi yazmış, biraz okuyorsunuz ehil olmayabilir, yetkin bir kalemden de çıkmayabilir. Ne yapacaksınız iyi ansiklopediyseniz, kurum olarak gerçekten buna inanmışsanız, alırsınız Türkiye'de bu işin uzmanları vardır, hakikaten var onlara yazdırırsınız, çeviri maddenin yerine koyarsınız. Yani ölçüler hep bize göre olmalı diyorum ben. Maalesef bu çok az gözetildi, bunu gözetmek, o ölçüleri de çok iyi korumak lazım. Şimdi Britan-

nica'ya baktığımız zaman, belki bizlerle çok ilgisi olmayan isimler de olabilir. Bakıyorsunuz İngiltere'nin bilmem kaçıncı kralı, ama olsun bu bir bilgidir. Fakat bu varken bizden olması gereken bir isim yoksa o zaman yanlış yapmış oluruz ve nitekim böyle yayın da var.

Mesela Ünlüler Ansiklopedisinde benim bildiğim bir kaç tane şey var, bir sinema maddesinde Lütfi Akad hakkındaki bilgi oldukça uzundur, ama oldukça ünlü bir tarihçimiz Mustafa Akdağ maddesi çok kısadır mesela. Yani böyle ölçüsüzlükler olmuştur. Şimdi batılılar bunu belli bir ölçüde tutuyorlar. Adama kendi ülkesindeki önemine göre uzun veya kısa yer ayırıyorlar, biz bunları aldığımız zaman o ölçüleri kendimize göre yoğurmalıyız diyorum. Ama biz bu işin başındayız, telif ansiklopediye doğru gitme yolundayız, bunu yaptığımız zaman ölçüler bize göre olacaktır.

Sadun Bey'in de bu konuda söyleyebileceği bir şeyler olabilir, Britannica'da da bu tür aksamalar olmuştur, büyük ölçüde çeviriye dayandığı için.

S.S.- Benim ekleyeceğim tuttuğum kısımla ilgili, yani kendi sorunumuzu bildiğim için söylüyorum. Bir defa bir lisans anlaşması yapıyorsunuz, yani 223 yıldır yayınlanan bir eseri Türkiye'de yayınlama hakkını alıyorsunuz. Lisans veren tabii ki kendi eserinin bütünlüğünü korumak için bazı maddeler getiriyor. Bu maddelerden bir tanesi nedir? "Asgari olarak beni alacaksın"... Britannica'nın Türkçe versiyonunu yayınlayacaksın, ama asgari olarak şu kadar şeyi muhafaza etmen gerekir, bunlar oranlarla yüzdelerle anlaşmanızda yer alıyor. Çünkü Britannica adı altında başka bir şey yapmanıza elbette lisans veren firma onay vermez. Geri kalan kısmında Britannica'nın kendi içinde Amerika'nın Kanada'nın eyaletleriyle ilgili maddeler sayfalar dolusu, hiç bir zaman bizim okurumuzu ilgilendirmeyen ayrıntılara sahip. Tabii ki bunları ele aldığınız zaman, bu ayrıntılar içinde olduğu gibi çevirip aktarmıyorsunuz, gerçekten ilgilendirmiyor Türk okurunu o kadar ayrıntılı madde. Buna mukabil sizin kendi coğrafyanız ya da kendi ülkenizin, bölgenizin kültürüyle ilgili olan bir çok şey eksik, ya kısa konmuş ya da hiç konmamış, bunları da eklemek zorundasınız. Çünkü bu ülkede ansiklopedi yayıncılığı yapıyorsunuz. Bunun dengesi de demin söylediğim gibi, başta yapılan anlaşma çerçevesinde yürütmek durumundasınız. Bu ülkede yayıncılık yaptığınızı gözeterek bunu yapmak zorundasınız. Ama hiç bir zaman çıkardığınız eser daha doğrusu Ana Britannica'nın tamamen çevirisi değildir, baştan beri olmadı, şu anda da değildir.

İZLEYİCİ- Şimdi bir kere şu var, diğer ülkelerde böyle midir

ansiklopedi, basın yayını adet olarak pazardaki payı açısından diğer kitap ve yayınlara göre tirajı oldukça yüksek galiba, yani böyle bir pazar var, satılıyor, kitaptan daha çok satılıyor. Konuşmacılar rakamlar verdiler, gerçekten umutlu rakamlar, diğer ülkelerde böyle mi, kişi başına düşen kitap sayısıyla. 12 Eylül sonrası insanların bu tür bilgiye susamışlığı vardı dedi Fahri Aral, ansiklopediyi kastetdi. Diğer yayın furyasının olduğu dönemleri hatırlayalım 1960'larda bir yayın furyası var, sol klasiklerin çevrildiği, Dünya Klasiklerinin edebi anlamda 1940'larda çevrildiği dönem var, bunlar da yayın dünyamız açısından çok önemli. Şimdi insanların bu tür bilgiye susamışlığı tamamen talebe yönelik bir saptama, bir de işin arz yönü var. 1980'den sonra yayın dünyasına büyük sermayenin girişi, olgunun bu yanının da düşünülmesi gerektiği kanısındayım. Seyfettin Gürsel de katkıda bulunduğu iki ansiklopedi için aynı yargıda bulundu.

Ben o üç nedenden dolayı değil, bir tanesi üzerinde düşünüyorum, solun kendisi üzerinde düşünme ihtiyacı duyması. Türkiye de yaşayan insanlar olarak biliyoruz ki yayıncılık da entellektüel yaşam da büyük ölçüde solun tekelindedir, okur kitlesi açısından da bu geçerli ve sözkonusu. Şimdi Fahri Aral'ın söyledikleriyle kapsam olarak çakışmıyor ama Seyfettin Gürsel'in söyledikleriyle benzer yönü var, bu konuda açıklama bekliyorum.

E.C.- Teşekkür ediyorum, önce izin verirseniz sayılar adetler konusunda Sadun Bey'e söz hakkı veriyorum.

S.S.- Ben çok fazla yardımcı olamıyacağım, çünkü diğer ülkelerde kitap tirajları hakkında bilgim yok. Ama kendi yayınlarımızla ilgili bir şey söyleyebilirim. Ana Britannica Amerika'da hâlâ her yıl 100 bin 150 bin takım satılıyor. Bir de şu ana kadar gündeme gelmedi ama, her yıl yayınladığımız bir de yıllık var, ansiklopediyi güncelleştirmek için, hem de geçmiş yılın derli toplu rezümesi oluyor. Yani bütün bir senelik kronolojik olayları alıyorsunuz, makaleler yazılıyor, değişiklikler ele alınıyor, istatiki bilgiler yenileniyor. 223 yıl bir ansiklopediyi ülkelerde bir milyon tirajla tutmak kolay değil. Ansiklopediye genel bir eğilim var, bir defa geleceğe ilişkin, ailelerin beklentilerine cevap veriyor. Gerektiğinde bu ülkedeki insanlar çocuklarına yatırım yapmaktan kaçınmıyorlar.

Son yılların furyasında özel öğretmenler, kurs, dershane bir yarış, bir imtihan telaşı gidiyor, çocuk başarılı olsun diye, gelen mektuplardan bunu çıkarıyorum. Çocuklarına yönelik böyle bir kaynağın bulunmasını istiyorlar. Belki de araştırıcı yönümüz çok fazla olamadığı için, birtakım bilgileri hazır bulma eğilimimiz var.

Ama rakamlar gösteriyor ki kitaba olan ilgiden çok daha fazla ilgi ansiklopediye var, ister fasikül ister set halinde. Bizim 1990 yılında set halinde satışımız, fasikül yayınımız devam ederken 21.000 adetti, 1990 yılında 21.000 adet satan kitap sayısı kaç taneydi bilmiyorum ama çok fazla değildi. Üstelik 22 ciltlik bir ansiklopedi satıyorsunuz, talepte böyle bir gerçeği yaşıyoruz.

E.C.- Ben de burada bir saplama yapmak istiyorum, Sadun Arkadaşımızın değindiği bir konu var, özellikle kolejlere giriş sınavı için veliler çok önem veriyor ansiklopediye, belki de önemli etkilerden biri bu.

F.A.- Bu susamışlık deyimi biraz abartılmış oldu, biraz izafi anlamda kullandım. 1980 sonrası biliyorsunuz bir darbe oldu Türkiye'de toplum, stabil hale getirilmek istenen toplum modeli benimsemdi. Bu insanlar gündelik hayatlarını sürdürmeye başladılar, tabii 1980 öncesi 1974-1980 arası büyük çalkantıların, önemli sosyal olayların geliştiği bir ortamdı. Ama burada gene bilgiyi arayan insanlar da daha çok bu sosyal çalkantının içinde olan insanlardı. Yani henüz daha o bilgi edinmek isteyen insanın ailesinin bireylerine kadar bir zincir oluşmamıştı. İkincisi medya da buna çok fazla elvermiyordu, mesela günlük basın, dikkat ederseniz 1970-1980 arası doğru dürüst haftalık dergi bulamıyorsunuz Türkiye'de. Bir Yankı dergisi vardı, özellikle cunta dönemlerinde, askerle ilişkisi olduğu için sanıyorum haber üreten , satan bir dergiydi. Onun dışında bir haber dergisi yoktu. Yani henüz medya, tabana yayılan bir hareket yaratmamıştı. Burada tabii bilginin kompartımanlaşması vardı 12 Eylül öncesinde, yani herkes kendi bilgisine ulaştığını sanıyordu ve ulaşıyordu da belki. Yayınlar o anlamdaydı, medya o anlamda gelişiyordu Fakat 1980 sonrası birden bire darbenin getirmiş olduğu etkiyle çok şey değişti, televizyon başka bir insan tipi yarattı, insanların evlerine çok daha başka şeyler girmeye başladı. Yani mesela 12 Eylül öncesinde bir kitabın rafta durması normalken, 12 Eylül sonrasında sakınca yarattı. Ama ansiklopediler durursa çok fazla sakınca yaratmaz dendi. Yani bu çeşit saikler var ama gerçekten kolej sınavlarından tutun da farklı bilgi alanlarına ulaşmak isteyenler arttı Türkiye'de. Seyfeddin Bey anlattı, bizim ansiklopedi niye rağbet gördü (Tanzimat Dönemi ve Cumhuriyet Dönemi). Şimdi bizim ansiklopedi mağdurların sahip çıktığı bir olay oldu. Ben şimdi rakamlara bakıyorum, bu ansiklopedi 75 binlerde başladı 25- 22 binlerde bitti tirajı. Şimdi aynı şekilde Anadolu Yayıncılık'ın yayınladığı Yurt Ansiklopedisi var, bu da öyle başladı, bunun da bitiş rakamı 19-20 bin falan. Yani Türkiye'de ailesiyle be-

raber 20-25 bin mağdur okur kitlesi var.

Şimdi bu yayıldı giderek, evin içinde başka kesimlere, aile akraba eş dost akraba ilişkisi ve ansiklopedi giderek ulaşılması hedeflenen bir araç haline geldi. Yani susamışlığı ben o anlamda kullandım, 12 Eylül geldi bu insanlar bilgiye susadı gibi değil.

12 Eylül o anlamda bütün muslukları kuruttu, ben çok iyi bilirim, mesela böyle biraz siyasi nedenlerden dolayı başına bir iş gelmiş bir arkadaşa rastladım yolda giderken, "Yahu ne güzel sizin ansiklopediyi okuyorum, başka da yayın yok", mesela o arkadaş o sırada aranıyordu.

Ama işte günlük hayat nasıl geçiyor her hafta Cumhuriyet Dönemi Ansiklopedi fasikülünü bekliyor, alıp okuyor. Yani o anlamda izafi olarak böyle bir şey vardı. Tabii bu sonraları yayıldı, ihtisas ansiklopedileri o dönemde çok tutuldu, coğrafya, hayvanlar, bitkiler v.s. furya halinde sanıyorum 1984-1985 lere kadar sürdü. Ana Britannica çıktıktan sonra bunlar biraz çekildiler. Tabi gazeteler de vermeye başladı işin biraz önü tıkandı, yani bu biraz konjonktür meselesi. Mesela 1975'lerde hatırlarım ençok satan "Devrimler ve Karşı Devrimler Ansiklopedisi"ydi, belki bilirsiniz Gelişim Yayınları çıkardı 5-6 defa bastı, onu şimdi çıkarsanız satmaz, satmıyor da.

Biz şimdi Sosyalizm diye bir ansiklopedi yayınlıyoruz, son cildine bakıyoruz, her şey bitmiş değişmiş, nasıl onu gözden geçirip satacağız, bir alanda müşterisi var, okuyucusu var. Onun için o susamışlığı o anlamda kullandım.

1960'da kitaplar sivriliyor 1969'da sistematik bilgiye ihtiyaç duyuluyor, yani bu kitaplar basılıyor, satılıyor filan, Safa Kılıçlıoğlu para koyup Larousse'u çıkarıyor, böyle bir konjonktür.

Büyük sermaye 1980 sonrası girdi tabii, mesela Britannica'nın kuruluşu da öyle ama yaptığı hizmet çok farklı, baktığınız zaman böyle konjonktürü izliyor. Şimdi kitap satıyor yani ben dikkat ettim son 5-6 aydır, biz yayıncılar biliriz, yaz dönemleri ölü sezonlardı. Sadece bizim yayınlar değil başka arkadaşlarla da görüştüğümde bu aralar işler iyi diyorlar (Sonbahar) böyle bir döneme de geldik sanıyorum. Ama 15 gündür kesildi çünkü Kitap Fuarı var, herkes indirimli satışları bekliyor. Ama bu umut verici bir gelişme.

İZLEYİCİ- 1969'da hazırlanan Meydan Larousse'un 1992'de Türk okuyucusuna verilmesi, bir gazetemiz tarafından, Sayın Aral, ben genel olarak ansiklopedi hakkında bir şey sormak istiyorum. Bu eski bilgilere dayalı ansiklopediler toplumun yanlış ve eksik bilgilenmesi sonucunu doğurmuyor mu? Bir de Türkiye'de ansiklopedi pazarı nedir anlatır mısınız?

F.A.- Bu konuya Sadun Bey de değindi, yani eksik, yanlış bilgi kötü sonuçlar doğurur ama yapıyorlar işte. Kaç tane ek cildi çıktı Larousse'un, gerçi Larousse'daki yanlış bilgi diğer ansiklopediler, diğer yayınlarda olduğu kadar, ama eksik bilgi var şu anda. 1969 baskısı bir yayın yeniden büyük bir reklam kampanyası ile veriliyorsa biraz durmak lazım. Sanıyorum Sabah gazetesi bir de gençlik ansiklopedisi verdi, o daha korkunç durumda bir tıpkı basımdı, adamlar ölmüş, ansiklopedide hâlâ yaşıyor görünüyordu. Nitekim bunda da böyle olacak birtakım eklerle izale edecekler bir yerde ama doğru değil tabii. Şimdi ansiklopedi yayınında benim görebildiğim kadarıyla normal tirajlar, yayının cinsine göre değişiyor, mesela az önce söyledim Cumhuriyet Dönemi, Yurt Ansiklopedisi, bunlar özel ihtisas ansiklopedileri, belli bir kesime sesleniyorlar Seyfettin Bey söyledi biraz da sol insanlar. Bunlar 10-20-25 binleri geçmiyor, belki bugün 30 bin olmuştur, genel kültür ansiklopedilerinde 150-125 (tiraj) civarındadır.

S.S.- Öyle kesin bir rakamı bilsek işimiz çok kolaylaşırdı galiba.

F.A.- 60 milyonluk bir ülkede bu korkunç bir rakam.

S.S.- Bu ülkede her yıl 400.000 yeni hane ekleniyor, ister istemez bunlar sizin potansiyel alırlarınız. Ansiklopedide bir kesim var ne çıkarırsanız çıkarın yayın olarak alan bir kesim, ama bu sınırlı. Ansiklopedide siz yaratıyorsunuz esas talebi, sunumla veya plasyerleriniz aracılığı ile yaratıyorsunuz, ama öyle pazarınızın genişliği nedir diye sorarsanız ben bu soruya cevabı bilemiyorum keşke bilebilseydim.

S.G.- Ben konuya başka bir boyut getirmek istiyorum, genç arkadaşım sorularla, yaptığı römarkla bu konuda beni uyardı. Sol sol diyoruz ama en çok kitap sağ kesimde satılıyor, en çok yayın, en çok dergi sağ kesimde satılıyor. O kesim de heterojendir, çok farklı gruplar vardır, bunları biz genellikle bilmeyiz solda, ilgilenmeyiz de. Laik kesim diyorum artık sol sağ kalktı, kavramlar karıştı. Varmak istediğim nokta, Batılı ülkelerden farklı olarak Türkiye ikili bir kültür yapısına sahip, bir tarafta gelenekçi doğu İslam kültürünün alanı, diğer tarafta batılı laik kültürün alanı. Şimdi bütün bu ansiklopedilerde bir sorun da var, merak da ediyorum herhalde Britannica, Larousse esas olarak bu laik kesime hitab eden ansiklopediler. Yani bu İslamcı doğu kültürün hakim olduğu alandaki müşteri ne kadar Ana Britannica alıyordur, belki alıyordur ama herhalde çok marjinal olsa gerek, bilmiyorum bu yönde araştırmalar var mı?

Şimdi de orada pazar açısından bir handikap var, yani Türki-

ye'nin okumaya aslında oldukça elverişli kesimi bizim tamamen piyasamız dışında kalmış durumda, kültürel ikilik nedeniyle. Bu kesim bu kültürel duvarlar yüzünden büyük bir ihtimalle bizim yayınlarımızı ansiklopedi de olsa almıyor, okumuyor. Ansiklopediyi düşünün burada içinde evrensel bilgi var nihayet onların da bu bilgiye ihtiyacı var bunu almak isteyeceklerdir. Doğrusu bu soruyu soruyorum ve cevabını da bilmiyorum. Onlar da kendileri bir ansiklopedi çıkarmayı düşünüyorlar mı?

İZLEYİCİ.- 1940'larda başlamış bir ansiklopedi. İslam ansiklopedisi, Kürtler maddesi ile bir nesnellik örneği vermiştir. Kürtler maddesini açın olağanüstü bilgilerdir. 12 Eylül'den sonra veremedik bunları ve Cumhuriyet Ansiklopedisi de bu sınavdan geçemedi bir şekilde, ne de Adana Adıyaman maddelerinin ikinci baskılarının değiştirilmesinde; Ermeni Meselesi, Ana Britannica'da sonradan düzeltildi, davalar kazanılınca.

Ama Kürtler maddesi, bu ülkede devletin elinde çok nesnel maddeler yazılabildiğine örnektir. Öyle ki 12 Eylül'den önce siyasal gazetelerden birisi tefrika etti İslam Ansiklopedisi'nden alarak. Bu da nesnelliğin bazen ne kadar aşılabileceği konusunda biz ansiklopedicilere ders olmalıdır.

Kaliteli ansiklopediye küçük bir örnek vermek istiyorum, Türkiye'de nasıl kaliteli ansiklopedi yapılabildi vaktiyle. Kuşe kağıt yoktu, çok pahalıydı, boş kuşe kağıt 100 liraydı, kitap olarak getirirseniz 10 liraya geliyordu, böyle koruma duvarları vardı. Arkın Yayınevi bunu çok hoş bir şekilde aştı. Hem Cumhuriyet Ansiklopedisi'nde hem Sağlık Ansiklopedisi'nde.

Ansiklopedilerini Türkiye'de planladı, İtalya'da renklilerini bastırdı Türkiye'de siyah bastırdı, dolayısıyla 10 liraya getirtti. Bir siyah baskı ile çok ucuza kaliteli ansiklopedi yaptırttı. Böyle çözümler de bulundu.

S.S.- Şimdi ben bir düzeltme yapıyorum, Meydan Larousse'un hakkını yemek gibi bir şey yoktu. Meydan Larousse tabii ki Türkiye'de ansiklopedi deyince akla ilk gelen isimdi. Başka da bir şey yoktu zaten. Benden önce siz söylediniz, bu bir lugat, zaten Büyük Lugat olarak çıktı, şu anda Larousse'nin kendisi bu ürünü devam ettirmiyor bildiğim kadarıyla, bu çok önemli olmayabilir.

Ansiklopedi deyince tabii ki güncellik peşinde koşamazsınız, bu bir dergi değil, çıktığı haftada dergide en yeni şeyleri bulabilirsiniz, öbür hafta zaten dergide yoktur sizin için, raflarda kalacak. Dolayısıyla güncellik diye bir derdiniz olamaz, ama ansiklopediyi yenileme diye bir derdiniz olmalı. Yani bir ansiklopedi yayıncısıy-

sanız bu yenileme de ne bir sefer ne iki seferle kalmalı, sürekli olmalı. Biz ansiklopedimizi sadece yıllıklarla yenilemiyoruz, ansiklopedinin kendisini de yeniliyoruz, her yaptığımız baskıda, bizim çok muhtemeldir değişik evlerden 20 ayrı cilt toplasanız birbirinin benzeri değildir, farklıdır. Bu bir çelişki değil, bir faaliyetin sonunda ortaya çıkmış bir şeydir. Ben Meydan Larousse'ta böyle bir şey olmamasına karşı çıkıyorum. Üstelik de dünyanın bu kadar çalkantılı bir döneminde 30 yıl gibi, böyle bir faaliyete kimsenin teşebbüs etmemesine tepkimi dile getirdim. Ekler var ama adı üzerinde ek. Bir okuyucuya diyebilir misiniz ansiklopediye bak, orada tereddüte düştüğün her şeyde dön bir de eke bak, neye bakacak adam, adı üzerinde ek. O ayrı bir şey, dönem dönem beş yılda bir ansiklopedinizi yayınlıyorsanız o arada ek çıkarabilirsiniz o doğal olabilir. Ama ansiklopedinin kendisine hiç dokunmadan ek çıkartmanız bu dediğim boşluğu dolduracak şey değildir, bunu dile getirdim sadece.

F.A.- Burada şu var, adam Larousse'u yayınladıktan sonra öldü zaten, iş bitti ve sahibi kalmadı olayın. Eklerle götürüldü. Şimdi siz duruyorsunuz kurum olarak bütün mesele bu. Biz de şimdi Cumhuriyet Dönemi'ne ek yapacağız; yayıncılığımız devam ettiğine göre oturup yapacağız.

E.C.- Tabii burada Larousse'un hakkı yenmiş diye bir şey sözkonusu değil. Hatta şöyle bir şey diyebilirim "Meydan Ana Larousse" demek lazım belki de, Türkiye'de ansiklopedinin temel, ana kaynaklarından biri olarak kaldı. Yalnız Sadun Sönmez de haklı, 20 yıl geçti aradan ve eklerle yürütüyor, bunu da Fahri Aral açıkladı. Ama hakkını yemiyoruz Larousse'un, hepimizin emeği var, hepimizde de emeği var.

İZLEYİCİ- Gazete tarafından verilen Meydan Larousse'un maliyeti nedir?

S.S.- Daha önceki verdikleri eserler gibi basılacaksa, sanıyorum ki bir cildin maliyeti 10.000 lirayı aşmayacaktır ama 5.000 lira civarında olacaktır. Yani bu ne anlama geliyor, dediği gibi en uzun vadede fiatı 4,5 milyonluk bir ansiklopediyi veriyoruz diyor, görüldüğü gibi 120.000 liralık bir ansiklopedi.

S.G.- Fakat 120.000 lira diyorsunuz, ama bunun bir milyon kadar kişi kuponunu kesiyor, gazetenin tirajı 1.300.000. Bu ansiklopedinin 100.000 lira maliyeti olsa 100 milyar eder bir yılda.

S.S.- Bir yılda 100 milyar eder ama, aynı zamanda 500 binlik tirajını bir milyona çıkardıysa, kaba bir hesapla bir trilyon satış geliri

elde eder. Onlar açısından kârlı olduğu hiç tartışmasız, ayrıca büyük prestij.

S.G.- Hesaplarını da yapmışlardır ama çok da akıllıca bir buluş, otomobil vs. koyuyorlar, ne koyuyorlarsa koysunlar piyangoya tirajı bu kadar arttıramazlardı, ikiye katladılar. Bu da ansiklopedi olayının hâlâ ne kadar önemli olduğunu gösteriyor. Sabah çok akıllıca bir iş yaptı. Britannica açısından kural dışı durum yaratıyor ama.

S.S.- Öyledir, bir yandan da yaygınlaşıyor.

S.G.- Uzun vadede belki de Ana Britannica aynı işi yapacaktır. Hürriyet de belki de Ana Britannica'yı verir.

E.C.- Efendim toplantının konusu "Bir Ansiklopedinin İnşaası" idi, sanıyorum bu konuda sizleri yeterince bilgilendirmeye çalıştık.

Konuşmacılara, paneli düzenleyen ve emeği geçenlere çok teşekkür ediyoruz.

bir kitabın organları

1 Aralık 1992

Yönetici: Enver Ercan

Konuşmacılar: Enis Batur, Ferit Edgü, Bülent Erkmen

Enver Ercan- "Sah Toplantıları"nın bu haftaki konusu "Bir Kitabın Organları" Konu başlığını biraz açarsak; bir kitabın yazarın kafasında başlayan serüveni okurla buluştuğu ana kadar nasıl bir yol izliyor, yani bir kitap nasıl oluşuyor. Konuklarımız, bir kitabın oluşumunu kendi deneyimlerinden yola çıkarak anlatacaklar bize.

Konuklarımız, yakından tanıdığınız isimler; Enis Batur, Ferit Edgü ve Bülent Erkmen. Batur ve Edgü hem yazar hem yayıncı kimliğiyle bulunuyorlar aramızda. Sözü önce onlara vermek istiyorum ve diyorum ki bize bir kitabın oluşumunu "bir yazar" olarak anlatır mısınız?

Enis Batur- Yayımlanmış hemen her kitabım, yayımlanışından bir sene sonra beni şaşırtmıştır. Onun o hali, o bitmiş hali, bana başlangıcı, yol alışımı, tıkanışları, yeniden yol alışları ve uzun, sancılı finali hatırlatır çünkü. En çok da başlangıcı. Bir örnekten hareket etmek en iyisi. Önümde "Sıçrayan Fasulye" duruyor. O küçümen metnin özenle, küçümen kitabı. Bir önceki evresinden, baskı hazırlıkları aşamasından şu sayfalarda gömülmüş bir resmin yeri ayrılmış, üstüne not alınmış, sayfa numarası vs. bütün bunlar belirtilmiş. Bir de bu metnin ilk hali var, bir defter, lise defteri sanıyorum, hatta ortaokul defteri, bu defterin çizgili sayfalarına yeşil mürekkeple yazılmış bir metin, diyelim ki demin gösterdiğim sayfa orada, burada duruyor. Şimdi bu, burada tamamlanmış haliyle yer alıyor. Ama bir de bunun ilk sayfası var, bu ilk sayfaya gelmeden önce belki bir kâğıt üzerinde, defter üzerinde deneme yapıldı, sanmıyorum bununla ilgili bir iz olduğunu. Ama en azından bunun uzunca bir metin olacağını kestirme aşamasına vardığımda bir deftere geçmiş olsam gerek. Konuyu düşünecek olursak, "Edebiyat ve Sanatta Hayvanlar" gibi bir alt başlığı var bu küçük kitabın. Bunun bir ön hazırlığı var tabii, bu deftere başlamadan önce bir hazırlığı, belki bir kâğıt üzerine birtakım notlar alınmış. İlk başta bilinmiyor 4-5 sayfalık bir yazı mı çıkacak, daha hacimli bir şey olabilir mi? Görsel destekli bir metin mi olur, bunlar daha o aşamada belli değil. Notlar geliştikçe, ilişkiler düşünüldükçe, hafızamı yoklayarak hatırlayabiliyorum, çok eski bir tarihe ait bir metin olmadığı için,

topu topu 4-5 yıllık bir geçmişi var ilk kıvılcımlarının çıkışının. Başlangıçta aslında o sıralarda çıkarmakta olduğum bir sanat dergisine acaba böyle özel bir bölüm düzenleyebilir miyim düşüncesi vardı, gene "Edebiyatta ve Sanatta Hayvanlar" diye konu başlıkları dökmeye başladım. Bir süre sonra konu başlıkları büyümeye başladı. İnsan o anda aklına getiremiyor herşeyi, örneğin balina aklına gelmiyor ilk ağızda. Her ne kadar Moby Dick okumuşsanız da akla ilk gelen şey o değil. Dediğim gibi yavaş yavaş kâğıda döktükçe proje genişledi, sonra bunun bir dergi kapsamında, ancak bir özel sayı ile altından kalkılabilecek birşey olduğunu, düşündüm. "Edebiyatta ve Sanatta Hayvan" üzerine yazı yazma isteklisi çok fazla yazar olmayacağı görüşüyle bu proje donayazdı. Ama kurcalamayı da sürdürdüm, sonuç olarak notlar geliştiler ve kişisel bir projeye dönüştüler. Önce metin vardı dediğim gibi, sonra resimlerle birlikte yayımlansalar ne iyi olur düşüncesi çıkageldi. İlk resimli kitabımı Ferit Edgü yayınlamıştı. O zaman çok genç bir yazardım, 20-22 yaşlarındaydım, açıkçası o kitap bittiği zaman, zaten biter mi bilmiyordum, kim yayımlar, nasıl yayımlar diye düşünmediydim. Sonra kitap bitti ve bu kitabın Türkiye'de yayınlanmasının sözkonusu olmayacağını düşündüm. Yani hiç bir deli (Özür dilerim) çıkıp bu kitabı yayımlamaz diye düşünüyordum. Sonuç olarak şansım yaver gitti ve bu kitap kendi delisini buldu, belki o serüvenden Ferit Edgü de söz eder iki satır arasında.

O tarihten bu yana da, mademki böyle bir şey olabiliyor, o zaman yazarken hiçbir zaman böyle bir sınırlama düşünmeyeyim ilkesini benimsedim. Bir kitap nasıl gerçekleşir diye düşünmeye başladığınız zaman, o kitabı özgür bir şekilde yazamıyorsunuz. Türkiye'nin koşullarına göre böyle bir mucize olmaz gibi bir ön karar koyarsanız önünüze, boyutlarınızı, cüretinizi de sınırlandırıyorsunuz. Siz bitirin kitabınızı, bugün olmaz beş sene sonra olur, on sene sonra olur, bir imkân çıkar, istediğiniz biçimde yayımlanır düşüncesiyle yazmak en doğrusu. Sonuç olarak, bu genişlemiş çerçeveden de yola çıkarak, görsel malzeme desteğini de kullanacağımı varsayarak kitabın yazımına giriştim. Şimdi neden böyle bir defter gerekti? Bütün yazarların kendilerine göre manileri var, pek çok yazar diğerlerinin manilerini de merak eder, yani benimkilere benziyor mu, ondan borç alabileceğim, bana daha uygun gelebilecek bir saplantı var mı? türünden şeyler var. Bazen bakıyorsunuz, çok sevdiğiniz bir yazar sizinle hiç ilişkisi olmayan bir yöntem benimsemiş, yaralandığınız bile oluyor. Örneğin ben Cortazar'ın bir romanında, diş macunlarını hep dibinden sıkan ve çizgili kâğıda yazan adamlar-

dan nefret ettiğini okuduğum zaman çok canım sıkılmıştı. Çünkü ben diş macunlarını hep dibinden sıkarım, öyle ortadan sıkanlardan değilim ve muhakkak çizgili kağıda yazarım. Cortazar'a da saygım, sevgim olduğu için, canım sıkılmıştı. Ama huyumu değiştirmedim elbette, benim nasıl yazdığım beni ilgilendiren birşey ve rahat yazmak en önemlisi.

İşte burada yavaş yavaş araçlar devreye giriyor, dediğim gibi her yazar için farklı araçlar sözkonusu, örneğin ben çizgili kâğıt olmadıkça yazamıyorum. Bu ille de bir defter olmak zorunda değil, bağımsız, belli boyutlarda kestirttiğim çizgili kâğıtlar da var, defterler de. Şimdi diyeceksiniz, bunlar olmasa elinde yazamaz mısın, herhalde yazarım, ama bunlar olunca daha rahat yazdığımı keşfedersem, bir süre sonra bunlara bağlılığım artıyor. İlle de çizgili kâğıt yoksa üretmem gerekiyor, hatta defterler satın alıp kestirmem gerekiyor. Burada bir kutu getirdim, içinde bir sürü araç-gereç var. Şimdi tüm yazarlar bunları kullanıyor benim bildiğim kadarıyla, kurşunkalem de var, dolmakalem de var, tükenmez de.

E.E.- İki de kalemtraş var...

E.B.- Üç kalemtraş var, ondan sonra uç sapı var, ucun kendi de var, mürekkep getirmedim dökülür diye. Dolduruşlu kalemlere takılan kurşun kalemler, dolmakalem depoları, çeşitli kartuşlar vb. Şimdi bunlar bütün yazarların masasında gerektiğinden çok daha fazla sayıda bulunur her zaman. Aslında sadece yazarların değil, büyük bir ihtimalle Bülent'e de sorsak, kendi işinde kullandığı araç sayısı beş olsa bile çekmecelerinde, önünde herhalde 555 araç vardır. Araçlara yönelik duygusal bir bağlanma da var bizlerde.

Bunların bir kısmı çevreden, siz yazı yazan birisi olduğunuz için hediye edilmiş kıymetli, manen kıymetli nesnelerdir. İşte altın bir dolmakalem. Hiçbir zaman kullanmadım, kullanmam da. Çünkü bir kere bu, yazı yazan insana göre yapılmamış, çok ağır. Devamlı yazı yazan bir insan, nasıl ergonomi yasaları koltuk için önemliyse, yani devamlı yazı yazan bir insan bizim için de bunun ağırlığı önemli. İşte 1920'lerden kalma bir dolmakalem, yazmak mümkün değil, bir defa çok ağır, çok şişman, iki parmak arasında kavranamıyor, belki imza atarken, cepte taşımak için cakalı, Doğan Hızlan'ın seveceği cakalı bir şey ama sonuçta yazmaya elverişli değil. Sonuç olarak ben, son derece kıytırık hakikaten kötü, kesik uçlu dolmakalemler kullanıyorum. Aslında yazması çok kolay değil, onu da hep merak ediyorum, belki de ortaya çıkan harflerin estetiği için baştan beri buna saplandım. Devamlı bunlardan üç beş tane bulundurmak zorundayım, çünkü kaliteleri düşük olduğu için 6-7

ay dayanıyorlar, sonra ölüyorlar, mürekkep gitmez oluyor, tıkanıyorlar, atıp bir yenisiyle tekrar alışma dönemi yaşıyorum bir hafta on gün vs.

Araçlar planında iyice düşünecek olursak, hiç kalem kullanmayan yazarlar var. Türk edebiyatında da, biliyoruz, doğrudan doğruya daktiloyla yazanlar var. Haldun Taner'le bir buçuk sene birlikte çalıştık, Haldun Bey'le yanyanaydı odalarımız. Ben önceleri anlamadım, Haldun Bey kendi kendine bir şeyler konuşuyor, onun çalışma yöntemiymiş meğer bu. Kafasında bir hikâye kuruyor, sonra bu hikâyeyi dolaştırıyor, belli bir çatı oluştuğuna inandıktan sonra orada duran küçük bir teybe dikte ediyor. Bir sekreteri var, deşifre ediyor, onun üzerinde bir çalışma yaptıktan sonra eline metni alarak okuyor, okurken bir sürü ayrıntı katıyor, genişletiyor, geliştiriyor. Sonra tekrar deşifre ettiriyor, tekrar daktilo ettiriyor, ondan sonra yeniden üzerinde çalışıyor. Böyle çalışan çok yazar var mıdır bilmiyorum, ama her yazarın değilse bile pek çok yazarın kendine göre çalışma yöntemleri ve dolayısıyla kullandığı araçlarda farklılıklar var. Şimdi bilgisayar hepimizin iyi kötü sorunu haline geldi. Önce tutucu davranışlar gösterip, yapamayız dedik, sonra "Aslında şu açıdan da kolay oluyor" faslı geldi, en azından metnin ikinci aşamasında işlemleri orada yapalım diyenler çıktı. Sonra birilerinden "Hayır, doğrudan doğruya bilgisayara yazmak en kolayı" sözünü duyuyoruz ve kafamızı hafiften kurcalamıyor da değil. Yeni yetişen kuşaklar için daktilo diye bir sorun kalmayacak herhalde. O arkaik bir araç olacak, işte nasıl bizler yüzyıl başının daktilolarını mobilya olarak dekorasyon amacıyla kullanıyorsak, bizim bugün kullandığımız daktilolar da yavaş yavaş o duruma gelecek. Yeni kuşaklar artık kâğıtla temas olmaksızın, kalem kullanmaksızın doğrudan doğruya bilgisayara girecekler. Belki daha gelişkin teknolojilerle yazılarını yazacaklar. Bu anlattığım serüvenin içindeki saplantıları, özel huyları bir yana bırakamayız; yazarların araçlarla ilişkilerinin, yazma araçları ile ilişki kurma biçimlerinin bir süre sonra, oluşturdukları kitaplara da yansıdığını düşünüyorum ben. Belki 19. yüzyılda, daha eski yüzyıllarda bu kadar belirleyici değildi bu, ama teknolojik gelişme, çok sayıda aracın ortaya çıkması, seçeneklerin artması başlıbaşına bir sorun yarattı. Bugün kâğıt defter almak başlı başına sıkıntı olmaya başladı: O kadar hoş şeyler yapılıyor ki, insanı ister istemez çok da arzulamadığı bir hedonizme itmeye başlıyor. Acaba atık kâğıda yapılmış defter mi yoksa parşömen kâğıt mı kullansam? Son yıllarda bu konuda, özellikle yurt dışında çok sergi açılıyor. Ne yazık ki Türkiye'de örneğine pek

az rastlıyoruz ama, genel olarak elyazması sergileri ve yazarların yazı serüvenlerini ve kitabın çeşitli aşamalarını içeren sergileri izliyorum. Bunun sonucunda şöyle bir ana düşünce ortaya çıktı kafamda, tabii bu özellikle hâlâ el yazısını kullanan yazarlar için geçerli gibi geliyor ama, makine kullanan yazarların da buna benzer paralel sorunları olabilir: Sonuçta, bir yazarın birim olarak kullanmak durumunda olduğu şey, hâlâ bir sayfadır. Başka bir nesne üretmediğimiz sürece, kitap olarak elindeki sayfa ile sonuçta ortaya çıkacak sayfa arasında, bir yazıyı istifleme problemi vardır. Yavaş yavaş matbaa öncesinin birtakım istif anlayışları, örneğin derkenar metinleri kullanma, alta not yerleri açma, metnin içine oyma girişlerini arama sayfanın bizi sıkıştıran o tekdüze, yapısına karşı bir tedbir alma, yeniden yazıyı belki ilkel dönemine ait bir ritüele dönüştürme çabası en azından bende bir hayli egemen oldu giderek. Başka yazarlarda da, zaman zaman ortaya çıkan ürünler nedeniyle, buna benzer eğilimler olduğu kanısındayım.

E.E.- Ferit Bey bir yazar olarak siz nasıl yaşıyorsunuz bu serüveni.

Ferit Edgü- İlkin söyleyeyim ben tekrarlardan nefret ederim, hem başkalarını tekrarlamaktan hem kendimi tekrarlamaktan. Dolayısıyla Enis Batur'un söylediklerini tekrarlamayacağım. Ve tahmin ettiğim gibi böyle bir kutu ile gelmiş, ben kutu da getirmedim yanımda, tekrarlamamak için. Zaten benim kutum yanımda getiremiyeceğim kadar çok büyük olurdu.

Şimdi ilkin bu söyleşinin ana başlığı "Bir Kitabın Organları" dedik, fakat sonra arkadaşımız bir alt başlık olarak kitabın oluşumu sözcüklerini kullandı, kanımca bu alt başlığı üst başlığa çıkarmakta yarar var. Çünkü kitabın organları, organ bağışını ilkin akla getiriyor, insan organlarını akla getiriyor ki, o hoş bir şey değil, kitap sözkonusu olduğunda.

İkincisi kitabın organlarından söz etmek zorunda kaldığımızda bu 30 ile 45 saniye içinde sona erebilecek bir konudur. Çünkü kitabın organları, ilkin kitap olmadan önceki fasıl, yazarın metni, kitap aşamasına ulaştığında kağıt, mürekkep, baskı, sayfa düzeni, kapak ve ciltten oluşmaktadır.

Kitabın oluşumu bambaşka bir olay, bir defa bir süreç sözkonusu, kitap haline gelmeden önce. Arkadaşımız Enis Batur'un az evvel sözünü ettiği gibi, her yazarın bir kitap üretme serüveni var. Bunu tabii bir şiir yaratmadan ayrı tuttuğumu hemen belirteyim, çünkü başka bir şey, bir öykü yazmak, bir şiir yazmak,hatta bir roman yazmak başka bir şey, bir deneme yazmak da ayrı bir şey. An-

cak belli ikinci ya da üçüncü aşamadan sonra onu bilmiyorum yazarına göre değişir. Bu yazılanlar kitaplaşma aşamasına yazarın zihninde gelebilir, oluşabilir. Dolayısıyla bir kitabın oluşmasından söz etmek daha doğru olur kanısındayım.

Bir kitap nasıl yazılır, bu soruya yazarlık yaşamının 40. yılını devirmiş biri olarak kolaylıkla yanıt vermem bir hayli güç. Çünkü kitap çeşitli şekillerde yazılır, Enis Batur dostumu tekrarlamak uğruna söylemeyi göze alırsam eğer, Haldun Taner gibi bir çok yazar var. Doğrudan doğruya teybe, ses aygıtına dikte ederler, sonra ortaya çıkan metin üzerinde çalışanlar, hatta çalışmayanlar vardır. Bir kısmı kalemle yazar, kalemler çeşitlidir, örneklerini az evvel gördüğümüz kurşunkalemler vardır, gelişen teknolojiyle birlikte bunların türleri artıyor.

Ben yazarlığa başladığımda sadece dolmakalem ve kurşun kalem vardı. Ben şahsen öyle zannediyorum ki kendimden biraz bahsetmek zorunda kalacağım süreyi doldurmak için. Kurşun kalem hiç kullanmadım, kurşun kalem kullananlardan da nefret ettim demiyorum, çünkü yanımda kurşun kalem kullanan dostlarım olabilir, hoş karşılamadım. Kurşun kalem bende bir yazarın sürekli olarak bir şeylerden çekindiğini, düzeltmek için kolay bir yolu benimsediğini, çünkü kurşun kalem kullanan bir yazarın sağ elinde kalem varsa diğer elinde mutlaka silgi vardır. Sanki bir metnin üzerinde çalışırken yetkinliğini kendine ve başkalarına göstermek için, silgiyle ve kalemle çalışıyormuş izlenimini uyandırmıştır. Ola ki yanılıyorum. Ben şahsen hiç kurşun kalem kullanmadım ilk okul hariç, tabii ki yazarlık yaşamımdan söz ediyorum, dolmakalem kullandım ve dolmakalemle yazdım, ama çok çabuk daktiloya geçtim. Daha yazarlığımın ilk yıllarında, bir küçük Hermes'im vardı, hâlâ onu saklıyorum, kullanamasamda bana yeryüzünün dört bir yanına yolculuklarımda eşlik etmiştir bu makine, 4.5 kilo ağırlığında. Bir çok kitabımı o Hermes ile yazdım. Fakat arada daha sonra değişik mekanik daktilolarım oldu, elektroniğe hiç alışamadım, bilgisayar aldım kullanamadım, çok şükür benim adıma onu kullananlar var ve bana çok yardımcı oluyorlar.

Bilgisayarın getirmiş olduğu kolaylıklar, hepimizin bildiği gibi sayılamayacak kadar çok, birden bire üzerinde değişiklik yapmak istediğiniz metinler iki üç dakika sonra, en fazla beş dakika sonra düzeltildikten sonra elinize geliyor. Fakat bu bilgisayardan sonra ben yeniden dolmakaleme döndüm. Özellikle gerçek dolmakaleme yani Mont Blanc dolmakalemlerine. Şu anda Mont Blanc'la yazıyorum ve saman kâğıdına yazıyorum, her zaman saman kâğıdına, hiç

değilse tok kâğıtlara yazdım. Kâğıdm materyal olarak elime gelmesine ve kalemin altmda sürtünmesini ve dolmakalemin içindeki mürekkebi emmesini çok işitmişimdir. Dolayısıyla bir kuşe kâğıdı türünde kaygan bir kâğıt, yani mürekkebi absorbe etmeyen, emmeyen bir kâğıt bana daima itici gelmiştir. Burada acaba yazdığımm bir materyalin içine geçerek geleceğe kalması gibi bir tutkum mu var diye soracak olursanız, hayır çünkü her yılın sonunda yazdıklarımı yakarım.

Kitabm kitap haline gelmeden önceki faslı ile söyleyeceklerim bundan ibaret diyeceğim, ama değil. Çünkü burada kendimden bahsetmek için değil, aynı zamanda başka anılarımdan, deneyimlerimden de bahsetmek için bulunduğum kanısmdayım. Dilerseniz bir kaç yerli ve yabancı, bir çoğunu tanıdığınız dostlarımdan, yahut tanışlarımdan, yazarlardan bahsedeyim. Bakalım nasıl yazarlar. Örneğin Melih Cevdet, hiç daktilo kullanmamıştır. Yalnız şiirlerinde değil, Cumhuriyet'te her hafta okuduğum yazılarını da el yazısı ile yazar. Bir hayli okunaklı el yazısı vardır ama biz, cumhuriyet çocuklarmm yazdığı türde değil de, Latin alfabesine geçişi sonradan yaşayan o kuşağm insanları gibi yazar. Yani "i" ile "ı"nm arasmdaki farkı belirtmek için "ı"nm üzerine belirli bir aksan koyar. Melih Cevdet, kuşkusuz şiirleri üzerinde çalışır ve basılmak üzere verdiğinde son derece okunaklı ve üzerinde hiç düzelti olmayan metinler gönderir.

Garip Üçlüsü'nün ikincisi Oktay Rifat, tam tersi daktilo ile yazmakla yetinmez. Fakat sayfanm yaymlanacak olan kitapta hangi sayfaya geleceğini de, düşünerek ve numara vererek gönderirdi. Üzerinde hiç bir düzelti yoktur, en son şeklidir, yazdığı şiirlerin. Ve kitapta 13. sayfaya gelecek şiir, manüskride de 13. sayfadadır.

Sait Faik, eski yazıyla yazardı, onun biraz Fransızlarm söylediği Ecriture Automatique, gerçi bu süje anlamda olmasa da, bir hayli yakm olan üslubu, yani spontane bir üslubu vardı ve metinler üzerinde çok çalışılmamış duygusu veren bir üsluptur ki, yanıltıcıdır. Ancak metinlerini çarçabuk yazmak için, eski yazı kullanırdı ve bu yazmm fazla okunaklı olmadığı söylenir. Ve genellikle bakkal defterlerine ve benim çocukluğumda vardı, sarı hesap defterlerine yazılı idi. En azmdan benim gördüklerim.

Yabancılardan örnek vermek gerekirse, öğrencilik yıllarımda Paris'te tanıdığım Arthur Adamov, Old Navy diye küçük bir kahvede oturur ve oyunlarını bu kahvede etrafmda birikmiş gençlerle sohbet ederken yazardı, bir yandan konuşur, bir yandan yazardı.

Keza ben o dönemine yetişemedim ama, yetişenlerden dinlediğimiz Sartre da gerek felsefi kitaplarını gerek romanlarını Deux Magots kahvesinin kendine ayrılan masasında, sabah erken saatlerle öğle saatleri arasında yazarmış ve bu Sartre'm yazılarına kamelerini defterlerini incelediğimizde, bunların son derece okunaklı çok az düzeltili, Enis Batur'un çizgili defterlerinden farklı olarak daima kareli defterlere yazılı olduğunu görüyoruz.

Beni hayrete sevkeden bir konu Sartre'm en büyük yapıtı denilebilecek felsefi yapıtı Varlık ve Hiçliği, bir esir kampında düşlemeye başlayıp ve bu ilk notlarını bu esir kamplarında İkinci Dünya Savaşı yıllarında, Almanların eline düştüğü bir stalakta yazmaya başlamasıdır ki o da bu kareli defterdedir ilk örnekte de.

Bunlar çeşitli mizaçların, tutkuların, saplantıların, hobilerin, bunlara dilediğiniz sözcükleri ekleyin, sonucu yazarların yazmak eylemi adını verdiğimiz süreç içindeki davranışlarını tutumlarını, eğilimlerini ortaya koyuyor. Ancak bütün bunlar işin perde arkasıdır ve okuyucu için doğrusunu isterseniz, pek meraklısı değilseniz pek fazla bir şey ifade etmez.Bana sorarsanız meraklısı için de bir şey ifade etmez. Çünkü bunlar eserin kendisini ya da yazarın dünyasını açıklayıcı ögeler değillerdir. Koleksiyon meraklıları için, ya da jenerik olarak meraklılar için belki bir şey ifade edebilirler, ama dediğim gibi sanatçının dünyası ile ilgili bize herhangi bir ipucu vermezler.

Gene de dilerseniz bu kez daha fazla kişisel olmayı göze alarak söyliyeyim, bir kitabımı nasıl yazdığımı size kısaca anlatayım. Bu bir kitap, kitaplarımdan biridir. Çünkü her kitabı aynı şekilde yazmıyorum. Örneğin bu kitap benim gözümde serüveni uzun sürmüş, somut olarak da ilginç sayılabilecek gene benim için bir kitaptır. Benim ilk romanım "Kimse" dir. Bu romanı yanılmıyorsam 17. kez yazdım ve romanı yazmaya başladığımda, kafamda roman yıllar boyunca devam ediyordu, fakat bir türlü sesini yapısını ve strüktürünü daha doğrusu bulamıyordum. Ve bir gün bunu diyalog halinde yazmayı, ancak böyle yazılabileceğini düşündüm ve o temrinlere giriştim. Bu temrin sonucunda da kitap diyalog halinde çıktı. İlk aşamada bu iki kişi arasında geçen bir diyalogdu ve dedi, dedi diye geçiyordu, ondan sonra bu dedi dedi'ler ortadan kalktı, bir tire, konuşma tiresi tiyatroda olduğu gibi, sadece diyaloglar vardı. Bir başka aşamasında, sıralamasını hatırlamıyorum böyle mi oldu, ama bu aşamalardan geçtiğini söyleyebilirim, başka bir aşamasında bu tireleri ortadan kaldırdım, doğrudan doğruya hangi konuşma kime ait, belirsiz olsun istedim, sadece konuşmalar alt al-

ta geldi. Daha sonra bunun bir okuyucunun kafasında bir karanlık yaratacağını düşündüm oysa ben hep aydınlık yaratmak isterim, her ne kadar yazdıklarım karanlıksa da, ve bundan vazgeçerek bir ikinci veya 7. 8. yaklaşımı denedim. Bunların konuşanlarla ilgili bir betimlemesi olmadığı için, bunların adı olmadığı için bu insanların, Hakkâri'nin bir dağında geçen konuşmalarda, ister istemez bir kişilik vermek gerekiyordu. O isim ise, isim yok, tasvir yok, kim olduğu belli olmayan bu insanların konuşmaları ancak bir ses olabilirdi. Karanlıkta bir gece içinde iki kişinin konuşması olabilirdi ve böylece birici ve ikinci ses olarak belirledim kl roman öyle yayınlanmıştı. Ancak romanın yayınlanmasından bir önceki aşamasında, son aşamalarından bir tanesinde ki o yazımı korumadığım için üzgünüm, çünkü belki de en iyi yazım oydu. Bir ve iki diye belirtilmiyordu " ..... dedi birinci ses, ... dedi ikinci ses" diye devam eder roman. Birinci ve ikinci sesler kaldırılmıştı fakat roman iki kolona ayrılmıştı, bir kolon birinci sese ayrılmış ikinci kolon ikinci sese ayrılmıştı. Aralarında bir yazı karakteri farkı vardı, bir taraf serifli, düz bir yazıysa öbür taraf italikti, bir taraf siyahsa öbür taraf beyazdı. Ve böylece okuyucunun onu algılaması daha kolay oluyordu, kaldı ki bunun başka bir kolaylığı daha vardı. Bu romanda üzerinde durduğum önemli noktalardan bir tanesi ne kadar başardım bilmiyorum zaman kavramı vardı, o zaman kavramı burada sesler arasında karşılıklı konuşmalar arasında boşluk vererek gerçekleştirdim, boşluk vererek gerçekleştirme olanağı vardı, oysa metne dönüştüğünde zamanın geçtiğini ancak sözcüklerle ifade ediyordum. Oysa sözcüklerle ifade etmeden de bu zamanın geçtiğini, sadece bir kolonu bir sayfayı boş bırakarak, belli bir espası boş bırakarak bunu vermek mümkündü. Ancak o sıralarda bu bana biraz avangard geldi, niçin bilmem bu avangardlıktan vazgeçtim. Belki de önünde sonunda yayınlanan bir eserin, (yayınlanmayandan bahsetmiyorum, geleceğin hayaletlerine bırakılan eserlerden bahsetmiyorum, yayınlanan bir eser, bugünün hayaletlerine de değil, bugünün insanlarına varmak için yayınlanır) O insanlar kimlerdir bilmiyorum ama bugün yaşayan insanlardır onlar. Onlara belki ulaşabilmek için olsa gerek çok emin değilim daha bir açıklayıcı olan "... dedi birinci ses ...dedi ikinci ses"i koruyarak devam ettirdim.

Ama bugün baktığımda ondan bir önceki deneyimim veya bir sonraki deneyimimin daha doğru olabileceğini düşünüyorum ama iş işten geçti.

Şimdi burada gördüğünüz gibi, yazma eyleminden ister istemez bahsettik ama kitabın kitap olması, yani kitabın oluşumu ikin-

ci bir eylemi gerektirir ki burada yazar doğrudan doğruya birinci planda değildir. Eğer yazar kendi kafasında yayınlanacak olan kitabın mizanpajım, boyutunu vs. sini düşünmediyse ve özellikle yazının karakteri, puntosu boyutu vs. düşlediği kitabın ana unsurlarından biri değilse, böyle kitaplar da vardır ama olmayabilir de. Bunların arasında örneğin Joyce'un pek avangard kitabı sayılabilecek Ulysses'i düşünürsek yahut Finnegans Wake, belki de Joyce, doğrusu bu kitaplar için bize bir yol göstericilikte bulunmuyor, şu puntoda yazılırsa doğru olur gibi. Yalnız metnin içinde bir birinden farklı olan cümleleri, bölümleri gösteriyor, fakat onu kitabın yayıncısına bırakıyor.

Ancak bazı kitaplar da vardır ki onlar oldukça ender günümüzde, ama en belirgini Mallarmé'nin bir şiiri, Türkçeye maalesef çevrilmiş, efendim orada Mallarmé bütün şiirini boşluklar ve o boşluklar içinde yer alan sözcükler ve mısralarla nasıl bölüneceğini göstererek yazmıştır ve ona uygun olarak yayınlanan ve yayınlanmayan, muhtemelen Türkçedeki öyle olsa gerek ki Enis Batur dostumuz maalesef öyle dediler. Bu arada yayınlanmasını değil de şiirinin, romanının kendi sesini kendi üslubunu kendi yapısını tabii yazarken düşleyen ve gerçekleştiren yazarlar vardır.

Örneğin Nâzım Hikmet'in Rus Fütüristlerinden bir hayli etkilenerek gerçekleştirdiği Türk şiirindeki sesi ve gürültülü mısra yapısını, eğer Nâzım'ın mısra yapısını değiştirerek yayınlayacak olsanız, yani herhangi bir şiir gibi alt alta koyarak yayınlayacak olsanız, şiirin neler kaybettiğini hatta sesini bile kaybettiğini göreceksiniz. Keza Orhan Veli'nin, Melih Cevdet'in, ya da Oktay Rifat'ın bir şiirini Nâzım Hikmet'in mısraları gibi bölerek yayınladığınızda o şiirin hiç bir şeye benzemediğini göreceksiniz.

Fakat bütün bunlar hemen söyleyeyim ki biçim sorunu değildir, hiç değilse içerik ve biçim karşılıklı anlamında düşünülen biçim sorunu değildir.

Şimdi kitabın kendisine geliyoruz, fakat kitabın kendisi apayrı bir serüvendir ve dediğim gibi yazarın burada birincil dereceden, yazar olarak söylüyorum rolü yoktur. Bitirmeden önce hemen söyleyeyim ki ben yazmaya tebeşirle başladım.

E.E.- Bülent Bey, siz grafik sanatçısısınız. Bir kitabın gerek kapak tasarımında, gerekse iç düzeninin belirlenmesinde önemli katkılarınız oluyor. Yayıncılık sektörü, bir kitabın okura sunumunda sizin katkılarınızın öneminin bilincinde artık. Bir kitabın serüvenindeki payınızı ve bu süreci anlatır mısınız bize?

Bülent Erkmen- 3-4 yıl önce grafik ürünler sergisine yeni bir bö-

lüm ekledik, kitap bölümü. Niyetimiz bir grafik ürünü olarak kitabın tasarım değerlerini sergilemek ve değerlendirmek kitabı. Kitabın ne olup ne olmadığına ilişkin kuşku ve sorularla ilk o zaman karşılaştım. Kitap neydi, biz neye kitap diyorduk, tanımlara uyan her şey kitap mıydı? Fiziksel yanıyla ele alırsak işte dört köşesinin bir kenarıyla birbiriyle bağlanmış, belli sayıda kağıttan yaprağı olan ve önden, sırttan arkadan daha dayanıklı malzeme ile korunmuş her şeye biz kitap diyebilir miyiz? Kitabı içiyle, fiziksel yapısının taşıdıklarıyla ele alırsak, kitabı bir görsel iletişim aracı olarak tanımlayabilir miyiz, mesajın yazılı ve basılı kelimeler ve resimler gibi bir dizi grafik sembol yoluyla iletilmesi mi onu kitap yapar, yoksa yazılı ve basılı iletişimin diğer formlarından daha dayanıklı ve uzun süreli bir iletişim aracı olma özelliği ile ayrılması mı onu kitap yapar. Dayanıklılık değeri olan yazılı resimli malzemenin kalıcı olarak korunmasının en uygun yoluna kitap mı diyoruz.

Kitabın içini çıkartırsak, boşaltırsak geriye kalan fiziksel dış yapı kitabı tanımlar mı? Mesela burada bazı fiziksel dış yapılardan örnekler getirdim, içi doldurulmamış kitaplar.

Biz bunları bu haliyle, içini görmeden, okumadan bu hali bunun ne olduğunu tanımlar mı? Örneğin biz böyle bir fiziksel dış yapı, kağıttan oluşan bir yapı gördüğümüz zaman bunu nasıl tanımlarız, bir müzenin kataloğu mu, broşürü mü deriz, bir bankanın hizmetlerini gösteren broşürü mü deriz. Çünkü bu böyle yapılmıştır, bu boyutta yapılan şey bu ölçüde bir zarfa girmesi ve "mailing" yoluyla gönderilmesi midir? O zaman biz şiir dediğimiz şeyi bastığımızda bu şiir kitabı olur mu? ya da bu boyutta bir malzeme gördüğümüz zaman bu bize neyi tanımlar, bir süreli yayını mı, ya da içinde yazının fazla, resmin çok olduğu siyah beyaz, tek renk ya da çift renk basılmış "underground" bir yayını mı, yoksa içine şiir koyduğumuz bir şiir kitabını mı tanımlar? Farklı bir cilt yapmayı denesek, önüne ve arkasına kalın aralarında kendini taşıyan bir tarafından bağlı olmadan bir cilt yapısı kursak, bu bize bir moda broşürü mü yoksa bir kent albümünü mü, yoksa bunun içine bir hikaye veya bir deneme koysak bir deneme ya da hikaye kitabını tanımlayabilir mi?

Bu soruları çoğaltabiliriz, bir kitabın içinden beklediklerimizi yani yazı ve resimleri bir kataloğun ya da derginin, ya da bir broşürün fiziksel dış yapısının içine koyarsak kitaba ne olur, kitap ne olur? Bir sergi kataloğu ya da yedek parça kataloğu kitap mıdır? Bir ilaç firmasının ürün tanıtım kitabı, kitap mıdır? Sorduğum bir yayıncı dostum "ISBN numarası olan her şey" diyordu kitabın tanı-

mı için, oysa ISBN dediğimiz uluslararası kitap numaralama sistemi olan el kitabma (demek ki buna da kitap deniliyor), baktığımızda sistemin kapsamma giren "materyaller" arasmda "basılı broşürler" ifadesini de görüyoruz. O halde bir müze broşürüne ya da kış koleksiyonunu tanıtan moda kuruluşunun kataloğuna, ya da hava yollarının yaz tarifesini içeren basılı malzemeye kitap diyebilir miyiz?. Aynı el kitabmm ISBN in dışmda tuttukları ise kitabı anlamakta ve kavramakta yardımcı olabilir mi? Sistemin dışmda tutulanlar şunlar; takvimler, reklam araçları ve benzerleri, başlık sayfası ve metni olmayan sanatsal basımlar ve sanatsal broşürler ve kısa ömürlü basılı materyaller. Yani şimdi bu sistemin içinde tanımladığı bölüme göre başlık sayfası ve giriş metni olmayan sanatsal basımlar kitap değildir diyor. Oysa işte burada İsviçreli sanatçı Adrian Schıess'in bir kitabı var, ünlü grafik tasarımcısı Lars Müller yapmış bu kitabı. kitap baştan sona kadar sanatçmm resimlerinden oluşuyor, sonunda tek yazı olan yerde de ISBN numarası var.

Bildiğiniz gibi kitap bir insanın kafasmda, bir düşünce olarak var olmaya başlar, bu düşünce söylenecek, söylenmeye değer bir "söz" haline gelir önce. Bu söz yeni ve söylenmemiştir. Ya da bu "söz" daha önce söylenmiştir ancak daha güçlü ve daha iyi söylenmelidir. Bu "söz" yazı, çizgi, resim yoluyla ortaya çıkar, gözönüne çıkar. Bu "söz"ün sahibine yazar diyoruz. Ancak kitabı yalnızca yazma eylemiyle smırlandırmayı doğru bulmuyorsak, onu "kitap hazırlayan kimse" olarak görüyorsak "müellif" demek daha doğru olabilir. Müellifin "sözü", gördüğünüz gibi el yazısı daktilo, bilgisayar yoluyla kağıda geçirilen metin ile yapılmış resim çekilmiş fotoğraf, edinilmiş görüntülerle ortaya çıkar. Ortaya çıkan romandır, şiirdir, araştırmadır, çeviridir, derlemedir, albümdür ama kitap değildir. Bir roman çalışmasma kitap denilebilmesi için metnin dizilmesi, basılması yani çoğalması, ciltlenmesi ve dağıtıma sunulması gerekir. Bir başka deyişle soyut sözün, somut elle tutulur, üç boyutlu görülür halidir kitap. Aynı "söz"ün aynı fiziksel halinin ayrı yerlerde bulunması, ayrı kişilere ulaşması onu kitap yapar.

Bu arada şöyle bir bilgiye rastlıyoruz ISBN el kitabmda "Aynı kitap değişik formatlarda yaymlanırsa değişik ISBN numarası alır" diyor. Mesela ciltli ve karton kapaklılar için ayrı numaralar verilir, yani kitabm ayrı fiziksel halleri aynı kitaba ayrı kitap tanımını getiriyor.Bir çalışmayı bir kitap yapan süreç içinde bir dizi uzman kişi vardır. Yaymcı, editör, dizgici, kağıtçı, filmci, matbaacı, "grafiker ressam", ciltçi gibi.

Kitabı yalnızca, müellifin sözünün okunabilir, görünebilir su-

numu olarak görmüyorsak uygun bir bilgi ve iletişim aleti olmaktan öte bir şeyse kitap, yalnızca kişiliksiz teknik bir ürün ya da yazının ve resmin mekanik bir röprodüksiyonu değilse kitap, kitabın basılmış olması kadar tasarlanmış olması da isteniyorsa, yayıncı editör ile baskı işlemleri arasına uzman bir kişiyi daha sokmak gerekir. Bu kişiye grafik tasarımcı deniyor.

Grafik tasarımcı ne yapar; önce neyi kitap haline getirecekse onu anlamaya çalışır, onun kimliğini, ruhunu çok iyi kavraması gerekir. Bundan sonra yapacağı herşey ama her şey o ruhun izlerini taşıyacaktır. Tasarımcı bu ruhu görünür hale getirecektir, bu ruhun bedenini ortaya çıkaracaktır. Eğer bu ruh iyi kavranamazsa, yazarın ya da müellifin entellektüel düzeyinde yorumlanmazsa, olanlar, olabilecekler yazarın korkularına neden olur. Burada bir alıntı yapmak istiyorum, Kafka'nın yayıncısına Kurt Wolf yayınevine 1915'de yazdığı bir mektuptan bir bölüm okumak istiyorum. Diyor ki Kafka "Son mektubunuzda bana Ottomar Starke'nin (Ottomar Starke grafik tasarımcısı ve kitap resimleyicisi) Dönüşüm için bir kapak resmi hazırlayacağını yazmışsınız, bunu okuyunca küçük ama sanatçısını Napolyon'dan tanıdığım kadarıyla (Napolyon, Starke'nin daha önce resimlediği bir kitap) her halde çok gereksiz bir korku uyandı içimde, yani Starke gerçekten bir kitap resimleyicisi olduğundan, doğrudan böceğin resmini yapmaya kalkışabilir gibi geldi bana. Sakın yapmasın böyle bir şey, lütfen! Niyetim böylece onun yetki alanını kısıtlamak değil, öyküyü doğal olarak daha iyi bildiğim için kendisinden yalnızca bir ricada bulunuyorum, böceğin resmi yapılamaz, daha doğrusu uzaktan bile gösterilemez"

Kitap bildiğiniz gibi uzaktan bakılan değil, elde tutulan, elde tutulma yoluyla işlevini yerine getiren bir nesnedir. Kitapla girilen ilişkide tutma, dokunma hatta koklama bile vardır. O nedenle kitabın boyutu, cilt biçimi, sayfaların özellikle de kapağın, (çünkü elle tutulan kapaktır) kağıt cinsi bu ilişkide, yani kitap okur ilişkisinde tarif edici özellikler taşır. Kitap boyutu, cilt biçimi, kapak ve sayfaların kağıt cinsi, seçilecek yazı karakterleri, satır uzunlukları, satır aralarının ya da harf aralarının açıklığı, yazı dokusuyla sayfa kenarları arasındaki boşluk yani derkenar, sayfa numarası, varsa resim sayfa ilişkisi ya da resim yazı ilişkisinin sayfa ile olan bağı, kitabı oluşturan biçimlerin ayrılma biçimleri, bölüm başlıkları, kitaba nasıl girileceği, kitabın nasıl biteceği, başlık sayfası, içindekiler, dizin, açıklayıcı ekler, varsa resimaltı yazıları, dipnotlar, önsöz sayfaları, bütün bunların hepsi tasarımcının tek tek hem de birbirleri arasında zorunlu bağlar arayarak, kurarak çözeceği sorunlardır.

Tasarımcının çözeceği bir başka temel sorun ise kendisinden sonraki işlemleri gerçekleştirecek uzman kişilerin kaliteleridir. Bozuk bir baskı, kötü bir cilt, yanlış bir kesim tasarımcının, dolayısıyla tasarlananın yani kitabın diğer uzman kişilere yenik düşmesine neden olur.

İşte bildiğiniz gibi iyi yapılmış bir kitap iyi inşa edilmiş ev gibidir ve her ikisi de dünyamızı daha iyi yaşanır hale getirir.

E.E.- Enis Batur ve Ferit Edgü yazar olarak kitabın yayıncıya ulaşana kadar olan serüvenini anlattılar, bize. Az önce de söylediğim gibi Enis Batur ve Ferit Edgü aynı zamanda editör ve yayıncı.

Enis Batur'un, 1975'lerde Yazı dergisiyle başlayan ve bugün Yapı Kredi Yayınları'yla devam eden uzun bir yayıncılık serüveni var.

Ferit Edgü ise 1977 yılında kurduğu Ada Yayınları'yla 1990'lara kadar faal olarak yayıncılığın içindeydi.

Şimdi kendilerinden yazar olarak değil de yayıncı olarak bir kitabın oluşumunu anlatmalarını isteyeceğiz.

E.B.- Aslında benim yayıncı olarak söz almam ne kadar doğru olur bilmiyorum. Çünkü bir yaymcının ekonomik risk taşıması gerekir. Ben hep başkalarının parası ile yayıncılık yaptığım ve de ekonomik açıdan hep başarısız olduğum için tam anlarnıyla söz alma hakkına sahip görmüyorum kendimi. Gene de, diyelim ki, yazarlık hayatımın paralelinde yayın dünyasının hep içinde kaldım. Genellikle yayınevlerinde, kısa bir süre de basında.

Elden çıkan bir yazıyla onun nesneleşmesi sürecinde çeşitli aşamalarda bulundum, çok fazla şey öğrendim mi bilemiyorum, açıkçası sanmıyorum. Çünkü Türkiye'de, özellikle yayıncılık alanında ama bir o kadar da en azından son 20 yıl içinde basın alanında, işi gerçekten çok iyi bilen, bu konuda geniş deneyimi olan, deneyimini devamlı yenilikleri izleyerek beslemeye çalışan insanların sayısı çok az. Giderek o kurumların içinde çalıştığınız zaman siz de zenginleşmekte güçlük çekiyorsunuz. Daha çok yanlış yapmak durumunda kalıyorsunuz. Bu yanlışların bir kısmı çeşitli aşamalarda görev alan insanlar tarafından yavaş yavaş düzeltilse bile, bütününde çok iyimser olduğum bir gelişme zinciri içersinden geçmiyoruz. Şimdi ben aslında Ferit Edgü'nün işaret ettiği bir noktadan hareketle, Bülent Erkmen'in söylediklerine bağlamak istiyorum söyleyeceklerimi. Ferit Edgü haklı olarak "Bir Kitabın Organları"nın tuhaf şeyler çağrıştırdığını söyledi, özür dilerim, bu başlık bana aitti çünkü. Bir insan kendisinin ne demek istediğini bildiği zaman bunu rahatlıkla anlattığı yanılgısına sık düşüyor. Bir süredir, kendi

kendime "bir kitabın organları" diye vaftiz ettiğim ögelerle ilgili bir çalışma içindeyim. Bunların bir kısmını hatta gazete, dergilerde parça bölük yayımladım. Onlardan aslında demin Bülent Erkmen söz etti: Bir kitabın kapağı, o kapağın kulağı, sırtı arka kapağı, bunları her biri farklı türden dikkat çeken unsurlar ya da üzerinde düşünülmesi gereken unsurlar olduğu için sayıyorum. İçine girdiğiniz zaman kitabın başlığının tabii ki kapakta olduğu gibi veya ondan farklı kullanımları, kitabın künyesi, kitabın daha ayrıntılı gibi görünen ama her biri büyüteç altına alındığında başlıbaşına bir tarihleri olduğu görülebilecek, ithaf ya da Motto gibi parçaları, içindekiler bölümü, dizini, önsözü, sonsözü, ve herşeyden önemlisi gövdesi ve o gövdeyi kuran metnin ve bileşkelerinin bütünü, kitabın yazarına göre de bu gövdenin özellikleri.

Şimdi bütün bu söylediklerim biraz soyut, onun için bazı örneklerle açmak istiyorum. Aslında iş biraz yemek tarifine benziyor bir yandan, elimizde bir yazar var, bu yazar şu ya da bu araçla yazı üretiyor. Bana öyle geliyor ki o yazı hangi edebiyat türünün ürünü olursa olsun sonuç olarak yazarın işi odur, yazı üretmektir. Ama bir romandır, bir şiirdir, şiir kitabıdır, bir hikayedir, bir hikaye kitabıdır, bir denemedir, deneme kitabıdır, araştırmadır, araştırma kitabıdır.

O kitap bittikten sonra bir prodüksiyon başlıyor. Bizim önümüze Bülent Erkmen'in çerçevesini tanımlamaya, çizmeye çalıştığı nesnenin gelebilmesi aşamasına kadar giden bir prodüksiyon evrimi var. Bu prodüksiyon içinde eğer yazar denilen kişi yaşıyorsa Kafka örneğinde gördüğümüz gibi, bir, grafik tasarımcıyla iki, yayıncıyla işbirliği yapmak ve çatışmak zorunda kalıyor. Şimdi tabii bütün yazarlar için genellemeler yapmak zor; latife olsun diye Homeros'tan bahsedeceğim, kitap çağına yetişmemiş Homeros'un herhalde grafik tasarımcılarla ya da yayıncılarla bir derdi yoktu, işbirliği de. Bir takım başka yazarlar, baştan söylediğim gibi kendi yazdıklarının ürün olmasını istemedikleri için saklı tutan Pessoa gibi yazarlar da var. Zaten o aşamadan hiç geçmeden yazdıklarını bırakıyorlar, bilmiyorlar onun nasıl nesneleştiğini.

Birtakım yazarlarda var ki sayıları az değil, örneğin Yaşar Kemal'i, Muzaffer Buyrukçu'yu düşünüyorum, belki yazdıkları türün ve o türü kullanış biçimlerinin getirdiği nedenlerle, onlar bir elyazması üretip yayıncılarına veriyorlar, kitabın gerçekleşme süreciyle ilgilenmiyorlar. Genellikle yayın tecrübemizden biliyoruz böyle yazarların olduğunu. Bunu küçümseme ögesi olarak kullandığımı sanmayın, anlamın ayrı bir kategori oluşturduğunu söylemek isti-

yorum. Onlar kapak nasıl olur, metin ne türden harfle yazılır türünden bir fikir zaten yürütmüyorlar. Eli ayağı düzgün bir kitap olarak, yanlışsız, eksiksiz çıksın yeter, diye bakıyorlar.

Bir de bazı yazarlar var ki metinleri kurarken daha, hatta kurmazdan önce başlayan, ama kurdukça da gelişen bir gerçekleşme problemi yaşıyorlar. Bu metin nasıl ortaya çıkacak? Bu metnin dediğim gibi özel bir gövdesi, kurduğumuz metnin kendine göre şu ya da bu özelliği olabilir. Demin Ferit Edgü ayrıntılı biçimde anlattı; herhalde çok daha ayrıntılı anlatabilir, 17 yazım sözkonusu olduğuna göre Kimse'nin serüvenini. O metnin herhalde bir noktada gerçekleşmesi üzerine de düşünmeye başladı. Bu, ne türden nesneye dönüşecek, kolonlar mı kuracağım, yoksa blok halinde mi yazacağım, italik kullanacak mıyım, kullanmayacak türünden, metnin bütününün, gövdesinin gerektirdiği özellikler onu kurcalamaya başladı. O durumda ne yapıyor, bir yayıncıya götürüyor kitabı, yayıncı kitabı alıyor, kendi yayınevinin durumuna göre devamlı çalıştığı bir grafik tasarımcı mı var, yoksa her kitapta farklı biriyle mi işbirliği yapıyor, yazarın dilekleri var, onları dile getiriyor, grafik tasarımcı uygun buluyor, bulmuyor, yayıncı müdahele ediyor, etmiyor.

Dünya edebiyatına baktığımız zaman, yalnız edebiyat alanına değil, kitap tarihine baktığınız zaman çok ciddi yayıncı-yazar kavgaları, yansımasa bile pratikte olduğunu bildiğimiz yazar-grafik tasarımcı tartışmaları var. Kafka örneğinde olduğu gibi, tedirginlik duyan bir yazarın kendi duygularını dile getirmesi, buna karşılık ötekinin "Bu benim işim sen karışma" cevabını verebilmesi ve yayıncının da ürüne göre grafik tasarımcıdan ya da yazardan yana davranması, ağırlığını koyması durumları var. Vazgeçip giden yazarlar var, katlanan yazarlar var.

Adorno anlatıyor, örneğin Almanya'nın en büyük yayınevlerinden Suhrkamp ile çalışıyor. Götürüyor kitabını her seferinde, Adorno ki Almanya'da, yaşadığı dönemin en büyük filozofu, saygı gördüğü tartışılmaz bir adam, yayınevinde "Hoşgeldiniz Herr Adorno" diyorlar, oturtuyorlar, Adorno "Yeni kitabımı getirdim" diyor, veriyor, yayıncı alıyor, bakıyor, "Âlemsiniz, nereden buluyorsunuz bu tuhaf başlıkları?" diyor. Her seferinde mahçup, başını önüne eğermiş Adorno. Her seferinde "Hakikaten benim bulduğum başlıktan çok daha iyi bir başlık çıkıyordu ve ben seviniyordum" diye ekliyor.

Öte yandan, öyle yazarlar var ki, böyle bir yaklaşımı kan davası haline getirebiliyorlar, yayıncıdan sadece kitabın başlığının de-

ğişmesi istendiği için kitabı geri alıyorlar. Gerçekleşme düzenine ilişkin herbir ayrıntıda buna benzer sorunlar yaşanmaktadır.

Bu yemek tarifi çerçevesinde aslında çok uç örnekler de var, keşke aklımıza gelseydi Ferit Edgü'de olduğuna eminim kitabın, Raymond Queneau'nun "Bin Milyar Şiir" adlı gerçekten o kadar şiirden oluşan bir kitabı var, bu bir matematiksel düzenleme, 35-40 satırı içeren büyük boy bir kltap düşünün, hemen hemen 40-50 sayfa, tam sayıyı hatırlayamıyorum matematiksel açıdan söyleyeceklerimi dikkate almayın. Her bir satır kesilmiştir, dolayısıyla bir satırı kaldırdığınız zaman altta yeni bir düzenleme ortaya çıkıyor, ikinciyi kaldırdığınız zaman başka bir şiir ortaya çıkıyor. Bütün bu seçeneklerin rakamsal toplamı da gerçekten söylenen miktarı oluşturuyor.

Böyle bir kitabı herhalde Raymond Queneau tasarımlamadan yazmış olamaz, burada tasarımın neredeyse kendine işlemiş bir boyutu var. Ama tabii ki kitap bu boyutta olsun, hurufat böyle olsun noktasına da getirdiğini sanmıyorum işi. Çünkü bundan anlayan vardır anlamayan vardır. Sonuçta bir çok yazarın kitabını şu ya da bu boyutlarda prodüksiyonuyla birlikte düşündüğünü biliyoruz.

Bu onları zaman zaman grafik tasarımcının payını, yayıncının payını indirgemeye de götürüyor. Ben böyle kapak istemiyorum, şöyle kapak istiyorum diyor. Bu durumda işbirliği yapması beklenir mi, emin değilim. Bu türden bir işbirliğinin çok olumlu bir sonuç verdiğini sanmıyorum. Bir şık yazarın kitabının hakikaten bütün prodüksiyonunu kendi yapmasıdır, hurufatı kendi seçip kapağı bile kendi eliyle yapması. Ama gerçekleşme aşamasında grafik tasarımcıyla diyalog kurmanın yollarını aramalı diye düşünüyorum ve son sözü de ona bırakmalı. Bu arada bir de yayıncı var işin içinde, bir yazarla grafik tasarımcı arasında, sonuç olarak ekonomik yatırımı yapan, buna göre ekonomik beklentileri olan o insan zaman zaman hem metnin yazarına hem metni nesne haline dönüştüren grafik tasarımcıya müdahele etmek durumunda hissediyor kendini. Türkiye'de en sık duyulan şey "böyle kapak olmaz azizim, bunu vitrine koymazlar, ticarî yanı biraz düşünmek zorundasınız" gibi türden yaklaşımlar. Genellikle bunu söyleyen yayıncıların çoğunun aslında ticaret kurallarını da bilmediğini, bir kitabın nesneleşme sürecine ve içeriğinde taşıdığı anlama oldukça yabancı olduklarını biliyoruz. Gelgelelim çoğunluk ne yazık ki kitap piyasasında bu tür insanların denetiminde olduğu için kitabın genel olarak nesneye dönüşme sürecinde önemli ilerlemeler kaydedemi-

yoruz. Bir anda bakıyorsunuz en olmadık işler yapılabiliyor. Bir dönem benim dikkatimi çekmişti, Ada Yayınları da yapmıştı, yanlış anlamayın eleştiri olarak söylemiyorum. Örneğin Magritte, belli yazarların kitaplarının kapağına illüstrasyon ögesi olarak giriyordu. Bir süre sonra Aslan Başer Kafaoğlu'nun enflasyonla ilgili bir kitabının kapağında da Magritte'i gördüm. Tamam Magritte'in resmi zaten illüstrasyon tadı taşır ama uyacağı yer var, uymayacağı yer var. Belki Ferit Edgü Türkiye'de illüstrasyon yapacak insan bulamamanın sıkıntısı ile böyle bir çözüm buluyordu. Ama bir başkası bunun en kolay çözüm yolu olduğunu düşünerek benimsiyor.

Bu aşamaları bence Türkiye'de yavaş yavaş geçme aşamasına geldik. Bilmiyorum zaman içersinde bu üçlü, kitabı üreten yazar, onu nesneye dönüştüren tasarımcı ve yayınlayan yayıncı, zorlu bir iletişim çatışmasından geçerek ittifak halinde oldukları kitapları üretmeye başlarlar mı?

E.E.- Teşekkürler Enis Batur, Ferit Bey siz ekonomik risk de taşıyan bir yayıncıydınız, Enis Batur'un deyimiyle. Siz ne diyeceksiniz bu konuda?

F.E.- Şimdi efendim ben yedi dakika konuşacağım. 1976 yılında Ada Yayınları'nı kurduğumuzda ticari bir amacımız yoktu, tam tersine ben istediğim gönlümün çektiği kitapları gönlümce yayınlamak istiyordum ve bunların alınıp satılması beni pek fazla birinci derecede ilgilendirmiyordu. Bir defa ben bugün de aynı kanıyı taşıyorum, dizi kitaplardan hoşlanmıyorum. Her ne kadar kitaplarım Türkiye'de ve yurt dışında o dizi kitapların içinde yer alıyorsa da ben kendi yayınevimde birazdan anlatacağım üzere dizi kitaba yöneldimse de dizi kitaptan hoşlanmıyorum. Dizi kitap demek tüm kitapların aynı boyutta, o dizide yer alan hemen hemen yazı karakterlerinin aynı, başlık kapak karakterlerinin aynı, eğer kapakta illüstrasyon kullanılıyorsa bir sorun yok, Türkiye'de olduğu gibi yahut yurt dışında cep kitaplarında olduğu gibi sadece illüstrasyonun değiştiği kitaplar olarak beliriyor. Bunun itiraf edeyim ki bir kolaylığı var, kitaplığınızı düzenlerken o kitapları yan yana koyuyorsunuz aynı boyda hepsi, bir de sırtında numarası varsa bulmanıza büsbütün kolaylık sağlıyor. Ada Yayınlarını kurduğumda bu dizi kitaplara karşı bir yayınevi kurmak istemiştim, bana göre her kitap kendi içinde bir bütündür, her kitabın getirdiği bir boyut, yeni bir kapak, yeni bir mizanpaj anlayışı vardır. Ve ilk kitaplarımızı böyle gerçekleştirdik, kaç yılında hatırlamıyorum ama 4-5 yıl süresi içinde fazla kitap yayınlamadık ama yayınladığımız kitaplar, gerek sanat gerek edebiyat kitapları bu anlayış içersinde gerçekleşti. Bun-

lardan iki tanesini getirdim göstereceğim. İlk kitaplardan birisi tahmin edeceğiniz gibi benim kendi kitabımdı, ilk başlarda bahsettiğim "Kimse" adlı kitap. Kimse'nin konusu Hakkâri'de geçer, Hakkâri bir mevsimin ilk kitabıdır, karşılıklı konuşmalardan oluşuyor. Biz tasarımcı arkadaşımla bu kitabı oluşturmak için çalışmalara başladığımızda, bir çok eskizden sonra şu kapakta karar kıldık. Hakkâri'nin karını tümüyle sergileyecek olan beyaz bir kapak, Kimse sözcüğünü var mı, yok mu olduğu belli olmayan kimse sözcüğünü okunamayacak duruma getiren gofre, sadece yazarın adı, artık o kadar olsun, o da çok ince gördüğünüz gibi, bir de Ada Yayınları ismi yazılı böyle bir kapak düzenledik. O günlerde lüks sayılabilecek birinci hamur kağıda bastık ve 1000 adet basıp numaraladık. Bu kitap tabii ki kitapçılar tarafından vitrinlere konulmadı, kimsenin dikkatini çekmedi ve tüketimi de 5-6 yılını aldı 1000 adedinin.

Daha sonra Orhan Duru dostumla beraber çevirdiğimiz –ama artık Ada Yayınları belli çevrelerde hiç değilse belli bir imaja sahipti, bir kaç yüz kişi tarafından aranıp soruluyordu, dolayısıyla daha cesur olunabilirdi – Orhan Duru dostum ile çevirdiğimiz Ginsberg ve Ferlinghetti'nin şiirlerinden oluşan bir kitabı kitaplaştırırken özellikle şiirlerin yapısına bakarak, bu tür bir kitabın o şiirlerin yapısına katiyyen uygun düşmeyeceğini düşündüm. Çünkü çok uzun, açıldığında okunmak için değilse bile, bakıldığında o uzunluğun görünmesi gerekir. Gerek mısralar çok uzun, gerek şiirlerin kendisi çok uzun. Dolayısıyla klasik bir metin değildi ve bu tür bir kitaba uygun düşmeyeceğini düşündüm. Dediğim gibi risk almak olanağımız vardı ve bu şekilde enlemesine bir kitap yayınladım. Kapağı gözünüzün önüne getirin, iki sayfası bunun bir sayfayı oluşturabilirdi. Yani şöyle bir metni açtığınızda bunu okuyabiliyordunuz. Bu müthiş bir uygunluk ve şiirin yapısına uygun bir mizanpaj, bir sayfa düzeni getiriyor kanısındaydım. Fakat gördük ki hiç bir kitapçı rafına koymadı, sorduğumuzda çok derin geliyordu rafına, yarısı dışarda kalıyordu. Vitrine de koymuyordu çünkü sadece K harfi görünüyordu. Oysa ben iki tane kitabı yan yana koyarak onun Amerika olarak okunmasının sağlanmasını istediğimde iki kitabı vitrine koymak istemiyorlardı. Dolayısıyla 1100 adet basılan bu Amerika'nın da tüketimi (25 lira idi o zamanlar) 3-4 yılı aldı. Buna karşılık Ginsberg, Ferlinghetti'den Ginsberg büyük bir antizazm dolu bir mektup geldi, yayınlayarak 72 dile çevrilmiş kitapları arasında (Bunların arasında Arapça, Japonca dahil) gerçekleştirilen kendi şiirinin yapısına en uygununun bu olduğunu söylüyordu.

Tabii ben bununla yetinmek zorunda kaldım kitabın satışı dediğim gibi uzun bir süre aldı.

Tabii bizim buralara gelmemiz buralardan oldu. Yani 1950'lerde yayınlanan, o günün avangard yayınevi Yeditepe tarafından yayınlanan Asaf Halet Çelebi'nin kitabı, bu kitap gördüğünüz gibi karton baskılı üçüncü hamura basılmış, içinde daha evvel çıkan kitapların ilanları var ve cilt sorununu köktenci bir şekilde çözümlemişler zımbalayarak. Biz Ada Yayınları'nda tabii ki hiç zımba kullanmadık, hatta amerikan cildi bir tek kitabımızda kullandık, ondan sonra amerikan cildi de kullanmadık. Bütün kitaplarımızda iplik dikiş yaptık, bu da birçoklarını şaşırttı, ama ben bugün yayıncılığa devam edecek olsam gene aynı yolla devam ederim.

Çünkü bu kitap Tevfik Fikret'in Haluk'un Defteri 1912 yılında yayınlanmış, bu da iplik dikişli, bu da kapağına büyük özen gösterilerek hazırlanmış bir kitap. Muhtemelen 500-600 tane yayınlanmış olan bir kitap gene muhtemelen Tevfik Fikret'in kendi el yazısı ile hazırlanmış, eğer Tevfik Fikret'in el yazısı değilse zamamn önemlice olmayan bir hattatı tarafından (çünkü hattı çok iyi değil) yayınlanmış bir kitap. Bundan 40 sene sonra yayınlanmış bir kitap ise bu, bu kitabın özrü olabilirdi eğer Tevfik Fikret'in kitabı 100 tane basıldığında 1912 yıllarında 2-3 yılda tükeniyorsa, ve Asaf Halet Çelebi, Melih Cevdet, Oktay Rifat'ın kitapları ve diğerlerinin kitapları bu baskı ile 70.000-100.000 baskıya ulaşsalar da bunun bir özrü olabilirdi. Ama bu kitaplar da 1000-1500 basılıyordu ve Türkiye'nin nüfusu 1950'lerde 30 milyona ulaşmıştı.

Dolayısıyla beni Ada Yayınları'nın bu aşamasında özellikle dostlarım Kral Kitap, Lüks Kitap sloganını atarak, biraz eğlenerek eleştiride bulundular ve kitapçıların bu tür kitaplara ilgi göstermemeleri, vitrinlerine dahi koymamaları nedeniyle ve de ister istemez yani değirmen suyla dönüyordu ve o değirmene bir süre sonra su gelmez oldu. Kendi kendine yeterli olmasını isteyerek biz de seri kitaplara yöneldik.Kapaklarına da Magritte'in yalnız Magritte'in değil, Klee'nin, Piccasso'nun desenlerini koyduk, batıda cep kitaplarında olduğu gibi. Seri kitapları istemeyerek yayınlamak zorunda kaldık ama bir yayıncı olarak ben bunlardan yayınladığım kitapların özleri içerikleri hariç yapımlarından fabrikasyonlarından hiçbir zaman memnun kalmadım. Üç dakika fazla konuştuğum için özür dilerim.

E.E.- Bülent Bey'in bu bölümdeki konuşmasında bir dia gösterisinin de yeralacağını belirterek sözü kendilerine veriyorum.

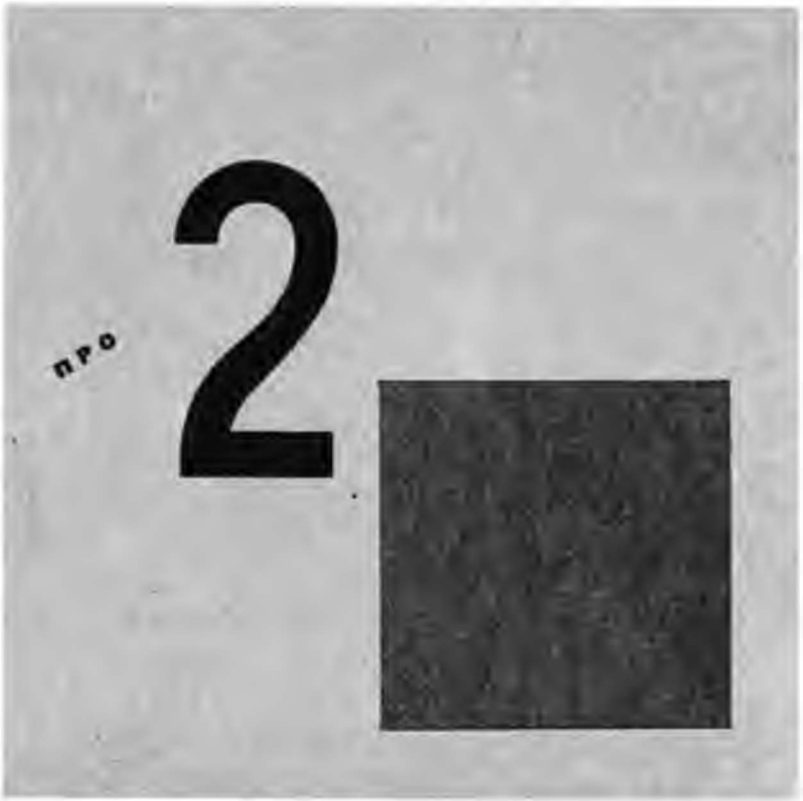
B.E.- Şimdi daha önce konuştuklarımız, benim söylediklerim, genel olarak anladığımız tanımladığımız bildiğimiz kitap, fiziksel yapısının koruyucu ve taşıyıcı özellikler taşıdığı bir kitaptır. Burada kitap içindekini okura taşımakla, yani onları uzun süreli korumakla yükümlüdür.

Şimdi sözünü etmek istediğim bir diğer kitap, yalnızca kitabın içindekinin değil, kitabın kendisinin de okunduğu kitaptır. Tanımlama kolaylığı için bile olsa, bu kitaba yeni kitap diyebiliriz. Bu yeni kitapta, kitap içindekini taşıdığı kadar kendisini de içindekine taşıtır. Bu yeni kitapta, kitap taşıdıklarından kurtulmuştur, yani bu fiziksel yapı içindekini taşımaktan kurtulmuştur, içinde taşıdıklarına mahkûm değildir, onun esiri değildir. Bu kitap bağımsızlığına kavuşmuştur, içindekiler kitabın kendisi olmuştur, artık kitap yalnızca kendisini taşımaktadır.

Şimdi bu anlayıştaki kitaplardan, iki kişiden örnek vermek istiyorum, birisi eski, birisi yeni. Bu kitabın ilk önemli örneklerini, bu yüzyılın başında Rus Konstrüktivistlerinden El Lissitzky'de görüyoruz. Yayıncı fotoğrafçı, tasarımcı, düşünür, ressam ve tipografçı olan El Lissitzky kendini konstrüktör olarak adlandırıyor, yani kendini kitabı kuran, inşa eden kişi olarak görüyor.

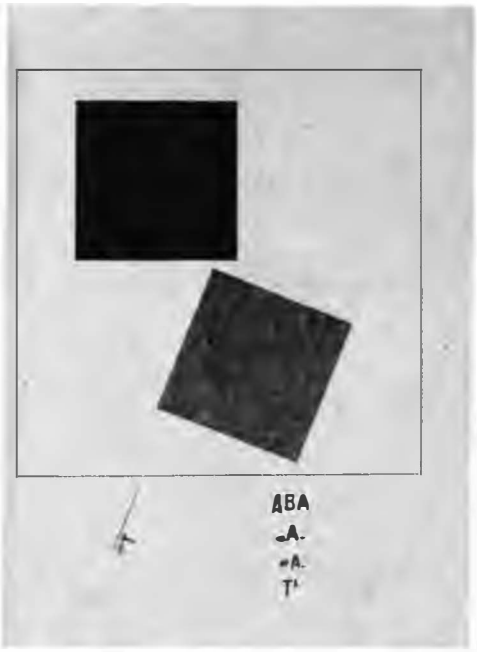
Mayakovski'nin 1925 de yayınlanan (Ses için) adlı şiir kitabının ki, budur diasını gördüğünüz, kitabın başında Kitabın Konstrüktörü; El Lissitsky diye yazılmış. El Lissitsky için kitap tasarımında kışkırtıcılık yalnızca okuyucuyu eğlendirmek için başvurulan bir yol değil, aynı zamanda metnin tipografik sunumu için bir tanım.

Bu El Lissitsky'nin "İki Kareden" ismini verdiği bir çocuk kitabı. Tipografik olarak en ince düşünülmüş işleri arasında bu kitabın Rusça baskısının iç kapağı oldukça ünlü, bu bir illüstrasyon, bir resimleme.

ВСЕМ
РЕБЯТКАМ

El Lissitky'nin 1925 yılında Merz dergisinde yayınlanan notlarında şu görüşlere rastlıyoruz;

1- Basılı kağıttaki kelimeler duyularak değil, görülerek kavranır.

2- Geleneksel kelimelerle kavramlar aktarılır, harfler aracılığıyla ise kavramlar yaratılırlar.

3- İfadenin ekonomisi, fonetik yerine optik.

4- Tipografi mekaniğinin kuralları uyarınca cümle malzemesi ile oluşturulacak kitap mekânı, içeriğin gerilimlerine uygun olmalıdır.

5- Klişe hammaddesiyle yaratılan kitap mekânı yeni bir görsel anlayışı gerçekleştirmektedir, gözün mükemmelleştirilmesindeki doğa üstü gerçek.

6- Kesintisiz sayfa akışı, canlı izlenebilen kitap.

7- Yeni kitap yeni yazar gerektirir, mürekkep hokkası ve kamış kalem ölmüştür.

8- Basılı kâğıt mekân ve zamanı aşar, basılı kâğıdın ve kitabın sonsuzluğunu gerçekleştirmek gerekir, elektro kitaplık.

Günümüzde bu kitapların önemli ve uç örneklerini "Sanatçı Kitapları" diye nitelendirilen uygulamalarda görüyoruz. Dialarda bir kaç örneğini göreceğimiz kitaplar Belçikalı şair, sanatçı Marcel Broodthaers'e aittir. Mallarmé ve Magritte'e hayranlığı ile bilinen Broodthaers, Brüksel, Berlin, Düseldorf ve Londra gibi değişik kentlerde yaşamış, 1975'de 52 yaşında Köln'de ölmüştür.

Bir sanat eleştirmeni onun yaptığı işler için şu değerlendirmeyi yapıyor; "Broodthaers'in yaptığı işler bir şiire dönüşüyor ve bu şiirler kendi dillerini bize yine kendi dilleriyle öğretiyorlar"

Bu kitabında gördüğünüz gibi, "Atlas", burası başlık sayfası, burada "Mekânın Fethi, Sanatçıların ve Askerlerin Kullanımı İçin Atlas" yazısı yer alıyor. Bu kitap 32 ülkenin siluet görüntüsünü ay-

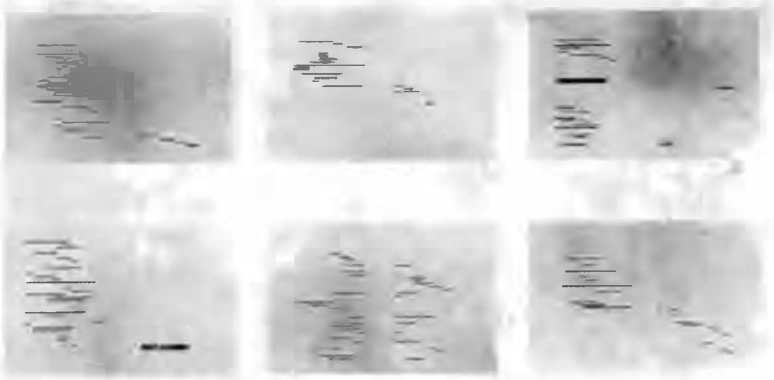

nı büyüklükte aktaran minyatür bir kitap. 1975 yılında yayınlanmış siyah beyaz. Burada katlanmamış halini gösteriyor. Baskı sayısı 50, 35 sayfa, kutu içinde gördüğümüz gibi 1'den 23'e kadar numaralı ve sanatçı imzalı, 23 ile 50 arası ise sanatçının damgasını taşıyor.

"Pense-Bête" Brüksel'de 1963'de yayınlanmış, sanatçının kendi yayını, 21,5 x 27,5 boyutunda ve 32 sayfa. Bu kitap edebiyattan nesnenin dünyasına geçişi simgeleyen bir davranışla, başka bir nesneye yani bir kitap nesnesine dönüştürülmüş olan şiirler toplamıdır. Metnin bazı bölümleri renkli kâğıtlarla örtülerek sanatçı tarafından bireyselleştirilmiştir.

Broodthaers'in 1969'-da Anvers'de açtığı serginin alt başlığı "Mallarme Çevresinde Yazınsal Sergi", bu görülen o

serginin davetiyesidir. Bu sergide yeralan plakalar. Bu sergi nedeniyle sanatçı aydınger üzerine basılı 90 nüsha bu gördüğünüz kitabı yapmış. Kitap 32.5x25 boyutunda ve 32 sayfa, daha sonra siyah beyaz kâğıda 300 adet basılmış.

Bu kitap Mallarme'nin bir şiir kitabının 1914 Paris Gallimard baskısını model almış. Kitap model aldığı 1914 baskısındaki şiirin sayfa düzeni doğrultusunda, satır uzunluğu ve punto büyüklüğünün yaklaşık çizgisel lekelerinde oluşmuş. Kitabın adı "Satırların Yerini Değiştiren Devinimden Tiksiniyorum" "Bu kitap" diyor Broodthaers, "sanatçı olarak katılmak üzere davet edildiğim, 1969-1970 kışında, Brüksel'de gerçekleştirilen Lucien Goldman'ın Baudelaire üzerine yaptığı seminerden kaynaklanmıştır."

Hamburg 1972 baskısı, orjinal edisyon 13 nüsha 1'den 10'a kadar numaralanmış, 3 tanesi satış dışı tutularak A'dan C'ye kadar numaralanmış ve sanatçı tarafından imzalanmış. Kitap daha sonra 300 adet basılmış.

Bu kitaplarda kitap yapısı, kitap mekânı, yazı, resim, kağıt, dizgi, cilt, düzenleme gibi elemanlarla kurulur, birlikte inşa edilir.

Bu kitaplarda bakmak okumaktır, görmek okumaktır, elimize aldığımız kitabın üzerinde düşünmek okumaktır. Şimdi acaba böyle bir kitapta bir yazar, yazıyı, yazma eylemi dışında da arar mı, kâğıt yani boşluk, yani beyaz alan, cilt, resim de ayrıca bir yazı mıdır?. Bu bir yazarın yazmadan yazacağı, yazının kendisini kullanmadan yazabileceği bir kitap mıdır?. Okunacak olanı yazıda ya da resimde aramak yerine kitabın kendisinde mi aramalıyız? Hepimizin ekleyebileceği, çoğaltabileceği bu soruların bizi "yeni kitaba" götüreceğini, bizi "yeniden" kitaba götüreceğini düşünüyorum.

E.E.- Teşekkürler Bülent Erkmen, söyleşimizin bu bölümünde

izleyicilerin de bize katılmasını rica ediyorum.

İZLEYİCİ- Ben atladığınızı sandığım bir şeyden bahsetmek istiyorum, editör ya da redaktör kavramından, kitabın hazırlanma safhasında bunlar çok önemli insanlar. Çevirilerde bunlar kolay, birtakım ciddi yayınevlerinin editörleri, hatta bazı dizilerin özel editörleri var. Çevirileri onlar veriyorlar, ya da gelen çevirileri yeniden büyük emeklerle çeviriyorlar va başka çevirmenlerin adıyla yayınlanmasına izin veriyorlar, onlar isimsiz kahramanlar.

Ama bir de yazdığı yazının ya da kitabın virgülüne dokundurtmayan yazarlarımız var, yani bunu bir yazarlık onuru olarak gören insanlarımız var. Öte yandan batıda Best Seller yazarları arasında, hiç de bunu yazarlık onuru olarak görmeyen, hatta fikrini ya da taslağını yazıp ondan sonra profesyonel yazarlara yazdırtan ve bunları kendi imzası ile yayınlayan yazarlar var.

Türkiye'de bildiğim kadarıyla bir takım editörler aynı zamanda redaktör, bu konudan pek bahsetmedik onu merak ediyorum. Sözgelimi vaktiyle bir yayınevi sahibi şimdi pek fazla bilinmeyen bir yazarımızın kitabını, üç kez yeniden yazdırttı. Böyle şeyler oluyor mu, başka örnekleri var mı, bu müesseseyle ilgili bilgi almak istiyorum.

E.B.- Konu çok hassas, en azından bizim gibi bir ülkede hassas bir konu, biliyorsunuz kan gövdeyi götürüyor yazarların dil yanlışları üzerinde, herkes birbirini zincirleme bir şekilde "Türkçesi bozuk" diye suçluyor ya da değerlendiriyor, diyelim. Bunun doğurduğu bir hassasiyet var.

Tam bu tartışmaların yeniden yoğunlaştığı bir dönemde André Gide'in bir yazısına rastladım, André Gide, Proust'un Fransızcada çok yanlış yaptığından söz ediyor, özellikle belli zaman kiplerini yanlış kullanıyor diyor, örnekler veriyor. Belli zamirleri yerli yersiz kullandığını, zaman zaman karıştırdığını söylüyor, ama bütün bunların onun büyük bir yazar olmasını engellemediğini söylüyor. Sonuç olarak Fransa'daki en önemli sorun aslında redaktör sorunudur, bir yayınevinde yetkin dilbilgisine, üslup denetimine sahip birtakım adamların olması gerekir diyor. Şimdi, baktığımız zaman biz daha hassasız batılı ülkelere göre, bu konularda. Sartre'dan sözedildi bu gece, Sartre'ın ilk romanı konusunda yaşananları herhalde Ferit Edgü benden daha iyi bilir. Kitabını götürdüğü zaman Gallimard yayınevine, tabii ki çok yetkin bir isim olan Jean Paulhan, genel olarak önemli kitapları ilk elinden geçiren adam, başlığını değiştirtiyor, kitabın belli bölümlerini yeniden yazmaya ikna etmeye çalışıyor, hatta Sartre kendisi "Veda Töreni"nde anlatı-

yor, kahveye gidip Simone de Beauvoir'a danışmış yapayım mı, yapmayayım mı, diye, sonunda yaptığını da biliyoruz.

Bildiğim kadarıyla yaygın bir uygulama. İşin o tarafını geçelim, ben yazarların yanlış yapabilecekleri kanaatindeyim. Türkiye'nin en çok elyazması gören insanlarından biriyim. Özellikle dergiler nedeniyle çok elyazması gördüm, danışmanı olduğum yayınevlerinde de. Bu, onların yazarlık niteliklerini belirleyen birşey değil. Biliyorum bazı çok önemli yazarların savruklukları oluyor, bunlar onların yazarlıklarına ille de halel getirecek birşey değil.

Kimisi bu konuda son derece açık, anlayışlı; kimisi, seziyorsunuz, bu konuda davranışı açık değil, tepki verecek, o zaman dolambaçlı yollara başvuruyorsunuz daktilo hatası, olsa gerek diyorsunuz. Ama genelde, Türklye'de yayınevlerinin çoğu çeviri ve telif konusunda sözünü ettiğiniz özeni göstermiyorlar. Öyle kitaplarla karşılaşıyorsunuz ki dizgi yanlışlarını bir kenara bırakalım, bunlar nasıl yayınlanmış dehşete kapılıyor insan. Bazılarında da gerçek anlamda dört dörtlük demeyelim ama, iyi bir redaksiyon çalışmasının o kitaba çok şey kazandıracakken bunun yapılmadığını görüyorsunuz.

Sonuç olarak bu meçhul asker, Türk yayıncılığının zincirindeki en önemli eksik halka.

F.E.- Doğrusu ben de redaksiyon yapmadım değil ama benim yaptığım redaksiyonlar çok önemli redaksiyonlar değildi, eserin ruhuyla ilgili değildi, çok yakınım yazarlardı. Onların isteği üzerine yaptım onları. Ancak bir örnek vereyim, redaksiyonla ilgisi olmayan bir örnek. Oktay Rifat'ın kitabını yayınladım, (Bir Cigara İçimi)'inde, kendisi İstanbul dışındaydı, tatilde. Kitabın adı bir yerde Cigara yazıyor başka bir şiirde Cıgara yazıyor. Bir de çok özel bir dizgi sistemiyle tek tek harfleri dizerek gerçekleştiriyorduk bu kitabı. Yanlışsız bir kitap çıkarmak istiyordum. Fakat bir nokta yanlışı var o kitapta, OKtay Rifat'a telefonla ulaşmamız imkansız, mektup yazıp sordum. Oktay Rifat iki gün sonra telefon etti, yayıncılık hayatımın en büyük utançlarımdan birini duydum "Aman Ferit Bey, bir yerde cigara, başka bir yerde tabii cıgara, ses" dedi "şiir" Tabii ben bunu algılayamamış oimaktan dolayı sadece Oktay Rifat'ın bir yerde "i" ile bir yerde "ı" ile yazdığını düşünüp ona sormuştum ve son derece utanmıştım.

İZLEYİCİ- Türkiye'de en çok tartışılan konularından birisi insanların neden kitap okumadığıdır. Neden Türkiye'de bir kitabın 1000-2000 bastığı devamlı tartışılır da, yazarların kötü kitaplar yazarak yayıncıların özensiz dizgi yanlışlarıyla dolu kitaplar basarak

okuyucuyu soğutmuş olabileceği üzerinde durulmadı?

Acaba hiç yazarlarımız arasında biraz iğneyi kendine batırmak diyebileceğimiz şekilde, bu redaksiyondan, en azından kitapların bir redaksiyondan geçmeden basılıp piyasaya sürülmesinden dolayı, devamlı baskı hatası, dizgi hatası, kitabın yazıldıktan sonra elden geçmemesinden dolayı ortaya çıktığı çok belli olan hatalarınzaten mahdut olan kesime de kitap okumaktan soğuttuğu hiç düşünülmüş müdür, böyle bir tartışma olmuş mudur?

F.E.- Böyle bir şey sözkonusu olsaydı, Türkiye'de hiç kimsenin hiç bir gazeteyi okumaması gerekirdi. Çünkü Türkiye'deki hiç bir gazete, ayrıcalık gözetmeden söylüyorum, en çok basan ve en az basan gazete, en avama hitabeden ve en entellektüel gazeteler, başta da en entellektüel gazete olmak üzere hergün, her sayfasında, her kolonunda, her kolonun içinde yer alan başlıkta, alt başlıkta ve haberde bilgi yanlışı, türkçe yanlışı hece imla yanlışıyla dolu. Dolayısıyla Türk okuru bu hassaslığından dolayı kitap okumuyor değil. Bir atasözü olarak kalması gereken bir söz var ki bunu çok terarlıyorum "Türk Okumaz", bazıları okur Türk okumaz, bunun nedeni yok, bunun üzerinde çok durmayın, kafanızı yormayın bir yere varamazsınız.

İZLEYİCİ- Peki nasıl bir ruh haleti içersindesiniz, mesleğiniz maksadınız insanlara okutmak ve bunu okumayan bir ülkede yapıyorsunuz.

F.E.- Korkunç bir ruh hali içindeyim, tabii marangoz olsanız demirci, tesfiyeci bir müşteriniz olmadığı için bir masa, koltuk yapmazsınız. Ama bizimki sipariş üzerine olmuyor, yazmak bir zorunluluksa eğer (kimileri için öyledir) yazıyorsunuz, işte okuyan okuyor, okumayan okumuyor.

İZLEYİCİ- Ben sorudan öteye biraz açılım için Bülent Erkmen'le Enis Batur'a soruyorum. Bülent Erkmen "yeni kitap" diye bir kavram getirdi, bunu da sadece içindekini değil kendisini de okutur tanımıyla. Ben şimdi Enis Batur zevkle okuduğum bir şair, o Gri Dîvan olsun, Koma Provalar olsun, bu kitapların kapaklarının da sizin yaptığınız biliniyor. Burada kitabın kapağında (Gri Dîvan) gri renk hakimken, Koma Provaları'nın kapağında koyu siyaha yakın renk hakim.

E.B.- Koma Provaları'nın kapağını Bülent Erkmen yapmadı.

İZLEYİCİ- Sanırım Gri Dîvan sizindi, burada yeni kitap anlayışı içinde sizde işbirliği ve çatışmadan bahsetmiştiniz, tasarımcı ve metin yazarı veya yazarla, Enis Batur'la bir çatışmaya girdiniz mi? Çünkü ben şuna inanıyorum, kitaba baktığım zaman önce kendini

okutuyor, ben o kitabın içindeki şiirleri okurken açıkçası griyi arıyorum veya başka çağrışımlar geliyor. Bu çağrışımların, nasıl söyliyeyim bunu dizginlemek veya sizin yaklaşımınızla Enis Batur'un yakıaşımı hakkında bir çatışma sözkonusu oluyor mu?

B.E.- Böyle bir birlikte çalışma olmadı, o kitabın sadece kapağı bana sipariş edilmişti, kapağını,sırtmı ve arka kapağını yaptım. Ama benzer birlikte bir çalışma Ferit Bey'le olmuştur. İsmi "Kitap" olan bir çalışmayı birlikte yaptık, anlatmak istediğim kendisi okunan bir kitaba daha yakın bir örnek olarak onu gösterebilirim.

E.B.- Benim eklemek istediğim birşey var burada. Aslında yazmış olduğum bir kitabın prodüksiyonu konusunda ben ikilemli bir insanım. Örneğin Bülent Erkmen, Seyhan Erözçelik'in bir kitabının bütün düzenini hazırladı. Düşündüm, böyle bir şiir kitabım çıksın ister miyim, hayır! Niye istemiyorum, çünkü orada ancak ortak çalışmada olması gerektiğini düşündüğüm bir denge var: Kitabı yazanla yapan terazide dengede duruyorlar. Bu benim gözümde birlikte başlanmış projenin gerçekleşmesiyle ancak sözkonusu olabilir gibi geliyor. Öte yandan ben bir kitabı yazıp bitirmişsem onu ister istemez bir şekille düşünüyorum kafamda. O şekle Bülent Erkmen'in Seyhan'ın kitabına giydirdiği biçimi giydirmesi benim kitabıma ilişkın düşüncelerimi zedeliyor. Bu benim yeterince hazır olmamamdan da kaynaklanabilir.

Aslında insan ürettiği her metnin gerçekleşmesine ilişkin aynı bakış açısına sahip olmuyor. Gri Divan'ı örnek verdiniz, o benim gözümde klasik döneme ait bir şiir kitabı. Ben bundan dolayı memnunum, yanlış anlaşılsın istemem, klasik tarzda bir şiir kitabı. O zaman da o klasik bir kitap gibi görünsün istiyorum.

Ama bambaşka bir çalışmamda, grafik tasarımcısının benim düşünü bile kuramayacağım bir çok şeyi yapmasını bekleyebilir, isteyebilirim. Bu kurduğum metne verdiğim ayarla ilgili bir şey, okur olarak da aym şeyi düşünüyorum. Öyle metinler var ki, örneğin Shakespeare'in metnini çok modern uygulama ile görmek her zaman hoşuma gitmiyor. Çünkü metnin yazıldığı kontekste de bir yazıyla bağlı olduğunu, ona ait olduğunu düşünüyorum. Ama bu şunu dışlamıyor tabiî, bir metin kendi ona uygun bulduğumuz haline yakın bir hal taşıyabilir. Bir de onun üzerinde çeşitli çalışmalar ve deneyler yapılabilir ona asla kapalı değilim. Örneğin Gri Dîvan önce bu hali ile çıksın, ondan sonra Bülent Erkmen onun üzerinde, Seyhan'ın kitabının üzerine yaptığı biçim ya da farklı bir ikinci biçim gerçekleştirebilsin o ayrı. Ama ben önce kitabımı "kendi" kılığı ile görmek istiyorum. Bu da bir çatışma ortamı yaratabilir.

B.E.- Kitabı, müellifin oluşturduğu sözün ruhunu kavramamız ve biçimlendirmemiz gerekir. Şimdi grafik tasarımda, tasarlama aşamasında çok tehlikeli şeyler olabilir. Tasarımcının kendini gösterme çabası, onun kolay oyunları, beğenilir oyunları, satılır oyunları seçmesi kitabın özünü zedeleyebilir. Son zamanlarda sıkça görüyoruz, bilgisayar teknolojisinin Türkiye'ye hızlı bir şekilde gelmesi, o sözün ruhuna uyar uymaz şekilde bütün kitaplarda, orada burada, kapaklarda yazıların daraltılması, genişletilmesi sonucu, bir süredir yazının kendi yapısını göremediğimiz kapaklar ya da düzenlemeler ortaya çıktı. Bu tasarımcı olarak hepimizin çok dikkat etmesi gereken bir nokta. Bunu çok iyi halletmiş, mesleki anlamda halletmiş bir tasarımcıyla, bunların farkına varabilecek bir yazarın birlikte çalışmasının daha sağlıklı olacağını düşünüyorum.

E.E.- Bu toplantıya katıldıkları için konuşmacılara ve izleyicilere teşekkür ediyoruz.

kitap kurtları

29 Aralık 1992

YÖNETİCİ: HULKİ AKTUNÇ

KONUŞMACILAR: ALÂATTİN ESER, AHMET OKTAY,
ORHAN DURU, GÜVEN TURAN

Hulki Aktunç- Hoşgeldiniz, bu konuyu kendi aramızda şöyle bir söyleşelim istedik. "Kitap kurdu" dendiği zaman Türkçenin güzelliklerinden birisiyle karşılaştığımızı düşünüyorum, çünkü kitap kurdu hangi kitap kurdu? Bildiğimiz kurt, "Cannis lupus" var; "kitap kurdu" denirken aslında kast edilen, "kurt denizci" derken gerçek kurt kast ediliyor da, kitap kurdu denirken kanatsız bir böcek kast ediliyor. Bu böceğin yine Türkçenin güzel bir yönü, "gümüşçün" diye bir ismi de var, kanatsız bir böcek aslında kitap kurdu. Bir rafın bir tarafından girip öbür tarafına kadar bütün kitapları oyabiliyor; çok güçlü bir böcek. Bilimsel adı "Leppisma sakkarina", Tisanura takımından lepismidae familyasının örnek tipi diyor kitaplar. İlginç tarafı, bu kurtlar insanlar arasında da bulunuyor. Kitap kurtluğu veya kitap meraklılığı üzerine dilimizde birçok deyim var, mesela kitap kurdu, kitap meraklısı kitaplarla ilgisi çok yüksek olan kişi anlamında kullanılıyor. Kitap faresi zaman zaman kitap tırtıklamaya kadar varan bir aşkla kitap kurtluğu yapıyor.

Yabancı dillerde bibliyoman var, kitap hastası, kitapla ilgili olarak hastalık derecesinde bir ilgi duyuyor, bibliyofil var biz de kitapsever diye karşılanıyor, kitap hastası bibliyoman yerine kullanılabilir. Bir de bibliyograflar var ki onlar artık bu işin künyesini çıkaran kişiler; zoraki meslek olarak yapanlar da var bunların içinde, severek bibliyograf olanlar da var.

Türkçenin en güzel taraflarından birisi de küfürlerden biri; "Kitapsız" diye bir küfür var. Allah hepimizi kitapsızlıktan korusun, bu aslında en ağır küfür. Şimdi bu söyleşimizde ben şöyle bir sıra izlemek istiyorum. Aramızda o kitap kurtlarını, leppisma sakkarinayı da tanıyan, aynı zamanda insan kitap kurtlarını da tanıyan bir konuğumuzdan başlamak istiyorum.

Alâattin Bey'e şunu sormak isterim: Kitap kurtluğu ile ilgili olarak şimdiye kadar neler gördünüz, neler geçirdiniz? Çünkü sizin işiniz, bir bakıma bunun çilesini çekmek ve zevkini tatmak.

Alâattin Eser- Son zamanlarda televizyon ekranlarında ve bazı kültür merkezlerininin düzenlediği konferanslarda "kitap", "kitap kurtları" gibi konular üzerinde duruluyor. Bazı iyimser kimselerin

aksini söylemelerine rağmen, okuma oranının gayet düşük olduğu ülkemizde bu tür faaliyetlerin büyük yararları olacağı şüphesizdir.

Geçen ayların birinde, bir kültür merkezinin düzenlediği "kitap kurtları" konulu bir konferansta, kitap kurdu sanıp, beni de çağırdılar... Tevazu filan değil, ben kendimi hiç bir zaman bir kitap kurdu addetmediğimden, salonda bir şeyler söyleyemedim. Ama kendimi o gün bu gün haklı görürüm. Çünkü kitap kurtluğu öyle harcaâlem birşey değildir. Ben az da olsa, gerçek kitap kurdu tanıma mutluluğuna eriştim. Bazılarını ise yalnızca görmekle kaldım. Bu gün, gerçek kitap kurdunun sayısı iki elin parmakları ile sayılacak kadar iken, nereden çıktığı, nasıl yetiştiği bilinmeyen veyâ anlaşılmayan (sözüm ona) kitap kurtları (!) türedi. Gerçek bir kitap kurdunun nasıl bir kişi olduğunu anlayabilirsek, bize yakıştırılan bu "kitap kurdu" vasfının çok ucuzca sarfedilmiş olduğunu da idrak ederiz. Lütfen, o müstesna insanların hâtıralarına saygısızlık etmeyelim.

1946-47 yıllarında, İstanbul Erkek Lisesinin orta kısmına başladığımda, haftanın birkaç günü, okul çıkışı Sahaflar Çarşısına uğrar idim. Bilindiği gibi 1950 yılında çarşı yandı. Bugünkü gibi modern olmamakla beraber çarşının yangından önceki manzarasında Doğu'nun büyüleyici havasından az da olsa eser vardı. Bütün esnaf cami avlusunda veyâ etrafında mekân tuttu. Dönemin Vali ve Belediye Reisi Fahrettin Kerim Gökay'ın himmetiyle, kısa zamanda yapılan bugünkü dükkânlara (dükkân seçimi kura çekilerek yapılmıştı) esnafın yerleştirilmesiyle çarşı yeniden canlandı.

Çarşıya gidip geldikçe geçen zamanla beraber dostlar da ediniyordum. Bazıları ile bugün de süren dostuğumuz o yıllara dayanmaktadır. Yaklaşık 50 yıl, yani yarım asra yakın bir zaman öncesi başlayan Sahaflar Çarşısı gezintileri bana çok şeyler kazandırdı... Bugün kıymetlerini daha iyi anlayabildiğim insanları görmek mutluluğuna kavuşuyordum. Bunlardan biri, çarşıdan geçtiği an bütün esnaf ile birlikte, tanıyan tanımayan herkesin el-pençe divan durduğu; yediden yetmişe herkesin edeble, saygıyla ve sevgiyle geçişini seyrettiği kimse İbnülemin Mahmud Kemal İnal Bey idi. Yanında daima birkaç kişi bulundururdu; bunlar hayranları, müridleri veyâ kendisinden bir kelime öğrenmek için can atan kimselerdi muhakkak. İnce vücudunu örten siyah redingotu, onca asırlık Osmanlı/Türk kültürünü taşımanın yorgunluğu ile hafifçe çökmüş hissini veren omuzlarını da gizlerdi. Her haliyle o; yürüyüşü, hareketleri, tavrı, konuşması, esprisi ve düşünceleriyle; değişik tarzdaki yaşayışı, dostlukları ve ünlü toplantılarıyle "nev'i şahsına münha-

sır" bir kişiydi. Yıllarca toplayıp biriktirdiği nadide yazma ve matbu eserlerden oluşan muazzam kütüphanesini, yazacağım, yazdıktan, onlardan alacağı dersi aldıktan, öğreneceğini öğrendikten sonra, kendinden sonrakiler istifade etsin diye, Türk milletine bağışlama büyüklüğünü de göstermişti. Bir kitabının son sayfasına Arapça bir beyti şöyle tercüme edip yazmıştı:

"Bizden evvel ekdiler, ekl eyledik
Şimdi biz ekdik gelenler ekl eder."

Üstad Türk Edebiyatına, hat sanatına, musikisine ve Türk tarihine dair telif veyâ kapsamlı "mukaddime"lerle yayımladığı, eskilerin "muhalled" dedikleri kalıcı eserler meydana getirdi. O bir "kitap kurdu" idi. Sanırım kütüphanesindeki bütün eserleri okumuş, incelemiş ve onlara nüfuz etmişti. Böylelikle şahsında birkaç asırlık bir kültürün birikimi oluşmuştu. Süleyman Nazif merhum, bir beyit ile bu müstesna insanı pek güzel tarif etmişti:

"Ne kendi kimseye benzer, ne kimse kendisine
Hezar gıbta o devr-i kadim efendisine"

Sahaflar Çarşısı yalnız kitap değil, kültür ve bilgi alış verişinin de hiç değişmeyen bir merkezidir, kalbidir. Bir başka deyişle bir okuldur. Kimbilir, buradan kimler gelip geçmiş, kimler yetişmiş ve bu çarşı her ânı ilimle dopdolu olan bu mekân kimleri yetiştirmiştir... Merhum Ali Emirî, Muallim Cevdet ve daha kimbilir niceleri... Bir Osman Ergin... Yaşım ilerledikçe bu kişilerin değerleri, önemleri kafamda daha çok belirginleşiyordu. Bunlar bilinçli olarak kitap toplayan, biriktiren en önemlisi okuyan (kitabın gardiyanı değil yani) birer kitap bilginleri idiler. Ali Emirî Efendi, o engin kitap bilgisi sayesinde "Divan-ı Lugat-it Türk"e sahip olabilmişti. Muallim Cevdet... Üniversite hocalarının bile müşküllerini halleden bir âlim. Osman Ergin... İstanbul Belediyesindeki görevleri yanı sıra, dostu Muallim Cevdet'in ölümü üzerine ve İstanbul şehri ile ilgili ölümsüz eserlerin banisi. Burada, konudan biraz uzaklaşarak bir istediğimi, arzumu arzedeyim. Geçen aylarda, bir gazetede, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanı, Şâir Hilmi Yavuz'un, yayınladığı İstanbul ile ilgili, birbirinden güzel kitaplar dolayısı ile, heykelinin dikilmesinin önerildiğini okumuştum. Elhak lâyıktır Sayın Yavuz... Hoca kadirşinastır; Osmanlı/Türk kültürüne bihakkın vakıfdır. Kendi heykeli dikilsin dikilmesin, İstanbul'da yaşamış, yukarıda (hatırlayabildiklerimden) bazılarının adları geçen bu insanların (şimdiye kadar dikilmemişse) heykellerinin dikilmesine muhakkak gayret gösterecektir. Kendilerine duyrulur...

Evet yukarıda adları yazılı kişiler, gerçek kitap kurtları idiler... Ne toplayacaklarını, ne okuyacaklarını gayet iyi bilirlerdi. Bunlar, Mahmut Kemal İnal gibi, elde ettikleri bilgiler, öğrendiklerini, sonraki nesillere aktarabilmişlerdir. Ayrıca, herbiri büyük bir feragat örneği göstererek, baha biçilmez kütüphanelerini bu milletin insanlarına bağışlamışlardır. Bugün, şayet kabul edersek, kitap kurdu geçinen bizler, hangimiz, değil kütüphanelerini bu milletin insanlarına bağışlamışlardır. Bugün, şayet kabul edersek, kitap kurdu geçinen bizler, hangimiz, değil kütüphane bağışlamak, birine bir kitap hediye edebiliriz?... Kitabı bırakın, fotokopisini bile vermekten çekiniriz. (İstisnalar olabilir, birşey diyemem.)

Sahaflar Çarşısının, gerçek bir kitap kurdu olduğu sonradan anlaşılan bir müdavimi vardı: Bankacı Hayri Bey... Çarşıda sessiz-sedasız dolaşır, kimse ile pek haşır-neşir olmazdı. Ne aldığı, ne tür kitaplar topladığını pek bilmezdik. İlgilenmezdik de. Karşılaştığımız bir dükkânda her zaman elinde bir paket ile görünürdü. Bunun içinde muhakkak ki birkaç kitap vardı. Onun ne aldığını sanırım yalnızca kitapçı bilirdi. Bir gün çarşıda acı bir haber duyuldu: Bankacı Hayri Bey ölmüştü. Yalnız yaşıyordu. Kitaplarla dolu evinde ölü bulunmuştu. Kitapları çarşıda, mezat yolu ile satıldı. İşte o zaman, kitaplar teşhir edildiği zaman, Hayri Bey'in kitaplarını görmemiz mümkün oldu. Sanırım çoğumuzun da aklı başımıza o zaman geldi. Kitapların hepsi İngilizce, Fransızca veyâ Almanca idiler. Hepsi de ülkemizle ilgili gravürlü veyâ renkli-renksiz resimli, fotoğraflı kitaplar... Bugün kitap müzayedelerinde rastladığımız seyahatnameler, tarihler velhasıl nadide eserler... Üzülerek söylemek gerekir, kitapların çoğunu o sıralarda sahaflarda dolaşan yabancılar satın almıştı. İstanbul veyâ genel olarak Türkiye ile ilgili kitaplara bugün gösterilen merak, ilgi galiba o yıllardan sonra (aklımız başımıza yeni yeni geldiğinden) başladı.... Merhum Hayri Bey'e kitap kurdu dedim amma, o daha ziyade, değişik tarzda kitap toplayan meraklı, bir kitap gardiyam idi.

Kırk yılı aşkın bir zamandan beri kitap ile tamşık olmam, bende şu kanaati uyandırdı: Kitapçı müşteriyi, müşteri de kitapçıyı tamamlar. Bir kitapçı, müşterisinden, onun ilgilendiği kitaplardan ister-istemez bir şeyler kapar... Müşteri için de aynı şey geçerlidir. Kısaca, bence iyi kitapçının, iyi, kaliteli müşterisi olur. Bu karşılıklı ilişki, unutulmaz bir ortam yaratır ve yıllarca devam eder gider...

Çarşının, Kapalıçarşı'ya açılan kapısından çıktığımız anda, karşınızda, gösterişsiz bir kitapçı dükkânı belirirdi. Yanılmıyorsam tabela aynen şöyleydi: "Raif Yelkenci-Kitapçı" Merhumu hayal

meyâl hatırlıyorum: Vakur, ciddî ama sevecen; her zaman mutlu olan insanların rahatlığı ile dükkânında otururdu. Duyduğum, anladığım kadarı ile kelimenin tam anlamıyle gerçek bir sahaf, ve de gerçek bir kitap kurdu idi. Dönemin âlimlerine, meraklılara, ilgilendikleri konulara göre kitap tedarik eden, herkesin nabzına göre şerbet vermesini bilen, müşterileri kadar olgun bir kimse. Çoğu yazma olan kitaplarla dolu olan dükkânına girmek, biz yaştakilerin cesaret edeceği iş değildi. Ama merakla, dükkânın önünden her geçişte, kaçamak olarak, içeriye göz atardım. Daima kelli-felli, kalbur üstü, bir bilgin, bir yüksek okul hocası oldukları hissini veren insanlar görürdüm. Raif Yelkenci'nin vefatı ile sahaflık, kitapçılık âlemi son temsilcilerinden birini yitirmiş oldu... Ama, bu insanlara, kitap bulma konusunda yaptığı yardımlar, gayretlerle onlar gibi, kendi de kültür tarihimizin unutulmaz kimseleri arasında haklı olarak yerini alacaktır...

Raif Yelkenci'nin dükkânının müdavimlerini zamanla öğreniyordum. Bunlar dönemin ünlü ilim adamları idiler: İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Mükrimin Halil, İbnülemin Bey, Muallim Cevdet ve daha niceleri... Bunların hepsi kendilerini ilme adamış, gerçek kitap sevgilileri, okuyucuları yani "Kitap Kurtları" idiler. Bir yerde, Muallim Cevdet'in, Mükrimin Halil Bey'e "kitap kurdu" diye takıldığı okumuştum da kendi kendime gülmüştüm: sanki kendisi değilmiş gibi...

Sahaflar çarşısının öyle sanırım ki her dönem bir sembolü, bir demirbaşı olmuştur. Meslekleri ne olursa olsun, her gün çarşıya gelmeden, oranın havasını teneffüs etmeden duramayan insanlar... Bunlardan biri, 2-3 yıl evvel kaybettiğimiz Kemal Elker idi. Uzun yıllar arkadaşlık ettik. Yedik, içtik, acı-tatlı münakaşalarımız oldu. Onun kadar kitaba saldıran, kitabı seven, kitap gördüğü zaman heyecanlanan insana az rastladım. Çok kitap alırdı. Her kitaptan anlar, onlarda hemen, bizim farketmediğimiz noktalar, konular bulurdu. Aldığı bir parti kitabın içinden, söz gelimi, Japonya'da basılmış, meselâ çiçekcilik üzerine yazılmış bir kitabı ayırır, bize bir şeyler anlatmaya başlardı. Hat sanatından, Türk resim sanatından, her çeşit etnografik eşyadan söz eder, ahkâm keserdi. Hangi taşı kaldırsanız, altından çıkardı. Ölümünden önceki son zamanlarında, her sabah Çukurcuma'daki antikacılara uğrar, Balıkpazarı'nda öğle yemeğini yedikten sonra doğru Beyazıt'a, Sahaflar'a giderdi. Ne yazık ki topladığı o kadar kitap, dağınık yerlerde bulunduğundan tamamen dağıldı, gitti. Her zaman düşünmüşümdür, onun ölümü, bizler için, onu sevenler için bir kayıptır ama o, esasen kül-

türümüz açısından, yaşarken bile ziyan olmuştu. Enerjisi, gayreti, tecessüsü, tecrübeleri ile kendisini programlamayı bilseydi, adını hiçbir zaman unutturmayacak bir şeyler bırakabilirdi bize. Yazık oldu!..

Size, son olarak, çok yakından tanıdığım, gerçek bir "kitap kurdu"ndan bahsedeceğim. Allah rahmet eylesin, istemediği halde gizliden gizliye kendisinden birşeyler öğrendiğim (çok kişi de öğrenmişdir) Prof. Adnan Erzi idi. Çok hızlı yaşayışına rağmen, müthiş bir hafızaya sahipti. Gerçek şu ki, bugün, kitapla biraz ilgisi olan kimse, matbu bir kitabı eline alır, ilk baskı mı, değil mi, bu gibi ayrıntıları kitabın üzerinde bulur, okur... Öğrenmiş olur. Fakat yazma bir eser hakkında ayaküstü, derhal nasıl bir değerlendirme yapılabilir?.. Tek nüsha mı?... Veyâ kütüphanelerde çok nüshası var mı? Manevî, ilmî değeri yanında maddî değeri nedir?... Bunların bir kısmına cevap verebilmek için daima yazma eserleri toplayan kataloglarla dolu bir sandığı yanımızda taşımak gerekir. Amma merhum hocamız Adnan Erzi için böyle durum söz konusu olmazdı. O, (kendi tabiriyle "çaktırmadan") bunu anlardı. Hafızasının onu yanılttığını ben hiç duymadım. 20-25 yaşlarında iken, Türk tarihi ile kaynaklar konusunda engin bilgisi olduğunu öğrenmiştim. O kadar rahat, sakin olan Hoca, çok dikkat ettim, yalnızca, kendisi bir kitaba bakarken, biri gelip, hele boynunu uzatıp, aynı kitaba baktığı zaman çok sinirlenirdi. Ondan çok şeyler öğrenmeye hevesli idim, ama nedense o buna hiç bir zaman yanaşmadı. Muhakkak olağanüstü hafızasındaki bilgileri tamamen bizlere bırakmadan gitti, Tanrıdan tekrar rahmetler dilerim.

Her biri başlı başına bir derya olan bu insanların, bu kitap kurtlarının karşısında, biz de birer kitap kurdu sayılabililir miyiz bilemem?

H.A.- Şimdi Sayın Ahmet Oktay'a sormak istiyorum... Ahmet Oktay'ı yakından tanıyorsunuz. Şiirlerinin yanı sıra Türk Edebiyatı için son derece önemli denemeleri ve eleştirileri, incelemeleri olan bir yazarımız. Hatta şöyle söyleyebilirim, kaynakları en fazla olan yazarlarımızdan birisi. Bütün yazılarında son derece büyük bir titizlikle ve bir disiplinle kaynaklarını anlatan ve bize veren, ama bütün bunların yanı sıra bir arı gibi bin çiçeği dolaşıp tek bal yapan bir yazarımız. Bu kitap kurtluğu ile kendi edebiyat üretimi arasındaki ilişkileri bize anlatmalarını rica edelim.

Ahmet Oktay- Teşekkürler, gerçekten bir kitap kurdu sıfatını hak edebilecek düzeye geldim mi, gelemedim mi, ama bir kitap kurdu olmaya çalıştığım kendiliğinden ortaya çıkıyor. Uğraşımın

gereği oluyor bu. Evet ben yazılarımda çok dipnot düşen bir insanım, onun nedeni de şu; Ben deneme türünden çok eleştiri ve bazı kavramsal açılımları olan yazılar yazıyorum. Öyle yazılar yazınca da borçlarımı belirtmek gerekliliğini duyuyorum, onu ben bir ahlak sorunu olarak alıyorum. Bir deneme yazsam, bütün kaynaklarımı açmak zorunda değilim; ama benim yazdığım türde o kaynakları belirtmek durumundayım. Dolayısıyla ilgi alanlarım orada ortaya çıkıyor. Çok çeşitli dallarda okuyan bir insanım; gerçekten de mesela Hegel'i bırakıp bir polis romanı okuyabilirim gayet rahatlıkla. Popüler ürünleri okuyabiliyorum en basit dergilerden, piyasa romanlarına kadar. Ben gençliğimden, çocukluğumdan beri böyleyim. Bende aşağı yukarı Sayın Eser gibi belki daha da küçük yaşta, okumayı yazmayı öğrenir öğrenmez, kitaba müthiş bir merak başladı. Benim o küçük anılarımı yazdığım "Gizli Çekmece" adlı kitabımda anlatmıştım. Hulki, şimdi işi yürütmeye kadar vardıran kitap meraklıları vardır dedi diye, ben onun bir başka türlüsünü yazdığım için söylüyorum. Türkiye Yayınevi o zamanlar bir polisiye diziye başlamıştı; ilk kitabını da Agatha Christie'nin "Akroyd'un Katli"dir. İkinci kitabı Carter Dickson'un "Kral Merdiveni"ydi. "Kral Merdiveni" çıktı, ben kitapçıda gördüm okuldan çıkarken, 125 kuruş o zaman fiyatı, fakat evde kimse yok, benim de yanımda (ilkokul öğrencisiyim) 125 kuruş yok, evimizde çalışan bir kız vardı, onun bohçasından 125 kuruşu edinerek gittim kitabı aldım geldim. Sonum akşam facia ile bitti ama ben kitaba kavuşmuş oldum.

Benim sanatsal ürünlerimle, düşünsel yazılarımla incelemelerimle kitap kurtluğunun bağlantılarına gelince; demin de söylediğim gibi ben edebiyatın kendisinden edebiyat kavramıyla ilgili çalışmalara, sosyolojiden siyaset bilimine birçok alanlarda okumak gereğini duyuyorum. Çünkü gerçi günümüzde bilginin çok yayılımı dolayısıyla belirli uzmanlaşmalar üzerinde duruluyor, orada yoğunlaşıyor insanlar, bütüncül bakış açılarının terkedildiği bir zamana girdiğimizin de ifade edildiği var. Ama ben bunun tersi bir yol izliyorum; kuşatıcı, bütüncül bir bilgiye ulaşmak istiyorum. Dolayısıyla da edebiyatın da ister istemez toplum bilimleri, siyaset bilimiyle, felsefeyle ilgileri var. Şiirin de var. Yazarken üretirken de ister çok bilinçli olsun ister bilinçsiz olsun insanın kendi deneyimlerinden kültürel birikimlerinden şiirine sızmalar da oluyor. Ayrıca şiir, roman ya da hikâye üzerinde düşünmeye başladığınız zaman o yapıtın altındakini de daha net görebilmek için yoğun bir çaba vermek durumunda kalıyor insan. O zaman da o romanın o şiirin arkasında duran nedir? Yaşadığı bir zaman var o şairin, o ya-

zarın, o romancının, o zamanda neler olup bitiyor? Olup bitenler o yapıta ne kadar, nerelerde ve hangi düzeyde sızmış? sorusunun cevabını bulabilmek için geniş bir bilgi sahibi olmak gerekiyor. O zaman da ister istemez birçok alanın ürününü okumak durumunda kalıyorsunuz veya ben kendimi böyle hissediyorum. Dediğim gibi, polis romanından felsefeye kadar elime geçen her şeyi okurum; bundan da müthiş bir keyif alıyorum. Çok da zor bir iş gelmiyor bana okumak.

Yazmaya ara verdiğim dönemler olmuştur, uzun zamanlar sustuğum, ama okumayı hiçbir zaman kesmemişimdir. Daima vakit bulurum, günü gününe okuyorum. Tam bir kitap kurdu sıfatına layık mıyım değil miyim, onu hak ettim mi etmedim mi sorusunun cevabını verebilmek için... Birkaç yabancı dil, Eski Türkçe bilmeden tam anlamıyla bir kitap kurdu olunabileceğini sanmıyorum. Kökler araştırmasına doğru giderken, eski yazı bilmeden bizim edebiyatımızın sorunlarını anlamamıza olanak yoktur. Divan edebiyatını anlamamıza hemen hemen bizim olanağımız kalmamış bulunuyor. Hatta Arapça, Osmanlıca bilsek dahi, ben o edebiyatın anlaşılabileceğini de düşünemiyorum. Çünkü o yaşama biçimi kaybolmuş gitmiş, bütün kültür köklerinden biz uzağa düşmüşüz, çok zor. Ancak Eski Türkçeyi bildikten sonra, belki derinlemesine dünyayı da takip edebilmek için de asgari 2 yabancı dil şart. Yoksa benimki yine amatör kitap kurtluğu demek lazım, çok daha iyi kitap kurtları olduğunu sanıyorum ben Türkiye'de.

H.A.- Ben bu noktaya gelmek istiyordum... Birkaç kopukluk var. Türkiye'deki kitap severler ve kitap kurtları ile ilgili bu kopukluklardan birisi eski yazı ile latin harfleri, ikincisi muhtemelen ve belirli bir kitle için Türkçe ile yabancı diller arasındaki o noktaya ayrıca gelmek istiyordum. Geçmişte bir kitap kurtluğu kopması yaşandı Türkiye'de bu da çok daha eski. Hattatların çoğalttığı kitaplardan matbaanın bastığı kitaplara doğru bir kopma yaşanıyor. Bunlar dramatik gelişmelerdir. Ahmet Oktay'a birşey daha sormak istiyorum, pratik olarak kendisine kaynak arayan veya o sırada düşünmekte olduğu için üretmekte olduğu birtakım yapıtlar için ilgili kitapları arayan birisi olarak bize pratik birtakım kitap arama ve bulma yolları anlatır mı?

Ahmet Oktay- Ben kendi çalışma biçimimi anlatırsam zaten belirli bir yol da göstermiş olurum.

Kitaplarda, özellikle teorik metinlerde dipnotlar çok önemlidir; orada müthiş kaynakça vardır. Ben belirli birtakım sorunların üstüne giderken kitapların içinde edindiğim o dipnotlarda öne sü-

rülmüş, vaz edilmiş, orada anımsanan bazı meseleleri kendim kurmaya başlıyorum, kafamda tabii, yani bu konuda ben ne yapabilirim diye. O zaman o alanın bendeki kitaplarını taramaya başlıyorum. Zaten bir kısmını fişlemiş oluyorum, bir tarafta kayıtlarım vardır, şurda şu mesele için şuraya bak diye. O kitapları bir kez daha elden geçirince kendiliğinden bir kaynakça ortaya çıkıyor. Bir ikinci tarama daha yapıyorum o zaman o kitaplarda gözümden kaçmış ne var diye. Diyelim ki "iletişim kuramlarıyla" ilgili bir soruna takıldım. O zaman Türkçede o konuda ne kadar yazılmış kitap varsa, makaleler dahil, onlara ulaşmaya çalışırım. Mektup yazarım üniversitelere, oradaki öğretim üyelerine, onlar bana yardım ederler, ders notlarını gönderirler, kitabın fotokopisini gönderirler. Erzurum Üniversitesine kadar kovalıyorum ben insanları, oralardan teksirlerini istetiyorum, böylece kendi kaynakçamı oluşturabiliyorum.

H.A.- Bu konuya tekrar geleceğim... Şimdi Orhan Duru'ya soru yöneltmek istiyorum. Orhan Duru'nun ilk kitabı 1959 yılında çıktı, "Bırakılmış Biri" Bu kitapla benim kişisel ilişkim vardı. 1959 yılında çıkmış bir kitap, bu çıktığı zaman ben 10 yaşındaydım, 15-16 yaşında o kitapla karşılaştım. Bu kitap beni etkilemişti, iki yönden etkiledi: Her dönemde edebiyatçılar o çağın ruhunu yakalamak, hatta yeniden var etmek, yeniden üretmek isterler. Kitapta çok ilginç söz dizimi, yepyeni bir sentaks, yepyeni bir dünya vardı. Kendime örnek aldığım kitaplardan birisi oldu bu, çünkü Orhan Duru'nun bilinen en önemli özelliklerinden birisi, geçmiş nesirle ilgili olan bağları, geçmiş kaynaklarla olan bağlantıları ve bunları yeniden üretme gücünü göstermiş olmasıydı.

Bu açıdan sormak istiyorum, Orhan Duru'nun Türk nesrinin geçmişiyle ilgili kaynaklarla bağlantıları bir kitap kurtluğu taşıyor mu? İkincisi de, mesela 1959 baskılı bu kitabın yeni baskisi yapıldığında, ben şöyle düşünüyorum kendi kendime, tamam yeni baskılar gerekli ama o yeni baskida madde olarak kitabın kendisi artık o çağı yansıtmamaya başlıyor. Yani 1959 baskili "Bırakılmış Biri" gördüğünüzde o çağın bütün ruhunu orada somut olarak yakalıyorsunuz. Bir de bu konudaki görüşlerinizi almak istiyorum.

Orhan Duru- Çok güç bir soru sordunuz. Bir kere "Bırakılmış Biri" kitabımın macerası vardır, birincisi, kapağı değişmiştir; önce hamile bir bayanın resmi vardı kapağında, sonradan o kapağı değiştirdik ve bu defa da birşey akiyormuş gibi sarılı kırmızılı daha cazip olduğunu düşündüğümüz bir kapakla ortaya çıktı. Aslında ilk baskisi az bulunur kitaplar arasına girmiştir sanıyorum şimdi

arasanız bulamazsınız. Edebiyat, yazın çabası deyince aklıma şu geliyor; bir özgün anlatıma kavuşmak, yeni bir anlatım biçimi, anlatılanlardan çok, zaman zaman anlatılanlardan çok önemli birşey ve birbirine uygun düşmesi gerekiyor. Ben kendimi o sırada deneyimci bir yazar olarak düşünüyordum. Aslında kendimi arıyordum, bir yerlere yerleşme ve özgün bir anlatıma kavuşmak. Bu nasıl olur? Bir dile sahibiz ki, Türkçe gibi, çok eski kökleri var, yüzyıllar öncesine gidiyor ve yüzyıllar öncesinden bu yana geliyor ve bu arada da çeşitli değişimlere uğramış bir dil, tabii temelinde değişimlere uğramamış ama çeşitli biçimlerde kullanılmış; bunu arıyorsunuz, bakıyorsunuz ve buluyorsunuz. Zaman zaman çok haşmetli bir dil, zaman zaman çok önemli anlatım olanakları olan bir dil ve ben gerçekten severek ve keyif alarak eski metinlerin içine daldım. Yine de aynı zevkle her zaman okurum eski bir metin bulduğum zaman.

H.A.- Nasıl elde ediyordunuz onları?

O.D.- Bunlar var, herkes başka gözle baktığı zaman yok gibi görünüyor, halbuki var, her yerde var. Evliya Çelebi'den tutun Mercimek Ahmet'e kadar, ondan sonra 13. yüzyıl metinleri vs. Latin harfleri ile basılı metinlerdir çoğu ve bunları nerede buluyorsunuz? Türk Tarih Kurumu Yayınları arasında veya Edebiyat Fakültesi Yayınları arasında bulursunuz. Evliya Çelebi derseniz, transkripsiyonlu değilse bile oldukça iyi bir şekilde yayınlanmıştır, hele üzerinde en çok durulan yayın 8 cildi eski yazı, iki cildi latin harfleriyle olan bir yayın vardır. Seçmeler vardır; daha başkaları da var tabii; sadece Evliya Çelebi vs. değil... Tarihçilerimiz var, vakanüvisler var onların içinde dili çok iyi kullananlar var; ama şöyle sanıyorum, Evliya Çelebi'nin de kendisine özgü tarafları var ama, asıl Beylikler Dönemi, Osmanlı İmparatorluğu kurulmadan önceki Beylikler dönemindeki dil... O zaman ilk çeviriler yapılmıştır Türkçeye. Daha çok Arapça tekstlerden ya da Farsça tekstlerden Türkçeye. O dönemin Türkçesi son derece dinamik, hatta devrik cümlelerin vs köklerini orada buluyorsunuz. Onlar insana yeni yollar açıyor. Bende öyle etki yarattı ve ben bunu hâlâ sürdürüyorum.

Demin konuşuldu eski yazı, kopukluk filan, Eski yazı çok zor bir olay değil, eski yazı öğrenilebilir, karşınıza ne çıkar? Arapça Farsça tamlamalar çıkar, onların büyük bir kısmı da klişelerdir, zamanında yaratılmış klişelerdir. Onlar da öğrenilebilir, sözlükler var lügâtlar var. Biraz çalışılırsa üzerinde, eski yazı da öğrenilebilir. Direkt eski metinlere girebilirsiniz, el yazması metinlere göz atabilirsiniz biraz zor da olsa. Yeni kuşaktan, Edebiyat Fakültesinde tale-

beler, gençler var, su gibi eski yazıyı söküp atıyorlar, ama istenirse meraklısı her zaman öğrenebilir.

H.A.- Kendi kitaplığınızı oluştururken birtakım özel, pratik yöntemleriniz var mı bize salık verecek? Öyle durumlar var ki kişi lazım olan kitabı bulmada bile zorlanıyor, öyle durum var ki kitap kurtları kendilerine lazım olan kitabı bulmak için özel pratikler, kendilerine özgü pratik yöntemler geliştirebiliyor, bu konuda birtakım ipuçları verebilir misiniz?

O.D.- Ben tabii biraz kendime göre kitap meraklısı sayılırım. Kitap satın alırım, saklarım evimde, fazla değil ama, elyazması kitaplarım var, biraz eski baskı Fransızca ve diğer dillerde kitaplarım var, onları saklıyorum ve çok seviyorum.

Onun dışında bu kitap sevme işi öyle büyük bir alandır ki, herkese de tavsiye ederim, alanlarını sınırlı tutsunlar. Belli bir alanda çalışıyorlarsa o alandaki kitaplara eğilsinler. Mesela bu Mavi Yolculuklarla ilgili bir kitabım var "Kıyı Kıyı Kent Kent" diye çıktı, sonra geliştirerek "Mavi Gezi" oldu, tekrar geliştirerek 12. baskısı filan oldu. Ben onları hazırlarken eski kaynaklara gideyim dedim, yani birçok adamın adı geçiyor, nerede Strabon, nerede Strabon, buldum aldım, Herodot Tarihini, o nedenle okudum Herodot ne yazmış, buralarda dolaşmış filan, elime bir Herodot tarihi geçti, bir de Fransızcası geçti, Fransızca klasik yayın yapan bir yayınevi var böyle iki dilde. Bir tarafta Grekçesi bir tarafta Frasızcası, dipnotlu falan, onu aldım. Ondan sonra, mesela seyahat, gezi kitapları bölümü oluştu kütüphanemde ve orada kaldı. İbn-i Battuta girdi, buna benzer şeyler.

Başa döneyim, kitap kurdu meselesine; aslında biz kitap kurdu sayılmayız, kitapsever insanlarız belki, ama kitap kurtları var; onlar gidip kitap topluyorlar veya toplatıyorlar falan (onlardan bir türlü kurtulamadık!)... Tabii sizin bahsettiğiniz çok güzel bir bilgi; Leppisma Sakkarina ile de karşılaştım, bazı kitapların kenarlarına delikler falan açıyorlar. Eskiden bu elyazması kitapların kenarlarına "Ya kebikeç", yazılırmış; koruma babında yazılan bir yazı.

H.A.- Kebikeç'in anlamı ne bilmiyorum ama o konu ile ilgili anlatılan birşey var. Toy hattat hocasından öğrenmiş: Bu kadar emek verip yazdığın bir şeyin ilk sayfasına "Ya kebikeç" yazarsan kitap fareleri de kitap kurtları da bunu yiyemez diye. Çocuk çalışmış, büyük emeklerle yazmış olduğu kitabı bir gün delik deşik, yenmiş bulunca büyük bir telaşla ustasına koşmuş. "Ya kebikeç yaz korunur dediniz, bakın hiç korunmadı, fare yemiş bunu" diye ya-

kınmış. Hoca bir bakmış "evladım fare önce Ya kebi keç'i yemiş, sonra kitabın tamamını," demiş.

Ben Orhan Duru'nun söylediklerine şöyle katılacağım: Evet kitap kurtları, kurt kitapları vs. üzerinde dururken, bütün bunlar hayvanlar âlemiyle ilgili şeyler. Fakat gerçekten herhalde biyoloji tarihinde kitap yakmış hiçbir hayvan hiçbir zaman olmamakla birlikte kitap yakmış insanlar var, onlara da izleyicimizin dediği gibi "kitap çakalları" demeyi bile çakallara hakaret sayıyorum. Hakikaten hayvanlar hiç kitap yakmadı hayatları boyunca.

Kitap kurtları ara sıra ilginç olaylarla karşılaşıyorlar ben de aslında kitap kurdu muyum değil miyim bilemiyorum. Kitap kurdu herhalde değilim, bir kitapseverim ben de; Fakat çocukluğumdan beri ilginç olaylarla karşılaştım. Mesela Üsküdar'ın arka sokaklarından birisinde bir kesekağıtçı bulmuştum; bu adam kesekâğıdı yapılamıyacak küçüklükteki kitapları bir köşeye koyup onları ucuza satıyordu. 13-14 yaşlarında ben kitap almaya öyle başladım. Kitapçıda 1 lira 2 lira olan şeyleri oradan 25 kuruşa alabiliyordum. Tabii bu rakamlar ve para birimleri artık yok oldu gitti. Fakat başıma gelen en ilginç olaylardan birisi şu; Bir gün Sahaflar Çarşısını dolaşıyordum, büyük bir kamyon gelip bir kitap yığını boşalttı yere, Bunlar ucuza satılmaya başlandı, ben de birkaç tane aldım. Ali Fuat Cebesoy'un "Milli Mücadele Hatıraları"da vardı orada. Daha sonra Beyazıt'ta Çınaraltı'na gittim, kitabı açtım, kitap imzalıydı. Ali Fuat Paşa, dönemin deniz kuvvetleri komutanlarından Amiral Necati Özdeniz'e imzalamış kitabı. Bir sayfa daha çevirdim, arasından bir pelur kâğıdı çıktı ve rüzgârda uçtu. Kâğıda baktım, 1942'de bizim donanma Marmara'da bir tatbikat yaparken yanlışlıkla Aksaray'da bir iki evi tahrip etmiş ve onunla ilgili bir kamu davası açılmış. Kağıt, dava seyrini anlatıyordu. Kitap kurtları zaman zaman böyle ilginç şeylerle de karşılaşabiliyorlar.

Kitap kurtluğunun tam karşıtı, kitaba değer vermeme, başta da söylediğim gibi kitapsızlık! Ali Fuat Cebesoy'un bir komutana imzaladığı bir kitap nasıl oluyor da eskicilerin eline düşüyor? Nasıl oluyor da içindeki pelur kağıtla birlikte benim elime geçebiliyor? Bunu acı acı düşünmüştüm.

Şimdi Güven Turan'a sormak istiyorum; demin, kitap kurtları ile kitaplar arasında birtakım kopmalar olduğunu söylemiştim Tarih içinde hattatlardan matbaalara geçişte bir kopukluk oluyor yani bizim ülkemizin kitap kurtluğu veya kitap severliği çok eskilere dayanıyor, mesela bir Kâtip Çelebi ki çok önemli bir bilgin ve yazardır. Kâtip Çelebi gerçek bir kitap kurduydu ama onların döne-

minde kitap kurtluğu el yazması kitaplar üzerindeydi. Daha sonra kitap kurtları yavaş yavaş basılmış kitaplara doğru değişmek zorunda kaldılar. Kitapseverlerle kitap arasındaki kopmalardan bir tanesi de bir yazıdan bir yazıya geçmekie oldu. Orhan Duru'ya katılıyorum, gerçekten Osmanlıcayı öğrenmek o kadar zor da değil, ben gayret ettim işime yarayacak kadar öğrendim. Bir başka engel de doğal olarak dil farklılığı, engelidir. Bir kitap kurdu Balzac hastası olabilir de yabancı dili iyi bilmediği için zorlanacaktır, kaynağında Balzac'ı bulmak ve okumak için.

Bir Eliot, bir Shakespeare hastası çok iyi İngilizce bilmiyorsa kaynağından Eliot, Shakespeare bulup okumak için zorlanacaktır. Bu konularda geçenlerde benim çiziktirdiğim bir yazıda (postmodernizm üzerine), Güven Turan'dan sanki bu akşamı biliyormuşum gibi "Ah bu kitap kurtları" diye söz etmiştim. Benim yapmaya çalıştığım bir çizelgeyi, Ihab Hassan adlı yazarın önceden yaptığını söyledi bana. Benim çok hoşuma gitmişti. Dolayısıyla işin bu problematik tarafına yani diller arası kitap kurtları konusuna geldiğimizde Güven Turan'ın bizi biraz aydınlatmasını, isteyelim. Ihab Hassan'ı Güven Turan nasıl duydu, buldu, okudu? Kendisinin tabii ekleyeceği birşeyler olabilir.

Güven Turan- Bir kere ilk başlardan küçük bir ekleme yapacağım, Hulki'nin sözünü ettiği bu bibliyomanlara, bibliyofillere ek olarak da hiçbir yerde geçmiyor, benim bulduğum birşey, bibliyovorus var yani kitap yiyiciler, tıpkı onmivorus karnevorus (et yiyenler) gibi bir de bibliyovoruslar var. Belki ben bibliyoman, kitap koleksiyoncusu değilim ama galiba bibliyovorusum, o tarafını kabul eder gibiyim. Çünkü bibliyomanların ya da bibliyofillerin bir kitaba sahip olmaları çok ağır basar. Benim için ise okumak çok ağır basıyor, yani bu kitabın nerede, kimde olduğu veya bende olmadığı hiç önemli değil.

Diller arası ilişkide de öyle, ben de kendimi bildim bileli kitap okurum, üstelik de okumayı sevdiğim için okurum. Bilgi edinmek benim için çok önemli değildir, okumaktır önemli olan. O arada birşeyler öğreniyorsanız öğreniyorsunuzdur. Öğrenmek için okuyanlardan değilimdir, okumaktan keyif aldığım için okuyorumdur. Önceleri Türkçe okuyordum, daha sonra beni bir yatılı okula verdiler, hiç hoşlanmadığım bir şeydi. Okula daha yeni gittik, burası yatakhane, burası yemekhane dediler ve hemen arkasından kütüphaneyi keşfetmiştim. Çünkü daha önce de ben bir kütüphane keşfetmiştim. Samsun'da küçük bir kütüphane vardı, kimsenin pek gelip gitmediği Gazi Kütüphanesi, sadece tez yazmak isteyen bir-

kaç öğrenci bulunurdu içinde; çünkü çok güzel bir yazma kitaplığı vardı ama orada yaz tatilleri boyunca ben bütün Gulliver'leri, klasikleri okudum. Türkiye'de kitap kurtluğuna en büyük engel kitapların tekrar tekrar basılmamasıydı. Düzenli bir yayın ortamının olmamasıydı, hep hazırlıksız çıkar ve kaybolurlar yayınevleri. Öyle nerede İngiltere'deki gibi 1600'lerde çıkıp hâlâ yayınlarını sürdüren yayınevleri, yok Türkiye'de. En eskilerden bugün sürekli yayın yapan Remzi Kitabevi var bugün, daha eskisi var mı bilmiyorum. İnkılap Aka var ama o da el değiştirdi, şekil değiştirdi onu da saymamak lazım.

O yüzden de kütüphane, Gazi kütüphanesi, Gulliver'ler vs. ben böyle sırayla giderken bir keresinde kütüphanede yaşlı bir memur vardı önüme dikildi "Oradan öteye geçemezsin" diyerek engelledi. Bibliyovoruslar için bu rafta kalırsın diye birşey yok, ama ben ah ettim "Niye burdan öteye geçemem" diye. Bu sefer döndük bütün Doğan Kardeşler, dergiler hepsi bitti. Devamlı yiyorum; o raflar bittikten sonra yine o yasak rafa geldi; çok büyük bir atlatma ile memur başka bir tarafa bakarken o rafları bir taradım; yani bana da çok ilginç gelen bir tarafı yok, raflarda roman, birkaç şeyler var.

Ben bu sefer Gulliver'lerin arasına onlardan bir tane alıp götürmeye başladım. 30 Yaşında Bir Kadın, Balzac mesela. 10 yaşında ben ilk defa Balzac'ı okudum, hiçbir şey anlamadım tabii, ama olsun okudum ve o rafta "Bu rafta neler vardı da geçilmez"i yarıladımdı tatil bitinceye kadar.

Bir kitap oburunu sanıyorum kütüphane memurları bile engelleyemiyor. Kolejdeki kütaphanede de yasak yoktu, zaten okul kitaplığı olarak düzenlenmişti ama bir yığın klasikler vardı. Bir de okul yeni açılmıştı, bir sürü hediye edilmiş İngilizce kitap vardı. Dil öğrenme isteği de bende o kitaplarla başladı, çok çalışkan da bir adam değilimdir, herhalde İngilizceyi öğrenmeden de başka arkadaşlarım gibi ben de mezun olurdum kolejden. Ama kitapları okumak adına öğrendim İngilizceyi, tıpkı sonradan kitapları okumak adına Fransızcayı öğrenmem, sonra delilik bu ya, dört yıl evvel de merak edip şunlarda neler yazıyor diye hiyeroglif çalışmama benzer bu, Mısır metinlerini kendi dilinde okumak için. Kolej kitaplığının yetmediği durumlarda, Amerikan Kütüphanesinden, İngiliz Kütüphanesinden, yararlandım; bunlar dışarıya kitap veriyorlar. Özellikle İngiliz Kütüphanesi 1960'lı yıllarda çok zengindi, belli başlı imzaların bütün kitaplarını bulundururdu. Her bir postada da 5 kitaba kadar izin verirdi; ben de 15 günde bir 5'er kitap alırdım. Ankara'ya gelinceye kadarki süreçte ben bu kitap oburlu-

ğumu kütüphanelerden doyurdum. Hâlâ benim için kütüphaneler çok önemli, kitapçı dükkanları kadar önemli... Mesela beni Londra'ya ilk gittiğim zaman en çok çarpan ve çılgına çeviren şey British Museum'un kütüphane kısmıydı, British Library'di. Bir kere tarih var orada; Namık Kemal de oturmuş çalışmış, Marx'da çalışmış, bir sürü hayalet var dolaşıyor orada, kitapları hâlâ yaşayan. O hayaletlere kavuşmak için de British Museum'a uğradım ve benim için hâlâ Londra büyük ölçüde o kitaplık halinde. Bugün bile fırsat buldukça gidiyorum, bir kitap isteyip içini karıştırıyorum. Bu sadece elimdeki kitaplar ve koleksiyon meselesi değil.

H.A.- Kütüphaneler dışındaki izleme olanaklarından söz etmek istiyordum. Ama, kütüphanelerle ilgili ilginç bir izlenimlerim de oldu: Bir arkadaşım Lenin'in Felsefe Defterleri'ni çevirmeye çalışıyordu, günümüzden 100 yıl kadar önce yayınlanmış. Bir kitabı Lassalle'ın "Ephesos'lu Karanlık Herakleitos'un Felsefesi" adlı çalışmasını bulması gerekiyordu. Arkadaşım kitabın kendisini bulmadan çözümleyemiyordu olayı. Kitabı bulmak için de Türkiye'de İstanbul'da yaşayan birisi olarak ne yapacağını bilmiyordu. O sırada Robert Kolej kitaplığına baktı ve orada kitabı buldu. Daha sonra Robert Kolej Kitaplığı Boğaziçi Üniversitesi kitaplığı olurken tasfiye edildi ve değerli birçok kitabın da atıldığını o sırada öğrendik. İlginç olan nokta şu: Laselle'un kitabı, bu pek bilinmeyen kitap orada bulunabiliyordu, 100 yaşında bir yapıt!

Ben şöyle toparlayıp sormak istiyorum Güven Bey'e: Kitaplıklar dışında, İngilizce, Almanca, Fransızca gibi yabancı dillerle ilgili bağları olan bir kitap meraklısının, bir kitap hastasının başka ne gibi izleme ve edinme yolları olabilir, bu konuda pratik birtakım yollar hatta hileler var mıdır?

G.T.- Bir zamanlar daha zordu şimdi daha kolay. Mesela bir kitabı okurken içinde başka bir kitap adı geçer, önemli olan zaten bu kitap kurtluğunda kitap adının, kitap adına gönderme yapmasıdır, o yüzden dipnotları ben de çok severim. Kitap alır almaz önce bibliyografya bölümüne bakarım zaten içinde neler var diye. Eskiden bayağı uğraştırırdı bu; önce bir kitabevi bulacaksınız yurt dışında, sonra bu kitapevine bir mektup yazacaksınız, o size proforma fatura diye bir nesne gönderecek. O proforma fatura ile bir bankaya gideceksiniz. Bankaya bir dilekçe yazacaksınız "Bu kitabı ticari amaçla getirtmiyorum, kendi ihtiyacım için kullanacağım" diye, o dilekçe ile beraber o faturayı vereceksiniz, 10 gün sonra gelin diyecekler.

H.A.- Pratik bir yol değil.

G.T.- Böyleydi, en pratik yolundan bahsediyorum başka pratik yolu var ama onu söylemiyeceğim. Kütüphanelerden kitap yürütmektir; onu hiçbir zaman yapmadım desem yalan olur bir kere yaptım. Ama sadece bir kere, dayanılmaz bir şeydi.

İZLEYİCİLER- Ne aldınız?

G.T.- Özel bir baskıydı, ben günlüklere de çok meraklıyımdır ne zamandır da Delacroix'nın günlüğünü çok merak ediyordum. Delacroix'nın dışı maroken kaplı, içi çok özel bir kâğıda basılı İngilizce bir baskısı. Ankara İngiliz Kütüphanesinden yürüttüm onu. Müthiş haklıydım bunda, kitap 1954 yılında kütüphaneye girmiş, üzerinde baskı var 1954 tarihli, ve ben o kitabı 1969 yılında yürüttüğümde kimse almamıştı. Ben de haklı olarak kimsenin almayacağını düşünerek terekeme geçirdim.

A.O.- Ben hata etmişim İstanbul Radyosunun diskoteğinden Vagner'leri yürütmemekle, çünkü onlar da hiç çalınmamıştı.

G.T.- İşte bu yollarla getirtilirdi kitaplar, çek verirler, çeki postalarsınız kitapçıya, kitaplar gelir, gelir ama bir kere gümrüğe çağırırlar seni "Bu kitaplar niye geldi" diye, satıcı değilsiniz değil mi diye sorarlar... "Hayır satıcı değilim, okumak için" dersiniz bir kere daha. Peki derler ama yine bakarlar "Bu adam bu kitabı satacak bak" diye bakarlar adamın gözüne. Şimdi ise daha kolay; yaşasın kredi kartları, kredi kartı numarasını yazıpda kitapçıya gönderdiniz mi kitaplar geliyor.

Başka bir yol daha buldum ben yurt dışına gidip gelirken çok iyi bir kitapçıda bir hesap açtırdım. Belli bir para yatırdım, hemen faxla gönderiyorum siparişimi, kitap geliyor, parayı ben sonradan gönderiyorum. İstanbul'da İngilizce kitap satan kitapçı yok artık.

H.A.- Kitap kurtluğu gibi bir de dergi kurtluğu var o konuda da ben pratik bir yol önerebilirim. Özellikle Amerika'da çıkan dergilere abone olmak için çok basit yollar var, bunlar zaten size bir takım kartlar yolluyorlar, bu kartları doldurup gönderdiğinizde para göndermeseniz bile çoğunlukla yollamaya başlıyorlar. Bunun bir cezası var; para yollamazsınız, ömür boyu size geliyor bu dergi ama Amerika'ya girmeniz yasak o parayı ödemediğiniz için. Benim bir arkadaşım var, o babaannesinin adını yazmış, nasıl olsa babaannenin Amerika'ya gitmek gibi bir derdi yok diye. O şekilde yıllar boyu National Geographic'i alıyor. Babaanne de Amerika'ya gidemeyecek farkında değil!

Kitap kurtları ve kitapseverler için birtakım yollar hâlâ bence var, şöyle söyleyeyim, kesekağıtçılar hâlâ var; sokak aralarında yaşıyor, eskiciler hâlâ var. Ben bir de şunu görüyorum: Bir kitabı ara-

dığınızda, eski ve bulunmayacak bir kitap olarak sorduğunuzda onun fiyatı yüksek oluyor, aramıyor da bulmuş gibi yapıyorsanız daha ucuz oluyor. Hatta Aslan Kaynardağ'a yani Sahaflar Çarşısındaki Elif Kitabevine gittiğimde bütün rafları ezbere biliyorum. Bir ara, 1968 filan olsa gerek, Ahmet Bedevi Kuran'ın "Osmanlı İmparatorluğu'nda İnkılap Hareketleri" kitabını arıyordum bir baktım rafta var o, diyelim 100.000 lira mesela, başka bir rafta, yanlışlıkla konmuş, orada 10.000 lira mesela. 10.000 liralık olanı alıp aldım çantama koydum, sonra "Aslan Bey şurada bir hata var, aynı kitaba 100.000 lira fiyatları konmuş, herhalde onu düzeltirsiniz" deyip dışarı çıktım.

G.T.- Kitap almadaki üç kâğıtlardan birini daha söyleyebilir miyim?

Bunu özellikle yapardım Pera Kitabevi eski halinde iken Library Pera, şimdi hakikaten de kitap satıcısı da bir gözüne kestirdiyse "Bu adam bu kitabı alacak, almadan da çıkmayacak" mutlaka fiyatı artar.

A.E.- Beyefendi bu klasik metod.

G.T.-Benimde klasik bir metodum vardı. 4 tane kitap alırsınız, asıl niyetiniz bir kitap almaktır, 3 kitap alacaksınız ya da 2, 4 tane alırsınız, "bunlar ne kadar" diye sorarsınız. Kitapçı bakar şöyle böyle "50.000 lira ver yeter" O kadar param yok, şu iki tanesi kalsın, ben iki tanesine kaç lira vereyim. Şimdi 2/3, 2/5'si gitti. Ona göre de kitapçı 30 bin lira diyor, 30.000 lira! Zaten içindeki 25.000 liralık bir kitaptır, siz de alır gidersiniz.

H.A.- Güzel bir numara, hepinizin huzurunda bir itirafta bulunmak istiyorum. Belki biliyorsunuzdur, benim argo sözlüğü! Bu konuda da birtakım kaynakların aranması bitmiyor tabii. Bu arayış sürerken çok değerli bir sahaf ile konuşuyordum; bana dedi ki "çok ilginç bir kitap var, bakar mısın" Bu kitap benim bildiğim ama bulamadığım bir kitaptı, hemen hemen yüz yaşında bir risale. İlk argo sözlüğümüz!

A.E.- Sürpriz bu muydu Hulki Bey?

H.A.- Evet, ama dedi ki o sahaf, bunu satmayacağım, ama alabilirsiniz, sonra getirirsiniz, dedi. Ben bu arada bunu latin harflerine aktardım. Şimdi burada Alâattin Bey'e soruyorum A.Fikri'nin "Lugat-i Garîbe"sini bana kaça satarsınız?

A.E.- O size yakışır Hulki Bey.

H.A.- Bu resmen üzerine yatılmış bir kitaptır, onu özellikle yanımda getirdim.

A.E.- Çok yapıyorlar bu işi efendim çok, yaralarımızı deşmeyin.

H.A.- Gerçek kitap kurtluğunda bence şu kural işlemez. "Kitap kurdu, kitap kurdunun kurdu değildir". O yüzden, bu kitap sizin kitabınızdır, bende olsa da.

A.E.- O kitap sizin konunuz, size yakışır Hulki Bey.

H.A.- Çok teşekkür ederim. Herkes tanık. "Lugat-i Garîbe" benim oldu! Şimdi eğer konuşmacı arkadaşlardan ekleyecek birşeyler varsa, lütfen; yoksa diğer konuklardan gelecek sorular varsa onları istirham edeceğiz.

G.T.- Bu kitap kurtluğunda, kitapseverlerde de sözkonusu olan birşeydir. Biraz evvel Cebesoy'un kitabından ve o kitabın kaldırımlara düşmesinden söz ettiğinde geçenlerde çok tuhaf birşey oldu, ilk defa tanıştığım ünlü bir tiyatrocu, şimdi bir film oyuncusu bana kitaplığında, benim tiyatro kitaplarından olduğunu söyledi. İçinde benim damgam vardır kitaplarımın, bir süre damgam vardı, daha sonra etiket hazırlattım "Güven Turan Kitaplığı" diye o etiketi koyuyorum. Benim damgam olan 20-30 tane tiyatro kitabı ve ben bunları kime verdiğimi de hatırlamıyorum. Birisine vermiş değilim, kitap satmam, hediye ederim. Kütüphanemi arada bir temizlemek için, hiç kimseye de hediye etmedim. Fakat ben çok taşındım; şehirden şehire, evlerden evlere taşındım. Bu en son taşındığımda da kaybolmuş bir kutum vardı, kaybolmuş kutu paranoyam vardı "Benim kutularımdan biri kayboldu" diye. Bu şekilde kaybolmuş kutu böyle bir yerlere gitmiş olabilir.

Bir de dostlarınıza hediye edilen kitaplar meselesi var kitapsever belli konuda zaman zaman ilgisini kaybeder, topladığı kitapları ilgilenen başka bir dostuna aktarır. Sonra oradan da başka bir yerlere geçebilir.

Çok ilginç buraya bu konuşmayı yapmaya gelmeden evvel evde kitap kurtları ile ilgili kitapları karıştırıyordum, yani bibliyofil kitaplarını. Çünkü kitaplar üzerine de kitaplar, kitap kurtları üzerine de kitaplar var ve ilginç bir koleksiyoncu örneğini aktarıyordu "the essential biblomania" yani kitap deliliğinin esasları diyebiliriz kitabın adına. O da şu; belli kütüphanelerden çıkmış kitapların koleksiyonunu yapıyorlar. Mesela bu pek bizim ülkemizde söz konusu değil çünkü bizde kitaplar hiçbir zaman oldukları yerde kalmazlar, kalmadılar da, bir sürü kopukluk girmesi, İstanbul'un en büyük kopukluğu yangınlarıdır. O yüzden de kütüphane olmaz evlerde kitaplık olmaz vs.

Diyelim ki 1400'de Philippe Sidney'in, İngiliz Şairin kitaplığındaki kitap 1700'de bilmem kimin kitaplığına geçiyor. Her biri kendi işaretini koyuyor, 1720'deki kitap 1830'larda başka bir kitaplığa geçiyor. Ondan sonra başka bir kitaplığa geçiyor. Kitabın değeri daha önce bulunduğu kütüphanelerden değer kazanıyor ve kitap müzayedelerinde de "falanın kitaplığından şu kitaplığa bu kitaplığa geçmiştir" diye söyleniyor ve o çok önemli bir kitap halini alıyor. Bu tür koleksiyoncular da var bunlara ne demeli bilmiyorum.

H.A.- O da enteresan bir olay. Demin bir kelime olarak geçti ama exlibris denilen olay ülkemizde çok az rastlanan bir olay. Ondan söz etmeden yapamayacağım.

Batılı kitap kurtları kendi kitaplıklarına özel damga yaptırıyorlar kendi isimlerini, soyadlarını ve kendileriyle ilgili bir simgeyi içeriyor. Devletin simgeleri, armaları gibi. Orhan Duru'nun söylediği birşey var gerçekten iyi bir kitaplık edinmek isteyen kişiler herhalde batıda da bu yolu izliyor, ilgi alanınızı daraltıyorsunuz. Yani "Ben erotizm üzerine kitap topluyorum" diyen bir kişi çok da başarılı bir kütüphane elde edebiliyor. Ben onlarla ilgili bir albüm görmüştüm çok da ilginçti. "Erotik Exlibrisler" yani erotik kitap toplayan kişilerin kitaplarına bastıkları damgaların, armaların bir albümüydü, çok ilginç ve güzeldi. Hatta o alanda bile değişik yaklaşımlar için, değişik kütüphaneler oluşturmak gibi ayrıntılara indirilmiş bir kitap kurtluğu veya kitap hastalığı veya kitapseverlik sözkonusu.

A.O.- Artık yaşanan mekanlar açısından kitaba malik olmaktan çok, okuma bilgi sahibi olmak, okuma keyfini çıkarmak daha tercih edilir birşey oluyor,evlere sığdıramıyorsunuz. Ben iki yıl içinde kitaplığı dört defa tasfiye etmek zorunda kaldım, birtakım şeyleri. Tek bir konuda bile biriktirseniz bazan sığdıramayacak duruma geliyorsunuz, ucu bucağı olmayan birşey. Okumak için de, kütüphanelerin dışında eskiden vardı, şimdi kalmadı eskiden kitap kiraya verilirdi. Göztepe'de vardı bir kitapçı, demiryolunun altında oraya giderdiniz geceliği diyelim 100 paradan, bir kuruştan kitap verilirdi. Ben Balzac'ı oradan okumuştum, Tılsımlı Peri'yi falan filan Şimdi o tip şeyler kalmadı, sahaflar itibar göstermiyor belki de şu yüzden giden kitaplar geri gelmiyor.

Bir de kitap edinmek artık müthiş para gerektiren bir iş, güç meselesi. Ben mesela eski Türkçe bilmiyorum, takmıştım böyle 5-10 tane edineyim dedim mesela Ribab-ı Şikeste'nin çok ilginç bir baskısını bulmuştum, sonra baktım ki okuyamıyorum, mani haline gelecek, zaten normaline para yetiştiremiyoruz bir de antikasına

başlarsak diye onları sonra dil bilen, eski Türkçe bilen dostlarıma verdim.

H.A.- Bu taşınmalar kitapseverler için küçük felaketlerdir. Şimdi oturduğum eve taşınırken eşime dedim ki "Şu köşeye koyduğum kitaplar tasfiye edilmiş kitaplardır, onları arkadaşlara, ihtiyacı olanlara verirsin" dedim. Kitapları elden geçirdim, binlerce kitap elden geçti, paketlendi, sonra o köşeye baktım bir tane kitap koymuşum oraya. O kitap da Devlet İstatistik Enstitüsü'nün Türkiye'de Bira Tüketimi istatikleri idi. Ben de geri aldım; bu kadar arabesk bir kültür ve birahane dünyasında bunun da elbette bir anlamı vardır diye onu da geri aldım.

İZLEYİCİ- Turgut Kut- Sayın Hulki Bey bu gümüşçünden bahsettiniz, gümüşçün tek şekere tutkun olan kurt Latincesiyle de söylediniz, halbuki bugün tasnif edilmiş 27.000'in üzerinde kurt çeşidi var, kitap yiyen ve küfler hariç. Bir özelliği, mesela bizim bir vakıf kütüphanesindeki kurt çeşidini Nürnberg'de, Paris'te görmüyoruz; fakat Paris'teki bir kurt çeşidini de İstanbul'da görmüyoruz. Bunun mekânla ilgili bir şey olduğu söyleniyor.

İkincisi, bibliyografdan söz ettiniz, bibliyograf sanıldığı gibi bir kitabın künyesini çıkaran kişi değildir tabii, gerçek bir bibliyograf kitabın tarihini bilen kişidir, Sayın Güven Turan da sanırım dili sürçtü galiba, tereke dedi; ama kendisi sağ olduğuna göre daha henüz terekesine kitap geçmedi.

Orhan Duru dostumun Evliya Çelebi'sine gelince; yanılmıyorsam ya Milliyet Sanat'ta ya Yeni Ufuklar'da bu Evliya Çelebi'yi niçin çevirmezler diye bir yazısı hâlâ var.

Efendim sizin kaynaklardan olan bir tanesi de, Paspati'nin bir lügatini almıştınız. O kitap, o sizin elinize fotokopisini aldığınız kitap, benim Alâattin'e verdiğim bir cildin çoğaltılıp sağa sola satılmasından kaynaklanıyor.

A.E.- Konuşturacak mısınız beni Sayın Kut, o da senin değildi, sen de başka yerden aldın verdin bana, kirli çamaşırları açmayalım şimdi.

İZLEYİCİ-Turgut Kut- Kâtip Çelebi hakikaten bizim, bibliyograflarımızdan, pîri, ancak tek özelliği Kâtip Çelebi'nin, bir koleksiyonu kalmamıştır elimizde; bu herhalde kütüphaneleri dolaşarak o malzemeye erişti ki bizim yüz akımız.

Şimdi İstanbul'daki vakıf kütüphaneleri kitap kurtlarının bıraktığı şeyler bize; mesela Halis Efendi, Hüsrev Paşa, Esad Efendi; bunların genellikle Hüsrev Paşa'nın dışındakiler, yazmalarla ilgili, fakat büyük bir kültür dairesi içinde toplanmış bunlar. Bir de esas

matbualarla birlikte toplayanlar var ki Ali Emiri Efendi, İbnül Emin Mahmud Kemal Bey, Nurullah Pertev Bey, Muallim Cevdet, Asım Us, Selim Nüzhet, Osman Nuri Ergin, Seyfettin Özege ve Zeki Pakalın; bunlar hepsi bir kütüphanede koleksiyon. Ayrıntı kitaplar bunların bıraktığı kütüphanelerde bulunuyor. Bu mekanda ise Orhan Köprülü ile Cavit Baysun'un kitapları bulunuyor. Cavit Baysun'un kitaplarında yalnız sahaflara da düştü buraya elitleri kaldı, çünkü rahmetli Hoca bir kitaptan üç tane alırdı; bir tanesi açılmamış koleksiyon, Tarih Kurumu koleksiyonu, bir endi kullandıkları bir de özel kitapları ve Cavit Bey rahmetli Tanpınar'ı görünce hemen dönüp giderdi. Çünkü Tanpınar, kitap onun için bir araç, Tanpınar'ın, kitabı işaretlemek için sigarasıyla yaktığı, kibriti içine batırıp ayırdığı ve kitabı alınca eliyle açtığı bilinen bir şeydir. Ancak Cavit Bey bunu görünce "Amann Tanpınar kitabı aldı, şimdi parçalayacak" diye sözünü ederdi.

H.A.- Bende de uzun bir kurtlar listesi vardı, onu okumadım. Siz bunları söylediniz, teşekkür ederim; ama şunu merak ettim, ben hiç Aleksandr Paspati'den ve Çingeneler kitabından bahsetmemiştim, siz nereden biliyorsunuz?

İZLEYİCİ-Turgut Kut- Efendim çevre küçük, Ahmet Eken size bahseder siz Alâattin'den satın alırsınız, bu kadar kolay.

İZLEYİCİ- Bütün konuşmacılara teşekkür ederim. Sayın Turgut Abimizin eklemeleri de çok değerli. Ben küçük bir eklemede bulunmak istiyorum bu kitap kurtlarıyla ilgili. Necib Asım'ın "kitap" diye bir kitabı vardır; orada bibliyoman ve bibliyofili anlatırken çok güzel tarif eder. Kitapseverler için "Muhibbân-ı kütüp" der, kitap delileri için de "Mecânin-i Kütüp" der.

G.T.- Bu kütüphanelerle ilgili bir anekdot var, bu İstanbul ve kütüphaneleri ve özel vakıf kütüphanelerini de bir ölçüde kapsıyor sanıyorum. 1930'larda Leo Spitzel, ünlü Fransız filoloğu Türkiye'ye geldiğinde İstanbul Üniversitesine, adam alışmış tabii dışardaki üniversitelerde önce kütüphaneyi görmek istemiş, "Üniversite kütüphanesini görebilir miyim" diye. Fransız Filoloji kütüphanesini göstermişler. "İşte buyrun" demişler. "2 metre 4 metre bir oda etrafında camlı raflar" Bunlar mı kütüphane, diyor, başka kütüphane yok mu? demiş. Bir de Alman Filolojisinde var böyle bir kütüphane, oraya bakmış, genel kitaplığa götürmüşler. Hayretler içinde kalmış adam: "Bu kadar yüzyıllık bir üniversite kütüphanesinde nasıl olur bu kadar kitap?" Onu gezdiren rektör demiş ki "Amaan Bay Spitzel bu İstanbul ahşaptır, bir kışın yanar, bir patlıcan mevsiminde yanar, o yüzden de kitaplık mitaplık kalmaz" Bay Spitzel

de "peki siz ne yaparsınız?" deyince Rektör "aklımızda tutarız" demiş.

Hâlâ İstanbul Üniversitesi kütüphanesi bana sorarsınız akılda tutulan bir kütüphane halinde.

İZLEYİCİ-Turgut Kut- Metin Erksan yok değil mi burada, 40.000 kitabım var diye tutturur Metin, şimdi 40.000 kitap nereye yerleşir? Orta halli yerleşmiş bir halk kütüphanesi ebadıdır. Türkiye Cumhuriyetinde hâlâ düzenli bir kütüphane yoktur. Onun için evlerde gereğinden fazla kitaplar birikiyor, yoksa düzenli bir kitaplık olsa kimsenin, hele ki bu dar evlerde, kitap toplayacağını sanmıyorum.

H.A.- Çok haklısınız, bizim Ankara'daki en büyük kütüphanede ben bazı elemanter sayılacak kitapları bile bulamadım. Onu bulamadığım için de, evet dediğiniz gibi, merkep yüküyle kitap edinip evimizde toplamak zorunda kalıyoruz.

İZLEYİCİ- Gazete radyo televizyon hakkında birşey söyleyebilir misiniz?

H.A.- Fişlerim içinde şöyle bir soru vardı, hem kendime hem hepimize sormak üzere, kitapseverliğin, kitap kurtluğunun geleceği ne olacaktır? Bundan 8-10 yıl sonra biz kitapseverler kendi aramızda konuşurken "Bende bir Halid Ziya var ilk baskı, çok güzel sadeleştirilmemiş, orjinal diliyle filan, o zaman belki bende bir disket var olağanüstü mü diyeceğiz? Bu kitle iletişim araçları kitapseverlerin önünü kesmekte midir, onları yok mu edecektir?" Bu konuda benim düşüncem olumsuz ya da kötümser değil. Gerçek kitapsever zaten radyo televizyondan etkilenmiyor. Radyo çıktığı zaman da bu tür tartışmalar yapılmış. Demin adı geçti, Ahmet Hamdi Tanpınar bunu yazıyor "Radyo çıktı kitap okuma azaldı" vs. Yok böyle bir şey diye düşünüyorum. Gerçek kitapseverler, kitap kurtları medyanın baskısı karşısında yenilen kişiler olmamıştır tarih boyunca.

O.D.- Ben bir senelik televizyoncuyum, daha önce basındaydım, ama elektronik basında çalıştım, kompütürle çalışan gazetelerde. Ben de katılıyorum aynen Hulki'nin söylediklerine, kitap sevmek başka bir olay. Eğer iletişim, medya denilirse medyanın içinde kitapda var, zaten var. Kitap bir iletişim aracı, bir şeye ulaşmak istiyorsunuz bunun bir çeşidi. Bütün sanat dallarını, edebiyat dallarını aynı çerçeve içine alabilirsiniz. Televizyon nasıl etkiler; bu ülkesine göre değişir, bazı ülkelerde televizyonun bir kitabın satışına büyük etkileri oluyor, onu da ortaya koymak lazım.

Daha yeni bitirdim Umberto Eco'nun "Sarkaç" kitabını, tuğla

gibi kalın, zor bir kitap zor bela okudum. Ama bunu birçok kişi satın aldı herhalde; başka ülkelerde de müthiş sattı, tam olarak okunup okunmadığından da emin değilim.

H.A.- Evet, şuna tanık olduk: Anna Karenina dizi olarak yayınlanırken televizyonda, kitapçı arkadaşlarımız kitabın da hızla tükendiğini söylediler.

İnsanın aslında kendi bileceği birşey, kitapseverlik aslında özgürlüğün biçimlerinden bir tanesi. "Ben kitap seviyorum" dediğiniz zaman olumsuz kitap kurtları, kitap çakalları sizi etkileyemiyor, benim düşüncem bu, iyimserim.

İZLEYİCİ- Kitaplara ilgi nasıl bu medya karşısında?

H.A.- Yavaş yavaş artmak zorunda kalacaktır. Ben 1992-1993'le ilgili bir takım değerlendirmeler yapma durumunda idim, artan bir ilgi var kanallarda buna mecburlar. Çünkü dünyada çok fazla sayıda haber de yok. Bilgi ve geçen zamana karşı direnç üretilebilen yollardan biri edebiyatın ta kendisidir.

Orada belleksizliğe karşı, özgürlükten yana birtakım üretimler yapıyor yazarlar.

Siz ne kadar medya olarak onları görmeyeceğim derseniz deyin günün birinde ona mahkûm olacaksınız. Medya bu durumdadır, gelmek zorundadır oraya, çünkü başka kaynağı yoktur. Türk Sineması gibi; 1950-1965 arasında Türk edebiyatına çok sıcak bakmadı, ne zaman kendi içinde birtakım sarsıntılar geçirmeye başladı, o zaman çok ciddi olarak Türk Edebiyatına bakmak zorunda kaldı. Bunu böyle yaptı da çok büyük bir iş mi yaptı? Birtakım olumsuz gelişmelerden kurtuldu mu? Hayır, kurtulmamış olabilir. Yani dönüp bakmak, yararlanmak zorunda kalacaktır ve kalmaktadır.

G.T.- Ben birşey daha eklemek istiyorum bu konuyla ilgili. Burada kitap kurdu olarak da bulunuyorum, Hulki Aktunç ve benim için bir başka boyutu daha var meselenin. İki şapkalı insanlardanız, bir tanesi kitap kurdu şapkası, öteki de mesleğiniz reklamcılık. Yani bizim medya ile ilişkilerimiz bu yönlü bir ilişki. Hep bir şeyi ters yaşıyoruz, biz zannediyoruz ki birşey olduğu zaman o sadece bizim başımızdan geçiyor yani televizyon bütün vakitleri alıyor ve bu sadece bize ait birşey. Dünyanın hiçbir yerinde böyle olmadı; o yüzden, başkalarında ne oldu, sonra ne yaptılar diye bakmadan biz burada dövünmeye başlıyoruz.

Televizyon Türkiye'ye yeni girmiş bir oyuncak, tam sıkılma noktasına gelindiğinde yeni bir oyuncak çıktı "çok kanal"; iyi ama bunu Batı bundan 20-25 yıl önce yaşamıştı. O zaman da kanalların

sayısı arttığında kimse sinemaya gitmemeye başladı, halbuki burada o yaşanmıyor tam olarak. "Sinema öldü, eyvahlar olsun" feryatları orada da koptu. "Kitap okunmayacak" gürültüsü, patırtısı orada da çıktı.

Aslında kitap okunmasını engelleyen şey televizyon değil, sinema da değil başka hiçbir şey değil. İki şey engelliyor 1. kitap posta giderleri 2. kâğıt fiyatları! Kitap okunmasını engelleyen en büyük iki öğe bu. Yoksa, okumak isteyen biri için herhangi bir televizyon kanalındaki herhangi bir program engel olamaz. Çünkü bir televizyon kanalının bir günlük yayını içersinde sizi ilgilendiren program ya bir tanedir ya da çıkmaz.

İZLEYİCİ- Köşeyi döndürecek televizyon kanalları.

G.T.- Yok, onun izleyicisi zaten kitap okuyucusu da olmaz, o birbirinden çok farklı birşey.

İZLEYİCİ- Sizin bu görsel medyadaki gelişmelere karşı iyimser oluşunuz benim içimi rahatlatamadı. Bunu söylerken siz ülkelerde uygulanan politikaları saf dışı bırakıyorsunuz, uygulanan kültür politikaları vardır programlar rastgele yapılmaz, belli bir doğrultuda yapılır, o zaman da zaten insanların neyi seçip neyi seçmemeleri önemli olmaz. Gayri iradi olarak onlar şöyle bir bakarlar, seyretmez, izlemezler, seyrederler de izleyemezler.

Anna Karenina örneğini verdiniz; o çok özel bir örnek. Anna Karenina içerik olarak tabii ki aynı şey değil, sakın beni yanlış anlamayın. Ama bizim halkımız Brezilya dizisi seyreder gibi izledi ve sonuçta Anna ölecek mi ölmeyecek mi? diye tabii kitabı satın aldı. Çünkü gerisi merak ediliyordu. Yani onlar Anna Karenina'yı seyretmediler. Bunda bu insanları küçümsemek adına söylemiyorum gözden kaçırmamamız lazım. Yayıncılıkta bilirsiniz, gösterimde olan bir romanı çıkarsanız kimse almaz. Kolayı varken oturup 1,5 saat içinde seyredip bir tarafınıza koymak varken, günlerce kitap okumakla kimsenin geçirecek vakti yok zaten. Şimdi Güven Turan'ın söylediği birşey vardı; Kitap okumayı sevenler vardır adına kitap kurdu deyin kitapsever deyin ne derseniz deyin, o insanların zaten keyfi odur, yani o seçicidir. Orada Ahmet Oktay'dan da farklıdır, kesekağıdını da okumaz o zaten, önüne gelen herşeyi de okumaz; belki öyle demek istemedi ama, öyle bir izlenim çıkıyor çünkü söylediklerinden. Polisiye roman okurken dahi ne okuyacağını bilir, her eline geçeni okuyan bir kitle değildir o.

Sizin halkınız öyle bir halk değildir, eğri oturup doğru konuşalım. Avrupa'da onu geçti insanlar ama geride de bir birikim vardı, aldığı bir tahsil düzeyi vardı. Bizde ise okuma yazmayı anca öğ-

renen adam kendini okur yazar zannediyor, üniversite mezunu kendini okur yazar sanıyor. Maalesef değil, Türkçe yazmaktan aciz bunun hepsinin ötesinde. Tabii onlar nasıl öyle geldi; bizim suçumuz, ben onları suçlamıyorum öyle katı olarak.

G.T.- Bir küçük parantez açabilir miyim? Türkiye'de durum o kadar kötü değil, eğer bir karşılaştırma yaparsanız, bizde bir şiir kitabı 1000 tane basılıyor ortalama olarak, bir hikaye ya da roman 2000 tane basılıyor, İngiltere'de de bu kadar basılıyor kitaplar. İngilizcenin yaygınlığına bakarsak bir de aynı süreçte satılıyor. Biz kendimizi okumaz yazmaz sanıyoruz, ama o kadar da kötü değil durum. Amerika, 160 milyonluk bir ülke Amerika'da da 3000 basıyor romanlar. İçlerinde 25.000 veya 25 milyon basanı satanı da var ama, 25 milyonluk satan bir kitap çok olağan dışı birşey, satıyorsa bile zaten başka bir dalda satıyor o işte. O yok Türkiye'de. Okumak adına, artık pembe veya beyaz diziler iyice daraldı. Dışarda da 2000-3000 basan ve satan kitaplar var.

İZLEYİCİ- Çocuklar için, yönlendirmek için tavsiye edeceğiniz birşey var mı? Ben kendi çocukluğumda çok lüzumsuz şeyler okuduğumu düşünüyorum, Kemalettin Tuğcu'nun kitaplarının hepsini okudum. Şimdi olsa kendi çocuğuma okutacağımı sanmıyorum. Balzac'ı da 12-13 yaşında okuduğum zaman anlamadım. Kısaca bir program var mı?

H.A.- Ben de bir babayım, şimdiye kadar gördüğüm şu oldu benim. Büyük oğlum 21 yaşında, kitap okuyan birisi; diğeri de 16 yaşında, o da kitap okuyor. Çocuklar ortamda gördükleri şeyleri yapıyor. O yüzden çocuklara ayrı bir program uygulamak gerektiğini katiyyen düşünmüyorum, o yüzden hatta çocuk kitabı denilen nesneye de ben karşıyımdır. Öte yandan Kemalettin Tuğcu'yu ben de okudum çocukluğumda ve bence kötü bir öğe de değildir.

A.O.- Benim söyleyeceklerimin bir kısmını zaten Hulki söyledi. Çocuklar için özel bir program, 6 yaşında bunu okusun, 10 yaşına kadar 15 yaşına kadar şunu okusun gibi bir uygulama aslında despotik bir tavır. Çocuk ne okur, eğer okumaya merakı varsa okur. Hulki'nin söylediği gibi, Kemalettin Tuğcu'nun romanlarında işlediği birtakım ideolojik tavır alışlar aslında mazarrat işler. Ama 10-11-12 yaşında bir çocuk için Kemalettin Tuğcu'nun olumlu bir dünya da açtığı açıktır. En azından fakir insanların sorunlarına dikkati çeker, köprü altı çocukları. İnsanların ilgi alanları çeşitlenince 35-40 yaşma geldiğinde onun bir takım sistem içi öğeler içerdiğini görürsünüz. Çocuk ne isterse okur, ayrıca her taraf kitaptan yıkılsa okumayan çocuklar da vardır. Hayatımızda örneklerini gö-

rüyoruz. Tanıdıklarımız vardı, daha çocuk 5 yaşında okuma yazmayı öğrenmemiş, Nazım Hikmet'i ezberletirlerdi. İkrah, nefret, ne kitapla alakası var çocuğun ne başka şeyle. Ne bulursa okusun, oburluğun zararı yoktur, biraz fazla yer, çıkarır nihayetinde. Böyle bir eğitim programı yapılamaz. Önemli olan kitabı sevdirmek; yani kapağından başlayarak içinde ne yazılı olduğuna kadar taramaya başlar. Yaşı gelir "Adam sen de bu yaşta Kemalettin Tuğcu, Zevaco okunur mu?" der. Arsen Lüpen'e geçer ve daha da ilerletir.

H.A.- Böyle bir programdan geçerek okur olmuş birisi var mı, hiç sanmıyorum, ben mesela öyle değilim.

A.O.- Mesela ben Freud'un adını Esat Mahmut Karakurt'un "Kadın Severse" romanından okudum. O kavramı merak ettim, nedir bu kuram, küçücük bir kızla gidiyor falan, o zaman birden bire Esat Mahmut'tan Freud'a o zaman gelişmiş Freud çevirileri falan da yok, Mustafa Şekip'in Freudizm diye bir kitabını buldum sahaflarda, böyle böyle Freud'un ne olduğunu bulduk.

Her yerde okur bulur nerden nereye gideceğini. Eğer çocuk çok meraklı ise ona bir iki tane kaynak gösterilebilir ille oralardan başlatmak gibi bir yöntem bana yararlı gözükmüyor.

H.A.- Masasına "Küçük Prens" bırakılmış bir çocuğun "ben bunu okumam" deyip atacağını hiç sanmıyorum. Tabii ki bir takım önerilerde bulunulabilir.

Biz burada kitap kurtları üzerine hoş bir söyleşi yaptık. Diliyorum ki kitap kurtları istedikleri kitaba istedikleri gibi ulaşsınlar, kitapları da fazla yemesinler.

çeviri yapma süreci

26 Ocak 1993

YÖNETİCİ: AHMET CEMAL

KONUŞMACILAR: YURDANUR SALMAN, NEVZAT ERKMEN,
IŞIN BENGİ, SERDAR RİFAT

Ahmet Cemal- Bu toplantının, Türkiye'de düşünmeyi seven, düşünmeyi alışkanlık haline getirmiş insanlar için düzenlendiğini göz önüne alarak, bütün konuşmacı arkadaşlarım ve kendi adıma, bundan iki gün önce böyle bir Türkiye'nin en büyük savunucularından biri olan ve korkunç bir cinayete kurban giden Uğur Mumcu'nun hatırasını da konuşmaya başlamadan önce saygıyla anmak istiyorum.

Bugünkü konuşmamızın konusu bildiğiniz gibi Çeviri Süreci. Bu aslında son derece yelpazesi geniş bir konu. Çevirmenden başlayıp çevirinin son sayfasına, yayınlanan kitapların noktasına virgülüne kadar uzanan bir konu. Onunla da kalmayarak bu kitapların tüm etkinliğine ya da etkin olmayışına kadar uzanan bir konu. Çevirmenin çalışmasını, kitapların basımı ve dağılımını, gerektiğinde bütün bir çeviri eğitimini içine alıyor çeviri süreci dediğimiz anda.

Bu nedenle değerli konuşmacılarımız konuya kendi istedikleri ve seçtikleri yönden yaklaşacaklar. Daha sonra da sizlerin de değerli katkılarıyla bu söyleşiyi gerçekleştireceğiz. Ben izinlerinizle konuşmacıları kendi sağımdan başlayarak tanıtmak istiyorum.

Sayın Yurdanur Salman, Sayın Nevzat Erkman, Sayın Işın Bengi ve Sayın Serdar Rifat.

İlk olarak Sayın Işın Bengi'den bu bağlamda yayın sürecini etkileyen nedenler ve etkenler konusundaki görüşlerini rica ediyorum.

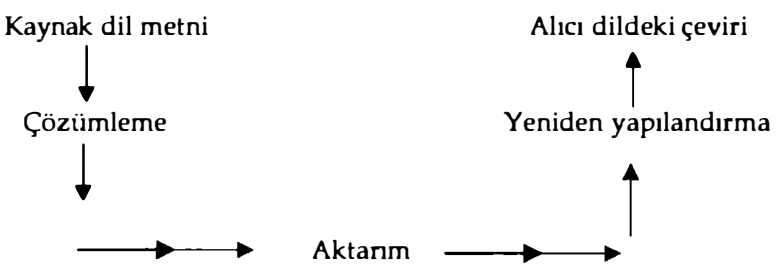
Işın Bengi- Çeviri yapma süreci üzerine görüşlerimizle çeviri bağlamında seçtiğimiz, kazandığımız ya da bize atfedilen kimlikler arasında doğrudan bir bağ olduğunu düşünüyorum. Çeviri çevrelerinde, çevirinin birbirinden çok farklı katmanlarında 16 yıl çevirmen, düzeltmen, idareci olarak çalıştım. Yaklaşık 10 yıldır da çeviri eğitimcisi olarak çalışmaktayım. Toplantının konusu olan çeviri yapma sürecine ilişkin görüşlerimi bu kimliklerim çerçevesinde sizlerle paylaşmak istiyorum.

Çeviri yapma süreci denildiğinde, beklenti belki görüşlerimizi

kendi çeviri sürecimizle sınırlı tutmamız yolunda. Ancak ben kendi çeviri sürecimi bu konudaki görüşlerimin temelini oluşturan bir çerçeve olarak ele alacağım. Kendi birikimim, deneyimim ışığında başka çevirmenlerin çeviri süreçlerine değinerek, çeviri sürecinin ne olduğu konusuna yaklaşacağım.

Öncelikle çeviri sürecini inceleme konusu olarak ele alan uzmanların, kuramcıların, bu konuya nasıl yaklaştıklarına bakabiliriz. Amerikalı çeviribilimci Eugene Nida, örneğin, çeviri sürecini şöyle bir şemayla açıklıyor:

Şema 1

[E. Nida - C. Taber, *The Theory and Practice of Translation*. Leiden: E.J. Brill, 1969, 494]

+	−
– kaynak dil (bilgisi) – kaynak metin (bilgisi) – metin çözümleme (bilgisi) – erek dil (bilgisi) – erek metin (bilgisi)	– çevirmenden söz edilmiyor – çeviri mekanik bir eylem olarak ele alınıyor – zaman ve mekandan söz edilmiyor – çevirinin amacı ve işlevinden söz edilmiyor vd.

Bu şemaya göre çeviri sürecini yönlendiren etmenler kaynak, metin, metin çözümleme bilgisi, erek dil, erek metin bilgisi, ve bir dizi aktarım işlemi. Bu etmenlerin her biri çeviri sürecinde gerçekten de önemli bir rol oynuyor. Ancak bu şemada hiç değinilmeyen, ama çeviri sürecinde önemli birer yeri olan başka etmenler de söz konusu. Örneğin, bu şemada çevirmenden, çevirmenin çeviri kararlarını yönlendiren etmenlerden hiç söz edilmiyor. Şema çevirinin mekanik bir eylem olduğunu düşündürüyor, zaman ve mekanı

olmayan mekanik bir eylem. Şemada ne çevirinin amacına ne de işlevine yer verilmiş.

Bu şemanın çeviri süreci bağlamında ne oranda gerçekçi olduğunu anlayabilmek için bir şiir ve üç çevirisine sadece biçim yönüyle bakalım. Dizelerin dağılımına, düzenlenişine dikkat edelim. Önce özgün şiirin biçimine bakalım:

FIRE AND ICE
Some say the world will end in fire
Some say in ice
From what I've tasted of desire
I hold with those who favor fire.
But if it had to perish twice
I think I know enough of hate
To say that for destruction ice
Is also great
And would suffice.

Robert Frost.

Frost'un bu şiirini T.S. Halman şöyle Türkçeleştirmiş:
Erek Metin 1

ATEŞLE BUZ
Dünya ateşle sona erecek diyenler var,
Buzla kimine göre.
Tattım da biliyorum nedir hırslar, arzular;
Benim yaşantım ateş diyenleri doğrular.
Ama, yıkılacaksa bir değil, iki kere -
Ben, nefret ne demektir, bunu iyi bilirim-
Bütün amansız güçler buzda da vardır derim,
Buz başlamaya görsün yıkıp öldürmelere.

Talat S. Halman
(A.Behramoğlu, Ö.İnce (Der.) *Dünya Şiiri Antolojisi*. İstanbul: Söylem, 167)

Halman'm çevirisinde dize sayısını değiştirdiğini görüyoruz. Ancak Halman'ın şiirin dış biçimini çok fazla değiştirdiğini söyleyemeyiz.

Şimdi aynı şiirin bir başka çevirisine bakalım:
Erek Metin 2

ATEŞ VE BUZ
kimi
dünya ateşle son bulacak
diyor
kimi
buzla-
hırslı
tutkulu birisi oldum
hep hayatta
o yüzden
benim gönlüm
ateş
diyenden yana-
(ama bir değil
iki defa
yıkılacaksa)
dünyayı
pekâlâ buz da yıkar
diyebilecek kadar
iyi bilirim
ne demek olduğunu
kinin nefretin
evet buz da
dünyayı yıkmaya
yeter de
artar
Şubat '92

Robert Frost/Erhan Kuzhan.

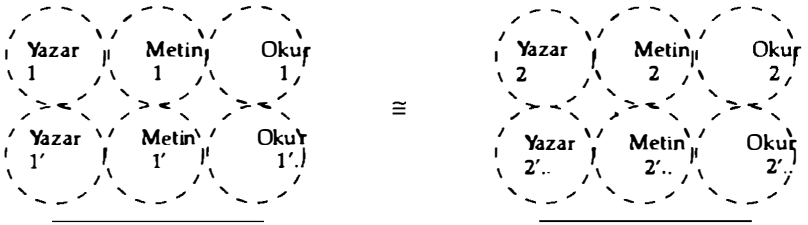
Erhan Kuzhan Frost'un şiirinden esinlenerek bir de aşağıdaki dizeleri okura sunuyor:

Erek Metin 3
hem kim demiş kim
dünya
buzla ateşle
son bulacak diye
buzları eriteceğiz
ateşleri söndüreceğiz
sevmekle sevişmekle
Şubat '92
(Metis Çeviri, 20/21: 65-66)

Kaynak metin ve erek metinlerin dış özelliklerine baktığımızda, metinler arasında biçim bakımından ne kadar büyük fark olduğu hemen dikkatimizi çekiyor. Elimizdeki şemayı esas alarak bu metinlerin oluşumunu açıklamamız pek olanaklı görünmüyor.

Bu şema çok uzun yıllar çeviri dünyasında etkisini gördüğümüz bir bakış açısını yansıtıyor. Bu bakış açısının eksik yönleri üzerinde duran çeviribilimciler, çeviri sürecini yönlendiren etmenleri daha gerçekçi bir biçimde yansıtmak amacıyla bir başka şema oluşturuyorlar. Lambert ve Van Gorp'un şeması şöyle:

Şema 2

Dizge 1 (Kaynak dizge) — Dizge 2 (Erek dizge)

[J. Lambert & H. van Gorp 1985 T. Hermans (Der.) içinde. *The Manipulation of Literature*, London & Sydney: Croom Helm, 43]

+	−
– çeviri dizgelerarası/kültürler arası bir aktarım olarak ele alınıyor – tarihsellik, ilişkisellik ve devingenlik üzerinde duruluyor	Süreci yönlendiren etmenleri göstermede yeterli mi?

Bu şemada kırık çizgiler devingenliği gösteriyor. Ayrıca bu şema, çeviri üretiminde iki ayrı dizgenin sözkonusu olduğu kabul edilerek, hatta vurgulanarak oluşturulmuş. Her iki dizgede de yazarın, metnin, okurun hem aynı zaman diliminde yaşayan yazar, okur ve üretilen metinlerle hem de geçmişte yaşayan yazar, okur ve üretilen metinlerle, yani hem eşsüremli hem artsüremli olarak etkileşim halinde oldukları belirtiliyor. İki dizge arasındaki işaret, denklik işareti ise iki dizgenin arasındaki ilişkiselliği gösteriyor. Bu şemada çevirmene ayrı bir yer verilmemesi, çevirmenin yazar ola-

rak değerlendirilmesinden. Bu şemanın yukarıda ele aldığımız öteki şemaya göre farkları, bu şemada çeviriye dizgelerarası, kültürlerarası bir aktarım olarak yer veriliyor olması. Şema 1'de ise çeviri dillerarası, metinlerarası bir aktarım olarak ele alınıyordu. Bu şemada, yani ikinci şemada, devingenlik, tarihsellik, ilişkisellik vurgulanmış.

İkinci şemanın birinciye göre çok daha kapsayıcı olduğunu görüyoruz. Ancak bu şema yapılan çevirileri incelemek üzere hazırlanmış bir şema; doğrudan çeviri sürecini açıklamak üzere hazırlanmış bir şema değil. Ancak çeviri ürünlerinin çeviri sürecinden ayrı düşünülmesi olanaksız. Bu nedenle her ne kadar bu şemada başlangıç noktası ürünse de, bunun hemen altında çeviri sürecinin olduğunu görüyoruz. Bu şemada alt katmanda kalan çeviri sürecini, süreci yönlendiren etmenleri anlayabilmek için üst katmana çıkartabiliriz. Bunu anlayabilmek için değişik çeviri durumlarına ve süreçlerine kısaca değinelim.

Önce isterseniz, uluslararası düzlemde günümüzde çok önemli bir yeri olan Avrupa Topluluğu Komisyonu Çeviri Dairesinde nelerin çeviri gerçeğini oluşturduğuna bir bakalım. Bu kurumda 1988 yılı sayısal verilerine göre 1200 çevirmen çalışıyor ve yılda yaklaşık bir milyon sayfa çeviri üretiliyor. Çevirinin önemli bir konumu olan bu kuruma çevirmen alırken nasıl bir sınav uyguluyorlar? Bu sınavla ilgili bir iki noktaya değinmemiz, çeviri sürecini yönlendiren etmenler konusunda bize fikir verebilir. Bu sınav 3 kısımdan oluşuyor: Ben burada sadece sınavın birinci kısmı üzerinde durmak istiyorum. Sınavın bu ilk kısmında adaylardan 90 satırlık bir metnin karşı dile 30 satır olarak çevrilmesi isteniyor. Bu kısımda başarılı olamayan kişi sınava devam edemiyor. Yani adaydan öncelikle özetliyerek çeviri yapma becerisini geliştirmiş olması bekleniyor. Sınavın bu kısmının işe alınacak çevirmenleri belirlemede önemli bir yerinin olması nedensiz değil. Komisyonda çalışan çevirmenlerden her vakit çevirileri tam olarak çevirmeleri istenmiyor. Pek çok durumda metin içinde neye bakması gerektiği, neyi araması gerektiği çevirmene bildiriliyor ve çevirmenin metni belirlenen amaca göre çevirmesi isteniyor. Başka durumlarda metnin tam çevirisine gerek olup olmadığım anlayabilmek için öncelikle metnin karşı dilde özetlenmesi çevirmenden istenebiliyor. Yani komisyonda çalışan bir çevirmenin uzman olması bekleniyor ve ona uzman muamelesi yapılıyor.

Dikkatimizi Brüksel'den İstanbul'a, İstanbul'un bugününe değil de dününe çevirelim ve yapılan kimi çevirilere bir bakalım. Ör-

neğin Tanzimat Döneminde yapılan çevirilerde, çevirmenlerin çeviri süreci sırasında çok farklı yöntemlere başvurduklarını görüyoruz.

Tanzimat dönemi çevirmenlerinden Ahmed Midhat Efendi, tarihi bir oyun olan ve koşuk düzen içinde yazılmış bir metni olduğu gibi çevirecek olursa okurunun oyundan hiç bir şey anlamayacağı, roman olarak çevirdiğinde ise okurunun metni anlayabilmesi için gerekli olan bilgileri kendisinin metne ekleyebildiği. Ahmed Midhat'ın bir başka çeviri romanının kaynağı Almanca'dan Fransızca'ya çevrilmiş bir opera librettosu. Bir başka çevirisinin önsözünde ise çevirisinin çıkış noktasını oluşturan kaynak metni Fransız toplumundaki yüksek ahlâki değerleri yansıttığı için seçtiğini söylüyor. Bu örneklerden Ahmed Midhat'ın çeviri amacını kendisinin belirlediğini ve amaç doğrultusunda bir uzman olarak hareket ettiğini görüyoruz. Gerçekten de Midhat Efendi tam bir uzman olduğundan başarılı oluyor ve romanın edebiyatımıza girmesinde önemli bir rol oynuyor.

Dünden bugüne geldiğimizde çevirmenin çeviri sürecini yönlendiren etmenlerin çok yönlü olduğunu görüyoruz yine. Bir çeviri bürosunda yeminli çevirmen olarak çalışan bir kişinin yeminli çevirmen olarak her vakit tam çeviri yapacağını düşünebiliriz. Ancak kimi durumlarda yeminli çevirmen bile uzmanlığını, dillerarası/metinlerarası aktarımın sınırlarını zorlayarak uygulamaya koyar. Örneğin, Türkçe bilmeyen bir yabancı adına hazırlanan bir vekaletnameyi metinden bakarak sözlü olarak yabancıya aktarırken hangi bilgileri seçeceğine çevirmen kendisi karar verir.

Bir başka örnek de film çevirilerinden verilebilir. Eline diyalog metni verilen bir çevirmen, metni alt yazı için çevirirken başka, dübläj için çevirirken başka, üstten konuşma için başka çeviri yöntemine başvuracaktır. Ayrıca hangi amaçla yapılırsa yapılsın, çevirinin nereye yapıldığı da çevirmenin çeviri kararlarını yönlendirecektir. Resmi kanallarda izlediğimiz çeviri filimlerle özel kanallarda izlediğimiz çeviri filimlerde kullanılan dil arasındaki fark bir oranda kurumların getirdiği kısıtlamalardan kaynaklanmaktadır. Yani, film çevirisi de çok yönlü olarak uzmanlık gerektirmektedir ve dillerarası, metinlerarası aktarımla sınırlı değildir.

Çeviri süreci dediğimizde biz aslında çevirmenin sürecinden söz ediyoruz. Bu çevirmen, dar sınırlar içinde, dar tanımlar doğrultusunda bir dilde üretilen metni karşı dile aktaran kişi değil, BİR UZMAN; devamlı karar alan, gerektiği gibi hareket eden, bilgisini becerisini uç noktalarına kadar kullanan; neyi nasıl araştıracağını

bilen bir uzman. Çeviri sürecini yönlendiren etmenleri, kısıtlamaları bilmek, uzman olmanın önkoşulu. En azından çeviri sürecini yönlendiren etmenleri, kısıtlamalar bilmemizin uzmanlığa giden yolda önemli bir aşama olduğunu bilmeliyiz. Teşekkür ederim.

A.C.- Sayın Işın Bengi yerinde olarak ve olması gerekenden söz ederek hep uzmanlar sözcüğünü kullandı, bunu gerek tercüme evleri, gerekse TRT'de yapılan çeviriler açısından söyledi. Tabii bugünkü durumun uzmanların egemenliğinde olmadığını kendisi de sanırım bilmektedir. Bazı durumlarla karşılaşıyoruz, tercüme evlerinden yaşanmış tek bir örnek bunların ne kadar uzman kişilerin elinden çıktığını gösterebilir; örneğin benim baktığım bir çeviride; öğrenci yurt dışında öğrenimini sürdürmek için lise diplomasını Türkçe'den yabancı dile çevirtmiş, yalnız nereyi bitirdiği anlaşılmıyor, ilkokul mu ortaokul mu, herhangi bir yeri mi, uzmanın tercihi nedeniyle anlaşılmıyor. Bir de bundan dört gün önce gördüğüm bir olay; bir filmde jüri sahnesi vardı orada da çevirmen garip bir tercih yapmış, jüri kararını veriyor ve jüriye soruluyor "Mr. Forman kararınızı verdiniz mi?" diye "Forman" olarak geçmiş. Forman İngilizce de bildiğim kadarıyla jüri başkamdır, o doğrudan doğruya bir isim olarak kullanıyor ve ordaki uzmanların da durumu bu.

Evet çeviri sürecini çok şeyler etkiliyor; doğrudan teknik etmenler var ve bir de dolaylı, belki teknik olaylardan önce gelebilecek bir takım alt yapılar var. Bu alt yapılardan da sanırım bize Serdar Rifat söz edecek.

Serdar Rifat- Bir söyleşi çerçevesi içinde olduğu için Işın Hamm gibi bir şey hazırlayamadım, daha çok irticalen konuşmaya çalışacağım. Konuşmanın özünü daha çok kendi kişisel çevirmenlik yaşantım oluşturacak ister istemez, kaçınılmaz olarak.

Ahmet Bey daha önce söyleşi öncesinde bir iş bölümü gibi bir bölümleme yaptı, burada ben çevirmenliğin alt yapı veya teknik bir deyimle dil dışı yeti kavramı üzerinde durmak istiyorum.

Ben çeviri yaşamıma felsefe metinleri çevirerek başladım, daha çok inceleme deneme türündeydi bu ilk çevirilerim. Doğal olarak erek dizgeden çok kaynak dizgenin ön plana çıktığı bir türdü, felsefe olsun inceleme olsun, (denemeyi biraz dışarda tutmak lazım çünkü orada bir biçim ve üslup unsuru giriyor). Bu yüzden bu ilk çevirilerimde daha çok kaynak dildeki unsurları doğru anlamayı, metni yeniden Türkçe ifade etmeyi ön planda görüyordum. İlk çevirim 1977'de yayınlanmıştır, Afşar Timuçin'le birlikte felsefe dergisine "Descartes'ça Özgürlük" adlı bir tret'te, bir felsefi inceleme. Bunu söylerken felsefenin biçim unsuru içermediğini söylemek is-

temiyorum. Felsefede öyle bir yazarlar var ki Bergson'u düşünün, üslubu dışında Türkçeye gerektiği gibi aktarmak (artık aktarmak kavramı da gevşek bir kavram) çevirmek mümkün değil, iyi bir üslupçu olarak çevirmek mümkün değil. Buna mukabil mesela Kant ya da Hegel, bunların Almancalarındaki tıkızlık belki bunları daha standart erek dil dizgesi içinde erek dile dönüştürürken daha standart bir dile sapmak ya da öyle bir tutumu benimsemek belki bu açıdan biraz daha kabul edilebilir, benimsenebilir bir şeydir. Kabul edilebilirlik, yeterlilik kriterlerini göz önünde tutarsak, felsefe metinlerinde yeterlilik son derce zorunlu bir ilke olarak gözüküyor, fakat yazar biraz edebiyata, edebiyat yapmaya yöneldiğinde yani felsefi kavramları metaforik ifadelerle, metaforlarla ifade ettiğinde bu sefer yeterlilik kutbunu bir noktada gözardı etmek değil, ama bu dizgesi ön plana çıkıyor. Mesela bir Bergson'u ele alalım, ya da bir Nietzsche'yi ele alalım, bugün Nietzsche'nin başarılı bir çevirisi son derece zor, çünkü hem kavramlar devreye giriyor, hem de o kavramları aforizmaların uygun ritmi içinde ifade etmek söz konusu. Bu açıdan sadece işte Nietsche üst insan veya üstün insan kavramını şu şudur bu budur gibi, ya da Hristiyanlığın algılanışındaki belli fikirleri sadece düz anlamsal, içeriksel değerleri açısından ele alırsak, bunları bu çerçevede ifade etmek kaçınılmaz olarak bir bulanıklığa yol açıyor.

Demek istediğim felsefe metinlerinde altın ortayı, ölçütü iyi kurmak gerekiyor yani filozof, yazar belli bir üsluba sahipse mesela çevirdiğim felsefeciler arasında Emmanuel Mounier diye bir varoluşçu, kişisel personelizmin kurucusudur çevirisinde bu beni çok zorladı. Hakikaten "Varoluş Felsefelerine Giriş" adlı bu kitap hem varoluşçuluğun 1950 sonrası genel bir panoramasını vermekte hem de kişisel üslubu içinde ona personelizm açısından yaklaşmakta ve üslubundaki heteroklit yapı, manyerist üslubunda konuşma diline yakın ritmler var. Buna mukabil bazı bölümler bazı pasajlar son derece girift çetrefil bir anlatımı içeriyor, yani bu bağdaşık incelemelerinde de sadece içeriksel, düz anlamsal unsur değil, bunun belli bir ritm içinde yani biçimsel özelliklerini de göz önünde tutarak ifade etmek önemli.

Yazın çevirisinde iş daha çok erek dizgi üzerinde çetrefilleşiyor, yani sadece içeriği düz anlama almak değil, yan anlamsal ifadeleri metnin türüne göre erek dizgede benimsenen ölçütleri, normları da gözönünde tutmak ister istemez çok önemli. Bir Borges'i çevirirken, ya da bir Nabokov gibi son derece ayrışık unsurlardan, üslubu son derece ayrışık öğelerden oluşan bir yazarı çevi-

rirken bunları göz önünde tutmak çok önemli.

Benim çevirmenlik yaşamımda ilk çevirdiğim yazar Maupassant'dır. Maupassant, Fransızcada son derece yalın üsluba sahip bir yazar olarak bilinir ve üslubu daha çok metaforlardan arınmış demiyorum ama çok az metafor kullanan bir yazardır. Daha çok imgeleri yaşantıları direk ifadelerle dile getirmeye uğraşan bir yazar. Bu bakımdan Maupassant'da yazın çevirisi açısından çok zorlandığımı söyleyemem. Keza bir felsefe metni, felsefe tarihi olarak Bochenski'nin kitabında "Çağdaş Avrupa Felsefesi" bir felsefe tarihi olduğu için üslubun ister istemez ikinci plana düştüğü bir direk felsefe metni değil de bir felsefe tarihi, üstelik bir mantıkçının yazdığı bir felsefe tarihi olması dolayısıyla burada kaynak dizge yani daha çok yeterlilik ölçüsü benim için birinci planda rol oynadı. Yani doğru anlama, bir yazarı doğru anlamlandırabilme belli bir yorum bilgisi içinde onu amaç dile ya da erek dile taşıma.

Diğer bir örnek verecek olursam Kundera'yı ele alalım bir Kundera çevirmeninin Kundera'nın belli kavramlarını bilmesinde şüphesiz yarar var. Onun "Roman Kavramları" kitabında bunların özellikle üzerinde durmuştu. Mesela leitmotiv olarak kullandığı bir takım terimler var, hatta yedi sayısını bile Kundera kendi yazarlık yaşamında anahtar bir kavram olarak görüyor ve nitekim Janacek'in, müzikolog müzisyen Janacek'in yapıtları üzerine bir incelemesi var, özellikle bu yedi kavramından hareket ediyor. Kundera'nın aslında Çekçenin kendi söylediklerine göre son derecede duyumsal, belki biraz da Türkçe'ye bu yüzden yakın bir dil olduğunu söylüyor kendisi. Ben onu Fransızca ve İngilizce aracılığı ile tanıyorum, çevirdiğim yapıtında kaynak dil olarak Fransızcayı seçtim. Fakat aracı bir metin olarak da İngilizce Susann Rapoport'un çevirisinden yararlandım ki, çevirmenler Kundera'nın başına iş açmış kişiler. Kendisi bir çok kez metnini yanlış yorumladıklarından, üslubunu tanınmaz hale getirdiklerinden yazısında söz etti.

Fransa'da mesela "Şaka"nın yayınlandığı dönemde çevirmenlere veryansın etti ve hatta Amerika'da bazı metinlerinin çevirisinin tanınmaz hale getirildiğinden şikayet etti.

Kundera'nın gerçek anlamda Batı dillerine kazandırılması da François Kerel isimli Çek kökenli, Fransızcayı da çok iyi kullanan bir çevirmen aracılığı ile oluyor. Bütün bu anektod örnekleri şunun için anlatıyorum; gerek anadil, gerek erek dil sezgisini yakaladığı bir çevirmenle çevirmesi okurlarına ulaşmada çok önemli bir nokta oluyor Kundera açısından, ve François Kerel'i bulduktan sonra çok daha fazla tanınıyor ve daha çok adından söz ettiriyor. Gerçi daha

sonra Fransızca yazmaya başlıyor, zaten "Roman Kuramı"nı da Fransızca yazmıştı ki, Kundera'nın Fransızcası da çok iyi bir Fransızca. Demek ki kabul edilebilirlik ve yeterlilik kutupları arasında bir altın orta nokta diyebileceğimiz bir noktayı seçmek çok önemli, burada bir yazın metnini çevirirken hem metni, kaynak dildeki bütün öğeleriyle verme çabası sözkonusu, hem de onu ana dilde, erek dilde yadırgatıcı olmayan bir biçimde bunu Ahmet Cemal Bey de bir söyleşi sırasında dile getirmişti. Mesela mümkün olduğu kadar yadırgatıcı duruma düşürmemekten söz ediyor, bu çok önemli gerçekten. Bu bir yazın çevirisinde de çok karmaşık üsluba sahip mesela bir Thomas Mann'ı ele alalım. Bir yazın çevirisini yapıyorsunuz ve Thomas Mann'ın bir cümlesini Türkçeye çevirirken bazan bir bölümlemeye gitmek kaçınılmazlaşıyor, yoksa Türkçenin ritmi bozuluyor ve okurda Türkçe okumadığına dair bir kam oluşuyor ve bu bakımdan bu altın orta denilen noktayı son derece iyi saptamak sözkonusu. Mesela benim çevirmenlik yaşamımda korktuğum, belki de yaklaşamadığım bir yazar var. Gerçi ondan makaleler çevirdim, denemeler çevirdim, bu, Nabokov, İngilizce değil de herhalde Nabokovca yazan bir İngilizce yazarı. Burada Nabokov gerçek anlamda Türkçeye dönüştürebilmek, özellikle belli metinlerini belki de Joyce'un Ulysses'ini çevirebilmek kadar güç. Bu bakımdan onun yanma pek yaklaşamadım ama sadece çevirmen olarak yaklaşamadım. Ruh olarak onun etrafında, ruh olarak şunu kastetmek istiyorum; belli kişilerin, belli çevirmenlerin belli yazarlarla bir kan bağı vardır. Benim de böyle yazarlarım oldu, bunlardan biri de Nabokov. Fakat bu hiçbir zaman bir anlatı düzeyinde olmadı, bir romanı, mesela "Despair"i çok önemli bir romanıdır. Bir süre çevirdim ve bıraktım, çünkü onun ritmini yakalayamadığımı hissettim, kendim de çevirmen olarak buluşamadım onunla. Fakat bir başka noktada buluştum bu da bir çevirmen olarak değil de bir yazar olarak buluştum. Bu belki bu söyleşiyi aşan bir nokta ama belirtmekte yarar görüyorum. Yazar olarak nasıl buluştum veya buluşabildim mi; yazar olarak bir parodi olarak buluştum, yani Nabokov üzerine bir parodi unsurunu ana iskeleti olarak kabul eden bir çalışmam var, henüz yayınlanmış birşey değil. Belki soyut olarak söylediğim şey, hiçbir şeye geçmeyecek şu anda, fakat çevirmenlik yaşantısının yazarlarla kurulan çok karmaşık bir yaşantı olduğu kanısındayım ve mümkün olduğu kadar çevireceğim yazarı çok iyi tanımaya çalışıyorum.

Çeviri eleştirileri de yaptım; bu çeviri eleştirilerinde ne yazık ki daha çok çeviri eleştirisinin genel kapsamı içinde belki de tam

anlamıyla çeviri eleştirisi denemeyecek.

A.C.- Serdar Rifat çok önemli bir konuya değindi, yazarla çevirmen arasında kurulan o esrarlı ilişki, çok tuhaf, orada benimde katıldığım bir deyiş kullandı "Çevirmen olarak yaklaşamadım ama başka türlü benimseyerek yaklaştım" dedi. Gerçekten çevirmenlerin karşısına böyle yazarlar çıkabiliyor. Benim de 14. yılına basan bir çalışmam var halen devam eden ve hiçbir zaman da bırakmaya niyetli olmadığım, bu yazarla da aynen böyle bir diyalog var. Mesela bazen çok rahat çeviriyorum ama bazı akşamlar bana dokunma, cıss diyor, onu o kadar sevmeme rağmen çevirtmiyor kendisini bana, sadece okutuyor "Tekrar tekrar okuyabilirsin ama çeviremezsin" diyor. Bazı akşamlar da ben onu gafil avlıyorum ve çevirebiliyorum, böyle tuhaf bir ilişki. Şimdi Yurdanur Salman'a geçmeden önce bir noktayı belirtmek istiyorum.

Herman Broch diye bir yazarın eseri "Vergilius'un ölümü" diye bir eseri var (Kendisi bu eseri yazdığı sıralarda 1938'de Thomas Mann'a yazdığı bir mektupta, "Evet çok güzel bir eser yazdım ama çevrilemez bir eser yazdım" diyor, bu sözü beni çok tahrik etti. Sonra İngilizceye çevrildi bu kitap, o da ikinci bir meydan okuma oldu. 3. meydan okuma İngilizce çevirisini getirttim eserin, eserin en önemli yeri baştaki 8-9 satırlık giriş cümlesi. Başladıktan 4 yıl sonra çevirmeye, bu birinci cümleyi, bana ukala diyeceksiniz, ama İngilizceye çevirenden daha iyi çevirdim ve bunun üzerine meydan okumayı sürdürmeye karar verdim çünkü bu cümlenin Türkçeye tek cümle olarak çevrilemiyeceği iddiasında olanlar vardı. Tek cümle olarak çevirdikten sonra, 14 yıldır da uğraşıyoruz.

Yurdanur Salman'la ortak pek çok noktalarımızdan bir tanesini belirtmek istiyorum. Kendisiyle 1981'de Yazko Çeviri'de birlikte çalışmıştık. Kendisi böyle her çalışmada olduğu gibi orada da hiçbir karşılık beklemeden idealistçe bir tutumla, son derece değerli katkılarda bulunmuştu. Bu çalışmanın sonunda karamsarca denilebilecek bir noktaya varmıştık onunla, Türkiye'de ki çevirmenlerin yetişmesi açısından. Sonra O, bu değerli çalışmalarını Metis'te devam ettirdi, orada daha iyimser bir noktaya vardı mı, bilmiyorum, bunları kendi ağzından dinleyeceğiz.

Yurdanur Salman- Çok kötümser başlamak istemiyorum tabii, ama çok iyimser olmak da pek mümkün değil, diye düşünüyorum. Buna rağmen çabalarımızı sürdürüyoruz ve çoğalarak süreceğine inanıyoruz, inanmak istiyoruz, çünkü başka bir doğrultu yok önümüzde diye düşünüyorum. Şimdi ben Işın'ın birinci diyagramında aktarma sürecinde bulunan çevirmenden yola çıkacağım. Konu-

muz çeviri yapma süreci olarak verildi ama, ben çeviri yapma sürecinin öncelikle çevirmenin oluşması süreci ile çok yakından bağıntılı olduğu kanısındayım. Çevirmenin oluşması da hiç kolay birşey değil, hepimiz filolojilerde okuyoruz, şimdi çeviri okulları var bizim zamanımızda yoktu. Sadece bu, çevirmenin oluşması için yeterli değil, çevirmeni yapan şey belki çok küçük yaşlardan itibaren dille çok duyarlı bir ilişki kurması, dili algılaması dili biriktirmesi, doğal ve genel dillerle ilişki kurmasının yanısıra okurken değişik anlatım biçimlerini bunları yorumlayabilmeyi gerektiriyor. Belki okurluk süreci içinde bu kendiliğinden oluyor, yani bu, bir ressamın renklere duyarlılığıyla başlaması gibi, belki bir çocuğun notalara ve ezgilere duyarlılıkla başlaması gibi. Çevirmenin oluşma süreci ne zaman başlıyor, bunu bilmiyoruz ne zaman bilinçli hale geliyor, bunu bilmiyoruz. Ama bunun eğitimini görmüş ve belki biraz da vermiş bir insan olarak benim kanım o bu sadece eğitimle olacak birşey değil. Ayrıca şunu söylemek isterdim başlangıçta, benim söylediklerimin çoğunu yaratıcı yazın çevirisi bağlamında algılamanızı rica ediyorum. Bir de doğrudan ad vermemekle birlikte, Türkiye'deki yazın çevirisi ürünlerine gönderme yaptığımı bilmenizi istiyorum, ad vermiyorum ama bu bağlamda konuşuyorum. Çünkü en iyi tanıdığım alan bu.

Sadece teknik eğitim yeterli değil, eğer yazın çevirisinden söz ediyorsak, çevirmende bir yazarlık gizil gücünün bulunduğunu da varsaymamız gerekiyor, yazınsal değerleri algılayabilme değerlendirebilme iletisinin bulunması gerekiyor aslında. Tabii bu hem bilinçli bir dilbilgisi gerektiriyor hem de dili evire çevire manigüle edebilmeyi gerektiriyor. Çünkü şaka değil, bir yazar metnini oluştururken, romanını ya da öyküsünü oluştururken büyük sancılar çekiyor, çok uzun bir zaman geçiyor, belki araştırmalar var, belki başka kaynaklara gitme var. Bir yerde yazılan kitaplar da var Semprun'ün "Büyük Yolculuk"u gibi, mesela bir odaya hapsediliyor ve bir yılda çıkarıyor ama bu büyük bir birikimin sonucunda oluyor. Onun için çeviri yapma süreci kendi içinde sancılı, zor, sorumluluk isteyen ve bilinçli gerçekleştirilmesi gereken bir süreç. Ayrıca yazın çevirisi söz konusu olduğunda her konunun, her yazarın, her yapıtın kendine özgü, sadece kendine benzeyen biricik olma özelliği var. Aynı yazarın da değişik yapıtları değişik diller ve değişik sorunlar getirebiliyor. Yani siz eğer "ben bu yazarı çeviriyorum" diye otomatiğe takarsanız, bir çevirmen olarak yazarın biçim değişikliklerini veya üslup değişikliklerini veya kendisinin bilinçli yaptığı direksiyonu rahatça kaçırabilirsiniz; bunlar olmuyor

da değil ne yazık ki ortaya çıkan ürünlerde ülkemizde. Ben çeviri sürecini, çevirinin önemini belirttikten sonra, çevirmenin ya da yayınevinin birlikte ya da ayrı ayrı dikte edilerek kitabın seçilmesinden okurun eline gitmesine kadar genişletmek istiyorum, çeviri süreci bir yerde bu. Eğer çeviri eksikse ve tamamlanmamışsa, çeviri süreci okurun elinde tamamlanıyor, yani okur yanlış cümleleri tamamlayarak okuyor, eksikleri tamamlayarak okuyor ve bu giderek daha çok oluyor. Yapıt 3/4 çevrilmişse çok büyük yazınsal metinlik veya bilgi veya metinsel iç örgü eksikleri ile çevrilmişse, çeviri yapma süreci bir yerde tamamlanmıyor, yani okura kalıyor ve okur onu tamamlıyor ne yazık ki.

Evet, çevirmenin, metnin özelliklerini söylemin türünü ve niteliklerini biçemin titreşimlerini algılayabilecek ve bunları yeniden yaratabilecek bir dil yetkinliği olması gerek. Ayrıca çevirmenin, eline nasıl geçmiş olursa olsun bence sevmediği bir yazarı, anlamadığı bir yazarı çevirmemeli. Ama tabii bu bir ideal durum, piyasada her zaman böyle bir durum olmuyor, çevirmen sevmediği yazarla da karşı karşıya kalabilir. O zaman çok profesyonel bir şekilde çevirmenlik yetkinliğini kullanır, olabildiğince nesnel olmaya çalışır, gene de duyarlıklarını harekete geçirmeye çalışır ama metne virgülüne varıncaya kadar saygı duyar, onu doğru anlamaya çalışır, anlayamadığı zaman da gider sorar, yani metni iyi çözer.

Sonuçta çevirmen çeviriden bütünüyle sorumludur, ben öyle düşünüyorum. Metnin olgunlaşması için zaman gereklidir, ama çevirmen koşullar ne olursa olsun, metin bir öykü olsun, bir roman olsun, bir oyun olsun, yazınsal nitelikli bir metni baştan sona hiç eksiksiz olarak kotarmanın sorumluluğunu üzerinde taşımaktadır. Eğer adını oraya açıyorsa, bütünüyle o işlemden kendisi sorumludur ve bunun hesabı kendisine sorulmalıdır ve kendisinden sorulacaktır zaten; zaman, sorar. Çeviri kaybolup gitmiyorsa, zaman içinde mutlaka bir yerlerde yankılanır. O zaman çevirmenin bir yanda yazara, biçeme ve özgün metne saygısı sözkonusu, öbür yanda da erek dil metin okuruna, yapıtın aktarıldığı yazının dizgesine ve geleneğine saygısı olması gerekir. Çünkü akan sulara bir damla akıtıyor veya su boşaltıyor; mutlaka bu akıntıları değiştirecek bir şeydir oraya kattığı çevirisiyle.

Ayrıca yaşadığımız günlerdeki olan çevirileri dikkate alarak söylüyorum, eksiksiz çeviri olmalı, çevrinin tanımına uygun bir çeviri olmalı ve metin tam olarak çevrilmeli. Metin tam olarak çevrilmeli dediğimizde, belki kitabın üst kapak sayfasının deseninden arka kapak sayfasına kadar, ya da içerde bir takım sunuş yazıları

varsa, bunlara kadar metin eksiksiz çevrilmeli. Çünkü kesilip, biçildiğini parçalandığını, içinden bölümler çıkarıldığını, metne bu açıdan da yaymevlerince ya da çevirmenlerce saygı gösterilmediğini ya da bunların önemsenmediğini görüyoruz. Burada da metnin bütünlüğü bozuluyor diye düşünüyorum. En büyük bozulmalardan biri de mesela metnin biçimsel yani biçemin ötesinde biçimsel düzeninin bozulması, şöyle dizilmiş, arada büyük harflerle verilmiş ya da paragrafları yana kaydırılmış metinler ki, metin bunlardan oluşuyor. Bunların hepsinin düzen içinde daha az kâğıda sığdırmak amacıyla veya başka bir şeyle bozulduğunu ve metnin parçalandığını görüyoruz. Metnin bütünlüğünün bozulmaması gerek, diye düşünüyorum.

Şimdi alıntı, nazire falan gibi bir takım amaçlar güdülmüyorsa, bir metin tam ve eksiksiz çevrilmelidir. Ayrıca gene çeviri süreci nasıl tamamlanıyor; Diyelim ki Virginia Woolf'un bir yapıtı olsun diye düşünülüyor, çevriliyor. Ne öncülü var, ne ardılı var ne bilinç akımına ait birşey var, ne Freud'u var ne Jung'u var. Yayınevlerinin bir politika belirlemesi gerekiyor bence, hiç değilse bunu bir bağlamına oturtarak vermesi gerekiyor. Tek başına alınan bir metin dizge içinde oturmuyor veya bize o yazarı tüm olarak tanıtmıyor ya da yanlış noktasından tanıtıyor.

En büyük yazın yapıtlarında, yazınsal niteliğin yitmesi oluyor büyük ölçüde, çünkü burada sadece romanın öyküsünün aktarılması ya da öykünün içindeki temanın, izleğin aktarılması, yazınsal çevirinin tamamlandığı ya da yapıtın erek dilde tam olarak algılanabilmesi anlamına gelmiyor. Çünkü titreşimler kayboluyor, renk kayboluyor biçem yok oluyor, Türkçeye bütünüyle biçemini yitirerek giriyor ya da girmiyor. Artık biçem yok olduğu zaman zaten yazın yapıtı bir yerde yok oluyor. Biçembilim mesela yazın neyin anlatıldığından oluşmuyor, bir öykünün nasıl anlatıldığından oluşmuyor. Yazınsal nitelik neyin nasıl anlatıldığından oluşuyor, biçem kaybolduğu zaman çeviride ya da büyük ölçüde yitime uğradığı zaman o yazının yapıtı aktarılmamış oluyor, biçem aktarılmamış oluyor, onun kokusu ve rengi aktarılmamış oluyor; yani biz bir şarkının sözlerini okuyoruz, ama müziğini duymuyoruz, böyle oluyor.

Ne yazık ki son zamanlarda aktarılan, hızla aktarılan bir takım yazın yapıtlarında bu yazınsal nitelik yitimine çok fazla rastlıyoruz. Mesela "Sophie'nin Seçimi"ni bir örnek olarak verebilirim, bütünüyle yok olmuş, metin parçalanmış durumda, William Styron'ın üslubu yok olmuş durumdadır. Tabii uzun cümleler, dolambaçlı

cümleler Türkçeye aktarılmıyor diye bir olaya katılmamak mümkün değil ama, zor belki, ama yazın yapıtı da zor, İngilizce de okunması da zor, o zaman Türkçede de okunması da zor. O zaman okurdan da beklenecek çabalar var. Çevirmenin de zaten yetkinliğini sınayan şey bu. Bir çevirmen gözüne kestiremiyorsa, yorumlamayı, aktarmayı, o sancıları çekmeyi o zaman o kitaba el atmamalı diye düşünüyorum, atarsa da yapmalı diye düşünüyorum; yani en az yitimle aktarmalı diye düşünüyorum.

Bir de çeviri sürecinde benim yaşadığım bir şey, herhalde her çevirmen yaşamıştır; özgün metnin etkisinden kopamamaktır. Öncelikle özgün metne yoğunlaşmanız gerekiyor, onu anlamak, yorumlamak, titreşimlerini, çağrışımlarını yan anlamlarını yakalamak için içine girmeniz gerekir, o sizi yutuyor, bir süre onunla özdeşleşiyorsunuz, gidip gidip tekrar okuyorsunuz, yani etkisine giriyorsunuz. Ondan sonra aktarma süreci başladığında bu tarafta, bu dilde erek dilde bunu kurmaya başladığında fena halde bağımlısınız. Yani zaman geçip dönüp baktığınızda çevirinin çocukluk hastalığını saptıyorsunuz; yani özgün metinden kopamamak, o metnin etkisi altında kalmak. Ama bu tarafta metni iyi kurabilmeniz için özgün metnin etkisinden kopmanız gerekiyor. Anlama sadakatle yükümlüsünüz ama bu tarafın okunabilir bir Türkçe olmasına çalışmak zorundasınız. Yani bu tarafta organik bir metin örmek zorundasınız Türkçede. Burada bir çelişki var, hem özgün metinle özdeşleşecek, iç içe girip onu algılayacaksınız kafanızla, duygularınızla, duyarlığınızla, hem de bunun etkisinden kopup, biçemi yeniden yakalamaya çalışarak yeni bir metin kuracaksınız. Bu söylemesi kolay, yapması son derece zor olan bir şey. Çünkü yaptıktan sonra metninize tekrar tekrar döndüğünüzde, önce siz beğenmiyorsunuz. "Bu nedir, bu nasıl cümle, yukardaki ile bağlantısı nedir" falan gibi bir takım sarsıntılar yaşıyor çevirmen. Yani bunları yaparken, çeviri süreci ile iç içe olanlar bilirler eşdeğerlikler peşinde koşuyorsunuz, yaklaştırmaya çalışıyorsunuz, çaresiz kalırsanız açımlama yapıyorsunuz daha sonra da çeviriyi zaten berbat ediyorsunuz; başka bir çare yok, aslında ben bunu yapamam deyip bırakıyorsunuz ya da ilerde bir zamanda yaparım diye bırakıyorsunuz, yarım kalıyor çeviri.

Çevirmenin o zaman neyi ne zaman yaptığını ve neyi ne zaman yapmak konusunda bir bilgiye sahip olması gerekir. Yani ben eşdeğerlilik arıyorum, Türkçe'de mutlaka karşılığı olmalı ve ben bunu bulacağım dersiniz bırakırsınız, üç gün dolaşırsınız, sayıklarsınız başka yerlere bakarsınız, bir gün televizyon seyrederken tak

diye yakalarsınız. Sözlüğe gidersiniz, o sizi başka bir sözcüğe, başka bir sözcüğe gönderirken belki çözersiniz. Kendinize bu zamanı tanımalısınız. Yaklaştırma mı yapıyorsunuz, açımlama mı yapıyorsunuz bunu kendinize açıklayabilmeniz gerekir. Çok aşırıya gittiği vakit, o zaman bu çeviri değil, uyarlama demeniz gerekir, yani "Ben bu noktadan itibaren uyarlama yapıyorum" demeniz gerekir.

Uyarlamaya gelince de, tabii böyle adlandırılmış çıkış yolları varsa, uyarlama varsa "ben uyarlama yapıyorum" diyor insanlar. Ama uyarlama yapmak da kolay değil, uyarlamayı, uyarlama gibi yapmak lazım, uyarlamayı çeviri yapamamanın ya da çeviriyle yeterince uğraşmamanın bir özürü olarak kullanmamak lazım, diye düşünüyorum. Yani çevirmenin kendisini sıkıştırması gerekir, çevirmenin kendisinden taleplerde bulunması, bunları karşılamaya çalışması gerekir. Karşılayamıyorsa kaçak oynamamalı, önce kendisine itiraf etmeli diye düşünüyorum. Çünkü bu da çevirmenin sorumluluğuna giren bir şey, çevirmen bir yapıtı gözüne kestirmişse okura gönderebileceği en organik metin biçiminde göndermesi gerekir diye düşünüyorum. O zaman çevirmen her iki dilin cilvelerini, taklalarını çok iyi bilmeli, bunları teknik düzeyde ve duyarlık düzeyinde manipule edebilmeli. Kendi çevirmenlik diliyle de istediği doğrultuda oynayabilmesi, kendi metnini redakte edebilmesi gerekiyor.

Bence iyi bir çevirmen (ideal bir durumdan söz ediyorum) yayınevine düzeltilecek bir sözcük bile bırakmamalı ve kullandığı her sözcüğü de sonuna kadar savunabilmelidir, çünkü üzerinde düşünmüş olmalı diye düşünüyorum.

Böyle çalışılırsa, bir yerde tornadan geçmiş, kristalleşmiş, optimum hatta maksimum olgunluğa ermiş, oturmuş bir çeviri metni elde edilebilir ve deneyler de gösteriyor ki çevirmen uğraşmışsa bir çeviri metni 10 yıl 20 yıl hatta 30 yıl geçerliliğini korur. Tercüme Bürosunun da bazı çevirileri var, mesela "Alice Harikalar Diyarında" var, okumuştuk hepimiz, bugün hâlâ geçerli bir çeviri, çünkü çok iyi kotarılmış bir çeviri. Belli bir takım sözcükler eski, ama metin çok sağlam, yani çözüm çok iyi bulunmuş ve yaşıyor. Zamana dayanıklı bir metin üretmiş oluyorsunuz. Belki 30 yıl sonra başka bir çevirmen çıkar, aynı metni çevirebilir.

Evet özgün metne saygıdan sözettim, yazın çevirmenliğimin başında bunun farkında değildim. Ben de daha çok denemeler, düşünce yazıları ile başladım çeviri yapmaya. Çünkü korkuyordum, çeviri yapmaya başladıktan ancak 7-8 yıl sonra başlayabildim yazın çevirisine, o zaman da korka korka başladım. Yazın çevirisinin

tadı çok başka ama çok zor.

Yazın çevirmenliği bir yerde sanatla zanaati birleştirmek bir yerde virtüözlüğe kadar uzanmak anlamına geliyor, virtüözlükte yorumdan kaynaklanıyor. Aynı yazm çevirisini 5 çevirmen çevirse, her biri kendi yorumunu ekliyor, beşi de aym ölçüde iyi olabilir, beşinden de başka lezzetler alınabilir. Sezgi ve yorum kullanmak gerekiyor metni çözerken. Ben mesela Kafka'yı Edna ve Edwin Muir çevirilerinden okudum; sanıyorum Kafka'nın tadını bu İngilizce çevirilerden alabildim yani üslubun tadını veren son derece iyi çeviriler.

Bazı yazarlar için Türkçe'de aym şeyi söyleyemiyorum, yani ben "şu çevirmenden şu yazarı okudum, onun kokusuna vardım" diyemem. Bunun örnekleri var belki Rusça'dan çeviriler var, Fransızcadan çeviriler var. Bence belli bir yazarı tek ve iyi çevirmeninden okuyabilmek ve o çevirmenden okumak istemek çevirmen için çok şey anlatıyor.

Evet, çevirmenin yetkinleşmesi, yani çeviri süreci çevirmene bağlı, çevirmenin oluşmasına bağlı, çevirmenin yetkinleşmesi de bu çeviri edimi içinde düşe kalka, kendini eleştire eleştire, düzelte düzelte iyileştirmesiyle gerçekleşebilir. Bu da yıllar alıyor, insan ancak saçları ağardığı zaman "galiba yapabiliyorum" diyebiliyor.

Düşündüğüm şeylerden biri de şu; bir çevirmenin çevirmenlik hayatına, mesleğine bakmak lazım, nelerle başlamış, ne yapmış, nereye gitmiş, şimdi ne yapıyor. Bu da bir süreç, çevirmenin yetişme süreci oluyor. Çeviri afyon gibi veya alışkanlık gibi bir şey veya esrar gibi bir şey. Bir defa başladığınız zaman bırakamıyorsunuz, ne olduğunu bilmiyorum ama, belki de birisinin gelip size bıraktırması gerekiyor belki. Çeviri eleştirisinin olmaması belki buna sebep oluyor. İnsan daha geniş oylumlu, daha ince titreşimli çözülmesi daha zor, daha büyük zorluklar getirecek metinlerle savaşmak istiyor. Belki de kendini ispatlama çabası gibi bir şey var çevirmenlerde, bilmiyorum. Onun için çevirmenler çeviri süreci ya da çevirmenin oluşması konusunda çok şey söyleyebilir, diye düşünüyorum. Yani hangi çevirmen hangi yapıttan kalkmış nereye gelmiş şimdi ne ile uğraşıyor. Bence belki iyi çevirmenler kendileriyle yarışıyorlar, belki de yazarlarıyla yarışıyorlar, olabilir, böyle bir şey de vardır. Belki çevirmen yazar olamamış birisidir ve o kompleksini orada gideriyordur.

Türkiye'de yazın çevirmenliği hakkında bir kaç şey söylemek gerekirse bu, bence uzun mesafe koşucusunun yalnızlığı tam anlamıyla. Çünkü bir kere zaman yok, herkes çeviriyi bir yan uğraş ola-

rak yapıyor, metninde sürekli yoğunlaşamıyor, kesintilerle yoğunlaşıyor. Yayınevleri tam zamanlı, aylıklı çevirmen kullanmıyor, zaten kullanmak isteseler de çevirmenler bunu istemezler diye düşünüyorum, dünyada da böyle bir uygulama yok zaten. Çevirmenler kliniğe muayeneye giden hastalar gibi yayınevleriyle serbest olarak çalışıyorlar bundan zevk alıyorlar, olsa olsa belki bir yayınevi ile düzenli olarak çalışıyorlar. Burada gerçek yazın çevirmenlerinden söz ediyorum. Yani iki ayda bir kitabı teslim edip, ikincisini alıp, üçüncüsünü çevirenlerden söz etmiyorum. Benim tanımıma göre onlar yazın çevirmeni değil. Çünkü mayalandırma diye bir işlem var. Metninizden uzaklaşma, zaman geçince tekrar okuma, dinlendirme diye bir şey var. Gerçek yazın çevirmenleri yazarlara sadakati belki yayınevlerinden çok göz önüne alıyorlar, böylece özgürlüklerini, zamanlarını ve enerjilerini istedikleri gibi kullanıyorlar. Zaten yarım zamanlı ya da az zamanlı yazın çevirmenliğinden verim alabilmek güç iş, Ahmet Cemal de bunun örneklerinden birisi yazın çevirisi boş zaman uğraşı, başka tanımlar verebilirim; tatlı bir işkence, mazoşist bir uğraş, vazgeçilemeyen tinsel, entellektüel bir tutku, esrar, uyuşturucu ve uyandırıcı olarak seçiyorlar ve bunu uyguluyorlar.

Bence herkes sonunda bunu söylüyor belki bu çeviri yapma tutkusu insanın bir okur olarak, belki bir üst okur olarak yani metinleri derinliğine okuyabilen insan olarak o metinlerden aldığı tadı kendi dilini konuşan insanlarla paylaşma isteğinden kaynaklanıyor, böylece o lezzeti ve bilgiyi çoğaltma isteğinden kaynaklanıyor, ama ne olursa olsun yazın çevirisi çok zor ve sancılı bir süreç. Özgün yazın metinleri ancak bu şekilde yitime uğramadan çevrilebiliyor.

A.C.- Çok teşekkür ederim. Sevgili dostum Yurdanur'un bu çeviri tutkusuna ilişkin olarak söylediklerine bir ekte bulunmak istiyorum, zaten panel yönetmeyi bunun için seviyorum, istediğim kadar konuşabiliyorum. Bu çeviri konusunda, çeşitli yazarlara tutkun olan okurları vardır, bu doğal bir şey. Ama bir yazara hem tutkun olup, hem de onu çevirme tutkusuna kapılmak Yurdanur'un dediği gibi biraz normal sınırları aşan bir tutku oluyor. Örneğin benim bu tutkuyu yaşadığım yazarlardan birisi Stefan Zweig'dı, onun "Erasmus" denemesini çevirirken Türkçeye, eserle öylesine özdeşleştim ki, yakın bir dostuma "Artık Erasmus gibi düşünmeye başladım" dedim, o da şöyle karşılık verdi: "Düşündüğün sürece sakınca yok, ama günün birinde Erasmus kılığında sokağa çıkarsan o zaman vahimdir." Evet, ben sözü şimdi Nevzat Erkmen'e bırakmak

istiyorum.

Nevzat Erkmen- Buraya gelirken herhangi bir hazırlık yapmamıştım fakat her şey kendiliğinden halloluyor, örneğin siz bir anketten söz ettiniz; ben o anketi şimdi doldurayım. Bu konuşmam herhalde bu bağlamda olacak. Daha sonra şuna dikkat ettim, biz buraya gelirken kimin ne konuşacağını da bilmiyordum. Ama şöyle bir soyutlama aşaması ortaya çıktı. Siz genel olarak çeviri konusunu ele aldınız, çevirmenin yaklaşımı kültürü vs. Giderek yeryüzüne yaklaşıyoruz ve yere basıyoruz o da ben.

Y.S.- Estağfurullah.

N.E.- Niye estağfrullah dediniz?

Y.S.- Kendinize yer dediniz.

N.E.- Hayır ben uçamam, ben hakikaten ne inim ne cinim, normal bir insanım.

Y.S.- Çevirmenler biraz cin gibi olmalı.

N.E.- Olabilir de, şimdi ben burada yere basmış bir şekilde duruyorum. Bu da zaten anlatacağım konuyu daha açık bir şekilde aktarmama yardım edecek.

Kanımca bu ankete yanıt vermeye başlarsak, en başta bu çeviri olayı nedir, niçin yapılıyor, bunun gibi konulara şöyle bir yaklaşım yanıt verebilir. Bu herhangi bir eğitim sürecinin bir diplomanın ya da bir hayat planlamasının bir sonucunda olmadı benim için. Bu yaşam sürecinin içinde biraz kendiliğinden oldu, çünkü benim ilgi alanlarım var. Tabii zaman, yıllar geçtikçe benim ilgi alanlarımda çok değişiyor ve, ilginç bir şey, gerçekten daha önce de ilgilenmiş olmam gereken ve belli komplekslerden ya da dış etmenlerden dolayı benim farkında olamadığım bazı konular giderek ortaya çıkıyor. (Buna da tabii biraz sonra değineceğim, iki öğreti ivme kazandırdı, onları biraz sonraya sakladım.) Böylelikle ben yaşamım içinde ilgilendiğim noktalarda araştırma yaparken, kimi zaman bunları paylaşmak için ya da başka nedenlerden ötürü, daha kendimi öğrenmek için o konuyu çevirdim, bu arada bir kaç isim sayabilirim. Carlos Castaneda'nın kitapları vardı ondan sonra Jack Kerouac'ın Amerika'da ki Beat Generation sözcüsü Kerouac'ın kitapları vardı. Sonradan Sir Francis Richard Burton'un "Bin Bir Gece Masalları", benimki yayınlanmadı, bitirebileceğimi de zannetmiyorum. Bir de Burton'un Çin ve Arap Erotolojisinden İngilizceye aktardığı kimi kitaplar vardı ve bunlar beni çok ilgilendiriyordu, onları çevirdim şimdi sıra Joyce'a geldi, o da başka nedenlerden dolayı beni çok ilgilendiriyordu. Şimdi ben Ulysses'e geçmeden önce benim yaşamımda çok önemli bulduğum bir olguyu anlatacağım. Ben bu-

na dillilik ya da dilsizlik olayı diyorum.

Dil çok ilginç bir şey, ben çeşitli zamanlarda çeşitli nedenlerden dolayı, Amerika'da ikinci bir dil, yabancı dil dediler, İngilizcenin yanına, ben Türkçe dedim, onlar kabul etmediler, Fransızca çalıştım.

Benim kızkardeşim bir Almanla evlendi, sık sık Almanya'ya gidiyordu. Almanca kurslarına gittim, ondan sonra İtalyanca öğrendim, Amerika'da İsveçli bir kız arkadaşım vardı, İsveççe öğrenmek istedim, bilmem ne şirketi beni İspanya'ya gönderdi, İspanyolca öğrenmek istedim. Yunanca, Farsça öğrenmek istedim. Ama herhalde kestirebiliyorsunuzdur, hiçbirisinde tam olarak derinleşemedim, uzman olamadım fakat dil, özellikle Türkçe bakımından, Amerika'dan döndükten sonra Türkçe bakımından kendimi yetersiz buldum, Tarama Sözlükleri, Varlık Dergilerini, Cumhuriyet Gazetesi, Türk Dili Dergileri satır satır incelemeye, sözcük dağarcığımı geliştirmeye çalıştım. Hemen söyleyeyim, aklıma geliverdi, yıllar boyunca Cumhuriyet'teki Pazar Oyun köşesinde sözcük oyunları yapıyordum, o da çok ilgimi çeken bir nokta. Çünkü birisi konuşurken ben onu gerçekten dinliyorum ama, o arada onun yaptığı başka sesleri de dinliyorum. Örneğin biz buraya gelmeden önce siz Işın Hanım'a Onassis bir şey söylediniz mi diyince ben Onassis'i anımsadım.

Burada bütün bunlar bir araya gelince, bilinçlilik katmanları çok zenginleşiyor, burada bir dil olayı var, ben çok seviyorum dil harika bir şey, sözcükler yabancı diller, karşılıklar, şunlar bunlar. Bir de benim uyak sözlüğüm var, Türk Dilinin Uyak sözlüğünü yapmıştım ve onu daktilo ederken "Çardak, bardak, kıkırdak..." diye giderken orada 6 ay kadar gülme, tek başına gülme olayını yaşadım. Fakat gelgelelim ben aynı zamanda bir anlambilimciyim, "General Semantics" hocamız geliyordu sınıfa ve ilk ders olarak cebinden elmayı çıkartıyordu bize gösteriyordu, biz onu anlıyorduk, orada bir elma kavramı var. Biz onun rengini, biçimini algılayabiliyorduk. Fakat elmanın içinde binbir tane öğe var, onun elektronları, tadı, kimyasal yapısı vs. İşte dilsizlik buradan geliyor. Yani biz bu dillerle iletişim kuramayız, barışı sağlayamayız, yani dillerin yapısı ilkel bir yapıda onun için insanlığın kurtuluşu için adamlar hâlâ çalışıyorlar Esperanto mesperanto gibi. Pratik bir ticari dil, matematiksel bir dil kurmaya çalışıyorlar. Onun için yapılacak şey ne? Dilleri boşlayacak mıyız, hayır!. Dilleri geliştiririz, öğretiriz, dillerle yapılacak ürünler, şiirler, romanlar üretiriz, fakat yaşamımızın belli bir bağlamında o dili şuraya koyup dolaysız bir algıla-

maya geçeriz. Bunu nerede buluyoruz, bunu Zen'de buluyorum. Zen öğretisi sözcükler ötesinde evrenin öğretisidir; kişi de evrenin bir parçası olarak bunu dolaysız algılamaya geçince, sözcükleri ortadan kaldırınca bu hiç içersinde ruh, madde, çevre, iç çevre, dış çevre farklılıkları tamamiyle ortadan kalkıyor çünkü bir bütünsellik var. Herhalde siz oradan bana böyle bakmazsanız, ben de şu parmaklarım size dönük, böyle pozisyonda olmazdım, bu işin esprisi, ama anlıyorsunuzdur. Bir bütünsellik var; bunu en iyi Zen'de görüyorum, bir de ben bir pedogog olduğum için, Türkiye'de uygulamaya başladığım Gestalt terapisinde görüyorum. Gestalt terapisi de batının Jung'dan Freud'dan işte Karen Horney'den sonra bütün bunların birikimlerini doğu öğretileriyle birleştirerek bir sentez meydana getirmiş, böyle bir yaklaşım.

Neden bunlardan bahsediyorum; Çünkü bunlardaki çalışmalarda bize verilmiş eski öğretilerden, sözcüklerden değil onları susturarak yalın bir biçimde algılarcasına elde edilen bir deneyim süreci, çok değerli.

Demek ki bir dil olayı var, çok ilginç bir şey, fakat ondan sonra birde böyle dil ötesi bir sessiz algılama olayı var.

Şimdi gelelim Ulysses'e, burada kanımca James Joyce'un Ulysses romanı bir yaşam şiiridir. Nitekim Gestalt alıştırmalarından birinde de biz uzun bir süre boyunca içsel söyleşilerimizi kesmeyi, durdurmayı öğrendiğimiz zaman, çevreyi çok daha renkli, olduğu gibi algılamaya başlayabiliyoruz ve sonra o kişiye diyoruz ki, bu algılamalarını bize anlat; o zaman şiir söylüyor. Yani kanımca şiir söylemek için, malzemesini üretmek için, bu kişinin konuşması lazım, onun için sözcükler karıştırılıp dersler çalışılmalıdır, ama şiir daha ziyade bizim dolaysız algılamalarımızın ürünüdür. O zaman bunun ifadesinin de dil ile gerçekleştirilmesi gerekiyor.

Ben James Joyce'un Ulysses'ini Amerika'da okurken karım İrlandalıydı ve ben bu dilin argosunu, yanlış anlaşılmasın İrlanda dilinin demek istemiyorum, İngilizcenin İrlanda'da konuşulan biçimlerini, deyimlerini, özelliklerini çok ilginç buluyordum, fakat şunu söyliyeyim bu Ulysses çok kimsenin çok merak ettiği, çok sözünü ettiği ama hemen hemen hiç kimsenin okumadığı bir kitaptır. Biraz abartmış oldum, muhakkak bazı kişiler okuyordur. Ulysses bütün yazın ortamlarında çok sözü edilen bir kitaptır, ama okunan bir kitap değildir. Çünkü okunması çok zordur, gelgelelim ben bir çok nedenlerden dolayı en başta oradaki zaman zaman Mr. Blum'un içsel konuşmalarını kendi içsel konuşmalarıma benzetiyordum. Bir takım özdeşleştirmeler yapıyordum, daha sonra zor da olsa onu bi-

raz böyle derinleşerek okumak istedim. Taa ki bu Kâzım Taşkent çeviri olayında bu işi ben üstlenene kadar. Bundan ötesini ben daha çok sizin herhangi bir sorunuz varsa ben ona göre yapmak istiyorum.

A.C.- Zaman darlığından ve sizinle söyleşebilmek içinde ikinci turdan vaz geçiyoruz. İkinci tur daha çok dinleyicilerin sorularıyla gerçekleşse daha iyi olacak, onun için şu andan başlayarak sorularınızı sorabilirsiniz.

İZLEYİCİ.- Ben çok genel bir şey, bu toplantıların bundan sonra yapılacak olanlarına ışık tutar diye bir şey söylemek istiyorum. Toplantının konusu çeviri yapma süreci denildi, konuşmacılara belki bu hangi süreçtir bu belirtilmemiş olmalı bana göre çünkü iki bayan konuşmacı çevirinin yapımından söz etti ve bunun teorik ve pratik yönlerine değinmeye çalıştılar, iki bay konuşmacı ise kendi yaşam öykülerini anlattılar, birisi çeviri ile olan yaşam öyküsünü diğeri ise dille ilişkili olmak üzere. Dolayısıyla bundan sonraki toplantılarda beklenen konunun daha net bildirilmesinde yarar var.

A.C.- Önce ben yamt vermek istiyorum. Çevirmenlerle bir çeviri toplantısı düzenlediğiniz takdirde, çevirmenlerin kendi deneyimlerini çıkış noktası yapmaları çok doğal, o süreç bağlamında onlar ancak kendi yaptıklarından yola çıkabilirler ve bu, onların yaşam öyküleri değil, bu konuyu yaşayış biçimleridir. Zaten bunların dışanda birşey yapsalar yapay olur, tabii ki ben de konuşmacı olsam kendi çeviri yaşamımın öyküsünü anlatırdım; yönetmen olmama rağmen, biraz kaçamak yaparak kendi deneyimlerimden yola çıktım, onların bir çevirmenin, bu başka bir meslek de olabilirdi doğrudan doğruya kendi deneyimlerinden yola çıkması zaten o sürecin en somut biçimi. Kanımca burada konudan ayrılma diye bir durum yok.

Serdar Rıfat- Bu reaksiyon gayet doğal, tabii ki, şimdi burada kuramsal olarak söylenebilecek sayısal permütasyon diyeceğim ben buna; Yurdanur Hanım söylediklerinde, olabilecek bütün şeyleri söyledi belki. Çeviri yapmanın oluşum sürecini gayet akıcı ve net bir ifade ile anlattı. Benim konuşmama dikkat etmişseniz, son derece kesik, daha çok kendi duygularımı dışlaştıran bir konuşma sistemini, biçemini benimsedim. Çünkü bu benim doğal reaksiyonumdu; ben burada bir yaşantımı dile getirmek istedim. Nitekim Nevzat Bey de, aynı şekilde Ahmet Bey de zaten bunu vurguladılar. Kaldı ki bunun dışındaki bir söylemi doğal bulmadığımı belirteyim.

Çeviri eleştirisi konusunda bir kaç söz söylemek istiyordum;

belki sizin beklediğinize bu söylediğim bir ölçüde yanıt verecek daha fazla; çeviri eleştirisi yaptığımı söylemiştim ve bunların gerçek anlamda çeviri eleştirisi sayılıp sayılmadığından da bahsettim. Şöyle ki, gerçek bir çeviri eleştirisi bir yanlış avcılığı değil; tabii ki bu hep vurgulanılan, üstünde durulan bir şey. Yani bir metni ele alıyorsunuz, kaynak metne denk düşmeyen şeyler saptıyorsunuz ve sonra bunu "bu böyle olmalı, bu şöyle olmalı" diye bir şikayet, bir yakınma biçiminde ya da bir uyarı biçiminde bunu söyleyebiliyorsunuz. Bence gerçek çeviri eleştirisi veciz bir şeyle, ile bir yapıtın bir başka çevirisiyle ortaya çıkmakta. Şöyle ki, o metni belki her bir cümlesini tek tek çevirerek alternatif bir çeviri yapma olarak ifade edilebilir. Çeviri eleştirisi denilince olumsuz bir yaklaşımı anlıyoruz ve gördüğümüz eleştiriler de % 99.9 bu biçimde. Ben şimdiye kadar çok övülen bir şiirin şu, şu nedenlerden dolayı çok övüldüğüne rastlamadım belki Türkçe çeviri literatüründe rastlamadım, yabancı yayınlarda görüyoruz.

Gerçek bir çeviri eleştirisi, kaynak dilde olan bir özgün yapıtın erek dilde hangi eşdeğerlik ölçüsünde yansıdığını bir noktada ortaya koyan bir çalışma olmalı, yani o eşdeğerliğin ölçütünü bulmak zorunda ve bunun içinde çeviri eleştirisinde bir çok bakış açısı ön plana çıkıyor. İlk konuşmam sırasında bunun kültürel arka planını şöyle genel olarak söyleyeceğimden söz etmiştim. Kültürel arka plan özellikle kaynak metni esas olan çeviri eleştirilerinde ön alana çıkıyor. Düşünün ki bir çevirmen (Julian Barnes) "Flaubert'in Papağanı"nı çeviriyor ve çevirinin bir noktasında Flaubert'in Madam Bovary'deki en temel kavramlarından biri olan Mösyö Homais'yi burjuva zihniyetinin temsilcisi, ve çevirinin Madam Bovary'nin sonunda Mösyö Homais bütün kitaba gönderme yapan bir pozitivist ve 19. yüzyıl ilerlemeciliğinin tipik bir karikatürü olarak çıkar. Yani Flaubert aslında bütün öfkesini ona saçar bunu İngilizcedeki "Chemist" sözcüğü aynı zamanda kimyager anlamına geldiğinden dolayı "Kimyacı" diye çeviriyor.

Yani bu çevirmeni düşünelim; Julian Barnes gibi, bir yazar üzerine kurmaca bir metni oluşturan bir yazarı çevirmeye girişiyor ve en sonunda kitabın belki belkemiğini teşkil edecek diğer aksayan noktaları bir yana bırakıyorum, bu bütün kitabı anlamadığını gösterir.

Kaynak dizgedeki temel kavramları iyi saptamak gerekiyor ve bunları erek dildeki ifade ediliş tarzları da çok önemli.

İZLEYİCİ.- Burada herhangi bir çevirmen bir çeviriyi alırsa iki ayda bitirir, başka bir çevirmen alırsa üç ayda bitirir onu mu ver-

mek istediniz? Buradaki anlatılanlar ağırlıktaki konular her çevirmenin bir yaşam tarzı var, bu yaşam tarzına göre mi konular ortaya çıkıyor ve bize sunuluyor? Eğer iyi bir çevirmense bu da bilgili olmakla orantılı diye düşünüyorum, burada anlatılanlarda o anki yaşantıları oldu şu anda.

N.E.- Bütün bunlar soyutlama; yani o elma bir elmaydı, değil mi? Gerçek odur, fakat elma kelimesini yiyemezsiniz siz bizleri kadın erkek olarak ayırarak kutu kutu bir takım soyutlamalar yaparak öyle bir yaklaşım sergilediniz. Oysa kanımca ben Ahmet Bey beni buraya davet ettiği zaman ben dedim ki "biz ne yapacağız" "istediğin konuda konuşacaksın" dedi. Bunu kalkıpta bir takım verilerden yola çıkıpta, soyutlanmış bir takım bulgular sunmamı isteseydi, ben burada olmayacaktım, ben ancak bunu yapabiliyorum bildiğim tek şey bu.

İZLEYİCİ.- Benim mesleğim müzikle ilgili ve ben burada dinlediğim bütün konuşmacıların yaklaşımlarını çok güzel buldum, çünkü zaten çeviri sanatı, sizlerin de söylediğiniz öğelerden dolayı, eğer motamot, formüle edilmiş bir olay olsaydı, belki bugün piyasaya çıkan eserlerde birçok sorunların olmayacağına inanıyorum. Dolayısıyla ben tekrar teşekkür etmek istiyorum. Bir de şunu söylemek istiyorum; Birçok eserin ortaya çıkmasında ben olayı sadece çevirmen, yazar ve yayınevi olarak görmüyorum; bunun dördüncü boyutu da okuyucu. Dolayısıyla biz bir takım şeylerin yanlışlıklarını hissediyoruz, buna tepki gösterebileceğimiz, bunun doğru yolunu belki bilmiyoruz. Dolayısıyla çevirmenleri, yayınevlerini vs. yargılayarak, şikayetlerimizi bildirecek bir yol bilmiyoruz, bu konuda ben yardım istiyorum sizden.

A.C.- Elinize aldığınız çeviriyi beğenmediniz; bunu nereye hangi merciye duyuracaksınız? Ben de bunu hep hissederim; bence her okur doğrudan yayınevine bunu mektupla bildirebilir, bu ilk başta size etkisiz gibi gelebilir. Ama bu, gazeteler bağlamında geçmişti, Türkiye'deki gazetelerdeki dizgi yanlışlığı üzerine bir konuşmada şöyle bir örnek verilmişti; "İngiltere'deki gazetelerden birinde bugün Türkiye'deki bir gazetenin ön sayfalarındaki yanlışlar olsa, o gün o gazete 3000 okur mektubu alır ve bir daha böyle yanlışların yinelenmesi olanaksız olur" diye, bilen birisi söylemişti. Siz tek başınıza yazdığınız mektup etkisiz olur sanırsınız ama bunlar birleşirse bayağı etkisi olur.

İZLEYİCİ.- Benim Yurdanur Hanım'a bir sorum var, önce şunu belirteyim ben Işın Hanım'ın konuşmasının baş taraflarını dinleyemedim, o yüzden belki yanlış anlamış da olabilirim. Öyle geliyor ki

Işın Hanım'ın söz ettikleri ile Yurdanur Hanım'ın söz ettikleri sanki çelişiyor gibi, çünkü Yurdanur Hanım özellikle çeviride oldukça titiz davranıyor, bunu defalarca belirttiler. Ben şunu sormak istiyorum; Işın Hamm bahsetti, Yeminli Mütercim var, dedi, bunlar tercüme yaparken bazı önemli yerleri vurgulayarak çeviri yaparlar, Avrupa Topluluğu Çeviri Dairesi var bunlar da 90 sayfalık çeviriyi 30 satırda istiyorlar. Son olarak Ahmet Mithat Efendi Fransızca tarih kitabını Türkçeye Roman olarak çevirmiş.

Yurdanur Hanım'ın anlattıkları ile Ahmet Mithat Efendi'nin yaptıkları biraz ters düşüyor. Ben şimdi Yurdanur Hanım'a şunu sormak istiyorum; Sizce bu çeviri ideal bir çeviri mi ve anlattıklarınıza uyan bir ideal çeviri var mı gerçekten.

Y.S.- İdealleri düşünmekte bir sakınca olmadığını düşünüyorum. İnsan oraya yaklaşamayabilir, ama eğer bakış açısı doğruysa, kendini yetkinleştirme yolunda ilerleyebilir. Sorunuz çok kapsamlı. Ben Işın Hanım'ın anlattıklarına tümüyle katılıyorum, kavramsal temele katılıyorum, tabii ki çeviride amaç diye birşey var. Ben daha çok yazın çevirisi bağlamında konuştum ama yazın çevirisi bağlamında da amacınıza göre pek çok şey yapabilirsiniz. Yani uyarlama, çarpıtma, eskitme, eksiltme, yapabilirsiniz ya da çevirmenin dilini bütünüyle ona giydirebilirsiniz. Eleştiri bağlamında söylemiyorum Can Yücel çevirileri var çağımızda Can Yücel, Can Yücelce çeviriyor öyle değil mi? Brecht'i çevirince, Shakespeare'i çevirince öyle çeviriyor. Çeviri kuramında bunlara da yer var. Işın Hanım'ın söylediğine ben katılıyorum, amaç tabii ki çok önemli. Size 90 sayfalık metin verilebilir, bunu iki sayfada özetlemeniz istenebilir. Mesela Lawrence Durrel deneyiminden söz ediliyor "ben yazarlıktaki hareketliliğimi gazetecilik deneyimime borçluyum" diyormuş, çünkü gazetecilere üç sayfa veriliyormuş, bir paragraf var, üç sayfaya çıkar; çünkü o kadar yer var çıkarıyor.

Bunu yapa ede öğreniyor. Bütün bunlar yazıyla olan ilişkilerin amaca göre yönlenmesine bağlı. Ahmet Mithat Efendi bence çok iyi etmiş, o zamandaki çeviriler belki başka türlü giremezdi. Eleştiremeyiz onu, çeviri anlayışı bir yerde tabii ki zamana bağlı, çağa bağlı, o tür kültürle bu tür kültür arasında ne tür'den köprü kurmaya çalıştığınıza bağlı aslında. Çeviri anlayışı da zaman içinde değişiyor, tek bir çevirmenin de zaman içinde anlayışı değişiyor.

Yazın çevirisi bağlamında şunu söyleyebilirim. Burada tek amaç yazın çevirisi yapmak olmalı.

I.B.- Ben hem Yurdanur Hanım'ın açıklamaları için hem de öncelikle izleyicimizin sorusu için teşekkür ederim.

İZLEYİCİ.- Bir defa çeviriye ihtiyaç var mıdır, yazın çevirisine? Acaba bu çeviriye neden ihtiyaç var? İlgi duyanlar diğer bir lisanı öğrenip ilgi alanlarının ışığı altında, az önce kardeşimizin de ifade ettiği gibi, bir sanat olan esas yapıtı birinci dilden algılamayı tercih etmelidir. Bir defa "Lisan kalbin tercümanı, insanın hakikatidir" diye bir boyut söylenmiş, bunun yazıya dökülmesi de aşağı yukarı aynı karakterdedir. Panel'in konuşmacıları hepsi ayrı ayrı değerli ifadelerle konuştular, ben çok beğendim, ama lisanların, dillerin çeşitliliği, birbirine aktarılması üzerinde durulmadı, bunun altı çizilmedi. Latin dillerinin birbirine çevirileri nispeten daha güzel olur, Türkçe gibi hem kültürünün çok yüce olması, hem lisanında takılarının olmaması artikelerinin olmaması bu çevirilerin birbirine olan aktarımlarında Yurdanur Hanım'ın da ifade ettiği gibi bazı hislerinin de otomatikman devreye sokulmasını gerektiriyor. Düzyazı derken romanlar ve diğer ifadeler böyle algılanabilir, ama mesela bir ders kitabını kolaylıkla belki tercüme edebilirsiniz, teknik bir bilgiyi kolaylıkla aktarabilirsiniz. Ancak Hanımefendinin de söylemiş olduğu gibi, yeterli ihtisasın olması, bilgileri bilmeniz şartıyla.

Ben dikkat ettim, bütün konuşmacılar sanki herkesin, dinleyicilerin onların kullandıkları yabancı kaynaklı terimleri tercüme etmeden anlayabileceklerini düşünüyorlar, kendileri çevirmen oldukları halde çevirmiyorlar. Neden başka bir lisanda bulunan kelimeleri bizim kendi lisanımızdaki kelimelerle ifade edemez, bunlardan örnekler vereyim; Mesela sayın kardeşimiz Geştalt öğretisi dedi, Geştalt belki biraz Almancası da kıt, başka bir vurgu içersinde söyledi kelimelerin vurgularının da Türkçede başka bir ses uyumunun da tesirleri var. Dolayısıyla bunun tercümesinde alimler hemfikir olamadıkları zaman, çeviride nasıl hemfikir olacaklar? Muhterem kardeşimizin zaten Serdar Bey'in de ifadelerinde bu acıyı tattığını belirtiyor, hele bir felsefi eserin başka bir lisana aktarılması çok zor, neden zor? İfadeler, terimler bilgi potansiyeli kültür farklılığı nedeniyle; biz bir kültür kelimesini alırken bile Türkçe olmadığı belli, ama Türkçemize aktarmışız, biz buna kültür diyoruz. Sanki herkesin aynı manada, aynı şeyi anladığını kabul eder gibi bir halimiz var.

Sorum, çeviriye ihtiyaç var mıdır? İkincisi bu konunun çok değerli olması bakımından lütfen iki, üç, beş toplantıya ihtiyacı var, beş oturum düzenleyip te bu incelikleri bize aktarması gerekiyor. Sizler konularınızı çok iyi kavramışsınız, inceliklerini daha geniş bir şekilde aktarılmasını sizlerden rica ediyoruz.

N.E.- Genellikle burada Geştalt kelimesine yanıt vereceğim

zannedilirse de hayır, önce şahit de yanımda, çeviri yapılamaz, her dili öğrenmek gerekir diyeceğim. Ben demincek bu notlarımı alırken hakikaten çeviri yapılamaz dedim. Yani siz ben olabilir miyim, bu doğanın yapısına aykırı bir şey, eğer herkes her dili kendi ana dili gibi öğrenmez, bu imkansız bir şey. Yani İtalya'da Brezilya'da bebek olamazsınız aynı zamanda Çin'de, Finlandiya'da. Onun için bu mümkün olamıyor, ama bazı kişilerin bir, iki dil öğrenerek derinleşerek, bir kaç dilde orjinalleri okuma olanakları olabilir. Bunun için biz çeviriyi burada şuna benzetebiliriz: Domatesi, ıspanağı doğal biçimde yememiz lazım, fakat biz kışın onları bulamadığımızdan lazanya, ıspanaklı makarna yapıyoruz, et bulamadığımız zaman pastırma yiyoruz. Evet, onun ayrıca güzel bir tadı da olabilir.

Gelelim Gestalt'a, demincek demiştim ya ben Almanca kursuna gittim bıraktım, kızkardeşim de bir Almanla evlenmişti sık sık oraya gittim, "İçimizdeki Çocuk" kitabını çevirirken "Yahu ben buna Gestalt mı, Geştalt mı ne diyeceğim" diye Almanca bildiğim halde araştırdım, dediler ki yok başka başka şeyler söyledim Gestalt demek zor geldi bana, Geştalt demek daha kolay geldi yani ben Almanca uzmanı filan değilim fakat bu ondan dolayı oldu. Ama beni çok ilgilendirdi bu; benim gerçekten salt inancım, çeviri diye bir şey yapılamaz, çeviri diye bir şey yoktur, ama biz şimdi et yerine pastırma yiyoruz.

Y.S.- Çok uç bir noktada çeviri yapılamaz önerisi güzel, ama şiir çevrilemez olandır, diye bir tanım var, buna karşılık da şiir çevriliyor, çok güzel ve yetkin şiir çevirileri var; o zaman soruyu şöyle sormak lazım şiir çevirisi olanaklıdır, mümkündür, şiir çevirisi nasıl oluyor, yani çeviri yapılamaz önermesine böyle yanıt veriliyor. Çeviri yapılıyor ve çevirinin yapılmasına gereksinme var, çağımız benzeşim çağı, çeviri yapılıyor ve çeviriye her zaman ihtiyaç olacak; bilmem hangi gezegende olmayacak , bu sefer gezegenler arasında çeviriye ihtiyaç olacak, bunu düşünüyorum.

O zaman çeviri olayı, sürece geliyor; çeviri nasıl yapılacak, merak edilir, öğrenilir, uygulanır ya da uygulanmaz. Ama çeviri yapıldığı sürece, çeviri nasıl yapılıyor, diye bir soru her zaman insanların kafasını meşgul edecek.

A.C.- Sayın Erkmen'in söylediğine katılmak, bir anlamda da katılmamak anlamında, çeviri yapılamaz sözcüğünün çok tehlikeli olduğu kanısındayım.

İZLEYİCİ.- Onu kabul etmiyorum ki çeviri yapıyorum. Efendim burada şu istikamet var burada bu istikamet var. Biz gene Gestalt'daki bir alıştırmada olduğu gibi yaratıcı eylem öncesi dinginlik

sıfır noktasındayız. Burada şimdi bir eylem olacak, bu eylem için ya benim bir duygu itim ya da bir uyaran olacak ve bir eylem ortaya çıkacak. Şimdi bu gereksinmeler var ilaç kutusunun üzerinde bir şeyler yazıyor, o ilacı hemen hastaya vermemiz lazım, Almanca bilen birini bulup tercüme ettirilecek, kaç kaşık verilecek, gerçi Alman kaşığı ile Türk kaşığı farklı olabilir ama, gene orada da haklı olduğunuz noktalar olabilir; neticede çok aziz bir şey var; orada da sevdiğim bir insanın hayatı ona ilaç vermem lazım, bütün tüpü mü içirteceğim yoksa şişeyi mi veya üç kaşık, yanlış doğru, o olayı çözüyor.

A.C.- Evet ben bu konuda yine de tutucuyum, eğer çeviri yapılamazsa, Beethoven'in Dokuzuncu Senfonisi de hiç bir zaman onun bestelediği biçimde çalınamaz.

Y.S.- İnsan duygu ve anlam üreten bir varlıksa, ürettiği bu anlamı ve duyguyu aktarma gereksinmesi içinde olan bir varlıktır, başka türlü mümkün değil. Çeviri tanımını da çok çok geliştirirsek, genişletirsek eğer, çeviri bu anlamda duyguların ve anlamın aktarılmasıdır. Medium ya da araçlar değişebilir, ama anlam aktarma, anlam üretme durumu, konumu insan canlı bir varlık olarak kaldığı sürece, bu aktarma gereksinimi olduğu sürece çeviri olacak Almanca, İngilizce değil, ama bir anlatım aracı olacak.

çağdaş iletişim sorunları ve kanalları önünde kitap

23 Şubat 1993

YÖNETİCİ: MUSTAFA ASLANTUNALI

KONUŞMACILAR: ÜNSAL OSKAY, SÜHA ARIN,
MEHMET ALİ KILIÇBAY

Mustafa Aslantunalı- Hepimizin bildiği gibi hem dünyada hem Türkiye'de son yıllarda çok büyük bir iletişim patlaması yaşanıyor, hepimiz bunun pek çok örneğini gündelik hayatta görüyoruz. Burada bu akşam konuşmamızın sebebi de, yeni iletişim kanallarının, yeni medyaların kitaba, okumaya -ve belki de konuşma içinde ortaya çıkacak- edebiyata etkileri.

Elbette konuşmalar itibariyle artık kitabın ölmekte olduğuna dair bir fetva çıkmayacak buradan. Zaten böylesi biraz garip olurdu, şu anda bir kütüphanede bulunuyoruz. Herhalde serbest bir tartışma olacak ve daha çok da teknolojinin getirdiği yeni ifade olanaklarının çok eski bir anlatım biçimi olan yazmaya ve okumaya etkileri üzerinde durulacak; okumakla, kitapla, harflerle yüzyıllardır kurduğumuz ilişkiye getirilebilecek yeni boyutlar ya da ona indirilebilecek darbeler üzerinde tartışılacak.

Ben girişi daha fazla uzatmadan sözü Ünsal Oskay'a veriyorum, yeni iletişim teknolojileri karşısında her şeyden önce çok eski bir geleneğe bağlı olarak okumanın ve buna bağlı olarak kitabın konumu hakkında düşüncelerini sormak için.

Ünsal Oskay- Teşekkür ederim, önce dinleyici olarak buraya gelen sizlere teşekkür etmek istiyorum. Artık bu konularda düşünmeye ve bu tarz toplantılarda filan dinleyici/konuşmacı olarak bulunmaya o kadar çok alıştık ki, "iyi de ne yapıyoruz" filan demeye başladık. Ama her seferinde gene de bir iki ışıltılı nokta yakalayabiliyor insan, mesela dün gece Nurdan Gürbilek'in derleyerek çevirdiği, (çok yetkin bir çeviri, çok da iyi bir önsöz var) benim sevdiğim bir yazar-düşünür olan Walter Benjamin'in yazılarından birini okurken ilgimi çeken bir nokta ile karşılaştım, o da şu; derinlemesine düşüncenin iki zıt kutupta da aynı konuyu görebildiğini ve teorik bir biçimde hayatının yazarlık ve düşünürlük hayatını hep böyle sürdürdüğünü anlatıyor. Bu tutarsızlık mı, metodoloji bilmemek mi? Giderek yaşanan dünyaya müdahele etmek babında politik bir angajmandan kaçınmak mı? Ki Benjamin'in böyle bir eğilimi de var. Tek kişinin kendi içinde olan bir mesele değil de, onun yaşadı-

ğı dönemin hayatı açısından bakmaya çalıştım ve bir çözüm aramaya çalıştım. O da biraz önce kafamda bir yere vardı: Kitapla ona oranla daha yakın zamanların iletişim araçları ve onlarla yapılan iletişim formlarını birbirleriyle karşılaştırırken değişik noktalara konup bakmanız mümkün oluyor. Yani kıtabı yeğliyorsanız, kitaptan uzaklaşmayı olumsuz bulabilirsiniz, diğerini yeğliyorsanız kitabın antidemokratik bir iletişim aracı ve formu olduğunu, entelektüel sermayenin kendi kendini hem yeniden üretip hem de iktidarla yakın ilişkiler kurmak için korkunç bir saklı alet olarak kullanıldığını, yani kitabın çok da iyi bir şey olmadığını söyleyebilirsiniz. Öyle bakmak da mümkün, böyle bakmak da mümkün, peki bunları nasıl toparlayacağız? Her olgu, öyle bakarsanız öyle gözüküyor, böyle bakarsanız böyle gözüküyor. Ben şunu düşünüyorum; Bundan 100 yıl önce ayakkabının imal edilme süreci, artı imalat süreci nasıl basitti... Derinin geldiği yer neresi? Hayvanın sırtı. Hayvan nereden besleniyor? Kasabanın ilersindeki ovada, yaylada, yani 60-100 km uzakta. Bu hayvanların satıldığı pazar-panayır nerede? 30 km. ilerde. Satılan hayvanları alıp kesen, derisini terbiye eden debbağhane nerede, o da kasabanın yanında kenarında... Bakınız ne var? Üç aşağı beş yukarı çok küçük bir coğrafi birim düşünün, bir yüzey, duygular sevgiler, akıl-fikir, ayakkabı, bağ arabası, tarlada kullanılan diğer araçlar bu küçük yakın mesafelerle gidilip gelinen eni boyu küçük bir mekanda yaşanıyor. Bu mekanda yaşandığı içindir ki, insanlar kullandıkları her nesnenin kendisini tanıyorlar, nasıl yapıldığını biliyorlar, neye yaradığını biliyorlar, maliyetini biliyorlar. Yani bilinen bir dünyanın içinde bir iletişim yaşanıyor. Basitleştirerek şöyle diyelim; Meyvasıyla, yeşermesiyle, sonbaharda yapraklarını dökmesiyle, şu şu mantar türediği zaman gövdesinde kurumasıyla, yakından tanıdığımız bir badem ağacı düşünün. Benim çocukluğumda biz bu imkana sahiptik, ekerdik, büyürdü, iyi bakmazsak mantar olurdu falan bir de isim verirdik badem ağacına... Ünsal'ın diktiği badem ağacı. Buradaki büyüme, ad verme, üçü beşi bulduğu vakit giderek badem ağaçlığı diye bir tür ismini kullanmak, bu ağaçlara verilen adlardan yola çıkarak yapılan sevgilimize, cadılara, cinlere, perilere adlar vermek özellikler atfetmek hep bilinen bir dünyada türemiş yakın insan ilişkileri içinde işletilen bir iletişim sürecini doğuruyor.

Bu dünyada tabii birçok bilinmezlikler var, ama gerçekten bir çok şey biliniyor, bilgi diyeceğimiz şekilde biliniyor. Böyle bir iletişim sürecine girenler, bu iletişim sürecini gerektiren dünyanın karşısında korkmuyorlar. Gene referans grupları vardır, çok bilenler

çok yaşlılardır filan falan, Ama böyle bir iletişim ortamında insanlar üzerinde bilgisi fazla olduğu için otorite kuracak adamlar da pek ortaya çıkmıyor. Çıkıyorsa nasıl çıkıyor; bir nöbet değişikliği gibi, yaşlananlar otorite kuruyor dolayısıyla eşitsizlik üreten bir işlev farklılaşması değil iletişim sürecindeki roller, pozisyonlar. Her badem ağacının, her ayakkabının, yemeninin kumaşın, nasıl nereden başlayıp nasıl yapıldığını, bir süreç olarak nasıl ortaya çıktığını insanlar biliyor, çok az biliyorlar fakat bildiklerini bilgi denilecek nitelikte biliyorlar, oluşumu tekrarlıyorlar, müdahele edebiliyorlar. Kendilerinden çok uzağındaki referans yerlerine danışma ihtiyacını duymuyorlar, danıştıkları adamın ya da kurumun karşısında bir eziklik de duymuyorlar, "bu biliyor ben hiç bilmiyorum" demiyorlar.

Bilginin üretimi de, eşyaların üretimi de henüz çok sosyalleşmemiş. Birden sıçrama yapıp modern döneme geçtikten sonra, günümüze geldiğimiz vakit, en basit spor ayakkabı giyme alışkanlığı, ya da şu şu spor etkinlikleri değil de filancaların moda haline gelmesi ya da kafamızdaki yaz tatili biçimleri bile ayrı referanslarla belirlenir olmuş. Hangi tatil daha güzel, gidip sörf yaparak yaşananı mı? Yan gelip yatıp, onu bunu okuduğumuz bir tatil mi? Bunlar hep dışımızdan belirleniyor ve bu dışımızdan belirlenme hikayesi de rastgele değil, sistemin kendi gereksinmelerini taşıyan ya da yansıtan karar mekanizmaları tarafından önceden yapılıyor. Hem maddi değerlerin tüketiminde, hem de maddi olmayan değerlerin benimsenmesinde bir tür sistemin kendini yeniden üretmesine yaraması açısından yapılan tercihlerle ve o tercihleri yapan karar mekanizmaları ve onların arkasındaki kurumsal düzenlemelerle genişletilen bir hayatın içinde biz de yaşıyoruz. İşletilerek yaşıyoruz (kötü anlamda söylemiyorum).

Bu şunu getiriyor; Ayakkabıyı da, düşünceyi de, eğlenceyi de, düşleri de, fantazyaları da git gide daha çok genişleyen bir sosyalleşme süreci içinde üretiyor toplum. Şunu da söyleyebiliriz, bütün bunlar tüketim için, yoğaltım için yapılıyor. Tüketenler, yoğaltanlar, düşlerin bir bölümünde ya da ayakkabıların bir bölümünde üretim sürecinde yer alanlar, bir başka ayakkabının üretiminde sadece yoğaltımcı, tüketimci olarak yer alıyor ve böylece yalnızca üretilen maddi ve manevi değerlerin üretilmesinde kullanılmasında bilgisizleşmiyor, giderek hayatın bütünü, totolitesi hakkında da fikir edinememe durumu ile karşı karşıya kalıyor. İnsan bildiği şeye ad verir, o zaman ad verme bilmektir. Biz bugün bir çok şeye ad veriyoruz, ama acaba ad veren biz miyiz? Ad verdiğimiz şeyi bili-

yor muyuz? Gerçekten kendimi hissettiğim vakit o hissettiğim ben miyim, yoksa iki ay öncesine göre başka türlü imal edilmiş (sistemin yeniden üretilmesi için öyle gerektiğinden ötürü başka türlü imal edilmiş) benim henüz yeterince tanıyamadığım bir Ünsal Oskay mı?

Böyle bir dünyada yaşıyoruz, böyle bir dünyada yaşarken iletişimin değişik formları var, onlara bakmamız gerekiyor. Yani bize özne olma şansını tanıyabilen iletişim formları var daha yüksek oranda. Bazı iletişim formları ise daha az oranda.

O açıdan bakınca çok kabaca şunu söylemek istiyorum, bu kadar karmaşık bir yapılanma içinde ve bu kadar uzağımıza kadar uzanabilen bir sosyalleşme süreci içinde maddi- manevi her değer üretiliyorsa ve yapılan işin öznesi olmanın dışında bu ölçüde bırakılmış isek eğer, şu medya mı veya bu medya mı acaba daha çok bizim özne olmamızı kolaşlaştıracak demekten çok, bence söylenmesi gereken şey şu: Özne olma çabası sorunu, bilinç kazanma çabası için şu medya formunun ya da berikinin seçilmesinin kolay olmadığını söylemek gerekir. Doğrudan doğruya bunun zor bir şey olduğunu farketmek lazım. Bu zor işin hallinin zaman alıcı bir iş olduğunu farketmek lazım, kendi içinde tutarlılığı olan bir öğrenme ve bilgi üretme bizim açımızdan, bizim hayatımızı açıklayabilecek bir bilgi üretme süreci olduğunu farketmek lazım. Bütün bunları farkettikten sonra değişik medya formlarını mukayese etme imkanı doğuyor...

Bunları yapmadıkça doğrudan doğruya, televizyon şunu yapar, kitap bunu yapar ya da tersi demek doğru değil. Herhalde hepimiz biliyoruz, medya içinde yer alan her iletişim aracı ve formu için bir sürü söz söyleniyor kimisi televizyonun çok demokratik bir şey olduğunu, böylelikle kültürün yaygınlaştığını söylüyor, kimisi tam tersini. Ve edilen lafları uzun süre dinleyecek, okuyacak olursanız, çok da ilgi çekici ve doğruymuş gibi geliyor. Ama bütün bunları okurken aklınıza Adorno'nun "Kültürde demokratikleştirim, tek başına özgürleştirim asla değildir" cümlesi gelmeli.

Tepetaklak oluyorsunuz, ne demek bu! Gazete sayısında artış var, eee çok iyi maşaallah, ülke iyiye gidiyor! Hayır, olmayabiliyor, sadece Tan Gazetesinden bahsetmiyorum; Cumhuriyet de alsa Milliyet de alsa tek başına pek bir şey ifade etmiyor, niye? Ne yazıyor o gazete, okuyan ne için okuyor? Haysiyetli ve özlü olma çabası için mi? Yoksa dalavere dönen bir dünya içine bir an evvel balıklama dalabilme tekniklerini öğrenmek için mi?

Yaşadığımız olayları kuşatacak bilgiyi üretmek git gide zorla-

şıyor, niçin? Çünkü bize sorun olarak gözüken her olay, yakın çoğrafyamızı yüzlerce binlerce defa aşacak boyutlardaki uzak mekanları da kapsayan büyük bir dünyada üretiliyor. Annemin mutsuzluğunun bir bölümü A.B.D'de, bir bölümü Finlandiya'da, bir bölümü Japonya'da üretiliyor, kuşkusuz büyük bir bölümü de burada üretiliyor, o da doğru.

Böyle küçük bir sorunun bile bu kadar büyük bir dünya içinde üretilen bir dönemin girdisine çıktısına akıl erdirecek insan aklı nasıl yetişir? Okuyamamışlar var, mesleki eğitim dediğimiz entelektüel düşünceye büyük katkısı olmayan eğitimin ağır bastığı bir dönem de var ayrıca.

Bunun dışında da eğitim bugün aydınlanma sağlayan bir eğitimden çok "training" dediğimiz değişik üretim süreçlerindeki işlere sınırlı rolleri kapmaya yönelik; adeta direksiyon kursu gibi, şöför ehliyet kursları gibi. Nerede okuyorsunuz?

-Boğaziçi Üniversitesinde!

-Necisiniz?

-İşletmeci.

-Ne olacaksınız?

-Ben pazarlamacı olacağım.

-Kardeşim Dante okudunuz mu?

-Yook, okumadım.

-Ama gerekli değil mi?

-Allah Allah, iyi pazarlamacı olmak için Dante okumak gerekiyor mu acaba?

Bu son sorunun ciddi olarak yeniden düşünülmesi lazım. Tek başına o çocuğun yapması da mümkün değil, annesinin, babasının, komşusunun, bütün toplumun düşünmesi lazım. Üniversitelerimizde öğrenci yetiştiriyoruz. Ama bunlar ortaokulda ve lisede tek başına uslamlama, muhakeme yapmanın zevkini alabildi mi? Düşünce üretmenin ne kadar güzel bir şey olduğunu tadabildi mi? Ezbere dayanan bir sistemde okumanın ve okuduklarını değerlendirmenin, eleştirmenin yeri olabilir mi? Her ezber, biliyorsunuz, bir üst otoritenin özümsenmesini amaçlayan bir şeydir. Dolayısıyla müminler çıkartıyor eğitim sistemimiz, ama Fatih Camiisine gitmeyen müminler. Müminin biri Fatih Camiine gider, öbürü Boğaziçi'nden çıktıktan sonra iş merkezine... Ne farkeder? Bunların hepsi realite karşısında inançlarla yaşayan insanlardır. Dünyayı anlamaktan ikisi de son derece uzaktır. Bu insanlara neyi anlatacaksınız, ne konuşacaksınız, ne yazıp çizeceksiniz? Bütün bunların üstünde şöyle bir şey kalıyor: Bilmek mutluluğa, tek kişilik bir mutlu-

luğa götürür insanı, iki kişiyle yaşanan mutluluk da yok. Ne zaman yok ama? Tarihte şimdiye kadar yaşamış toplumlar, iki kişiyi yan yana getirmek için oluşturulmuş toplumlar değil, onu geç farkettim. Hiç öyle bir toplum yaşamamışız, iki kişiyi yan yana getiren toplumlar değil bu toplumlar, tarihimiz de doğru dürüst bir tarih olmadığı için mutluluklar enderdir. Kötümser bir şey ama bulunabilir, elde edilebilir mutluluk, mutsuzluğumuzun farkina varabilme, onun nereden kaynaklandığını görebilme çabasıdır. Entelektüel mutluluk belki, yaşanabilecek tek mutluluk. Bu bir kişilik faaliyettir, iki kişiyle yapılmıyor, çünkü iki kişi çok farkıı, iki kişi yan yana gelemiyor. Geldiği vakit aydınlar, okur-yazarlar bile ast-üst ilişkisi kuruyor. Avcı-av ilişkisi oluyor, daha yaygını yazar-yayınevi-müşteri ilişkisi oluyor. Bunların hepsini topladığınız zaman eşitsizlik ilişkisi her yerde var. Sütun yazarı; "Benim Sevgili Okuyucum" yazıyor, okuyucusunu ciddiye bile almıyor, ciddiye alsa ne yapacak o sütunda haftanın her günü değişik bir adam bunu yazması lazım. Oraya çöreklenmiş "Benim Sevgili Okuyucum" diyor, bu lafın anlamı nedir? "Sen okuyucu olarak kal, ben boyuna yazayım" İşte "Sevgili Okuyucumuz" "Sevgili İzleyicimiz" sözlerinin gerçek anlamı budur. Oysa herkesin üretici olması lazım. Bunun, bu düzen içinde verdiği bir keyif var, ben de 5-10 yıldan beri 15 yıldan beri bu keyfin marazi bir keyif olduğunu anlamaya başladım. Yani "ben yazarım onlar da okusunlar", ne mutluluk, ne mutluluk. Akıima Borges'in söylediği "Hep aynı şeyi yazan değişik yazarlardan birisi olduğunuz vakit bu iş demokratikleştiriliyor" sözü geliyor.

Benim bu konudaki düşüncelerim bunlar, belki biraz uçuk oldu, pratik daha gündelik hayata indirecek olursak şunu söylemek lazım: Yeni medyalar, büyük olanaklar ama uslamlama yeteneği, düşünme yeteneği sabırla ama inşaacı bir anlayış içinde (ama nasıl inşaacı, etik açıdan baktığımızda ki onun da eleştirilmesi gereken yönü var. Her gerçek bilgilenme süreci yıkıcılıkla başlar, öğretilmişin yıkımıyla başlar, önce yıkacaksınız.) bize yeni şeyler öğretebilir.

Yeni medya olumlu bir şey, fakat dediğim gibi uzun süreç, disiplin anlayışı (disiplin anlayışı deyince faşist baskı yahut ruh hastalığı anlaşılmamalı, 'öz disiplin' dersek daha doğru olur) temel koşul. Bir şey öğrenmek için zahmet gerek, aşkta da öyledir, felsefede de öyledir. Kitap çok önemli gerçekten, kitapsız bir uygarlık olmaz, kitapla yakın dirsek temasını sürdürmekte ısrar etmeyen bir uygarlık olamaz ve büyük bir ihtimalle tarih de bunu gösterecek gibi gözüküyor. Kitaptan uzaklaşan total bir dünya uygarlığına geçiiliyor

yavaş yavaş. Bunun sonunda gerçekten uygar bir dünya mı olacak? Kovboy kasabasına dönmüş bu dünya içinde iffetini koruyabilenler de kalmış olabilir. Ama kitaptan, ancak kitapla bir kuşaktan öbürüne çoğaltılarak, aktarılarak ayakta tutulabilen bilgi, incelik, zevk, sabır, en yoğun biçimle şimdi de aktarılıyor. Hele şimdiki üretim süreçlerindeki modernleşme ve gelişme açısından baktığımız vakit, günümüzdeki hayatın yeniden üretilmesinde esas yoğunluk kazanmaya başlayan şey zihinsel emek. Hani emek yoğun üretime geçildi filan deniyordu sanayi toplumunun geçişinden insanın geçişinden bir süre sonra. Şimdi emek yoğunluk işte zihinsel emeğin yoğun biçimine geçiliyor, dolayısıyla kitaptan uzaklaşmış bir dünyada nasıl yaşanacak, çok kaba saba bir hayat kalacak ve bu kaba sabalıktan hiç kimse de kurtulamayacak. O açıdan kitabın değerini bilmekte yarar var. Kitapla yakın teması olan kültürel alanların cazibesini göstermek için oraya yeni kitleler kazanmak için kullanılabilir. Nitelikli kitap okumakla filan elde edilebilecek olan ön donanımı sağlayabilir. Doğa hakkında, dünya hakkında, insan sorunu hakkında bir duyarlık kazandırabilir diğer medyalar. Bunlar içinde bence mimari sinemanın çok ayrı bir yeri var, bir başka zaman da değinmeye çalışacağım.

M.A.- Sevgili dinleyicilerimiz. Sayın Ünsal Oskay'ın konuşmalarından hemen anlaşılacağı gibi konuşmanın başlığının ilk bakışta vereceği izlenimin tersine burada kitabı diğer iletişim biçimlerine karşı korumak gibi bir kaygı herhalde güdülmeyecek. Ben Ünsal Bey'in söylediklerine küçük bir ek yapmak istiyorum: Kitapsız bir dünya çok korkunç olabilirdi. Olabilirdi ama, hepimizin bildiği gibi aslında iyi kitapların yanında çok kötü kitaplar da var. Onları da okuyoruz. Öte yandan okumak, yani bizim sayfanın üzerindeki harflerle kurduğumuz yakın ilişki, öbür medyaların ani çıkışları ile yarattığı dönüşümle, yayılmasıyla belki sarsılabilir ama öyle hemen ortadan kaybolabilecek gibi görünmüyor, belki de elektronik iletişim biçimlerinin bugünkü düzeyiyle görünmeyen bir bileşim ileride gerçekleşebilir ve belki de elektronik kitaplar okumaya başlayabiliriz. Neden olmasın? Çünkü kitap diye bahsettiğimizde aslında pek çok şeyden bahsediyoruz, bunlardan ilki, bir nesne olarak, sayfaları, yaprakları olan kağıttan mamul edilmiş, ormanlar katledilerek mal edilmiş, yapılmış bir nesne. İkinci olarak, genellikle kitap ve okumak dendiğinde, çoğumuzun aklına edebiyat, üstelik belli bir tür edebiyat geliyor. Okunması gerekli olan, insanları aydınlatacak metinler. Bu haliyle kitaba, taşıması gerekmediği kadar büyük bir yük yüklendiğini düşünüyorum.

Kitap, form olarak da, işlev ve içerik olarak da hiç aynı kalmamış. 300-400 yıl önce böyle değildi kitaplar, böyle kalması için bir sebep yok.

Günümüzdeki haliyle kitaptan bahsederken, her zaman görsellik ile okumak arasında bir çelişkiyi de varsaymış oluyoruz. Bu çelişkiyi varsaymaya gerek var mı? Sayın Süha Arın'dan okumak ile görsellik, yani giderek görsel bir kültüre yöneldiğimiz günümüzde görsel iletişim biçimleri ile okumak arasındaki etkileşimi dinleyelim isterseniz.

Süha Arın- Teşekkür ederim, ben birkaç yıl önce bizzat yaşadığım pratik bir olgu ile sözlerime başlamak istiyorum. İlkokulu bitiren oğluma, ben de ilkokulu bitirdiğim zaman babamın bana armağan ettiği birtakım klasik kitapları armağan ettim, dedim ki, "ilkokulu bitirdin, ben de bitirdiğim zaman babam bana hediye etmişti ve bütün yaz tatili boyunca yemeğe çağırdıklarında bile gecikirdim, bazı kitapları bitirmeye çabalardım, geceleyin geç saatlere kadar uykusuz kalırdım. Senin de bunlardan sonsuz zevk alacağını zannediyorum". Kitaplara şöyle bir baktı, "Baba bunların video bandı yok mu?" dedi. Önce şaşırdım, fakat bir gerçeği yansıtıyordu oğlumun bu tepkisi. Gerçekten de yazılı kültür görsel kültürle yer değiştirdi. Bu noktadan geriye doğru gittiğimizde, insanlığın çok uzun bir süre yaşadığı sözlü kültür aşamasını hesaba katmak zorundayız. Özellikle bizler için, bir doğa ülkesi olarak müteala edilen ülkemiz için bu çok geçerli ve bu olguyu bildikten sonra neler yapılması konusunda daha sağlıklı kararlar alınabileceği inancındayım.

Bilindiği gibi, her ne kadar "tarih yazı ile başlar" diyorsak da, uzun yıllar, 15. yüzyıla kadar tüm insanlık sözlü kültürü yaşamıştır. Kitap olmuştur ama azınlıklar için olmuştur, belli bir kesim için olmuştur, bunların tekelinde olduğu için de güç hep bu azınlıkların elinde olmuştur.

Hititlerle ilgili belgesel bir film çalışmam sırasında karşıma çıkan bir örnek beni çok şaşırtmıştı, başkent Hattuşaş'tan Hitit Kralı bugünkü Zile yakınlarında Maşathöyük denilen yerdeki bir Hitit uç beyine bir emirname yolluyor, bu emirnameler bildiğiniz gibi pişmiş toprağa yazılıyor, sonra bu pişmiş toprağa kralın mührü basılıyor, sonra bu pişmiş toprak levha tekrar pişiriliyor, pişirildikten sonra başka bir çamurla sıvanıyor ve tekrar pişiriliyor, üzerine mühür basılıyor, adres yazılıyor, tekrar pişiriliyor. Böylece hem zarf hem mazruf elde edilmiş oluyor ve de gittiği yerdeki adreste kime

yazılmışsa, o "zarfı" kırıyor, çıkarıyor, okuyor. Böylece yol boyunca onun okunması da mümkün olamıyor.

Şimdi böyle bir tablet-mektupta kral, (Hattuşili üç müydü, iki miydi?) uç beyine emir veriyor diyor ki "Kuzeyden akınlar olduğunu haber aldım, kış da yaklaşıyor. Buna karşı aşağıdaki önlemleri alasın" diyor. Bir, iki, üç saymış sırayla, altına da mührünü basmış ve bir çizgi çekiliyor, en alta yazıcının düştüğü not var, "karşıdaki yazıcıya not" diye yazmış, "Ben Hattuşaş'taki o işini hallettim, bana vaad ettiğin o iki keçiyi hemen yolla" resmi mektuba yazıyor bunu. Buradan anlıyoruz ki krallar, uç beyleri bile okuma yazma bilmiyorlar, yalnız o yazıcılar biliyor, bu kadar önleme rağmen kendi aralarında haberleşebiliyorlar, rüşvetler dönüyor kralların resmî mektuplarında.

Bu, matbaanın icadına kadar sürmüş bir süreç, onun için sözlü kültür olarak matbaanın 15. yüzyıl sonlarında icadı ve seri halde kitapların, önce bildirilerin sonra kitapların geniş kitlelere yayılmasıyla birlikte batıda sözlü kültürden yazılı kültüre geçiş başlamış ve de pekişmiştir bu. Oysa sebebi tartışılabilir, matbaa 250-300 yıl sonra gelmiştir, Osmanlıya. Birtakım kişiler diyor ki el yazması yazanlar iktisaden çok müşkül durumda kalacaktı, 100.000 tane yazma eser yazan kişi vardı, onların her birinin ailesinin o günkü şartlar altında 7-8 kişi olduğunu düşünürseniz, şu kadar insan için büyük istihdam sorunu çıkacaktı. Ben bunun ayrıntısına girmek istemiyorum, savunmak da istemiyorum, bir olguyu belirtmek istiyorum. Matbaanın 300 yıl geç girmesi, bu topluma çok pahalıya malolmuştur. Bana sorarsanız, benim kişisel görüşüm odur ki, her ne kadar Osmanlı'nın son döneminde okuma yazma seferberliğini kolaylaştırabilmek için Arapça harfleri Türkçeye uygun hale getirme çabaları veya okunduğu gibi yazılması çabaları olmuşsa da bunlar hayata geçirilememiş ve de yazılı kültüre geçişin ilk adımını Mustafa Kemal atmıştır. Biraz önce Ünsal Oskay arkadaşım önemli bir söz etti burada, "yıkıcılıkla, inşaacılık aynı anda olmalı" dedi. Mustafa Kemal Atatürk'ün harf devrimi olmasaydı, birini yıkıp öbürünü getirmeseydi, biz yazılı kültüre de geçememiş olacaktık. Yazılı kültüre geçtik de ne oldu? O da şimdi tartışılacak zaten. Ancak iki kuşak yaşayabildi yazılı kültür, babalarımız, Cumhuriyet kuşağı, onlardan sonra gelen bizler, benim görebildiğim kadarıyla, bizlerden sonra gelen kuşak artık yazılı kültüre değil görsel kültüre bağımlı bir kuşak. Soruyor boyuna; "bunun videosu yok mu?"

Şimdi Türkiye'de tartışılıyor; kitap çok pahalı, gazete çok pahalı, satın alma gücü yok insanların. Ben etkisi olduğuna inanıyo-

rum ekonomik nedenlerin ama sanıldığı kadar etkili olduğuna da inanmıyorum: Çünkü eğer insan bir paket sigara alabiliyorsa, yanına mutlaka bir gazete alabilir. Eğer yazılı kültürü özümsemiş bir toplum olabilseydik bunu mutlaka yapardık. Aynı şekilde bir ay şu kadar parayı sigaraya veya bir kısmını içkiye veya kumara ayırabilen bir kişi en az bir kitap alabilirdi. 60 milyonluk bir Türkiye'de 2.5 milyon gazete satılıyor, bu promosyon adı altındaki girişimlerle en fazla en fazla 3,5-4'e çıkıyor bu da yapay bir çıkış, bazı insanlar üç tane birden alıyor, 4 tane birden alıyor bütün dizileri kütüphanesine koyabilmek için veya her bir çocuğuna bir set ansiklopedi sağlayabilmek için.

Ben zaman zaman şunu soruyorum; Gazete şimdi üç bin lira beş bin lira, bin lira olsa tiraj yükselir mi acaba, beş yüz lira olsa, yüz lira olsa, kaç olur gazete satışı? Alınır, kesekağıdı yapılmak üzere alınır. Benim altını çizmek istediğim husus budur, ülkemiz yazılı kültürü özümseyemeden birden bire kendini görsel kültürün içinde cumburlop bulmuştur ve onun acısını çekmiştir.

Ünsal Oskay- Bir şey sorabilir miyim, hem başkana hem size soracağım, şimdi Süha'nın konuşmasında benim ilave etmeyi çok istediğim çok güzel bir nokta çıktı onu katalım ve devam etsin. Sevgili Süha'nın konuşmasında hemen hatırladım, size iletmek istiyorum.

Bir sözlü, sözel kültür vardır, söze dayanan. Kitap, yazıdır, bir de görselliğe dayanan kültür var. Şimdi yani birisi söz öbürü görsellik, kitap da okuma, o da görsel aslında. Demek ki böyle fiziksel işlemleri ayıramıyoruz, işlem nereden geliyor? Sözü söyleyenle seçen, tanzim eden kodlayan ile sözü alan iki farklı konum; üçünde de bu var. Her üç, iki insan ilişkisi formunda üçünde de iktidar ilişkilerinin varlığı devam ediyor işleyişi değişik. Sözel kültür diyoruz, yazıcılar işsiz kalacak diye matbaa gecikmiş değil Osmanlı'da sadece, tek sebep bu değil. İktidar ilişkilerinin işleyiş formunda büyük değişiklik gereklidir. Son derece kolay, yazıcılar rastgele her istediğini çoğaltamıyordu, sistemin izin verdiği medreselerde izin almış, yetişmiş ve ne yaptığı gözlem altında tutulan adamlar çoğaltıyordu. Öyle rastgele bakkal, çakkal evde işi olmayan insan çoğaltmıyordu. Belli işlevlendirilmiş medreselerde çoğaltılıyordu ve belli sayıda.

Osmanlıda monistik bir yapı var, medresesi, sultanı, halifesi, uleması şusu busu hepsi bir homojen bir grup aslında. Sistemi kurmuşlar ve o sistemin temel özelliklerini yitirmeden kendini yeniden üretmesi için iktisadi hayattaki bir çok gelişmeci faktörleri bile

dizginlemeye çalışmışlar, kıskanç bir tavırla dizginlemeye çalışmışlar.

Yazılı hayata geçişi, yazıcılar zarar görecek diye, 18. yüzyılın başında hem denemişler hem de kaldırmışlar. Sorun demek ki sadece yazıcılar filan değil, isteseydi Sultan, Allah'ın gölgesi ve devletin başı mülkün sahibi olarak yazıcıların çekiverirdi kuyruğunu olup biterdi. Bunlar o zamanki iktidar ilişkilerinin işleyiş biçiminden geliyor.

Şerif Mardin hocamızın "Bediüz zaman Said-i Nursî" kitabını okuyun, orada nasıl 19. yüzyılın son çeyreğinden itibaren toplumsal hayattaki yaygınlaşma, egemenlik girişimlerinin artık medrese, saray, ulema ve dar bir coğrafyadaki geleneksel yapılanma ile yürüyemiyeceği görülüyor. Kitap, yani risaleler, mevkuteler filan başlıyor, öyle ki medrese terbiyesiyle yetişen karşı söylemci bir adam bile medresenin çatısı altında ve rahle-i tevhid dediğimiz yüz yüze yakın ilişkiler açık denetim mekanizmalarında her an böyle hakim olabildiğiniz bir ilişki biçiminde değil, yaygın risale daha demokratik ve daha çabuk okunan bir şey. Onları herkes okuyamıyor, okuryazarlık az ama ne oluyor kendi geliştirdiği adamları ülke sathına yayıyor, Bitlis'e, Konya'ya, Manisa'ya götürüyor, onlar okuyorlar. Her okuyanın etrafında da dinleyen cemaatler var, küçük cemaatler.

Böylece tek bir dünya açıklamasını otorite olarak durmadan tekrarlayan medreseler, şunlar bunlar yerine yerel koşullara göre her dinleyici grubunun kendine göre yeniden ve yeniden yorumlayabileceği açık metinlere dönüşen bir söylem biçimi doğuyor. Neden? Çünkü iktidar ilişkileri eskisi kadar egemenin her şeye kâdir olduğu, bağlılığın da sadece iitaat ettiği bir şey değil, hayatın içinde rol almaya başlıyor. Başka bir iktidar yapılanması geleneksel Osmanlı iktidar yapılanmasının içine hücum ediyor, geliyor. Osmanlı istemese bile, birden yeni bir hayat bu rahimde oluşmaya başlıyor.

İşte o zaman söylemin dolaşım biçimleri değişiyor, teknikler değişiyor. Said-i Nursî gibi bir medreseli bile kitaba ve risaleye geçiyor. Bu nedir? Alımlamacı taraftaki insanların da katılabileceği bir iletişim süreci başlıyor toplumda, çok önemli.

Üçüncüsü de şu; görsellik denen şey de sanki bana öyle geliyor ki bu yaygınlaşmayla demokratikleşme olanaklarının artışı anlamında kitabın, Said-i Nursî'nin o döneminde 19. yüzyılın son çeyreğinde ve tabii ki 1920'lerde yaşanan şeyin getirdiği kazanımları da geri götüren bir başka şey başlıyor. Çünkü görsel kültür size sadece bu yaz giyeceğiniz mayoları göstermiyor, fikirleri, imajları dö-

güştürerek anlatıyor, çok ekolojik bir dil, bu dilin sizi hapsettiği bir şey var. Kitaptaki özgürlüğümüzü tekrar elimizden alıyor, çünkü her ikonolojik kodlama ancak o ikonolojiyi bilenlerin yapacağı deşifre etme süreçleri ile anlamlı olabilir. Sinemayı ayrı tutuyorum, ama televizyon bir müminler arası iletişim mekanizmasıdır.

M.A.- Matbaanın keşfinden tekrar bu doğrultuda devam edelim diyorum.

Mehmet Ali Kılıçbay- Ben kitap olayına Sayın iki konuşmacıdan biraz farklı bakıyorum, bir kere kitabın bütün medyalar gibi bir ideoloji aktarım aracı olduğunu düşünmüyorum. Buradaki konuşmalardan benim aldığım izlenim, siz farklı izlenim almış olabilirsiniz ama benim almış olduğum izlenim, kitaba çok olumlu bir değer yüklendi yönündeydi. Aynı şekilde uygarlığa da çok olumlu değer yüklendi. Gene örtülü bir varsayım olarak uygarlığın bir bayrak yarışı gibi hep ileriye giden bir süreç olduğu izlenimini ben çıkarttım. Siz aym izlenimi çıkartmamış olabilirsiniz ama ben o izlenimi çıkarttığım için o doğrultuda söylüyorum. Ve hatta bir de requem söyledi Sayın Ünsal Oskay.

Ü.O.- Mersiye.

M.K.- Yook, Requem, kitap olmasa uygarlık ölür cinsinden... Kitap her zaman yoktu, her zaman da olmayacak. Bir ideoloji aktarım aracı sadece. İnsanlar toplum halinde yaşadıkları sürece, mutlaka ideolojilerini aktarmak için çeşitli yollar bulacaklar.

Fütüristlik yapmak istemiyorum, yani bunların ne olduğu üzerinde konuşmak istemiyorum, bilgisayar teknolojisi hakkında bir takım ilginç tezler ileri sürmek istemiyorum ama mutlaka ideolojiler şu veya bu şekilde aktarılacak ideolojiler bireysel olarak aktarılabilir dayatmacı bir şekilde aktarılabilir, darbelerle aktarılabilir, ihtilallerle aktarılabilir, kitaplarla da aktarılabilir.

Kitabın, Sayın Süha Arın'ın dediği gibi biz hakikaten Türkiye'de bizim kuşağımız, Cumhuriyet kuşağı ve arkasındaki kuşak kitabın fetiş dönemine rastgeldiğimiz için bizim onunla olan ilişkilerimiz biraz farklı, biz hâlâ kitabın o fetişist karakterini muhafaza ediyoruz. Yani kitap bizim gönlümüzde hâlâ eski bir sevgili. Yani eski sevgili derken o sevgiliyle olan ilişkilerimiz henüz bitmiş değil ama kitap yaşlandı biz de yaşlandık, onun için eski sevgili diyorum.

Kitabın ortaya çıkışı bir sebep değil, bir sonuç, tıpkı matbaanın ortaya çıkışının bir sebep olmadığı gibi, çünkü şunu biliyoruz, Gütenberg denilen matbaa ustası, hareketli hurafatı yapıp bugünkü matbaanın atasını geliştirdiği zaman, matbaa zaten biliniyordu,

hem de çok eski zamandan beri biliniyordu. Çin'de blok halinde kalıp dökerek ya da tahta kazıyarak yapılma vardı ve Portekizli gemiciler Çin'e ulaştıklarında -ki bu aşağı yukarı 14. yüzyılda oluyor- bunu Avrupa'ya getirmişlerdi. İnsanlık tarihi böyle örneklerle çok dolu, yani bir takım şeylerin bulunup da onların kullanılmaması.

Teknoloji belirliyormuş gibi bir yanılgımız var, bu bir yanılsama, bu yanılsamaya her zaman düşüyoruz. Halbuki teknoloji bir şeylerin sonucu. Bir şeyler bir yerde birikiyor ortaya bir şey çıkıyor. Matbaa da bu belirli koşulların sonucunda birden bire çıkageldi biz uyurken, Çin'de bilinen şey Avrupa'ya getirilmişken, kullanılmazken 100 yıl boyunca uyudu, sadece Venedik'te Avicci denilen gazeteleri basmak için kullanıldı, daha sonra Gütenberg birden bire deha ürünü olarak veya vahiy inerek matbaayı buldu. Senaryo böyle değil.

Senaryoyu başka bir şekilde kurmak gerekiyor, bu benim senaryom başka bir şekilde de kurulabilir. Ben bunu ulusal pazar doğrultusunda kurmak istiyorum. Şöyle de söyleyebiliriz; Feodalitenin çökmesi feodalitenin yavaş yavaş yerini başka yapılanmaya bırakacağını gösteriyor. Bu yeni yapılanmaya kapitalizm diyeceğiz daha sonra, o dönemde henüz diyemiyoruz. Çünkü egemen tarzı haline gelmemiş, ama egemen tarzı haline geleceğini biz şimdi biliyoruz, geçmişe bakıyoruz ve onun için o rahatlığımız var, ileri geri hareketleri yapabiliyoruz, zaman içinde bu hareketleri yapabiliriz, yani flashback, sinemacı terimiyle.

Bu flashbackleri yaptığımız zaman doğmakta olan kapitalizmin çok önemli bir özelliğini keşfediyoruz; ulusal pazara "sine qua non" (olmazsa olmaz) şartı olarak mutlaka ihtiyaç duyması... Yani kitlesel tüketicilere ve kitlesel üreticilere gereksinimi var kapitalizmin veya başka bir terimle söylemeye çalışırsam, her şeyin standartlaşmış olması lazım. Ölçülerin standartlaşmış olması lazım, insanların üretim bilgilerinin standartlaşmış olması lazım, bir sürü şeyin standartlaşması lazım. Kapitalizm ilk önce ulusal devletler halinde örgütlenmiş siyasal birimler içinde ortaya çıkmadı. Kapitalizm ilk önce şehir devleti diyebileceğimiz bir şekilde (Aslında Eski Yunan'a atıf yapmamak için şehir devleti lafından kaçınmak istiyorum), yani bir şehrin çerçevesinde oluşmuş siyasal birimler içinde ortaya çıkmaya başladı ki bunun en tipik örneğini Venedik olarak verebilirim. Venedik hem ilk ulusal pazarı oluşturmaya yönelik siyasal ve ekonomik örgütlenmedir, aynı zamanda da matbaanın cennetidir, bunun bir raslantı olduğunu ben düşünmüyorum. Gütenberg matbaasını kurdu fakat matbaanın cenneti Venedik oldu,

15-16. yüzyıllardan söz ediyorum. 15. yüzyılın sonu ile 16. yüzyılın başında.

Venedik matbaanın cennetiyken kaderin cilveleri, ekonomik kaderin cilveleri dünyanın merkezi Kuzey Avrupa'ya kaydı bugün Hollanda, Belçika ve Fransa arasında paylaşılan bölgeye geçti. 18. yüzyıl aydınlanma hareketi başladığı zaman bu sefer matbaanın cenneti Paris haline geliyor ki Descartes kendi kitaplarını bastırabilmek için Hollanda'ya gitmişti bir yüzyıl önce. Ama 18. yüzyılda Fransa dünyanın en büyük kitap ihracatcısı haline gelmişti, tek ihracatçısı dememek için bu sözü söylüyorum, en büyük ihracatçısı.

Arkasından dünyanın merkezi Londra'ya kaydı ve matbaa da oraya doğru kaydı. 20. yüzyılın ortalarına gelinceye kadar İngiltere Dünya Kitap Endüstrisinin büyük merkezlerinden biriydi. 1950'den sonra, daha doğrusu iki savaştan sonra Amerika dünya ekonomisi üzerindeki egemenliğini kanıtladıktan sonra, bugün dünya matbaacılığının, dünya basım endüstrisinin cenneti A.B.D'dir.

Bugün Türkiye'de yılda 5.000 kitap basılıyor ortalama, üç bin tirajdan 15 milyon kitap demektir. Gayrisafi Milli Kitap üretimimiz 15 milyon. Fert başına düşen kitap üretimimiz 1/4. Amerika'da adam başına düşen kitap sayısı son 1992 rakamlarına göre 40, Amerika'nın nüfusu 250 milyon. Ne kadar büyük kitap üretimi olduğunu oradan çıkartabilirsiniz. Demek ki bir Amerikalı başına 160 Türk'e düşen kitap düşüyor, rakamlar böyle. Üstelik bizim zihniyetlerimizde İngiltere, Fransa, Hollanda gibi daha kültürlü zannettiğimiz ülkelerdeki fert başına kitap üretimi Amerika'nın yarısına dahi erişemiyor. Bu birinci tespit.

Peki bütün bunlar niçin? Kitap neden acaba dünyanın merkezini izliyor, ulusal pazarın bunlarla ne ilişkisi var. Ulusal pazar kapitalizmin olmazsa olmaz koşulu, her şeyin standartlaştırılması gerekiyor diye söylemiştim, yurttaş da yaratması gerekiyor. Kapitalizmin ilk aşamalarında, kapitalizm oluşurken bir yurttaş çıkartmıştır ortaya, bu kapitalizmin yoğrulma süreci içinde onunla birlikte ortaya çıkan bir tip. Venedik yurttaşı veya başka bir şehrin yurttaşı. Ama ilginç bir olgu gene kapitalizmin olgusu, kapitalizm maalesef bütün diğer tarzların aksine belirli bir sınırın içine sığamaz. Kapitalizmin kendi içsel yasalarından ötürü mutlaka genişlemek zorundadır. Veya limitte kapitalizm bütün dünyayı katipalistleştirmek zorundadır, gene buna bir örnek, Sovyet İmparatorluğunun çökmesi. Kapitalizm ancak bütün dünyayı küreselleştirme globalleşme dediğimiz bugün tartışılmakta olan varsayımsal süreç içinde ancak bütün dünyayı kapitalistleştirirse dengeye gelecektir ama o da müm-

kün değil. Oradan itibaren başka şeyler başlayacaktır, başka çarpıklıklar başlayacaktır.

okumanın yolları yordamları

30 Mart 1993

Yönetici: Atilla Birkiye

Konuşmacılar: Tomris Uyar, Mario Levi

Atilla Birkiye- Bu akşamki konuşmamızın konusu bizi, buradakileri zannediyorum çok yakından ilgilendiren bir konu: okumanın yolları yordamları. Konuşmacı olarak çok değerli yazar ve çevirmen Tomris Uyar, gene son dönemlerin ilgiyle izlenen hikâye yazarı Mario Levi katılacaklar; ben de toplantıyı yönetmeye çalışacağım, yönetmek biraz diktatörlük gibi bir şey çağrıştırıyor ama, inanın öyle olmak istemiyorum. Burada sorun gerçekten hepimizi ilgilendiriyor; onun için hep beraber bir söyleşi biçiminde yapsak, daha iyi olacak.

Okumak deyince, okumak sözcüğünün, okumak fiilinin, okumak eyleminin sanıyorum ki bizim toplumumuzda yaşayan herkesin, yediden yetmişe herkesin bir tepkisi var. Örneğin büyük bir çoğunluğun "okuma" eylemine tepkisi var, büyük bir çoğunluk "kitap okumak" deyince çekiniyor, kaçınıyor. Bunun da birtakım göstergeleri var. Kitaplar az satılıyor falan, burada dökmeye gerek yok ama böyle bir tepki var insanlarda. İşte "okuma da futbolcu ol" gibi "şimdi baskette de iyi para var, ya da basketbolcu ol" ya da "televizyon sunucusu ol" gibi tepkiler var. Bir başka tepki de ben kendimi ona katıyorum, sanıyorum buradaki insanlar da katılıyor. Yani "okuma"nın çağrıştığı bir şeye tepki var. Yani okumamaya; okuma deyince bende hemen "okumama"yı çağrıştırıyor.

Benim okumayla ilgili genel görüşlerim bu. Sayın Uyar önce size sorsam okuma nedir? Siz okumayı, okuma kavramını nasıl açıklıyor; okuma deyince siz neler söyleyeceksiniz?

Tomris Uyar- Ben önce yazılarımı okumuş ya da başka yerlerdeki söyleşilerimi, konuşmalarımı dinlemiş olanlardan özür dilemek istiyorum. Düşüncelerimi değiştiremiyeceğim için genellikle aynı şeyleri söylemek zorunda kalıyorum çünkü. Ona bakarsanız yaşımı da doğum yerimi de değiştiremiyorum. Eskiden solcuydum şimdi de öyleyim, onu da değişitiremiyorum. Dolayısıyla söyleyeceğim şeyler, biraz yenileme olacak. Buradakiler ya bu zahmete katlanacaklar ama sıkılıp dışarı çıkanlara hak veririm doğrusu. Ben okuma sorununu biraz da fal bakmakla bağantılı görüyo-

rum, bir tür metin-çözme ama tabii metafizik anlamda değil. Okuma eyleminde bir sezgi, bir saptama gerekiyor yola çıkarken. İnsanların okumayı öğrenmeden önce yapıtlarının doğru okunacağına inanmıyorum. Sözgelimi ön sırada oturan hanımefendinin mor giysisinden, içine kapalı, güzel giyinmeye tutkun biri olduğu iletisini alıyorum. insanları tanımak, bizim gözümüzde yerli yerine oturtabilmek için nasıl bir gözlem birikimi gerekiyorsa bir yapıt için de bir değerlendirme birikimi şart. Dostoyevski'nin "Beyaz Geceler"ini ilk okuduğumda, asıl sevgili geri mi dönsün yoksa kız, yeni sevgilisiyle mutlu mu olsun gibi çocukça sorulara takılmıştım. Sonraki okumalarımda Dostoyevski'nin kurgu becerisi, atmosfer yaratma yeteneğiyle ilgilendim daha çok. Sizin için vazgeçilmezliğini kavradığınız zaman içinde sık sık dönüp okuduğunuz bu tür kitaplarla öylesine içli-dışlı oluyorsunuz ki kendinizi de bu sarmal-okuma sonucu yeni yeni ışıklarda değerlendirebiliyorsunuz. Her yaşa göre yeni okuduğunuz yorumladığınız çizgilerle bir yapıtı, baş kişisiyle özdeşebildiğiniz oranda sevme yanılgısından kurtulup özgür bir okumaya açılıyorsunuz.

A.B.- Teşekkür ederim, Mario Levi aynı soruyu size yöneltmek istiyorum. Ancak önce bir şey söylemek istiyorum. Tomris Uyar düşüncelerini söyledi, Mario Levi söyleyecek, daha sonra size, sayın izleyicilere dönmek istiyorum. Sizlerin okuma kavramını nasıl algıladığınızı; ya da okuma üzerine neler düşündüğünüzü öğrenmek istiyorum. Yani, sorularınızı bekliyorum.

Mario Levi- Bir küçük sevinci paylaşma dileğiyle, umuduyla başlamak istiyorum öncelikle sözlerime: Tomris Uyar, kendimi bildim bileli, daha doğru bir deyişle okumaya başladım başlayalı benim için hep "çok önemli bir yazar" oldu. Bu yüzden de kendisiyle burada bir konuşmacı olarak bulunmam, en azından "çok hoş bir rastlantı". Bu da kimi çabaların boşa gitmediğinin bir başka göstergesi olsa gerek.

Bu soruya bir yanıt bulmaya çalışalım şimdi: Ben de, birçok kişi gibi, okuma eyleminin bir değil, birkaç boyutu olduğu düşüncesindeyim. Atilla Birkiye'nin de az önce belirttiği gibi okumayan bir toplumuz ne yazık ki. Bu durumu açıklayabilecek birçok neden var biliyorum. Ancak daha önce başkaları tarafından belirtilmiş kimi görüşleri burada yinelemenin bana göre hiçbir anlamı yok. İşte biraz da bu yüzden "okuma"dan ne anladığımı söylemeden önce "okuduğumuzu da gerçekten okuyor muyuz?" sorusunu ortaya atmak istiyorum şimdi. Ben, doğrusunu söylemek gerekirse, bu soruya hem bir okur, hem de bir yazar olarak çeşitli yanıtlar bulmaya

çalıştım ve açıkçası hemen hemen hiçbir sevindirici yanıt bulamadım.

Bir kitap yazıyorsunuz örneğin. Bu kitap olumlu ya da olumsuz birtakım tepkiler alabiliyor; ya da en kötüsü tam bir ilgisizlikle karşı karşıya bırakılabiliyor. Bunlar hep göz önünde bulundurulması gereken olasılıklar. Şimdi, buna bağlı olarak birtakım sözlü ya da yazılı tepkinin size geldiğini düşünelim. Öylesi zamanlarda kekre bir tad alırsınız. Önemsediğiniz, çok önemsediğiniz birçok ayrıntı görmezlikten gelinmiştir. Sizi anlamamışlar mıdır yoksa? Hayır, bunu kolay kolay söylemezsiniz, söylemek istemezsiniz. Ortada olsa olsa "zamansızlığın kaçınılmaz sorunları var" diyerek kendinizi avutmaya çalışırsınız. Ancak, bir süre sonra kendi kendinize "ben de birini okurken böyle yapmıyor muyum?" diye sorarsınız. Yazılarınızda sık sık dile getirmeye çalıştığınız iletişimsizlik sorunsalı bu okuma eyleminde de karşınıza çıkar böylelikle. Bir diğer deyişle bir yerden sonra o kör sağır diyalogu isteseniz de istemeseniz de karşınızdadır.

Hem bir okur/yazar ilişkisi bağlamında geçerlidir bu, hem de bir yazar/yazar ilişkisi açısından. Kitap okuyanlar ve zaman zaman yazanlar olarak bir adada yaşadığımızı hep söylemişimdir, bu doğru. Gelgelelim bu kırgınlıkları anımsadığımda bu adayı gereğince yaşadığımızdan hiç istemediğim halde kuşkuya düşüyorum.

"Gerçek okuma"dan anladığımsa sizlere bir örnek vererek söylemeye çalışacağım. Ancak önce bir açıklama: Ben "okumaya" birçok kişiye göre çok geç başladım. Bunun nedenleri vardı mutlaka ama bu nedenleri şimdi burada irdelemenin bir anlamı yok. Asıl söylenmesi gereken bir seçim yapma olanağına hemen hemen hiç sahip olmadığım ve ne olursa olsun, olabildiğince okumak ister bir tavır içinde olduğumdu. Yazma özlemini o dönemlerde de içimde barındırıyordum çünkü ve bir birikim sahibi olmadan yazmanın hiçbir anlamı yok diyordum. O dönemlerde az önce önemini vurgulamaya çalıştığım ne çok ayrıntı kaçırılmıştır kimbilir. Ancak yıllar sonra kimi rastlantıların da yardımıyla o eski metinlerden birine dönme olanağını da bulabilirsiniz. Araya başka kitaplar, ilişkiler, yaşantılar girmiştir. Kimi ayrıntılar durup dururken yerli yerine oturur. Örneğimi verebilirim artık: Geçenlerde Tomris Uyar'la buluştuk. Konuşmamız arasında bir çağrışımın etkisiyle bana James Agee'den bir bölüm okudu. Daha önce okuduğum ve çok sevdiğim bir kitaptı. Ama dinlerken "işte bu kitap en azından benim için şu anda okundu, gerçekten okundu" dedim. Okuma, gerçek

okuma, bir insanı ya da bir kitabı okuma herşeyden önce bir yaşantıyı gerektiriyordu.

A.B.- Teşekkür ediyorum. Çok önemli itiraflarda bulundun ve böylece hapse atılabilirsin. Ben de kendi adıma çok şey öğrendim; doğrusu gerektiğinde (!) bunları kullanmak isterim.

Efendim sizler neler düşünüyorsunuz; Tomris Uyar bir sarmal biçiminde ortaya koydu; Mario Levi, kendisinin okumaktan ne anladığını ortaya koydu. Bu konuda herhangi bir soru, var mı?

T.U.- Bir şey ekleyebilir miyim? Mario Levi, James Agee'den söz etti ya... O kitapta, babası yeni ölen küçük bir erkek çocuğun babasının boş kalan koltuğuna yürümesi, arkalıktaki tütün kokusunu duyunca, tablada hâlâ duran külden birazını diline sürünce ağzına karanlığın tadının gelmesini anlatan bir bölüm var. Hepimiz bir yakınımızın ölümünden sonra o yokluk ve boşluk duygusunu yaşarız, ona ait bir ayrıntıyı kendimize saklamak isteriz, yokluğu ve boşluğu gidermek için de bol bol su içeriz nedense. Bunu saptamak için ille de yazar olmak gerekmiyor. İnsanların hüzünlerini ve sevinçlerini nasıl, hangi formlarla yaşadıklarına ilgi duyuyorsanız bu tür ayrıntıları okursunuz bedenlerinde, davranışlarında. Ama bunları yazıya geçirmek için, bir daha canlı kılmak için yazar ustalığı şart. Bir arkadaşımın on beş yaşlarında bir komşusu vardı. Sık sık bahçeye uğrayıp bizimle bir bardak bira içerdi. Annesi, oğlanın ölümünden sonra yaktığı ağıt sırasında, "Yavrum, teyzeleriyle ne güzel bi..." dedikten sonra birden toparlandı. Müslüman bir toplulukta olduğu için mi acısının doğal akışına bırakamıyordu kendini? Onca acı çekerken bile biranın yersiz kaçacağını mı düşünüyordu?

A.B.- Aslında bir an deseydi de farklı bir okuma biçimine girmiş olacaktı değil mi?

T.U.- Ama bazı öykü kişileri, okuma biçimlerine boyun eğecek kadar cesur değildirler, haklı da sayılırlar doğrusu, özellikle bizimki gibi bir toplumda.

A.B.- Evet efendim, sorularınız var mı? Sanıyorum kitap okuyorsunuz ve okuma konusunda da düşünceleriniz vardır...

İZLEYİCİ.-Ümran Yegin.- Ben 45 yaşında iki çocuk annesiyim, büyüttüm onları evlendirdim, şimdi de ciddi olarak okumaya başladım. Şimdi okumak benim için bir yaşam biçimi, yani yaşama bakış biçimi, çok keskin bir alışkanlık, evimin her tarafında kitap. Yatağımın baş ucunda; artık sabah dörtlere beşlere kadar gözlerimden yaşlar sızana kadar okuyorum. Fakat benim bir şikâyetim var, insan her şeyi okuyamıyor. Yani istediği her şeye yetişemiyor, her şeyi de yapamıyor. Hani Kafka'ya bir çeviri dergisinde Yazko'nun

çeviri sayısında "Yaşama Açlığı Şampiyonu" diye bir başlık atılmıştı. Ben de kendimi öyle hissediyorum: bir yaşama açlığı şampiyonu. Resim yapmak istiyorum, heykel yapmak istiyorum; birkaç resim sergisi açtım. Anne olarak çocuklarımı insan gibi yetiştirmeye çalıştım. Bütün bunlarda küçük yaşlarda bir serüven olarak başladığım okumanın izlerini görüyorum. O zaman varoluşçuluk çok gündemdeydi; 1960'lı yılların sonunda o özgür okuma ortamı geldiği zaman biraz oradan, biraz Kafka'nın sıkıntısından, devlet dairelerine girerek, baktığım zaman kendime okuduklarımın sonucu olduğunu görüyorum ve bundan sonra ne olacağımı düşünüyorum. Çünkü toplum okumaya pek ehemmiyet vermiyor ve siz okudukça onların ötesinde başka bir yerlere gidiyorsunuz, o gittiğiniz yerlerde yalnız hissediyorsunuz. Bu çok yakınlarınız için de sözkonusu. Sonra herhangi bir insanla herhangi bir şeyden konuşmaktan hoşlanmıyorum; çünkü o esnada daha önemli bir şey yapabileceğimi, okuyacağımı, dinleyemediğim bir müziği dinleyebileceğimi, bir eskiz çizebileceğimi düşünüyorum. Böyle sürekli kendimle didişme halinde yaşıyorum ve bu sinirlerimi son derece yıpratıyor. Çünkü dediğim gibi benim gibi insanlar etrafımda çok az ve çok değerli yazarlarımızdan ne gibi şeyler yapabilirim onu öğrenmek istiyorum.

A.B.- Peki teşekkür ederim. Tomris Hanım buyurun.

T.U.- Galiba bu konuda yanıt verebilecek en son kişilerden biriyim. Yine de sizin özlediğiniz yaşam biçimi biraz "kapalı, kısıtlı" geliyor bana. Kendinizi okumaya hapsetmekten ötürü ne suçluluk duymanız gerekiyor bence ne de konuyu abartıp sevinmeniz.

İZLEYİCİ.-Ü.Y.- Sevinmiyorum da yoruluyor insan.

T.U.- Başka bir şeyde yapsanız yorulacaksınız, komşulukta iyi, sizin komşunuz olmak hiç hoş olmasa gerek. Saat 11.00'de kahve beklenemez sizden, öyleden sonra çay, kek beklenemez, öyleyse hiç şikayet etmeyin.

M.L.- Efendim ben birçok insanın sizin durumunuzda olduğu düşüncesindeyim. Bu bir yaşama bağlanma arayışı. Bir neden aranıyor yaşamı anlamlandırma adına ve sonuçta herkes yolunu bulmanın savaşımını veriyor. Yakın bir zamana kadar bu bağlamda kitap okumaktan daha önemli bir eylemin olamayacağı inancındaydım. Oysa şimdi bu konuda çok ciddi kuşkularım var. Eylem yaşamı anlamlı kılsın da bu eylem nasıl bir eylem olursa olsun diyorum artık. Şimdi siz kitap okumayı seçmişsiniz. Bu da kendi içinde tutarlıymış gibi görünüyor. Ancak her eylemde olduğu gibi, bu eylemin de bir bedeli var. Bu bedel de, söylediklerinizden anla-

şıldığı kadarıyla başka insanlarla ilişkilerinizi asgariye indirmek, dolayısıyla da bir yalnızlık duygusunu yaşamak şeklinde kendini gösteriyor. Bu size acı veriyorsa eylemi reddedebilirsiniz. Yok ben bu acıyla yaşamaya hazırım diyorsanız, o zaman zaten siçiminizi yapmışsınız demektir. Acının da dolayısıyla ortadan kalkması anlamına gelir bu.

İZLEYİCİ.-Ü.Y.- Ben çok fazla okuduğumu falan söylemeye çalışmıyorum; insan okurken başka bir şey açılıyor önüne ve sürekli yaşamın diğer şeyleriyle de son derece ilgili. Yemek yemeyi, yemek yapmayı, insanlarla paylaşmayı seviyorum da; paylaşacağım insanı bulmakta güçlük çekiyorum.

M.L.- Siz mümkün olduğunca çok kitap okuyayım mı demek istiyorsunuz?

İZLEYİCİ-.Ü.Y.- En azından her şeyi okuyabileyim.

M.L.- Bunun sonu yok, inanın sonu yok. Bakln benim lisede matematiğim hiç iyi olmadı ama ben buna rağmen birkaç yıl önce hiç utanmadan tuttum, bir hesap yaptım. Bu hesaba göre kırk yıl süreyle kesintisiz olarak saatte ortalama yirmi sayfa ve günde on saat okuyan bir insan yaklaşık olarak 12.000, bilemediniz 13.000 kitabı bitirebiliyor.

A.B.- Oysa Türkiye'de bir yılda 6200 kitap yayımlanıyor. Son yılların ortalaması bu...

M.L- Bütün dünya edebiyatını düşünün bir de. Ömrü süresince 15.000 kitaptan daha fazlasını okuyabilecek birini, dâhi olmadığı sürece düşünemiyorum.

T.U.- Burada bir aykırılık yok mu ama? İnsan okumaya alıştıktan, ya da ne okuyacağına bir parça alıştıktan sonra seçenekler gitgide azalıyor bence. Yani ben bazı yazarları bir daha okumayacağımı, yeni bir yazarı da ilk on sayfadan sonra okuyup okumayacağımı biliyorum. Bir kumaşı ilk üç beş metresinden sonra nasıl alıp almamakta karar verebilirseniz, yazarda da böyle bir seçme şansınız var. Her şeyi okumak zorunda değilsiniz, bazan karıştırmanız yeter.

İZLEYİCİ- Bence okumak paylaşılmak- Yani okuyan aydınlanan ve bilgilenen bir kişi bu bilgisini çevresindeki, ülkesindeki insanların faydalanacağı düzeye getirmeli- Yoksa okuyup okuyup kendinde biriktirmek bence hamallıktan başka bir şey değil.

T.U.- Bunu anlayamadım, nasıl paylaşacak?

İZLEYİCİ.- Aydınlanan bir kişi çevresini de aydınlatmalı, sadece kendisini değil, onun da bir yolunu bulmalı.

T.U.- Sanmayın şaka ediyorum ya da mesela siz bir gecekondu

semtinde, ya da Mecidiyeköy'de arkalarda bir yerde olsun, hem şehre yakın hem de Gayrettepe'nin arkası olsun, buradaki bir insana okuduğunuz Kafka'yı anlatıyorsunuz, bunu nasıl anlatacaksınız?

İZLEYİCİ.- Siz Kafka'yı okuduğunuz zaman özümsediğiniz bir şey var değil mi, kendinize seçtiğiniz, aldığınız bir şey var. Kafka'yı bütünüyle kendinize uyarlamıyorsunuz ki, kendinize seçtiğiniz şeyi insanlara faydalı bir hale getirebilirsiniz bence.

T.U.- Sizce edebiyat birikiminden yoksun bir kişiye ısrarla Kafka okumanın yararı var mıdır? Dostoyevski de işe yaramaz bu durumda. Kısaca has yazarların hiçbiri.

İZLEYİCİ.- Bizim ülkemizde insanların bilgilendirilmeye ihtiyacı var, bunu hepimiz biliyoruz. O zaman aydınlara büyük görev düşüyor ve o insanlara bilgilerini aktarmalılar. Kendilerinde biriktirmenin bence hiçbir anlamı yok.

T.U.- Benim karşı olduğum bir düşünceyi dile getirdiniz. Bence, edebiyatçının görevi toplumu aydınlatmakla sınırlandırılamaz. Aydınlatma ve bilgilendirme görevi eğiticilere düşüyor. Ne bana, ne Atilla'ya, ne Mario Levi'ye. O görevi bizler üstlenmek zorunda değiliz.

İZLEYİCİ.- Olmadığınızı biliyorum ama.....

T.U.- Peki diyelim ki ben idealistim ve bir okula gidip her hafta, edebiyat derslerinden birinde konuşacağım. Acaba hangi okul kabul edecek bu önerimi, hangi öğretmenin başı derde girecek? Sonra orda istediğim gibi konuşup istediğim yazarlardan örnekler verebilecek miyim? Okulda konuşmak bir bankanın kültür merkezinde konuşmaya benzemez ki. İdealizmi başkalarının ekmeğiyle oynayacak bir boyuta getirmek tehlikeli. Zaten bir ders sırasında anlattıklarınız sonraları öğretmenlerce desteklenmiyorsa kısa sürede unutulur gider. Sayın öğretmenim Vildan Acuner (ne yazık ki çok az sayıda öğretmenimden Sayın diye söz edebiliyorum) geçenlerde beni eski okuluma çağırmıştı. Onun çabasına karşın konuştuklarımdan belleklerde ne kaldı, merak ediyorum. Bence sizin düşüncenizin uygulanması olanaksız.

M.L.- Ben Tomris Uyar'a katılıyorum, şu anlamda katılıyorum yazarın artık günümüzde bana göre hem konumu değişmiştir hem imajı. Bu sadece Türkiye için geçerli değil bütün dünya için geçerli. 19. yüzyıl ya da 20. yüzyıl başındaki yazar tipi, özellikle siyasi çalkantıların dorukta olduğu günlerde yeni değişim yazar zaman zaman toplumun rehberi olarak görülmüştür. Yazar topluma önderlik etmelidir, ya da sanatçı denmiştir olmasına imkan kalmadı. Ya-

zar bence çok küçük bir adaya çekilmiş durumda artık dilerseniz somut bir takım örnekler de verebiliriz. Bugün Türkiye'de edebî değer taşıyabilecek bir kitap en çok 10.000 satmaktadır, Türkiye'nin nüfusu 60 milyondur. Bırakın edebi değer taşıyan kitabı, ad vermeyeceğim kitap dünyası ile son beş yıldaki gelişmeleri düşünün, kitap dünyası ile yakından ilgili olduğunuz için anlayacaksınız özellikle son beş yıldaki gelişmeleri düşünün, hiç bir edebi değer taşımayan kitap Türkiye'de 40 baskı yaptı, belki de 42 baskı yaptı. 3000'den hesaplarsanız 120.000-125.000 yoktur. Buna rağmen o zamanlarda bir çok kişi son zamanların belki de Türkiye Cumhuriyeti'nin Best Seller'ıdır diyebildi, kitap için. Ama böylesi bir Best Seller bile bu sayıya ulaştı. Böyle olunca da işte yazar bir şekilde topluma bir yol gösterecektir gibisinden görüşler bana her ne kadar azından olmalıdır anlamında doğru ise de pratikte artık imkansız gibi görünüyor.

T.U.- Şöyle diyebilir miyiz Mario? Yazar insana yalnız kalabilmeyi öğretir.

M.L.- Evet, tabii.

T.U.- Yani bir birey olmayı öğretebilir, bir iç dünyası olduğunu keşfettirebilir ama bunun dışında fazla bir şey öğretebileceğini sanmıyorum. Toplumu yönlendirmeye çalışan Sovyet yazarlarından bir çoğu intihar etti biliyorsunuz.

M.L.- Yazarı o kadar önemsememek lazım.

A.B.- Mario sanıyorum haklı; yazarın görevi örneğin benim için, onun kitabından keyif almamdır. Yani benim bakışım da böyle, eğer yazarın bir işlevi varsa...

M.L.- O da varsa.

A.B.- Varsa okuduğum metninden, kitabından estetik bir haz duymam lazım.

İZLEYİCİ.- Siz dediniz ki, benim anladığım kadarıyla büyük yazarlar yararlılık sıfatını yitirmişlerdir...

T.U.- Öyle demedim, yararlılıkları başka yöndedir demek istedim.

İZLEYİCİ.- Bir de başka bir olay, az önceki izleyiciye bir şey söylediniz "Eğitim, eğitimin görevidir" dediniz, tiyatro sanattır, yazarlıktır, bir eğitim görevi yok mu tiyatronun, toplumlara sadece okullarla ders veriliyor tiyatro ile verilmiyor mu?

T.U.- Benim demek istediğim, belli bir yaşam kültürü almamış kişiyi eğitmek hiç de kolay değil, sanıldığı gibi.

İZLEYİCİ.- Bu meseleyi ancak şöyle çözümleyebilirsiniz; yazarlarımızın öğretmenlerimizi eğitmesi lazım.

A.B.- Başka sorusu olan var mı efendim?

İZLEYİCİ.- Ben soruya geçmeden başka bir konuya geçmek istiyorum. Bence bir insanın gecekondu da oturması Kafka'yı anlamasına, okumasına engel değildir, onu anlaması için ille Suadiye'de oturması gerekmiyor herhalde. Her şey okumaktan bahsedildi, hanımefendi konusunda yönlendiriliyorlar gibi. Yani istediği kitaplar yok ortada, mesela Tüyap'ta İsmail Beşikçi'nin kitapları toplatıldı veya Aziz Nesin şu anda bir kitap için uğraşıyor "Şeytan Ayetleri"ni Türkiye'ye getirmek. Yani okuma yasağı gibi bir ortam var. Sizin sözünüz vardı konuşmanın başında "okuma deyince aklıma okumamak geliyor", benim de aklıma okuma deyince yasaklama geliyor. Bu konuda Tomris Hanım'ın ve Mario Levi'nin görüşlerini rica ediyorum.

M.L.- Yasaklamaların bu yasaklamalar nerden gelirse gelsin, elbette karşısındayım. Benim bir yazar olarak bunun tersini düşünmem zaten olanaksız. Ancak egemen güçlerin hangi rejimde, ya da siyasi düzemde olursa olsun toplumları yönlendirdiğini bunun da kendi içinde bir tutarlılık taşıdığını da unutmamak gerekiyor bu arada. Bu durum ülkemiz için olduğu kadar, A.B.D. için de söz konusu, en demokratik ülkelerden biri olarak bilinen Fransa için de. Ölçüler ve yöntemler farklı belki ama yasaklama her yerde var. Ancak soruna çok farklı bir açıdan yaklaşmak da olası: Umberto Eco "Artık öylesine büyük bir enformasyon bombardımanıyla karşı karşıyayız ki gerçekten özgür olup olmadığımızdan kuşku duyuyorum" diyor. Konu bence bir de bu yönüyle düşünülmeye değer.

T.U.- Sözgelimi, dünyanın en özgür sanılan ülkelerinden A.B.D.'de gittiğiniz her eyalette yalnızca yerel gazeteyi kolay bulabiliyorsunuz. Büyük kentlerde değil de bir kasabada yaşıyorsanız dış dünyayla fazla bir bağlantınız kalmıyor. Bence edebiyatın en önemli işlevlerinden biri, nerede olursanız olun sizi dünyaya açması. Hele okuma alışkanlığını edinmişseniz sınırları her yapıttan sonra biraz daha genişleyen bir dünya bu. Sinema sanatının da böyle bir işlevi var ama yapıtı yönetmenin gözünden, onun yorumuyla değerlendirmek durumundasınız, kendi başınıza değil.

İZLEYİCİ.- Okumanın yolları yordamları olduğuna göre konu uzağa gitti. Evet yeni kurgular yeni anlatım biçimleri dille yapılan bir sürü şeyle, her türlü şeyle karşılaşabiliyoruz artık edebiyatta. Okumanın bir reçetesi olmuyor, beklemiyoruz da bunu anlatmanızı ama birkaç örnek üzerinde canlı okuma örneklerinizi dinlesek yararlı olabilir.

İZLEYİCİ.- Bence okumanın bir tek amacı olmalı biraz özgür

Türkiye'de insan yavrusu doğuştan eğitim amacı ile tuzağa düşürülmektedir, programlanmaktadır. Bunda edebiyatçıların da rolü vardır. Okumak sonradan insanın kendisini bulması için bu programları bozması, üzerinden atması ve bağımlılıklardan kurtulmasına yaramaktadır. Kendisini gerçekleştirmeye engel olan eğitimi, programları, şartlandırmalarını kırmak kendisine gelmek ve mutlak özgür kavramlara doğru kendisini yücelterek kendisi olmaya araç olmalıdır okumak. Yoksa okumak bir yaşam biçimi değildir insanın bir tek amacı vardır o da kendisini dünyada gerçekleştirmektir. Okuma bunun için bir araçtır sadece.

A.B.- Çok teşekkür ederim. Tomris Hanım ben bir başka konuya geçmek istiyorum; arkadaşımızın sorusundan dolayı. Siz biraz önce de, kısaca söz ettiniz. Bir yazarı okumak ile metni okumak. Bu ikisinin arasındaki fark ne?

T.U.- Usta bir yazardan söz ediyorsak, diyelim yapıtı dilimize kötü çevrilmiş olsa bile yine de kurduğu dünya üstüne fikir edinebiliriz, nasıl bir biçemle yazdığını sezeriz. Ama bu tabii ki bütün usta yazarların bütün ürünlerini ille de seveceğimiz anlamına gelmiyor. Çok sevdiğim bir yazardan, Cehov'dan örnek vereyim; basit görünen kısacık öyküsü "Memurun Ölümü," bence "Martı" oyununu aşar derinliğiyle, Reşat Nuri'nin "Eski Hastalık"ı çok tutulan "Çalıkuşu"ndan daha usta-işidir. Her yetkin yazarın dağarcığında değişik okumalara seslenen, gizli kalmış yapıtlar bulunabilir. Sizin seçmenize bırakılmış yapı taşları. Bazan o metni okuduktan sonra anlarsınız yazarı ancak, bazan da yazarın önceki ürünleri yeni metinlerini daha iyi kavramanızı sağlar. Bazan da yazarı bir yanıyla seçersiniz. Sözgelimi Umberto Eco'nun denemelerini romanlarından daha edebi bulabilirsiniz.

A.B.- Peki, Mario Levi siz bu konuda neler söyleyeceksiniz?

M.L.- Farklı bir dünyayı tanımak, ya da farklı bir dünyanın varlığından haberdar olmak... Somut bir örnekle açmak istiyorum düşüncemi: Yıllar önce, Filolojideki Tiyatro Tarihi derslerinin birinde Haldun Taner'den bir Çehov piyesinin birkaç sözcükle anlatılıp anlatılamayacağını öğrenmek istemiştim. Farklı sözcüklerle de olsa aktarmak istiyorum şimdi yanıtını: "Bir kır evini, o kır evinin bahçesini ve o bahçede sıkılan insanları düşünün. Bir akşam vaktinde bir semaverin çevresinde toplanmışlardır. O semaverin yaydığı kokudan bir küçük mutluluk çıkaracak kadar sevgiye ve değişime muhtaçtırlar..." Bu yaklaşım bir Çehov metnini okurken aklımdan hiç çıkmamıştır. Buradan şu sonuca ulaşmak mümkün: Kendi dünyanızı, insanları algılayış biçiminizi, bir başka metinde bulabildiği-

nizde ister yazar olun, ister okur, bir başka biçimde değişiyor hayatınız. Sevilen, tanımlanması pek de kolay olmayan o atmosferle anlam kazanan metnin kendisi oluyor demek ki. Bir yazarda aradıklarınızı, bulmak istediklerinizi her metinde bulamıyorsunuz çünkü. Çehov'un tüm metinlerini sevemeyişim işte böylesi bir kaçınılmaz tercihten kaynaklanıyor olmalı.

T.U.- Bir örnek geldi aklıma. Pablo Neruda, Cortazar'ın bir kitabının arka kapağındaki tanıtma yazısında onu okumamış olmanın şeftali yememiş olmak gibi bir şey olduğunu söylüyor. Ferit Edgü'nün yapıtından filme çekilmiş "Hakkâri'de Bir Mevsim" de bir çocuğun ilk kere portakal yeyişini görüyorsunuz. Şimdiye kadar yediğiniz bütün meyvelerin anısı damağınızı nasıl zenginleştirmişse, şimdiye kadar okuduğunuz kitaplar da okuma serüveninizi öylesine zenginleştiriyor. Okumak, didaktik bir eylem değil yalnızca.

İZLEYİCİ.- Hep mevcut kitap seçiminden, sonra buna uyum sağlamak bunu okuyup özümlemekten söz ediliyor. İçersinde sizin şeftali veya ne ise onu bulup bulamayacağınızı belirten, sizi bir ön sezgiye götüren bir anahtarcık var mı? Böyle bir şey olabilir mi lütfen bahseder misiniz?

T.U.- Sorunuz ilginç de portakal ya da şeftali çeşitlerinden hangisini seçtiğiniz önemli. Kan portakalı mı, yafa mı, v.b. Bunu kendiniz saptamamışsanız size başkası anahtar veremez. Neruda'nın bu örneğini sevmemin nedeni, bol renkli ve boy çeşnili şiirlerinden çok etkilendiğim bir şairin bana doğru anahtarı vermesi. Hemen Cortazar'ın yapıtlarını bulup okumamı, öykülerini Türkçeye çevirmemi sağlaması. Oysa yazardan başka beklentileri olan biri bu tanımı "bayağı" bulabilir.

M.L.- Meyvalardan gidecek gibiyiz şimdi de. Bakın ben ekşi portakalı çok severim. Genelde tatlı portakalın yeğlendiğini bildiğim halde şu oyunu oynamaktan çok büyük bir zevk alırım. Manava gider "portakallar tatlı mı" diye sorarım. Manav da elbette "Bal gibi abi!" der. Bunun üzerine "İyi, ben de o zaman istemem" derim. Bir keresinde neredeyse dayak yiyecektim. Şimdi bu işin nükte yönü elbette. Diyeceğim şu: Bir kitabı okurken o kitabın size yararlı olup olmayacağını sormuştunuz eğer yanlış anlamadıysam. Yararlardan öylesine farklı şeyler anlaşılıyor ki!..

İZLEYİCİ.- Ne demek istediğimi anlatamadım galiba, hep yabancı yazarlardan bahsediliyor; öyle bir olgunluğa erişmeden evvel bu yazarların, herkesin güzel dediğine en nihayet siz de bir yerde uyum sağlamak zorunluluğundasınız, aksi takdirde o cemi-

yetten itilirsiniz. Dolayısıyla böyle bir tehlikeyle karşı karşıya kalınmamak için ille de tanınmamış bir yazarın bir kitabının belki sizin üzerinizdeki etkisi ötekilerin tümünden daha etkili olacaktır. Sizi hayata veya neyse okumaktan gaye ona götüren en kestirme bir yol olabilecektir. Bunu bulmak için belirli bir tecrübe birikimine ihtiyacınız olacak bu nasıl olacak? Bunun bir anahtarı var mı?

M.L.- Bu zamanla, belirli bir birikimle olabilir.

T.U.- Hepimiz, edebiyat okumasak da gazete okuyoruz sanırım. Ben bazı politikacıların kullandığı dili okurken utanç duyuyorum. İnsanlar, meyhane köşelerinde bu dili kullandıklarında cinayete kurban gidebilirlerken mecliste kutlanabiliyorlar. Bu durumda dil kullanımında bile bize kılavuzluk edemeyecekleri kesinleşiyor: olsa-olsa içlerini okuyoruz, edebiyatı asla desteklemeyeceklerini kavrıyoruz.

A.B.- Biraz önce arkadaşımız üstüne basa basa durdu. Konumuz, okumanın yordamları: konu çok dağıldı sanıyorum. Bir yazarın okunmasını istediği biçim ile okurun onu alımlama ya da kendi okuma biçimi arasındaki fark ya da uyum ne? Bir de böyle bir sorun var. Mario Levi siz ne dersiniz?

M.L.- Buna ilk turdaki konuşmamda değinmiştim. Bir yazarın yazmış olduğu bir metnin belirli bir şekilde okunmasını istemesinden daha doğal bir şey yoktur. Buradaki okumadan yorumlamayı, algılamayı, ya da alımlamayı kastetmiyorum elbette. Ben demin de dediğim gibi kimi çok önemli ayrıntıların kim vurduya gitmesinden çok rahatsız oluyorum. Yani yazdığınız ne olursa olsun, karşınızdaki kişi kim olursa olsun hep eksik bir şeyler kalıyor. Dilediklerimizi birbirimize tam olarak anlatamadığımız kanısındayım ben. Ben bundan hem bir yazar, hem de bir okur olarak yakınıyorum. Bu da insanda hiç de gözardı edilemeyecek bir yalnızlık duygusu uyandırıyor.

A.B.- Başka bir şey sormak istiyorum. Bir de eleştirel biçimde; somutlarsak eleştirmenin okuması var. Yani bu durumda farklı bir okuma olması gerekmiyor mu?

M.L.- Farklı bir okuma olması gerekiyor elbette, bunu zaten kabul ediyor, dahası diliyoruz. Ama eğer yanlış anlamadıysam beni birazcık tuzağa düşürmek istiyorsun.

A.B.- Yok birazcık değil, açıkca.

M.L.- Sözü şuraya mı getirmek istiyorsun? Türkiye'de doğru dürüst eleştirmen yok!

A.B.- Hayır, böyle bir şey söylemek istemiyorum.

M.L.- Bense şunu söyleyebilirim: Kitap tanıtımı ya da eleştirisi

söz konusu olduğunda benim ölçülerime göre çok iyi olmayı hakkeden birkaç eleştirmen var Türkiye'de. Olmayan eleştiri kurumu bana kalırsa ve işin kötüsü bu kurumun oluşmasına, gelişmesine olanak sağlayabilecek ortam da yok bu ülkede.

T.U.- Burada hep birbirimizin görüşlerini destekledik gibi oldu. Konu da biraz dağıldı, çünkü aramızdaki izleyicilerin ne kadar kitap okuduğu, nasıl okuduğu belli değil. Sorular daha çok eğitim konusundaydı. Demin ki eleştirimde yalnızca politikacıların konuşma biçimlerine değinmek istememiştim. Kitap ve gazete fiyatlarının durmadan arttığı, dilin giderek aşağı çekildiği bir ülkede üst düzeyde edebiyat konuşmak güç. Hepimiz buradan biraz yorgun ayrılacağız. Kimilerimiz edebiyatı beklenen düzeyde tartışamadığımız için, kimilerimiz her yapıta uygulanabilecek bir okuma yordamı önerilmediği için.

İZLEYİCİ.- İnsan okuduklarını kalıcı kılabilmesi için okurken nasıl okumalı veya okuduklarını nasıl kalıcı kılabilmeli.

M.L.- Bence insan bu soruyu sorarak okumamalı. Bu tuzağa, dürüst olmam gerekirse ben de sık sık düşmüşümdür. Örneğin "bu kitap yazarlığıma, yazabileceğim bir metne ne gibi katkılarda bulunabilir" sorusunu birçok kez sormuşumdur kendi kendime, birçok kitabı böylesi bir bakış açısıyla okumuşumdur. Ama o ayrıntılar hep böylesi okumalarda yitiriliyor işte. Yanlış bir okuma bu ama yalnış olan öylesine çok şey yapıyoruz ki...

İZLEYİCİ.- Bir bankacı, bir doktor mesleğinde ayakta durabilmesi için okumak zorunda, neyi okuyor teknik konuları okuyor. Şimdi bu adamın okuduğu okumak mı?

M.L.- Okumaktır.

İZLEYİCİ.- Ben okumak olmadığını söylüyorum o zaman başka çalışmaların bir anlamı olmalı.

A.B.- Çok anlamı var siz olmadığını, biz olduğunu söylüyoruz.

T.U.- Kendi mesleğiyle ilgili bir şey okuyor neden sayılmasın ki?

İZLEYİCİ.- Geri kalmış olan yöremizde bayram dolayısıyla toplandılar o zaman gündeme geldi, bir kütüphane oluşturuyoruz. Oraya toplanacak kitaplar sözkonusu oldu ben de çıktım dedim ki Battal Gazi'yi koysak olur mu? Battal Gazi ile okumaya başlasak değer mi?

A.B.- Değer mi.

T.U.- Hangi Battal Gazi, Battal Gazi bir tane de kitapları çok, o kadar çok var ki örneğin Beşiktaş Pazarında satılan var, çok ciddi

derlemeler var, bir de kitaplar arasında böyle bir ayrıma gitmemek gerekiyor sanıyorum. Sade Battal Gazi koyacaksanız çok yanlış ama, bir sürü kitabın içine Battal Gazi kitabı da olacaksa olsun, niye olmasın.

İZLEYİCİ.- Bugünlerde Türk Yazınını nasıl buluyorsunuz. Ben okul yıllarında ve daha sonra kitaplarla haşır neşir oldum.

T.U.- Türk öyküsü özellikle Türk öyküsü dünyadaki benim okuyabildiğim yabancı dilden izlediğim öykülerle bugün değil 10 yıldır başa baş hatta daha iyi zaman zaman çok daha iyi olan öykü tarzı.

Romanda aynı şeyi pek diyemiyeceğim, benim fikrime güvenmeyin çünkü ben roman sevmem yabancılarda da Türk romanını da sevmem o yüzden pek objektif değilim. Ama dışarıda nasıl roman yazılıyorsa Türkiye'de de aynı şekilde iyi romanlar yazılıyor.

Şiire gelince aynı şey söyleyemiyeceğim ne yazık ki çünkü Türk şiiri 1960 ve 1975'lere kadar, o kadar ondan sonrasını yani yeni gelenler ne kadar yetenekli olurlarsa olsunlar onunla boy ölçüşecek düzeyine gelecek bir şiir havası göremiyorum. Yani şiir de daha çok az miktarda iyi şiir ama sesini göremediğim şairler görüyorum kendi adıma kendi sesini tanıdığım, üslubundan çıkardığım şair fazla göremiyorum. Bu benim kanım ama burada romandan daha nesnel olduğumu zannediyorum bunu söylerken.

A.B.- Ben de bu konuda şunları eklemek isterim: Son on-oniki yıldır, edebiyatımızda deneme türünde oldukça yoğunluk ve canlılık var. Aslında, günce de buna yakin bir hareketlilik içinde. Efendim, bizi dinlediğiniz için sizlere çok teşekkür ediyoruz...

kitap nasıl yapılır?

27 Nisan 1993

Yönetici: Enis Batur

Konuşmacılar: Erol Erduran, Mehmet Ulusel,
Hüseyin Sönmez

Enis Batur- İyi akşamlar efendim hoşgeldiniz, bugüne kadar pek çok panele ve seminere katıldım ama, eğer yanlış hatırlamıyorsam, bugün ilk defa yönetici konumunda oturuyorum. Başta böyle öngörülmemişti, bugünkü oturumu yönetecek arkadaşımız Şahin Beygu şu anda vatani görevini yerine getirme durumunda olduğundan ben bir dublör olarak devreye girmiş bulunuyorum. Bir parça sıkıntılıyım bu nedenle çünkü bugüne kadar katıldığım onca oturumun yöneticilerine genelde yöneticiliklerinin özellikleri nedeniyle kızardım hep. Şimdi o bakımdan oturduğum yerde rahatsız hissediyorum kendimi. Umarım yüzüme gözüme bulaştırmam bu işi. Üstelik, konumu gereği kendileriyle iyi geçinmek zorunda olduğum insanlarla aynı masada buluşmuş durumdayım. Sol başta Sayın Erol Erduran var, Remzi Kitabevi'nin sahibi ve yöneticisi ve benim yayıncım; yanımda Hüseyin Sönmez, Hil Yayınları'nın ve Pandora Kitabevi'nin sahibi hem yayıncım hem kitaplarımı satıyor. Sağ tarafımda Mehmet Ulusel, Yapı Kredi Yayınları'nın Art Direktörü ve üretim sorumlusu, kitaplarımın kapaklarını ve iç düzenlerini hazırlıyor. Dolayısıyla onlarla iyi geçinmek zorundayım, ama bir tesellim var, onlar da benimle iyi geçinmek zorundalar, çünkü eninde sonunda benim yazdığım kitabı düzenlemek, kapağını hazırlamak, onu yayınlamak ve onu satmak durumundalar. Yani ben, bir bakıma burada, yalnız yönetici kimliğiyle değil yazarları temsilen de konuşmak durumunda olacağım.

Bu arada, Türkiye'deki kitap satışlarının ortalamasını düşününce, ülkemizde yaşayan okurların hepsinin burada olduğu gibi bir düşünce geldi bana, bir kaç eksikle herhalde herkes buraya gelmiş durumda!

Bu akşam sizlerin de alışılagelmiş oturumların atmosferinden bir ölçüde sıyrılıp bu sohbete katılmanızı istiyorum, çok statik bir oturum haline çevirmeyelim bunu, herkese eşit miktarda uzun tiradlar yapacak biçimde söz vermekten yana değilim, biraz daha dinamik bir sohbet üslubu içinde yürütelim diyorum, bilmiyorum başarabilir miyiz? Bunu başarabilmemiz için sizlerin de katkılarını

bekliyeceğim. Daha önceki Salı Toplantılarında gelenek konuşmacılar sözlerini bitirdikten sonra salonda oturan insanların arasında soru sormak ya da düşünce dile getirmek isteyen insanların sonradan söz almaları yolundaydı. Şimdi böyle yapmayalım diyorum. Bir konuşmacının sözünü tam ortada kesmemek kaydıyla bir şey söyleme ihtiyacı duyduğumuz anda bana bir sinyal gönderebilirseniz, ben size arada söz verebilirim, böylelikle okur, yazar, grafik sanatçısı, yayıncı, kitapçı hep birlikte bir kitap nasıl olurmuş bunu tartışabiliriz.

Bu oturumda çıkış noktamız, okur kitapla nasıl ilişkiye giriyor; sanıyorum bir kitapçıya gidiyor, vitrinde ya da raflarda karşılaşıyor ilk defa o kitapla, ya da daha o kitabı nesne olarak hiç görmeden, bir yayın organından, gazete veya dergiden, çok ender olmakla birlikte televizyon ekranından bir kitabın çıktığını duyuyor ve sonra kitapçılara giderek onunla ilişki kuruyor. Sonuç olarak elinde, ilk karşılaştığında bir nesne var, bu nesnenin arkasında da bu nesnenin bir hikayesi var. Kimi okurlar bu hikayenin bazı evreleri hakkında bilgi sahibi olabilirler ama kendileri doğrudan doğruya işin içinde değillerse, yani daha önce kitap, yayınlamamışlarsa, çevirmen olarak böyle bir sürece girmemişlerse, kitapçılık, dağıtımcılık yapmamışlarsa, yayınevinde çalışmamışlarsa, bir kitabın nasıl oluştuğunun bütün evrelerini sanıyorum bilmiyorlardır. Buna karşılık kitap, o kalıba girip önlerine gelene dek bir sürü serüvenden geçiyor.

İlk aşama burada benim oturduğum koltuktaki insanla başlıyor, ama yazar ama çevirmen o bir elyazması ile çıkageliyor, kime çıkageliyor? Yayıncının kapısına geliyor, ya önceden tanıdığı bir yayıncı ilişkisi var, ya da hiç tanımadığı bir yayıncı ile ilişki kuracak, belki telefon ederek bir randevu alıyor, belki doğrudan doğruya gidiyor yayınevine şansını denemek için. Belki hiç tanınmıyor belki tanınıyor, yayıncı ile aralarında bir diyalog başlıyor.

Şimdi bu ilişkilerin başlama noktasına dönüp, Sayın Erol Erduran'dan (yanılmıyorsam 30 yıldır yayıncılık serüveninin içinde ve Türkiye'nin en eski yayınevlerinden biri olan Remzi Kitabevi'nin sahibi ve yöneticisi) şunu öğrenmek istiyorum ben; 30 yıl önce, sözgelimi bir Kemal Tahir gibi o dönemde de ünlü bir yazar nasıl gelirdi elyazmasıyla, ya da 30 yıl önce, sonradan çok üne kavuşmuş ama o sırada hiç tanınmayan bir yazar nasıl gelirdi, ilişkiler nasıl başlar nasıl gelişirdi, bu 30 yıl içinde ilişki zincirinde ne tür değişiklikler size göre oluştu?

Erol Erduran- Evet, yaklaşık 30 yıldır yayıncılık yapıyorum, bu

süreç içinde herşey çok değişti. 30 yıl önce Kemal Tahir, Yaşar Kemal, Orhan Kemal ve diğer yazarlar, yayınevine sohbet için gelirler, sohbet ve konuşma sırasında yayıncı olarak kendilerine bir hazırlığı olup olmadığı sorulurdu. Ya da bunlar, mesela Fakir Baykurt gibi yeni Cumhuriyet'te yarışmaya katılmış kitabını vermiş, bunlarla nasıl ilişki kurabileceğimiz araştırılırdı. Yani kişisel insan ilişkileriyle başlardı, daha önce bizde kitabı yayınlanmış kişilerle "Filanca acaba bizim yayın kadromuza katılmak ister mi? sen bir öngörüşme yapsan da bir tanışsak" tanışmıyorsak gibi. Bunlar insan ilişkileri içersinde böyle gelişirdi. Bunun dışında Türkiye'de yeni yazıyla, Milli Eğitim Bakanlığından da önce, beyaz kitaplarından da önce, Remzi Kitapevi çeviri kitaplarına başlamıştır. "Dünya Muharrirlerinden Tercümeler" serisi altında onu Remzi Bengi başlatmıştır, yayınevimizin kurucusu, benim kayınpederim. O devirde Hasan Ali Yücel bu diziyi kendisine önermiş, daha kendisi Milli Eğitim bakanı olmadan önce yayınevinin danışmanı olarak, Dünya Muharrirlerinden Tercümeler dizisini başlatmış.

Çevirmen ilişkilerinde de çevirmenler kendileri geliyorlardı, çünkü o zaman bir çeviri yapmak isteyenler vardı ve bunlar kitap yayınlayacak yer bulamıyorlardı. O zaman telif ücretleri de hiçbir baza oturmamıştı ve kitaplar çok daha düşük telif ücretleriyle basılıyordu. 500'lerden başlamıştı baskılar. Fakat giderek gelişti, yazar, yayıncı çevirmen ilişkileri.

Telif ücretleri belli yüzdelere oturdu, kitapların tirajları belli bir noktaya geldi, mesela bir basımı 20.000 bile yaptığımız oldu 1970'li yıllarda Türkiye bu düzeye gelmişken şimdi ne yazık ki 2000-3000 basıyoruz.

E.*B.*- Araya girip bir şey sormak istiyorum. 20.000 gibi bir rakam telaffuz ettiniz, bu ilk basım rakamı mı?

E.*E.*- Bu ilk basım rakamı da değil, ilk basım rakamı dışında ikinci, üçüncü, basım olduğu halde 20.000, fakat çok kısa bir süreç oldu, bu, bir iki sene sonra tekrar 10.000'lere döndük, sonra 8.000'lere indik, artık bugün ise 2000'e indiğimizi söylemiştim. Bugün normal olarak bir kitap 2000 ya da 3000 basılıyor.

Dünyanın gelişim süreci içersinde Türkiye'nin nasıl geliştiğini bu tablo gösteriyor. Belki teknoloji kullanımı açısından büyük bir gelişme var, televizyonlar var, gazeteler ansiklopedi veriyor. Ama kitap açısından, yayıncılık açısından gelişemedik, oysa kitap okumadaki gelişme aynı zamanda toplumun göstergesi, eğer insanlar kitap okumuyorlarsa o toplumun gazetelerinin de içeriği yoktur, zayıftır onlara da gazete denmez. Televizyon yayınları da hazırlık-

sız, sadece o günü doldurmak, eğlendirmek için yapılan yayınlardır. Dolayısıyla kültürel bozulma, çürüme, yozlaşma, kanserleşme belki de kitapsızlıkla, okumamakla, okumayı sevmemekle, milli eğitim ve kültür politikasını sadece sınıf geçmeye indirgemekte, çocuklara okullarda yazarı ve kitabı tanıtmamakla ve böylece de kitabı okumayan insanı tanımayan insanların birbirlerine yabancılaşmasıyla başlıyor.

E.B.- Erol bey, bu aşamada bir soru sorabilir miyim? Örneğin; (izleyiciye yöneltilen soru) Efendim siz 1950-60'lı yıllarda okur olarak kitapla ne tür bir ilişki içindeydiniz, bugün ne tür bir ilişki içindesiniz, size göre okur cephesinden bakınca o dönemle bu dönem arasında nasıl farklılıklar var?

İZLEYİCİ.- Ben mektep zamanında çok roman okumuştum, hatta çok çok roman okumuşumdur. Hiç unutmam İngilizce olarak "Uğultulu Tepeler"i okumuşumdur zamanında siz hiç okudunuz mu bunu?

E.B.- Evet, müthiş te kalın bir kitaptır.

İZLEYİCİ.- Okulda dizimin üstüne koyar okurdum, hoca konuşurken. Bugün deseniz roman okumaya imkanım yok, tahammülüm de yok.

E.B.- Ne zaman başladı tahammülsüzlük?

İZLEYİCİ.- Yaşımız ilerledikçe.

E.B.- Yalnız sizin yaşınızla mı ilgili tahammülsüzlük, yoksa karşınızdaki dünyanın, örneğin televizyonun ne oranda katkısı var, itiraf edelim.

İZLEYİCİ.- Televizyon çok farkediyor tabii.

E.B.- Farkediyor tabii, ben çocukluğumdan hatırlarım, insanların televizyonsuz hayatında yapabilecekleri şeyler oluyordu, daha çok konuşabiliyorlardı, daha çok ilişki kurabiliyorlardı birbirleriyle, bir de kendilerine daha çok vakit ayırıp örneğin kitap okuyabiliyorlardı. Saruyorum yaşla ilgili olmaktan çok dış koşullarla ilgili.

İZLEYİCİ.- Televizyon çok farkettirdi, mesela biz zamanında sizde belki hatırlarsınız devamlı sinemaya giderdik. Ben belki de 15 senedir hiç bir sinemaya gittiğim yok.

E.B.- Peki, eksikliğini duyuyor musunuz kitabın?

İZLEYİCİ.- Kitabın eksikliğini, zamanında çok doldurduğum için artık yeter diyorum.

E.B.- Duymuyorsunuz, peki, teşekkür ederim.

Erol Bey biraz daha kalacağım o dönemle ilgili konu üzerinde. Gene 40'lı yıllarda, 50'li yıllarda, 60'lı yıllarda bir kitabın oluşma süreci bugünkü oluşma sürecine benzemiyordu, örneğin ofset han-

gi yıllarda başladı bilmiyorum ama, en azından tipo dönemini çok yakin bir zamana kadar yaşadık. Tipo döneminin kendine özgü bir takım problemleri vardı herhalde, dizgisiyle, provasıyla, düzeltisiyle. Bu iki teknoloji farklılığı arasında kitap ne kazandı, ne yitirdi, daha doğrusu birşey yitirdi mi?

E.E.- Çok uzun zamanlar tipo teknolojisi, yani yüksek baskı denilen kurşun harflerle, kurşun satırlarla baskı devam etti, çünkü yeni teknoloji Türkiye'ye o zamanlar biraz daha geç gelirdi. Bu tipo baskıların özelliği; çok fazla teknik detaya girmek istemiyorum tipo baskıda yazı çok daha siyahtır, biraz daha okuma rahatlığı getirir, fakat buna karşılık tipo baskı makinelerinin baskı sayıları saatte düşüktür, dolayısıyla yüksek tirajlar yapan bir ülkenin yayıncılığında tipo artık yeterli olmamaya başladı. Çünkü batı ülkelerinde kitaplar artık 100 binlerle basılmaya başlamıştı, ikinci dünya savaşı sırasında Amerika POCKET BOOK diye bir şey icat etti, askerlerine kitap verebilmek için. Bu POCKET BOOK'ların baskı sayıları çok yüksekti, tipo teknolojisi ile basılabilmeleri mümkün değildi ve onun üzerine kitaplarda gazete rotatiflerinde ve ofset makinelerinde basılmaya başlandı.

Ofset çok daha kolay bir teknik tipoya göre, tipodaki sanatçı işçiliği önemli ölçüde ortadan kalktı, çünkü tiponun iyi baskı yapabilmesi için üzerinde mizantren denilen kazan üzerinde işlemler yapılırdı, bazen saatlerce uğraşılırdı harfler güzel çıksın diye.

E.B.- Peki zanaat kaybı oluştu mu?

E.E.- Tabi, zanaat kaybı oluştu, doğrudan doğruya televizyonu açıyormuşsunuz gibi şimdi makineyi açıyorsunuz, tabii yine ustalık gerekiyor, ama işin ustalık tarafı azaldı teknolojik tarafı ve hız arttı ve birçok şey elektronik olarak yapılmaya başlandı. Bugün dizgi makineleri ya elektronik film dizgi makineleriyle, ya masa üstü dizgi sistemiyle yayıncılık yürütülüyor. Baskılarda ofset makineleri kullanılıyor, yalnız biz çok garip durumda kaldık Türkiye olarak, biz baskı sayılarımız yükselirken tipo kullandık. Batı ülkelerinde baskı sayıları yükselince yayıncılığa film dizgi ve ofset girdi film dizgili ofsetin maliyeti tipoya göre daha yüksektir, sanatçılığı daha azdır ama maliyeti daha yüksektir. Ancak tirajlar fazla olunca daha ucuza gelir. Batı kendine hem ucuz hem kolay olan bu buluşları yaptı ve özellikle seri üretim kitaplarda sıradan ofset baskılarla kitap üretmeye başladı. Biz kitap satışlarının azalmaya başladığı dönemde ofsete geçmek zorunda kaldık. Ofsetin maliyeti daha fazla olmaya başladı tipoya göre, ama mecburduk bu yolda gitmeye. Eğer sizin elinizde diyelim ki 1960'ların televizyonu varsa

"Ben bu televizyonu seyredeceğim, yeni televizyon istemiyorum" deseniz bile arıza yaptığı zaman parçasını bulamazsınız, onu kullanamazsınız. Dünya oraya gidiyor makineyi yapan biz değiliz, biz sadece kullanıcıyız hep getiriyoruz, parçası da yok bizde, mecbur oluyorsunuz, batı "bu bitti artık" deyip ofsete geçiyor çünkü ona o lazım. Biz de başka bir şey bulamadığımız için ona geçiyoruz, bizde mecbur olduk, tirajlar düştüğü halde ofsete geçtik.

E.B.- Şimdi Erol Bey'in çizdiği bu tablo içersinde, tanıdığım bir yayınevi olduğu için Remzi Kitabevi, şöyle bir işleyiş olduğunu hatırlatmak istiyorum. Ayrıca Türkiye'deki yayınevlerinin hemen hemen büyük yüzdesi için geçerli ama, Remzi Kitabevinin eskiliğinden gelme bir özelliği de var ayrıca. Erol Bey hem Remzi Kitabevinin patronu, hem editörlük yapıyor, hem redaktörlük yapıyor hem de gerektiğinde düzeltmenlik yapıyor. Belki daha önceki aşamalarda ciltçilik bile yaptığıruz olmuştur.

E.E.- Ciltcilik ve hammallık gerekmedi ama, gerektiğinde her işi yaptım. Ayrıca bütün yayınevinin idari işleri, personel işleri maalesef merkeziyetçi olarak yaptığım doğrudur.

E.B.- Buna karşılık Mehmet Ulusel beş yıllık geçmişi olan bir yayınevinde, oldukça farklı bir yapılanma modelinde çalışıyor ve kitap üretiyor. Bu yayınevi, Yapı Kredi Yayınları. Bir Genel Müdürü var. Haftada bir toplanan bir yayın kurulu var, bu yayın kurulunun tartışarak kabul ettiği kitaplar var, listeler var. Yayın kuruluna farklı dizilerin editörleri katılıyor, o aşamadan sonra Mehmet Ulusel ortaya çıklyor: kitapların estetik oluşumundan sorumlu olan kişi. Hem art direktör, hem prodüksiyon sorumlusu olarak devrede. Dolayısıyla farklı bir iş bölümü çerçevesiyle yola çıkıyor.

Bir kitabın Remzi Kitabevi ya da Hil Yayınlarında ortaya çıkış biçimiyle Yapı Kredi Yayınlarında çıkış biçimi arasında bir fark var. Sanıyorum bundan sonra kurulacak yayınevlerinde de, (amatör yayınevlerini saymıyorum) ama kurumsal olarak kurulacak yayınevlerinde işleyiş bu yönde olacak gibi geliyor bana. Tanımlar yapılacak, o tanımlara uygun sorumluluklar tanımlanacak.

Ulusel'e şunu sormak istiyorum; Yayınevinde hangi dizide hangi kitabın basılacağına editör karar veriyor, onun hazırlık süreci eğer bir çeviriyse editör tarafından başlatılıyor, bir telif eser ise elinde zaten elyazması var, getirip teslim ediyor. Sonra bu işin dizgisi var, filmi var, sayfa düzeni var, kapak düzeni var, dizi tasarımı var, bütün bunlar editörle ne oranda işbirliğiyle, ne oranda çatışarak yapılıyor? Bu yayınevinde böyle olması ayrı mesele diğer yayınevlerinde de bütün bu işlemler yapıldığına göre art dörektör ne

oranda Türk yayıncılığında pay tutuyor, ne oranda usulen devrede olabiliyor?

Mehmet Ulusel- Burada çok tuhaf bir durum var, herhalde Türkiye'de art direktör istihdam eden tek yayınevi Yapı Kredi Yayınları, ben de yayınevinde çalışan tek art direktörüm. Bu aslında az önce Erol Bey'in anlattığı çerçevede memlekette yayıncılığın gelişme sürecinde insanların bu süreci nasıl başlattığı ve ne koşullarda sürdürdüğüyle bir parça ilgili (yani zorluğundan bahsediyorum), bir art direktör istihdam etmek gerçekten hâlâ lüks bir şey bile.

E.B.- Bir de siz çok para istiyorsunuz, gülüyorsunuz ama bir kitabın oluşum payını etkileyen tek tek birimleri gözönüne aldığınız zaman. Art direktör diyorum, Türkiye'de başka bir sektörden daha çok iş bulabildiği ve zengin bir sektörden iş bulabildiği için Mehmet gibi bir mazohist tarafı ağır basan, dışarda alacağı maaşın yarısını göze alarak sadece bu işi sevdiği için gelecek, kaç art direktör çıkar ayrı ama, neden sizin standartlarınız bizim standartlarımıza göre yüksek?

M.U.- Bilmiyorum, herhalde hayat standardının insanın alt sınırını nerede çizdiğiyle ilgili bir şey.

İlk notumda vardı zaten, maliyet meselesinden dolayı grafikerler bu sektöre girmediler ya da girmekte hâlâ gecikiyorlar. Çünkü gerçekten bir grafiker bütün işini bir kitap tasarlamak bir kapak tasarlamak üzerine kurmuşsa işi biraz zor. Türkiye'de çıkan yayınların sayısı ve bu yayınların satış fiyatı gözönüne alındığında yayıncılar kitabın maliyetlerine bir de grafiker parası koymak istemiyorlar. Benim Yapı Kredi Yayınlarına girene kadar yaptığım neredeyse bütün kitap içi ve kitap kapağı tasarımlarım için "bunun bir mali karşılığı olacak mı?" diye birşey işin başında hiçbir zaman telaffuz edilmemiştir ve sonunda da bir "mali karşılık" söz konusu olmamıştır.

E.B.- Hüseyin Sönmez size ödeme yapmadı mı örneğin "kara mizah antolojisi"nde?

M.U.- Bu tabii insanların esas geçimini başka bir yerde, işte halledip bu tür işleri de gene aynı mesleğin sınırları içinde kalması sayesinde mümkün olabilmiştir. Yani reklamcılık yapan biri zinhar kitap kapağı yapamaz ya da kitap tasarlayamaz diye bir şey olmadığı için bu yapılabiliyor.

Ama yoğun bir şekilde grafik tasarımcının istediği para her zaman maliyete dahil edilen bir para olmak zorunda olduğu için ya iş grafikerlere verilmedi, verilmiyor ya da para söz konusu olmuyor.

Ama bir başka yanı da var işin. Bu, neredeyse grafik sanatların gelişimine baktığımızda taa 1800'lü yıllarda bu işler matbaalarda ve zanaatçıların elinde geliştiği için bizde de yayıncılar matbaalarla v.s. ile yakin insanlar oldukları için bir yandan bütün yayıncılar aynı zamanda grafik tasarımcıdır(!).

E.B.- Bunu istihza ile mi söylüyorsunuz?

M.U.- İster istihza ile ister ciddiyetle söyliyelim, sonuç olarak ortadaki kitapların kapaklarını kimin yaptığını bir yüzdeye vursak, burada durum daha ciddi bir yere doğru gidiyor. Bu bir zamanların bir hoşluğu idi, yani insanlar, yayıncılar kitabı şöyle bir eline aldığı zaman çocuğu gibi hisseder. (imaj)Onu kitabı eline alana kadar, çok ciddi emek harcıyorlar ve biraz da tabii kendilerinde o hakkı da görüyorlar. "Ben buna o kadar emek harcadım, içini yazamıyorum, söz konusu teknoloji ile bağlantılı olarak (tipo ise), kurşun harfleri dökemiyorum, (fotodizgi ise), bu fontları ben üretimiyorum bari kapağını ben yapayım" diye düşünüyorlar. Ya da "Var işte kapak, bir resim koyarım şuraya, üstüne de yazısını yazarım" anlayış var ki bu bugün de geçerli! O kadar elinden kitap geçen insanlar olduğu için bu insanlar "çok da acaip birşey yapmam herhalde" diyorlar. Bir bakışta da çok acaip şeyler çıkmıyor, hiç bir okuyucunun bir kitap kapağını görüp dehşete kapıldığını görmedim bugüne kadar, aynı şekilde bir kitap kapağını görüp zevkten dört köşe olup, yerlere yuvarlandığını da sanmıyorum kimsenin.

Bu durum aynı zamanda grafik tasarımcıların bu sektöre girme işini de maalesef zorlaştırıyor, sanki grafik tasarımcının yaptığı iş başkalarının da yapabileceği, en azından yaptığında sırıtmayacağı birşeymiş gibi düşünülüyor.

Buradan giderek iş sayfa tasarımına v.s. geliyor, çünkü fotodizgi çıktıktan sonra bunların operatörleri aradan sıyrıldı, yani fotodizgi operatörlerinin yaptığı işler bilgisayarlarla yapıldığı için yayıncılar pek elini süremez hale geldiler, çünkü biraz daha anlaması zor bir iş olmaya başladı. Fakat hemen peşinden daha yüksek teknoloji geldi, masa üstü yayıncılık denilen "Machintosh" girdi piyasaya, onları kullanmak herkes için kolay bir iş. Sonuç olarak ekranda ne yaptığınızı görüyorsunuz, sonucu görüyorsunuz, çıkmadan herşeyi görüyorsunuz Erol Bey'in bahsettiği tipo baskı sırasında sanatçı işçiliği, yani işin bizzat başındaki insandan kaynaklanan titizlik ve mükemmellik tehlikeye girdi. Eski tipo baskı kitaplara baktığınızda sağdan soldan blok bir sayfada aralarda şimdi olduğu gibi abuk subuk boşluklar çıkmaz. Kader gibi değildir, o zaman aralara incecik şeyler takılıp çıkartılırdı, çıkartılır takılırdı. Onu di-

zen gerçekten iyi bir sanatçıysa, (zenaatçı demek daha doğru, zaten grafik sanatlar değil, grafik zenaatlar demek gerekir) o zamanki insanlar bizzat o sayfanın tasarımcısıydı da bir bakıma. Yayıncının tarifleri, (sayfa biçimi, satır arası, marj ölçüleri, yazı puntosu, karakterler falan), yayımcıyla işi yapan insan zaten çok içiçe olduğu için birlikte de karar verilirdi onlara "yok öyle olmaz abi" gibi konuşmalarla işler yürütülürdü. Ama bunu söyleyen insan işini gerçekten bilirdi.

Fakat buradan ofsete, fotodizgiye geçildiğinde (ve şimdi machintosh'a geçildiğinde) az önce kitabımın kapağını ben yaparım, yapınca da acaip birşey olmaz anlayışı, giderek kitabın kendi iç tasarımına, harflerin kullanımına, fontların kullanımına v.s. de yansıdı. Fakat bu (doğru, Erol Bey'e katılıyorum), sanatçı işçiliğini azalttı sonuç ürünlerde, ama bana kalırsa bugüne kadar zaten grafik tasarımcının bu iş içinde yer almaması iyice vahim boyutlara gelmesinden kaynaklanıyor. Çünkü bir bilgisayar operatörünün bugün machintoscun başına geçip rahatça 700-800 sayfalık bir kitabı çok da korkunç bir görüntü arzetmeyen bir şekilde tasarlaması, aslında o işin doğru yapıldığım göstermiyor. Çünkü bir kitabın sayfası tasarlanırken yazı karakterinden tutun da satır arasının örneğin yarım punto daha açılıp kapanmasına kadar bir sürü şeye bir başka gözle bakmak ve bunu sonuç ürün olarak ortaya çıkartırken sorumluluğunu taşımak gibi birşey gerekiyor. Bu yok. Tabii eskiden çıraklıktan gelerek bu işçilik içerisinde o sayfadaki harf aralarını bilmem neyi ince ince öğrenmiş ve yıllarca bunun ustası olmuş insanlar da aradan çekildikleri için, altı aylık bir kursla, üç aylık bir kursla, hatta üç aylık kurs bile değil, bir makinanın başında üç ay oturmakla insanlar, bir sürü insanın cesaret bile edemeyeceği cesamette bir kitabı yapmaya kalkabilir, değil mi Erol Bey? Eskiden herhangi bir dizgi ustası üç ay, beş ay bir yıl çalışıp bir kitap sayfasını sayfaya benzetecek hale ve düzeye gelebilir miydi? Tipo zamanından bahsediyorum çok zor, onun da katkısı vardı.

E.E.- Ben burada müsaade ederseniz konuşmaya girmek istiyorum. Şunu söylemek istiyorum; demin sanatçı çalışmasından, sadece baskıdan söz ettim, iç baskısından, kapak baskıları çok ilkeldi bizim zamanımızda ve gerçekten de bir noktada grafik sanatçısının işin içine girmesi kitabın görünümü ve sunuluşu açısından çok çok önemlidir. Grafik sanatçısını kullanmadan kitap yapmamalı. Biz okuru kitaba yaklaştırmaya çalışalım. Bir grafik sanatçısının elinden çıkmamış bir kapak genelde okuru uzaklaştırıyor, onun için bence çok önemli grafik sanatçısının yeri.

E.B.- Bir şey soracağım, bir itiraf bekliyeceğim daha doğrusu çünkü ben kendi payıma gene oturduğum yerden bu itirafı yapıyorum ara sıra. Diyelim ki kitabımın kapağı beni ilgilendiriyor tabii, yani içime sinsin istiyorum o kapak. Öte yandan kendi kendime biraz da yapay olduğumu farkettiğim bir namus ölçütü yerleştirdim. Bir grafik sanatçısından, bir tasarımcıdan böyle bir şey istemişsem, yani "Benim kitabımın kapağını yapar mısın?" demişsem, o benim önüme ne koyarsa koysun "tamam" diyeceğim ben, içime sinmese de beğenmesem de tamam diyeceğim. Ola ki bir sonraki kitabımı ona önermeyeceğim. Peki siz yayıncı olarak bir grafik tasarımcısını bu kadar özgür bırakabilir misiniz?

E.E.- Karşınızdaki kişi bir sanatçı olduğuna göre onu serbest bırakmanız lazım. Ben bir grafik sanatçısına kapak verirsem ve gelen kapağı beğenmezsem, o bir defa kapağın güzel olup olmadığını göstermez, yani o sadece benim değerlendirme meselemdir. Ama madem ki ödemeyi yapan benim, yatırımı yapan benim ben onu beğenmeyebilirim tekrar o sanatçıya yeni iş vermem. Derim ki benim görüşümde çalışmıyor, benim görüşüme daha yakın, benim istediğimi veren grafikçiye yönelirim. Bu arada şu oluyor tabii ki birine vermişseniz, özellikle bu da bilinen bir grafik tasarımcısıysa bazen iş rahatsız edici bir noktaya geliyor, hiç istemediğiniz bir şeyle karşı karşıya kalıyorsunuz ama mecbur da oluyorsunuz bir defa işi vermiş olduğunuz için, bazan gerçekten zor durumda kalınıyor. Ama dediğim gibi ben müdahele edilmesini pek doğru bulmuyorum, bir daha o sanatçıyla çalışmamayı daha doğru buluyorum.

E.B.- Peki Mehmet ben aynı soruyu kısa bir yanıt için sana soruyorum, çünkü sana başka bir soru daha gelecek. Senin hazırladığın kapak tasarımı konusunda ne yapmasını bekliyorsun yazarın? Fikir yürütmesini mi, fikir yürütmemesini mi?

M.U.- Bizim meslek zaten aslında sanat değildir deyip duruyorum, ısmarlama yapılan işlerdir her zaman, oturup şöyle evde, şahane bir kitap yapayım, kapak yapayım diye bu iş yapılmaz, fiktif bir kitap yapamaz insan, olsa olsa bir grafik tasarımcı kendine bir kitap yapıyorsa bunu yapabilir, onun dışında hep bir ısmarlama söz konusudur. Bu reklam içinde böyledir, bir şey ısmarlanır insana, bu da öyledir. Dolayısıyla yayıncının da (yani ilk defa tanıştığınız bir yayıneviyse eğer), kitabın yazarının da (ki çoğu zaman grafik tasarımcı tanışık olmak zorunda değildir yazarıyla). Mutlaka en azından o kitapla ilgili, o kitabın içinde yeralacağı diziyle ilgili ve yine o yayınevinin genel yayın politikası, kapak poli-

tikası v.s. ile ilgili taleplerini, olmasını istediklerini aktarmalı. Sınırlar varsa (bu sınırlar çok dar da olabilir geniş de) bu sınırlar çizilmeli.

E.B.- Sen bekliyor musun bunları? Şimdiye kadar sormadın bana fikrimi.

M.U.- Tabii bekliyorum, bu belki senin yüzünden oluyor belki yaptığım herşeye iyi dediğin için oluyor arkamdan ne diyorsun bilmiyorum ama.

E.B.- Gene de belki sorsan beni rahatlatırsın. Daha doğrusu, örneğin şu benim kitabımsa diyelim ki "oraya niye kırmızıyla yazmadın bunu" desem ne diyeceksin? Açıklayacak mısın yalnızca, yoksa uygulayacak mısın?

M.U.- Yapılan işe bağlı, mesela taslak olarak onun kırmızısını üretmek çok büyük bir dert değilse, ya da zaten "hayır olmaz, onun içindeki kırmızı güme gider" gibi bir itiraz noktam yoksa, ya da çok abes bir şey istenmiyorsa benden, benim yaptığım iş adına, tasarım tarafı adına çok acaip bir şey istenmiyorsa, elbette denerim ama bazen bu söylendiğinde iş bitmiş oluyor. Bunu bana en son söylediğinde kapak basılmıştı.

E.E.- Bizim mesleğinde bazen dönüşsüz noktaları oluyor.

E.B.- Bazen değil efendim, sık sık böyle oluyor, bu ayrı bir şey. Yalnız önemli bir konu, uzayacak diye korkuyorum ama sormadan da edemiyeceğim. Bu ısmarlama çalışıyoruz yaklaşımı bana garip geliyor, bunun bir gerçek olduğunu biliyorum garip geliyor derken, belki grafik tasarımcının konumuna ilişkin bir soru işareti doğuyor kafamda. Neden bir grafik sanatçısı diyelim ki Orhan Pamuk'un "Kara Kitap"ını okuyup "ben bu kitabı çok sevdim, ama böyle kapak olmaz, bana göre şöyle kitap olmalıydı" deyip bir kapak kurmayı, hatta yalnız kapak değil, bütün bir iç form kurmayı düşünmez?

M.U.- Düşünmez diye bir şey söylemedim.

E.B.- Neden yapmaz o zaman?

M.U.- İki sebeple yapmaz, bir kere bu anlamda bir kitap için yaparsa ne yapacak sonra onu.

E.B.- Sergilesin, belki yeni bir basımını sağlayacak onun.

M.U.- Bizim meslek buna yatkın bir şey değil, zaten basılan kitap kendisi ortalıkta sürüm sürüm sürünürken ona bir iç tasarım ve kapak tasarlayarak bir yayıncıya gidip onun asabını bozmanın ne alemi var.

E.B.- İsteyerek hin bir örnek verdim, şimdi Orhan Pamuk'un "Kara Kitap"ı bir yayıncı için iyi bir kitap değil mi Erol Bey?

E.E.- Öyle sayılır.

E.B.- Orhan Pamuk'u tanıyorum, onun da ilgisini çekecek bir iş götürse bir grafik tasarımcı, o onu alıp yayıncısına gidip; örneğin "Ben bu işi çok beğendim, benim kitabım 100 bin sattı, bin tane de bu tür yapılıp, ciltli, özel baskı bu kitabı çıkaralım" dese sanıyorum yayıncı bunu reddetmez.

E.E.- Adalet Ağaoğlu bana zaman zaman böyle sürprizler yapardı, bir kitabın ikinci, üçüncü baskısında yeni kapak önerileri getirirdi. "Ben bu resmi beğendim, bunu kullanalım" derdi, tabii biz de ona uyardık. Gerçekten de getirilen resim iyi olurdu. Bu yapılabilir. Grafik sanatçısı olmayan kimseler kitabı okuyarak, esinlenerek bir resim hazırlıyorlar ve yazara getiriyorlar, yazar da onu beğenirse yayınevine getiriyor. Ben bunu yaşadım, olabiliyor ama münferid tabii, her zaman olan şeyler değil zannediyorum.

M.U.- Bu tabii münferit, hem de bizim yayınlarla ilgili birşey çıkıyor Erol Bey'in söylediğiyle, bizde en fazla kapak resmi değişir sonradan kitabın.

E.B.- Gene de denenmeli diyorum ben.

M.U.- Bizde genelde grafik tasarımcılara, bir kitap ya da kitap kapağı ısmarlandığında, bu işi günlük işlerinin arasında düşünürler ve yine bir sürü işin arasında tasarımı, dizgiyi v.s.'yi yaparlar. Ondan sonra bir zaman bulup -evde olur genellikle bu- işi yaparlar. Hal böyle olunca günlük iş yoğunluğu içinde insan bir de ısmarlanmamış bir kitabın kapağını, içini tasarlamayı haliyle, kafasının daha gerilerinde bir yerlere itiyor. Yalnız şu var hiç bir grafik tasarıma kitap ve kitap kapağı yapma düşünce ve isteğini tümüyle hayatından çıkarmaz. Bu düşünce ve istek hep vardır içinde.

E.B.- Bazen de fazla oluyor.

M.U.- Bazen tabii kitabın önüne geçtiği de oluyor bu yapılan işlerin ama bu başka bir konu.

İZLEYİCİ.- Bir öneri yapın, mesela kapak yarışması her nevi şey yapılıyor, dediğiniz gibi, ben bir sergi gezdim Londra'da hep kitap tasarımları, zannediyorum matbaacılık resim sanat okulunun sergisiydi tesadüfen gördüm, çeşit çeşit kitapları alıp kendi kafalarına göre tasarımlayıp yapıp sergilemişler, mezuniyet sergisiydi belki de. Aslında Yapı Kredi böyle bir şey yapabilir, bir kitap mesela kitap seçerek böyle bir şey yapabilir.

E.B.- Böyle bir girişim tek bir kitap için en azından yapılıp çeşitli şeyler üretilebilir, bir de tabii Türkiye'de belli bir gelişme olduğunu kabul etmemiz gerekiyor, yani son yıllarda bu alanda yalnız kapak tasarımı değil, kitap formu düzenleme açısından grafik tasa-

rımcılarının işe yoğun bir şekilde eğildikleri hatta bu yolda mesafe katedip üretimde de bulunabildikleri, bazen matbaalar aracılığıyla, bazen özel basım yapmak istedikleri görülüyor. O anlamda gelişme olduğu kesin. (İzleyicilerden birine dönerek):

Size bir soru sorabilir miyim? Siz bir kitap alırken kapağıyla, iç düzeniyle ne oranda ilgilisiniz?

İZLEYİCİ.- Kapak benim için çok önemli olduğu...

E.B.- Demek ki Mehmet Ulusel yanılıyor, demin sanmıyorum dedi.

M.U.- Münferit bir örnek.

E.B.- Önemli bir şey, münferit olmadığı çıkıyor.

İZLEYİCİ.- Benim bir kütüphanem vardır, 15.000 civarında o kitapların hepsi konuşur bir de kapaklarıyla üstelik. Yani okuduğum kitaplar da eve girdiğim zaman bir şey ifade eder bana. Yani kapaklarıyla da vardır o kitaplar, onu demek istiyorum.

M.U.- Tamamen kabul ediyorum bunu bu, iş için reklamcılığı bıraktım ve bu işi yapıyorum. Böyle olması gerektiğini düşünüyorum. Yayınevlerinin de aynı zamanda kapak ve iç tasarımı için daha çok para ayırması gerektiğini düşünüyorum.

İZLEYİCİ.- Ciltli kitap sevmem zaten imkânı yok.

M.U.- Onun da çok güzeli tasarlanarak yapılsa olur. Bizde ki cilt faciası bir yana tabii.

İZLEYİCİ.- Hepsi ayrı ayrı bir şey ifade ediyor.

E.B.- Peki kitap almanızı etkileyecek ölçüde olabilir mi?

İZLEYİCİ.- Gayet tabii, mesela Remzi Bey arkadaşımdır, iyi dostumdur. Kitap almayı etkileyecek, bir kere öyle bir grubu vardır ki Sabahattin Eyüboğullarından tutun da bunların danışman kadrosu çok güzeldi, her şeyiyle ve güzel bir kapak dizaynı tuttu ve devam etti. Hatırlıyorum ilk çıktığında 25 kuruştu, o çok fazla satıldığı zaman Remzi Kitabevi 25 kuruştan başladı.

E.B.- Kapak bütünlüğü bir koleksiyonculuk anlayışına götürüyor mu?

İZLEYİCİ.- Tabii, inancımız vardı, çok iyi kitaplar Remzi Kitapevi'nin bir bütünlüğü vardı, koleksiyonu nefis, okuma özlemi olan birine hitap edecek kitaplardı, beklerdi adeta.

E.B.- Milli Eğitim Bakanlığı Yayınlarının da zamanında bu kadar popüler olmasında kapak düzenleri açısından o tutarlılığın bir payı vardı herhalde.

İZLEYİCİ.- Remzi Bey çok iyi danışmanlarla çok iyi koleksiyon sunmuştur, kendisine minnettarız.

E.E.- Ben bu kapaklar konusunda bir şey söylemek istiyorum

çok iyi bildiğim bir örneğini vermek istiyorum. Kapağın çok etkili olduğunu ben yaşadım, daha önce işi çok profesyonel olmayan kimselerle hallettiğimiz dönemler de oldu fakat belli bir dönemde okur artık daha iyi kapak aramaya başladı, daha iyi kapak aramaya başlayınca biz de kapağa daha fazla para ayırmaya başladık, mesela son zamanlarda yeni bir dizi, çilekli kitaplar diye bir dizi çıkarmaya başladık her kapağı için tek tek uğraştık ve profesyonel kimseler kullandık. Çünkü kapağın çok önemli olduğuna inanıyorduk, kapak gibi bence iç tasarım da çok önemli, ben bir grafik sanatçısı değilim ama bir grafik sanatçısı kadar duyarlıyım bu konularda ve kitabın iyi okunması için dizgisinin, başlığının, sayfa sayısı büyüklüğünün hatta hatta mesela bir yazı karakteri vardır, ben onu Shakespeare kitaplarında kullanamam, o beni rahatsız eder Shakespeare yapısına aykırıdır o, daha oynak yazıdır belki, ona belki biraz daha dramatik bir yazı karakteri kullanmak gerekebilir bu yüzden de hâlâ arayış içindeyimdir. Hâlâ yayınların iç dizaynında bir kaç kitap evvel çıkardığım bir iç düzeni yenisinde beğenmiyorumdur ve devamlı grafikçilerle temas halindeyim kapaklar daha güzel olsun diye. Çünkü kapak çok önemli Enis'le yaşadığım bir örneği vereyim; Bizim "Ses ve Öfke" diye Rasih Güran'ın çevirdiği bir William Faulkner kitabı var, kitap çok güzel bir kitap, Rasih Güran da bugüne kadar Türkiye'ye gelmiş İngilizce çevirilerde en başarılı çevirmenlerden bir tanesi. "Gazap Üzümleri" kitabı 12. baskıya geldi sanıyorum, satıyor ama William Faulkner'ın çok güzel bir çeviri, çok güzel bir kitap olmasına rağmen "Ses ve Öfke" ilk baskıda duruyor. Çok güzel, temel bir kitap çok önemli bir kitap satılmıyor ve sonunda Enis'in önerisiyle kapağı değiştirdik. Aynı kitap senelerce satılmamıştı; kapak değişti satıldı bu okura da saygı belki. Biraz okur da kendisine yaklaşılmasını istiyor, yani bir yazar "ben yazarım kim okursa okur" belki dememeli, bir yerde bir okur olduğunu düşünmeli. Bir yayıncı da okuru düşünmeli ve bütçesi uygunsa, uygun olduğu ölçüde kitapta sanata da yer vermeli, kapağından kitabın sayfa düzenine kadar, ben öyle düşünüyorum.

İZLEYİCİ.- Kapak konusunda yayıncının kullandığı bir insiyatif ortaya çıkıyor, kapak, benim bu konuşmalardan anladığım kadarıyla bir ambalaj görevi, albeni, alıcıya uyarı işlevi edinmiş oluyor. Az önce sayın yayıncının bahsettiği gibi içi boş olan bir kitabı, çok güzel bir kapakla piyasaya da sürüp okuyucuya da yanıltabilir.

E.E.- Bahsettiğim kitap çok önemli bir kitap, eğer o içi boş bir kitap olsaydı ben onu yayından kaldırırdım.

İZLEYİCİ.- Ben sizin şahsınıza verdiğiniz örnek için söylemi-

yorum, başka yayıncılar bunları pek âlâ okuyucuya kötü bir amaçla yanıltıcı bir şekilde kullanacaklarını söylüyorum.

E.B.- Kapağın bu yolda bir kullanım fonksiyonu olabilir diyorsunuz.

İZLEYİCİ.- Evet.

E.B.- Doğru söylüyorsunuz bir anlamda ama, yalnız kapakla sınırlı değil, eğer bu anlamda bir kullanım aranıyorsa bu bir yazarın kitabına koyduğu isimden de başlayabilir, arka kapağa yazılacak yazının niteliğinden de geçebilir. Biraz kötü niyet varsa işin içinde o zaman her şey bir parça bozuşmaya başlayabiliyor. Bir kitabı tabii ki albenili kılmak gerekir, bizim burada konuşmaya çalıştığımız konu da bir bakıma bu. Bir kitabın yazarı da kitabının albenisiz olmasını istemez, çevirmeni de istemez, yayıncısı da istemez, sanatçısı da istemez. Sonuç olarak sözünü ettiğiniz kötü niyet payını bir yana bırakacak olursak, neresinden bakarsanız bakın bu bir tanıtım, bir makyaj tabii, kapak o bakımdan eğer okurda bununla ilgiliyse, ki ilgili, bunu gerçekleştirmek gerekir. Kötü kapak olmasını siz de istemezsiniz değil mi?

İZLEYİCİ.- Benim için önemli olan kitabın içeriği, kapak benim için ikinci planda kalıyor.

E.B.- Yine de kayıtsız değilsinizdir, kötü kapak istemezsiniz.

İZLEYİCİ.- Ben meseleye sırf okuyucu açısından yaklaşıyorum çünkü basınla, matbaa ile tüm bu bahsettiğiniz şeylerle en ufak bir ilgim yok. İlk önce bunları öğrenme fırsatı verdiğiniz için teşekkür ederim, gerçekten önemli şeyler öğrendik okuyucu olarak. Önemli olan benim için sağlam ciltlerin dağılmaması, aldığım zaman kitapların yapraklarını tekrar uhuyla yapıştırmam gerekmesin.

E.B.- Bir şey daha sorayım size, aslında birdenbire konu kapağa indirgendi, biz bütün bir estetik oluşumdan sözetmek istiyoruz, yalnız kitabın kapağı değil, iç düzenlenmesi, sayfa düzeni, okunabilirliği, harflerinin seçiminde gösterilen titizlikler, demin Erol Bey'in bahsettiği titizlikler de dahil, yani bir yazara, ya da bir yapıta en uygun formun aranması sizi bir okur olarak hiç mi ilgilendirmez?

İZLEYİCİ.- İlgilendirir tabii, o rahat okuyabilme imkanı veren dizin bazın harflerin karakteri bunlar çok önemli.

E.E.- Biz konuşmamıza şöyle başladık, Enis Bey şöyle dedi. Yazar kitabını getirmiş, yayıncı bu aşamadan sonra kitabı nasıl yapıyor? Bir defa kitabın kendisi ve yazarın kimliği çok önemli, zaten o olmasa ortada kitap yok, kitap odur, yazar kitabın kendisidir. Biz şimdi benim anladığım kadarıyla yazarı ve eserin nasıl oluştuğunu

tartışmıyoruz, burada tartıştığımız eser bize geldikten sonra yayıncı olarak ne yapıyoruz, ne yapmalıyız ve durum nedir? O yüzden kapak üzerinde duruluyor zannediyorum.

E.B.- Evet, kitapların içeriği üzerinde pek fazla konuşalım istemedik çünkü o başlıbaşına bir konu zaten, kitap bir kere oluşmuş, ham madde olarak ortaya çıkmış.

İZLEYİCİ.- Ben sorumu Erol Bey'e soracaktım fakat Hüseyin Sönmez Bey hiç konuşmadılar.

Hüseyin Sönmez- Hicap duydum bu bakımdan sorumluluğu Enis Batur'a bırakıyorum.

E.B.- Aslan payını ona bıraktık en son onu konuşturacağız.

İZLEYİCİ.- Ben bir okuyucu olarak hakikaten içeriğini unuttuğum kapaklarıyla hayallerimde yaşayan nice kitaplar olduğunu samimiyetle belirtiyorum. Hüseyin Bey'e sözüm şu; acaba kapak düzeni, kitabın dış dünyası yayınevini ve yazarını etkiliyor mu? Aynı kitabın bir okuyucu için birinci basımını kat kat daha ucuz olduğu halde okuyucu, çok lüks kağıda, pahalı kağıda basımını fiyatı pahalı olanı tercih ediyor mu veya birinci baskı yani daha ucuz olanı mı tercih ediyor? Bunlar sizin satışlarınızı etkiliyor mu? Bunun yanında bizim çevrimizde bazı okuyucular şu şu şu kitabı verir misin? Belki kitabı hayatı boyunca hiç açacak değil, vitrinde güzel görünsün diye alan okuyucular da oluyor mu. Biz millet olarak hakikaten özün kaybolduğu, şeklin ön plana çıktığı bir dönemde yaşıyoruz, bu bakımdan Hüseyin Bey'in bu sorulara cevap vermesini arzu ediyorum, teşekkür ediyorum.

H.S.- İlginiz için teşekkür ederim. Sorunuza tam bir yanıt olacak mı bilemiyorum ama ben meseleye şöyle bir boyut getirmek istiyorum, o da şu; deminden beri söylenenler doğru, güzel, hoş şeyler ama ne yazık ki şu an bizim mesleğimizde varolan kavram kargaşası bu söylenenleri eksik bırakıyor. O da şu; kapak tek başına tasarımcıya mı bırakılmalı, yazar kapağa karışmalı mı; bunların hepsi mümkün, ayrıca her prodüktörün, her editörün, her yaymcının kendi iç meseleleri. Ama esas bir ayrım var ki bence çok önemli; Türkiye'de prodüktör(yayıncı) kim, editör kim belli değil. Ben şimdi biraz prodüktör, biraz editörüm, Erol Bey hem prodüktör hem editör.

E.B.- Biz böyle değiliz Allahtan.

H.S.- Bu yeni bir durum ve ben bunu çok olumlu buluyorum. Şimdi ben hem prodüktör hem editör olarak zaman zaman çok büyük çelişkiler yaşamışımdır. Editör olarak çok güzel atak, pahalı şeyler yapmak isterken, prodüktör yanımla "ne yapıyorsun bunun

bir de maliyeti var" kapağı şöyle yapalım, içini böyle yapalım diyerek bunları engellemişimdir. Fakat uzun bir süre yayıncılığa ara verdim, tabii bir takım kişisel nedenleri vardı ama, kesintinin de faydaları oldu. Bu sürenin ardından iki kitap yaptım, bu iki kitap prodüktör yanımı hiçe sayan çok pahalı prodüksiyonlardı. Fakat şunu gördüm ki okur; iyi, güzel yapılmış kitaplara hazırlıklıymış. 8 aylık bir sürede fiyatı 200.000 TL.olan bir kitap 1000 adet basılmıştı ve bitti. Bu beni sevindiren bir şey. Böyle bir şey sürekli yapılabilir mi, benim boyutlarım çerçevesinde yapılmaz mı, bunu ben veya zaman belirleyecek.

E.B.- Peki, döndürmüyor mu? 8 ay bin adet, pahalı prodüksiyon ama yüksek üst fiyat, sistem olarak döndürmüyor mu?

H.S.- Döndürebilir, Yapı Kredi gibi büyük bir sermaye bunu yaparsa, bu tabii döner, ama benim koyduğum sermaye çok kısıtlı olduğu için oradan gelen artı değer bir ikinci kitabı yapabilir ama ne zaman? Altı ay sonra yapabilir, bir üçüncü kitabıda bir sene sonra yapar. Bu aralıklarla kitap üreten bir markayı okur benimsemeyebilir, unutur, sonuçta bir markayı, bir markanını ürettiği ürünü satmaya çalışıyorsunuz.

E.B.- Yanıt bittiyse bu koridorda fazla ilerlememeni rica ediyorum çünkü döneceğiz oraya.

İZLEYİCİ.- Bir soru sormak istiyorum kapak düzeni ile ilgili olduğu için bir de ölçüleri, eni boyu, kitabın kapağından daha önemli olduğuna inanıyorum.

E.B.- Fonksiyon daha önde mi demek istiyorsunuz?

İZLEYİCİ.- Fonksiyon daha önemli çünkü belirli bir normda şimdiye kadar yapılagelmiş olanların bizde bıraktığı bir izlenim var, şimdi biz kitaplardan bahsettiğimize göre bu kütüphanede de var, her biri başka başka boyutlarda her biri simsiyah kapaklardan, hiçbir atraksiyonu yok hiçbir çekiciliği yok. Halbuki gazetelerin verdiği bazı kitaplar, bunların hem kapak düzenleri var bir de cilalı bir tavır var onun üzerine birinci ikinci üçüncü atraksiyonu var, herhalde bunu bilen bir kimseye de yaptırıyorlar. Daha güzel olduğuna inanıyorum, ama onların ölçüleri bugün alışılmışın dışında ve ülkelerin de ayrı ayrı standartları var. İngiliz, Amerikan ölçüleri Avusturya, Kanada ölçüleri biraz alışmamızın dışında bir boyut arzediyorlar. Halbuki Alman normlarına daha ben yatkınım çünkü biz o tür kağıt ebatlarıyla haşır neşir olduk.

Bir de arkadaşımızın bahsetmiş olduğu gibi puntolar, iç düzeni, kağıdın cinsi içindeki muhteviyata bir aksediş, bir sıcaklık yan-

sıtması lazım. Bu olursa kitabın dışının pek bir önem arzettiğini ben zannetmiyorum. Bana kalırsa kitabın dış boyutunun zedelenmemesi için kendime göre bir örtüyle örtmeye ve emniyete almaya çalışıyorum.

E.B.- Sağolun efendim, söylediklerinizden bir parça şunu da çıkarıyorum kendi payıma, aslında bu kitap dünyasının maddi zorlamalardan kaynaklanan koşulları var, örneğin kağıt hangi boyutlarda üretiliyorsa, fire vermemek kaydıyla elde edilecek boyutlar tercih ediliyor, bir böyle bir yanı var. Bir de işin başındaki yazarlardan kaynaklanan sorunlar oluyor. Ne yazık ki bilmiyorum okurlar bu kadar fantezi meraklısı mı ama yazarlar fantezi meraklısı bir kitabı kurarken onunla ilgili boyutlar düşlüyorlar kendi kafalarında. Bu tabii ki fonksiyonel ve pratik açısından sorun doğurabilecek ölçüler oluşmasına yol açabiliyor, yanımda bir iki örnek var size gösterebilirim. Bir şairin kitabı bu tür boyutta, onun için birşey ifade ediyor, birçok okur için de birşey ifade ediyor, ama bir çok başka okur için de bu kütüphane rafında nereye koyulacağı bir türlü kestirilemeyen bir nesne olarak algılanıyor. Bir kaç kitap getirdim yanımda, bu çok iyi bir yazarın çok iyi bir kitabı, bu kitabın çeşitli türden baskıları var, yani bir cep kitabı denilebilecek türde boyutları ve standart kağıda basılmış örnekleri var, bir daha büyük boy, resimlendirilmiş baskısı var, bir de lüks baskı, artık bibliofil baskısı denilebilecek bir baskısı var. Bunları yazar da istiyor, okur da istiyor.

Muhakkak ki bir standart olmalı, daha çok sayıda okurun beklediği, eninde sonunda ekonomik açıdan en verimli sonucu alacağı kitaplardır, yani standarda yakın kitaplardır. Ama bir yandan da çizgi dışı ürünler bekleyen yazarlar ve okurlar da var ve böyle bir yayıncılık da var. Onlar için belki her kütüphanenin içinde özel bir raf bulundurmak sistemine başvurulabilir sanıyorum. Zaten Mehmet Ulusel ile yarıda kalan sorularımızın bir kısmı da bununla ilgili, sanıyorum sizin kaygılarınıza paralel bir durum bu. Ama bir başka cephesi de var işin, bir yayınevi form oluşturuyor, bu formun oluşmasında grafik tasarımcının payı belki de birinci elden var, sonra yalnız benim gözlemlediğim kadarıyla grafik tasarımcı sıkılmaya başlıyor, yanılıyor muyum?

M.U.- Tabii ki yarulmıyorsun.

E.B.- Çünkü ben farkediyorum ki, biz dizi yürümeye başlayınca sen hemen o dizinin bir alt kolonunu açıp ona şu boyut ve kapak düzeniyle yön vermek istiyorsun, gördüm ben şahit oldum orada bir şey denemek istiyorsun. Bu formlar bir yandan pratik ve-

ya belli bir anlam ya da politika ile seçilen şeyler şimdi de ayak bağımı oluyorlar?

M.U.- İki türlü ayak bağı oluyor bana kalırsa, ben herhalde grafik tasarımcıların içinde şanslı biriyim. Çok fazla kitap kapağı yapma olanağım oldu zaman içinde. Yayıncılar genellikle iki şey istiyorlar. Birincisi bize "kurumsal bir kimlik oluştur" peki, (bunun belli koşulları vardır, grafik tasarım denen şey de tasarımcının kafasına göre yaptığı kuralsızlıkların kuralları değildir, var bunun kuralları, uyulur, uyulmaz, uzaklaşılır, etrafında gezilir ama belli kuralları var.) Bize öyle bir kimlik tanımla ki, Japoncadan başka dil bilmeyen birisi bile kitapçıya girdiği zaman kitapları yanyana gördüğünde benim kitaplarımı tanısın, bu haklı bir istek bir yandan, bir de peşinden söylenen, "ama hepsi de birbirinin aynı olmasın kitaplar" (bu da ikinci isteği yayıncıların) bu da haklı bir istek, kitapları yan yana koyduğunda niye 50 tane aynı kitabı koymuş gibi görünsün, o da kendi başına ayrı bir dert. Bu da grafik tasarımcının muhayyilesi, yeteneği veya yeteneksizliği ile çok ilgili bir şey. Ama bir dizi mantığı ile bir kapaklar silsilesi oluşturulurken, kimi dizi 500 kitaba kadar öyle gidebilir, bunun çok tipik örnekleri vardır, Remzi Kitabevinin o zamanın bütün teknik olanaksızlıklarına rağmen yaptığı kitaplar ki hiç biri ötekine benzemez ama aynıdır hepsi, düzeni, harf büyüklüğü, rengi aynıdır ama hepsi de kendi tadında güzel kapaklardır. O günlerden bugünlere grafik tasarım çok uçmadı, aynı kurallar hâlâ geçerli, ben kendi adıma çok benzeri kitaplar yaptım, "aa ne kadar yeni ve güzel bir şey yapmışsın" diye de beğeni topladı bunlar. Biraz daha "modern", biraz daha çağdaş edebiyat vs. gibi şeyler için bir şeyler yaparken oradaki standartlar bazen problem yaratıyor, tamamen kapaklar bir ölçüde birbirine benzemiyor, yazının dizilişiyle falan, ama zemin rengi kullanılan yazı karakteri, resim kullanma veya kullanmama gibi şeyler bir süre sonra bana okuyucu açısında da sıkıcı gelmeye başlarmış gibi geliyor doğrusu. Çünkü bunlar eğer çok klasik değilse bir süre sonra bana sorarsanız o dizinin tasarımını tümüyle değiştirmeye gitmek gerektiriyor.

E.B.- Bir süre, ne kadar bir süre?

M.U.- En azından ikinci baskıya kadar diyelim.

E.B.- Hayır, mesela bir yıl mı on yıl mı?

M.U.- Bir yıl, on yıl değil de kaç kitap çıktığı ile ilgili. Bir yılda 120 tane aynı diziden kitap çıkartıyorsanız, bana kalırsa bir yıldır. Ama üç tane kitap çıkartmışsak durup dururken yani kapak yap-

manın bir alemi yoktur. Onbeş yılda gitse sonuç olarak bir zaman olmaz.

E.B.- Dünya yayıncılığında önemli bir yeri olan bazı batılı yayınevlerinin elli yıldır kapak tasarımını değiştirmediğini de biliyoruz.

M.U.- Demin söyledim, bu belli tasarım türleri için geçerlidir, örneğin Kazım Taşkent Dizisini ele alalım, Remzi Kitabevi'nin dizisini alalım, ya da Milli Eğitim Bakanlığının eskiden yayınladığı kitapları alalım... Bu tür tasarımlar artık yeni bir şey istemezler, yani kendi içersinde öyle bir bitmişliği ve basitliği vardır ki (bu basitliği kötü anlamda kullanmıyorum) o sürebilir. Dediğim gibi biraz daha grafik tasarımcının yeni yaptığı bir şeyler, cambazlıkları diyelim bunun adına, falanlarla yeni bir görüntü sağlanmışsa gerçekten bunları belli bir sayıdan sonra değiştirme gerektirebilir ama bu da bir yandan tehlikeli bir şey. O değişim insanlarda her zaman hoşluk duygusumu yaratır yoksa yaratmaz mı, onu da kestirmek kolay değil. Hele Türkiye'de çıkmış bütün kitapları, bir araya toplayıp koysak neredeyse Amerika'da, Avrupa'da uzun soluklu yayınlar yapmış yayınevlerinin bir yayınevinin çıkardığı kitaplar kadar kitap çıkmıştır. Hal böyle olunca da ciddi sorunlar çıkıyor.

İZLEYİCİ.- Sanıyorum Türkiye'de şimdiye kadar yayınlanmış kitapların sayısı o kadar az değil, en azından kütüphaneleri görüyoruz. Mehmet Bey biraz batılı yayınevlerini abarttı galiba. Dünyadaki hiçbir yayınevinin Türkiye'de ki şimdiye kadar yayınlanmış kitapların sayısı kadar kitap yayınlandığını ben sanmıyorum.

E.B.- O kadar değil belki ama, ben size söyliyeyim, durumumuz hiç iyi değil, geçen yılki rakamlara göre Irak'la, Honduras ile aynı durumdayız.

İZLEYİCİ.- Bir ülkenin toplam kitap sayısıyla, bir başka ülkenin büyük bir yayınevinin kitap sayısını karşılaştırmak herhalde o ülkeye haksızlık. Bu ülkede otur kitabı olan genç yazarlar var aramızda.

Bir şey daha eklemek istiyorum, hafif bir istihza hissettim ben eskiden yapılmış kitapların kapaklarına. Eğer yanılmıyorsam eskiden çok güzel kitap kapakları vardı hem de sanatçılar kullanılırdı o zamanlar. İlk aklıma gelenler İhap Hulûsi, Münip Fehim'ler, Abidin Dino, yakın zamanlara kadar Sait Maden 50 yıl kadar kitap kapağı yaptı, iyiydi kötüydü, doğru veya yanlıştı onları söylemiyorum ama sanatçı kullandı yayınevleri mesela E yayınları Sungu Çapanı kullandı, iyi grafiker miydi değilmiydi bilmiyorum ama dü-

zenli kitap kapağı yaptıran tabii Yapı Kredi gibi maaşlı istihdam etmedi ama belki de durumları uygun değildi ama bu tür yayınevleri hep oldu. Daha da eskiye gidelim, harf inkilâbı olmadan önce hattatlar yapardı kitap kapaklarını kitap kapağının kenarında ben "Hamit" imzasını görürüm.

E.B.- Biz burada grafik tasarım veya bir kapak tarihçesi çizmek gibi bir kulvarın içine girmedik.

İZLEYİCİ.- Yok öyle bir istihza hissettim.

E.E.- Bizim çok kitaplarımız vardır İhap Hulûsi'nin Münif Fehim'in çok güzel kapakları var ve onları ben saklıyorum, hatta biz bir ara 50. yıl sergimizi de açtık ve ön plana da bu kitapları koyduk. Onlarla gurur duyuyoruz. Mesela şimdi öyle bir kitap gelebilir ki ben İhap Hulûsi yaşasaydı bu kitap onun kapak resmiyle çok güzel olurdu diyebilirim ama o belki bir kitapta söyleyebilirim, herşey değişiyor yazarların yazdığı kitapların konuları değişiyor, grafik sanatçıların dizaynları değişiyor, yayıncıların düşünceleri değişiyor yani bütün dünya değişiyor. Hiç bir şey kötü değil herşey zamanına göre güzel yapılmış hatta içlerinde bugün hâlâ çok güzel kalmış olanları var. Şimdi bugün yapılan sadece çağa ayak uydurma yani bir klasik müzik her zaman için güzel ama bu klasik müziğin bugün dinlendiği yer de var, başka müziklerin dinlendiği yer de var hepsinin kendine göre yeri var.

E.B.- Hüseyin Sönmez'le konuşmak istiyoruz, kaç yıldır yayıncılık yapıyorsunuz?

H.S.- 11 yıl.

E.B.- Uzun sayılabilecek Türkiye için bir girişim, özellikle de güçlü bir sermayeye dayanmadan başlamış bir iş olduğu için. Ne kadar kitap çıktı bu süre içinde yaklaşık olarak.

H.S.- 60 kitap.

E.B.- Bu da az bir rakam değil, buna zaman içinde bir de kitapçılık eklendi, kitapçılık eklendi ama aramızda kitapçılık konusunda çok kafa yoran bir de Erol Bey var, bir de düşü olduğunu biliyorum ama ondan söz edemem burada. Hüseyin son yıllarda Türkiye'de kriz durumuna girmiş kitapçılığa bir boyut getirdi, Pandora Kitabevini bilmiyen varsa diye sözediyorum, İstiklal Caddesinde, Büyükparmakkapı Sokağında yer alıyor. Kitabevinin boyutları ya da görünüşünden sözedecek değilim, asıl önemlisi okura orada yaklaşım biçimi, girdiğiniz zaman orada bir bilgisayardan hangi yazarların, hangi kitaplarının olduğunun bir dökümünü de alabilirsiniz, hangi kitaplarının mevcut olduğunu da öğrenebilirsiniz, orada yoksa sonradan temin edilebilir. Özlediğimiz anlamda, ki

Türkiye bu konuda çok geriledi son 15-20 yıl içinde, özlediğimiz anlamda bir kitabevine kavuştuk.

Umarım bu, tek kitabevi olarak kalmaz gelişir, burada da yanlış anlaşılmasını istemem İstanbul'da başka güzel kitabevleri de var ama, sayıları eskisine oranla azalmış durumda.

Hem yayıncılık, hem kitapçılık hem editörlüğü bir arada yürüten bir insan olarak, iletişimin bugün için ve yarına doğru olarak bakarsak en önemli, en canalıcı odakları hangileri gözüküyor? Yayıncı yarına doğru neler yapmalı, yazar ne yapmalı, sanatçı veya zanaatçı ne yapmalı, kitapçı ne yapmalı ki bugün bir krizden sözediyoruz kitap dünyasına yönelik onu aşabilelim?

H.S.- Bir iki konuya değindikten sonra buna girmek istiyorum. Bir dinleyici kitap kapaklarına Türkiye'de ödül verilemez mi diye önemli bir konuyu gündeme getirdi. Bu konuda Pandora Kitabevi olarak yapacağımız etkinlikten bahsetmek istiyorum. Grafikerler meslek kuruluşu'nun her yıl düzenlediği bir sergi var, sergi bir jüri tarafından değerlendirilir, en iyi kaligrafi, en iyi afiş, en iyi kitap kapağı vs. bir takım ödüller verilir. Fakat gözden kaçan birşey vardır kitap, yalnız kapağı ile ilgili bir şey değildir.

M.U.- Burada hemen bir şey söyleyebilir miyim? Grafikerler Meslek Kuruluşu kitap kapağını istiyor, içini sök kapak olarak gönder ya da ciltlenmemiş kitap kapağın varsa onu gönder diyor.

H.S.- Grafikerlerle çok ilişkim olmadığı için bilmiyorum, sadece birkaç kez sergiyi izlemiştim. Pandora Kitabevi 1993 yılından itibaren Grafikerler Meslek Kuruluşuyla işbirliği yaparak kitap tasarımı özel ödülü koydu. Bu sergide yer alan kitaplar arasından en iyisine verilmek üzere. Bu tasarımcılarla yaymcıların işbirliğini artırırsa sevinirim.

E.B.- Kendinize vermeyi düşünmüyorsunuzdur umarım Hil Yayınları'na.

H.S.- Jüri bağımsız, verirse yapılacak birşey yok.

Demin ki konuda Yapı Kredi sayesinde bir rekabet geldi ve Leonardo gibi bir kitap çıktı diyecektim. Yapı Kredi bu toplantının ev sahipleri olduğu için lafı tamamlayamadım, şimdi söylüyorum, bu hoş bir rekabetti ve sonunda güzel bir ürün çıktı.

Kitap nereye doğru gidiyor meselesine gelirsek ben gene şu an bize evsahipliği yapan ve hoş bir faaliyette bulunan Yapı Kredi Yayınları'nın öncesi olan "Doğan Kardeş" Yayınlarından çıkmış, çevirin Leyla Elbruz, yazan Sir Stanley Anwin'in kitabından sözetmek istiyorum. Kitabın enteresan bir yanı daha var. Önsözü Halide Edip Adıvar'a ait. Bu kitabın içinden küçük bir paragraf okumak

istiyorum. Bir başka noktaya gitmek için kapaktan sıyrılmak adına. "Prelims" diye bir kavram var, çeviren "ilk sayfalar için kullanılan bir kelimedir, hakikatte kitabın ilk sekiz veya on sayfası demek olup, ufak serlevha sayfasını muhteviyat, önsöz vs. içine alır" diye açıkladıktan sonra prantezi kapatıyor, kitabın bu kısmını, bilhassa serlevha sayfasının tanzimi esaslı bir matbaacılık bilgisine ihtiyaç gösterir. Bir kitabın ilk kısımlarını gözden geçirmek kitabın bir mütehassıs elinden çıkıp çıkmadığını göstermeye kafidir.

Her yayıncının bunu okuması lazım, biraz evvel Yapı Kredi Yayınları Genel Müdürü Turhan Beyle konuşurken "Bu kitabı belki bir daha basabiliriz" diye birşey söyledi, belki, hayırlı birşey yapmış olurlar.

Şimdi kitabın Türkiye'de daha ilk sayfalarını (ilk 8 sayfa) halledememiş yaymcılar var. Birçok kitabın nerede basıldığını göremeyiz, bazılarını da el yazısıyla yazıldığını görürüz. Böyle bir ülkede kitap nereye gidecek sorusu çok zor bir soru, ama kitap bence Türkiye'de talep edilen, istenen bir meta, bu talebin düştüğünü varsayan yayıncılar yanılıyorlar, çünkü sorunlarını çözmeye yönelik şeyler yapmakta direniyorlar. Pandora meselesi de böyle başladı. Ben yaptım diye söylemiyorum bunu, ama birşeyler yapmak gerekiyor.

E.B.- Yayıncılık dışında mı demek istiyorsunuz?

H.S.- Yayıncılık dışında tabii ama bu yayıncılığı çok ilgilendiren birşey. Evet, oraya da geleceğim.

E.B.- Bunca yıl içinde bunca kitap basıldı onları varsayıyoruz herhalde.

H.S.- Mutlaka tabii, Türkiye'de çok güzel kitaplar da yayımlaruyor ve bunların sayısı az da değil.

Yanlız şu yapılmadı, kitabı yalnız basmak, yayınlamakla bitmiyor mesele, eğer o son tüketiciye, okura ulaşamıyorsa yayıncının görevi daha bitirmemiş demektir. Bunu bitirmesi, tamamlaması lazım, bunun olabilmesi için de kitapla okurun buluşabileceği satış noktalarının olması lazım, bunlar Pandora gibi olabilir, daha küçük bir yer olabilir, çok daha büyük yerler olabilir. Fakat ne yazık ki Türkiye'de veya İstanbul'da böyle yerler yok, Pandora böyle bir ihtiyaçtan yola çıkarak yapılmış bir şey. Kitap bence ciddiyetini koruyor Pandora'da bunu görüyorum. Biz hergün müşteriler tarafından tebrik ediliyoruz. Halbuki yaptığımız çok önemli bir şey değil sadece kitapları türlerine göre tasniflenmişiz, onbin çeşit bulunduruyoruz. Bunları takip edebilmek için bilgisayardan yararlanıyoruz, birkaç birşey daha yapıyoruz. Tabi yaptığımız ve ilk olma

özelliği olan bir faaliyetimiz daha var ki bu kitabın geleceği ile de çok ilgili. Telefon hatları ile bilgisayarın içindeki bilginin bir başka mekana gitmesi meselesi, bunu gerçekleştirdik. Artık kendi mekanında bir bilgisayarı ve modemi olan kişi ekranından yeni çıkan kitapları, mevcut kitapları, bir yazarın veya yayınevinin bütün kitaplarını görebilecek. Bu faaliyetimizi önümüzdeki günlerde daha ayrıntılı duyuracağız.

E.B.- Çiğ bir soru sorabilir miyim? Kitapçı para kazanıyor mu?

H.S.- İki yıllık kitapçılık geçmişime bakarsanız para kazanamadım ama bu kazanamayacağım anlamına gelmez. Bu durum yayıncı için de geçerlidir. Kazanamamaları kazanamayacakları anlamına gelmiyor.

E.B.- Yavaş yavaş, paraya mı geliniyor: kitapçı para henüz kazanamıyorsa neden kitapçılığa devam etsin de örneğin sandviççi dükkanı açmasın? Türkiye'de kitapçı alan kaybetti son 20 yıl içinde, alanı her anlamda kaybetti, hem kitapçı sayısı azaldı hem kitapçılar kitapçı olmaktan çıkıp kırtasiyeci olmak zorunda kaldılar sanıyorum.

H.S.- Evet orada yayıncılar birşey yapmadı sorusuna da cevap vermiş oluyorsunuz. Sandviçi bire maledip, beşe satıyorsunuz, bir giyim eşyasını ikiye maledip üçe, beşe satıyorsanız. Ama kitap satışından en fazla %40 kazanabilirsiniz., Bu doğal olarak kitabın o alanlardan çekilmesi demektir. Satış noktalarının azalması tek başına kitabın satışının düşmesini temsil etmez, Televizyonu, insanların ilgi alanlarının değişmesini yok sayamayız.

E.B.- Peki niye yapıyorsunuz? Çünkü siz yayıncısınız aynı zamanda. Soruyorum, niye bu kitap diyelim 50 bin lira da 250 bin lira değil, sandviç ve gömlekle paralel olarak soruyorum bu soruyu.

H.S.- Bazı olguların değişmesi kolay değil tabii ki, Pandora'da tek başına bazı olguları değiştiremez. Başka sektörden kişiler bu sektöre ticaret yapmaya gelmezler, çünkü şu sırada bilanço çok parlak değil. Gelemeyecekleri için de bu sektörün içinden kişilerin bu işleri yapması ve zorlaması gerekiyor.

E.B.- Ama bu ekonomi modelini öneriyor musunuz gerçekten, benim söylemek istediğim hakikaten bu kitap bire beş kâr marjıyla çıkabilmeli ki bu sektör gelişebilsin?

H.S.- Öneriyorum ve bu önerilerimi yayıncılara zaman zaman da açıyorum. Fuarlara katılmıyorum, fuarın bu modelini reddettiğim için, indirim yapmıyorum; korsan üretilmiş, yayınevi ve mücellit depolarından çalınmış kitap satmıyorum. Kitap fiyatlarını ar-

tıran yayınevlerine moral destek veriyorum. Modeli tümüyle burada aktarmam mümkün değil!

E.B.- Çoğu alternatif yayın yapan yayıncılar değil mi? Ben sistem açısından sorguladığım için soruyorum.

H.S.- Sistemi yavaş yavaş anlatmak zorundayım. Çünkü tek cümleyle sorgulayamazsınız. Kitap iki şekilde tüketilir; bir, mülkiyete geçirilerek, iki, kütüphanelerde. Mülkiyete geçirmenin bir bedeli vardır ve bu bedel de şu an çok azdır, eğer insanlar bir kitabı mülkiyetlerine geçirmek istiyorlarsa şu andaki bedelinin iki-üç katı ödemeye razı olmak zorundalar.

E.B.- Bir referandum yapalım mı? Kitap ucuzdur diyenler lütfen el kaldırsın, azınlıktalar gördüğünüz gibi. Bu referandumu belki biraz daha açmam gerekiyor, ikna edici olmamız lazım, ben de aynı düşüncedeyim sizinle kitabın ucuz olduğu kanaatindeyim. Nasıl ikna ederiz, çünkü onun bir bütçesi var ve pek yanaşamıyor kabul etmeye bizim önerimizi.

H.S.- Peki kitabın ucuz olduğu savına katılıyorsunuz, bu konuda siz birşey yapıyor musunuz?

E.B.- Pahalı kitaplar çıkarıyoruz başka ne yapalım?

H.S.- Çok güzel, bence şunu yapıyorsunuz pahalı kitaplar çıkarmaktan öte bir kütüphane açıyorsunuz, bu önemli. Ama bu kısıtlı bir kütüphane, ben yeri gelmişken bir anakdot anlatayım, Sayın Hilmi Yavuz, şu anda İstanbul'un kültür bakanıdır. Kendisi geçtiğimiz günlerde Pandora'ya kitap almaları için iki öğrenci getirdi ve kitap fiyatlarının pahalılığı üzerine malum şeyleri söyledikten sonra öğrenciler için indirim talep etti. Ben de bu talebin benim için çok anlamsız olduğunu, yapamayacağımı söyledim. Yanındaki gençler benim bu tavrımı protesto eden tavırlarda bulundular. Bunun üzerine ben şunları söyledim: "Şu anda sizin yanınızda İstanbul Kültür Bakanı bir km ileride de Büyükşehir Belediyesine bağlı bir kütüphane var. Bu kitapları daha ucuz almak için harcadığınız zamanı kütüphanelere daha çok kitap girmesi için harcarsanız belki de daha ucuza kitap okuyacaksınız." Hilmi Yavuz ve gençler haklı buldular. Mesele budur, her kitap her eve girmez, girmesi de anlamsızdır ama her kitap okunur.

Örneğin şu an içinde bulunduğumuz bina tamamen Yapı Kredi'nin kütüphesi olsa, bazı meseleleri halletmiş olabiliriz. Erol Bey hem redaksiyon hem düzelti hem de idari işlerle uğraşmaz.

Yurtdışında kitap tirajları Türkiye'nin 5-100 katı fazla olmasına rağmen fiyatları daha pahalı. Liberal ekonomi sonucunda beyaz eş-

ya fiyatlarını dünya seviyesine getirmişiz ama kitap fiyatlarını eşitleyemiyoruz.

İZLEYİCİ.- Ben Kâmile Sümer, itiraz etmek istemiyorum da eşim kitapların ucuz olduğunu ben de pahalı olduğunu savunuyorum. Biz kitap okumayı çok seviyoruz, bütçemiz elverdiğince de almaya çalışıyoruz, ben kitapların pahalı olduğunu şunun için savunuyorum, herkesin alamıyacağını düşündüğüm için. Kütüphane olayı yok ülkemizde, gençlerin okuma imkanı yok, 1.500.000 maaşla çalışan bir insanın 300.000-500.000 lira bir ayda kitaba vermesi mümkün değil, yani biz kitapseverler ben birçok panele katılıyorum hem kendi bütçemize göre düşünüyoruz gibi geliyor bana, ya da bir yayıncı çocuğuna gidip 30 milyonluk kitabı belki bir kerede alabiliyor, ben çocuğuma her türlü kitabı alabiliyorum, bir roman da alıp okuyabiliyorum kendi zevkim için ama kitap okumak deyince üç-beş kişinin okuması olmamalı bu, bütün bir halk, bütün bir millet okuması gerekiyor kitabı. Kitap onun için pahalı, yoksa kitap bizde meyveden ucuz, bir çok şeyden ucuz, sudan ucuz denilebilir.

E.B.- Sigaradan ucuz, ben sıkı bir tiryakiyim, bir kitabı okuma süresince içtiğim sigara miktarının fiyatıyla karşılaştırdığım zaman, kitabın fiyatından fazla olduğunu biliyorum.

İZLEYİCİ.- Bu kütüphane olayı çok hoş bir şey.

E.B.- Yalnız size iki şey söyleyebilir miyim? Birincisi buyurun burası kütüphane, şöyle bir uğrayın gündüz, yalnız elinizde sineklik olsun bir tane.

İZLEYİCİ.- İşçi, memur, çalışan bir kesim ve az evvel hanımefendinin de bahsettiği gibi belirli bir ekonomik konumlara haiz bir kişi. Sabah sekizde işine gidiyor akşam 18.00'de işinden çıkıyor. İki saatte, üç saatte evine işyerine ulaşıyor. Geriye sadece cumartesi, pazar kalıyor, şimdi okunmaktan kastınız nedir? çalışma saatleri belli.

E.B.- Geçen yıl Berlin'de bir kütüphane gördüm camları büyük bir kütüphane, inanılmaz ölçüde doluydu.

İZLEYİCİ.- Ama Berlin'den bahsediyorsunuz.

E.B.- Burada da İstanbul'dan bahsediyorum, ne yapalım.

İZLEYİCİ.- Ben kendi adıma sözedeyim, ben işime gitmek için iki saat erken kalkıyorum, şu anda evimde olmam gerekiyor iki saatte de gidiş için geçiyor. Kütüphaneye gitmek için sadece cumartesi, pazarım var, evde çoluk çocuk onlarla da ilgilenilmesi gerekiyor.

E.B.- Sizin durumunuzda olan bir çok kişi var şüphesiz, ama

sizin durumunuzda olmayan bir sürü insan da var. Siz Türkiye'de ne kadar kıraathane olduğunu biliyor musunuz? İnanılmaz miktarda kıraathane var, yanlış okumadıysam 500.000 adet.

İZLEYİCİ.- Onlar sizin okurunuz değil onlar adma konuşmayalım.

E.B.- Tabii, şüphesiz, ama halkımız okusun diyoruz, o zaman halkımızı tanımlayalım; kıraathaneye gidenler okur olmayacaklar mıdır?

İZLEYİCİ.- Kütüphaneler 18.00'den sonra, mesai saatinden sonra açıksa ben hatamı kabul ediyorum ve gitmiyorsunuz deyin.

E.B.- Hayır, ben size hata yüklemiyorum, sizin durumunuzda olan bir çok insana kütüphaneler şüphesiz götüremiyordur bu amacı, ama sizin durumunuzda olmayanları gözönüne aldığımız zaman Türkiye'nin en kalabalık bulvarlarından birinde bu kütüphane örneğin, hiç kimse gelmiyor.

İZLEYİCİ.- Gelmiyor efendim, çok az, gelenlerin de gazete okuduğunu öğreniyoruz, her yeni çıkan kitap da bulunduruluyor, her yayınevinin kitapları bulunuyor Pandora'dan alıyoruz.

İZLEYİCİ.- Kitap Türkiye'de ucuz, pahalı olması gerektiğine de inanıyorum, ama bu kütüphane için eğer sözkonusuysa.

E.B.- Hayır bu kütüphane değil, genel olarak,

İZLEYİCİ.- İnsanlar genel olarak pahalı kitapları paraları varsa alsınlar okusunlar ama her kitabı da almak zorunda değiller, ama halk hizmeti varsa bu kütüphanelerin ödünç kitap verme servisininin olması lazım o zaman bu kütüphane işe yaramaz, bir araştırma kütüphanesi olur o kadar. Çünkü insanlar kitabı evlerinde okuyacaklar, gelip burada kitap okumak zorunda değiller eğer araştırmacı değillerse, yoksa insanlar kıraathanedeymiş, alışverişteymiş vs. onlar zaten bizim okuyucumuz değiller, onlarla ilgilenmiyoruz bile biz şu anda.

E.B.- Peki Raşit bey siz bunları söylerken ödünç sistemiyle çalışan kütüphanelerin iyi işlediğini umarım söylemiyeceksiniz. Çünkü Kültür Bakanlığı'nın kendi verileri var elimizde Türkiye'de ki kütüphane girişlerini ve müze girişlerini görseniz dudaklarınız uçuklar.

H.S.- 1991 yılında kütüphanelere giden insan 19 milyon iken, 1992'de % 5 artışla 20 milyon olmuş.

1990 yılında Türkiye Yaymcılar Birliğinde görevim nedeniyle kütüphane meselesine bakmaya çalıştım. Türkiye'deki il halk kütüphanelerinin en büyüğü olan Beyazıt İl Halk Kütüphanesi, 1987 yılmda alımını yaptığı kitapları 1990 yılında raflarına koyamamıştı.

Sebep; kitabın rafa girmesi için gerekli kitap bilgilerini içeren kartları üretemiyorlardı. Bu acı bir gerçek. Yani kütüphane kitap alıyor mu alıyorsa, ideolojik mi alıyorun dışında bir mesele var ve bunu acilen düzeltmemiz lazım. Bakanlığın başındaki şimdiki yönetim meseleye şöyle baktı; kütüphanelerde kitap yok, yıllardır kütüphanelere ideolojik alımlar yapılmış, daha objektif davranacağım dedi, kampanyalar açtı, kitaplar almaya başladı. Fakat benim meslektaşlarım Kültür Bakanlığının kapısında raflara girmeyecek kitapları satmak için kuyruğa girdiler.

Bu modelin başarıyla uygulanabilmesi sonucunda kitap fiyatları artar, kitap daha çok tüketilir, yayın kalitesi artar, kitabın üretiminde yer alan her kesim hakkını daha çok korumuş olur. En önemlisi yazılı kültürün üzerinde estirilen anlamsız duygu sömürüsü kalkar. Kimse kimseyi suçlamaz. Bence konu başka yerlere gitti gibi.

E.B.- Konu kitabın etrafında dönüyor, konu başka yerlere gitse de çemberimizin dışına çıkmıyor.

H.S.- Kitap nereye doğru gidiyor? Kitap; kağıda bağımlılığını sürdürecek, teknoloji bize yeni araçlar getirecek ama yazılı kültürkağıt ilişkisi devam edecek. Ama birşey daha var dünyada çokça denenen Türkiye'de uygulanan bir biçim. Kitap ses kasetlerinin video kasetlerinin içine giriyor, böylece televizyonun bilgisayarın hakim olduğu bir dünyada kitap başka biçimlere formlara doğru da gitmiş oluyor. Türkiye'de ağırlıkla dini metinler de bu modeller uygulanıyor, başka metinlerde de denenebilir. Denenmesi de lazım. Büyük sermaye bu konuda da buz kırıcılığı yapmak zorunda, onların açtığı yoldan da diğer yayınevleri gelebilir.

İZLEYİCİ.- Bu söylediğiniz biçimdeki yeni görsel ya da işitsel kitapların içindeki içeriğin her zaman alıştığımız şekilde kağıda basılı kitapların içeriğinden daha çabuk edinilebileceğini düşünüyor musunuz? Ne gibi bir avantajı olabilir?

H.S.- Ben kendi adıma şöyle bir yorum yapamıyorum o mu iyi bu mu iyi.

İZLEYİCİ.- Bizler kitap okumaya alıştığımız için kitapla büyüdüğümüz için tabii ki basılı olanı anlamlı bulacağız ama yetişen yeni nesiller daha çabuk, çok daha doğal bulabilirler böyle bir modeli. Benim bütün korkum alım gücünü etkilemesi. Yayıncının yapım gücünü etkilemesi gibi.

E.B.- Özellikle sesli kitaplar, audio kitaplar Avrupa'da gerçekten yaygınlaştı bunlara tabii ki tıpkı bir kitaba kapak ekler albeni ekler gibi birtakım yan faktörler eklendiği gerçeği var. Örneğin di-

yelim ki ünlü bir Alman romancısının kitabını Hanna Schygulla okuyor kasete, ikili birşey kazanıyor, ya da Catherine Deneuve Balzac okuyor kasete, bu çok yaygın bir uygulama, rastgele vermedim bu örnekleri, tabii ki seçerken tonalite değerlerini de ölçüyorlardır belki, ama ünlü isimler olmasına gayret ediyorlar. Asıl önemlisi herzaman aramızda konuştuğumuz bir konudur ya, "Adamlar her yerde okuyorlar" deriz, metroya binersiniz ellerinde bir kitap vardır, otobüse biniyorlar ellerinde bir kitap vardır. Batılı insanların pek çoğu işyerleri ile evleri arasındaki uzun mesafeyi, günde 45 dakika, bir saat, iki saatlik mesafeyi bizim gibi ille de müzik dinleyerek geçirmek istemiyorlar, müzik de dinliyorlardır şüphesiz, ama zaten sınırlı olan vakitlerinde birtakım şeylerin farkında olarak yaşamaya devam etmek istedikleri için kendilerine böyle bir imkan çıktığında hemen üstüne atladılar işin açığı. Yani yeni çıkmış bir kitabı okuyacak pek vakitleri olmayacağını kestiriyorlar buna karşılık iki saatlik her gün yol var. Kaset olayı hallediyor.

İZLEYİCİ.- Aynı şey değil ama.

E.B.- Şüphesiz değil ama, hiç değilse kendilerine birşey sağlıyor o anlamda bir yan bulvar, düpedüz kitabın yerine geçeceğini sandığım bir alan değil.

İZLEYİCİ.- Sizin dediğiniz gibi bu durum dengelenebilir ama bizim gibi kitaba pek merakı olmayan toplumda.

E.B.- Aslına bakarsanız, mesele gelip dayanıyor toplumun genel kültür düzeyine, bunu hepimiz biliyoruz. Neresinden bakarsanız bakın, oradan itiraz sesleri çıktı tabii ki haklı itirazlar ama biz burada olan insanlar kendimizi ölçüt almaya kitap konusunda. Bir salı akşamı bu saatte yemek yemek, televizyonda çarkifelek programını seyretmek veya sokaklarda dolaşmak varken, neredeyse teknik sayılabilecek bir konunun etrafında neler konuşulacak diye merak edip buraya gelmişseniz siz zaten batmışsınız işin içindesiniz. O bakımdan burada bizim okur var mı, yok mu, az mı çok mu, pahalı mı buluyoruz ucuz mu buluyor denklemlerini kurduğumuz insanlar sizler değilsiniz. Sizin gelir durumunuz çok yüksek olabilir çok düşük de olabilir gene de kıstas değilsiniz. Şundan değilsiniz bu ülkede 60 milyon insan yaşıyor ve gelir grubu ortalamanın üstünde olan insan sayısı küçümsenecek gibi değil. İçine düştüğümüz ekonomik sistemin, 1980 sonrasının neredeyse frenlenmez ve kesinleşmiş sistemin içinde Türkiye'de hali vakti yerinde olan insan sayısı giderek artıyor. Buna karşılık bu insanların kültürel tüketiminde gelişmelerin olduğunu göremiyoruz. Bizim derdimiz burada, bu insanlara ne yoldan gideceğiz, pek çoğumuzun düşüne-

mediği faktörler var, rastlantıyla belki de işimiz bu olduğu için kavrayabildiğimiz, duyabildiğimiz şeyler.

Pek çok mali durumu iyi insanın bir kitabevine girmekten çekindiğini duydum kendi ağzından. Neden, çünkü girecek içeri, Adalet Ağaoğlu'nun yeni romanı çıkmış ama adını hatırlayamıyorum, sorarsam acaba çok kötü bir durumda mı kalacağım, ters mi davranacaklar bana ya da "ben bilmiyorum adını, neydi o gibi bir soru ile mi karşılaşacağım? Ya da içeri gireceğim acaba kitapçıda çalışan insan "Buyrun ne istediniz" mi diyecek, halbuki ben ne istediğimi tam bilmiyorum.

İZLEYİCİ.- Bu bir kompleks.

E.B.- Ama var bu kompleks, Türkiye'de bu kompleks var ve çok da haksız yere değil, çünkü kitabevlerimiz alan kaybetti derken bunu da kastediyorum ben. 10-15 yıl önce bir kitabevine girdiğinizde, orada çalışan görevlinin gerçekten konuya vakıf olduğunu, çıkan kitapları çok iyi bildiğini tavsiyelerde bulunabildiğini işi sevdiğini bilirdiniz. Şimdi öyle değil ki, bir dayak yemediğiniz kalıyor, giriyoruz bir şey soruyoruz "bilmiyorum onu ben" diyor istisnalardan sözetmiyorum ama İstanbul'un iyi kitapçılarında bile çoğu zaman kötü muamele ile karşılaşıyoruz ya da sağırlıkla karşılaşıyoruz, soruyorum örneğin Kant'in kitabı var mı sizde diyorum, hayır diyor kafamı çeviriyorum orada duruyor, ya bir kayıtsızlıktır ya da bilgisizliktir, ama bu tür davranışlar zaten tam anlamıyla ne yapacağım bilemeyen insanlara ki bizim şu anda üzerinde durduğumuz hedef gerçekten o, zor geliyor.

İZLEYİCİ.- Ben biraz değişik bakmak istiyorum olaya benim kanaatimce kitapların pahalılığı veya ucuzluğu bu kadar önemli birşey değil ihtiyacı olan bugün rahatlıkla kitap alabilir. Ben Kültür Bakanlığından Mevlana'nın 6 kitaplık dizisini ben 22.000 liraya aldım ki bu da iki Malbora sigara parası ediyor. Esas iki konu üzerinde durmak lazım, neden az okunuyor meselesinde bunlardan birisi acaba yazarlar Türk insanını tanıyor mu, Türk insanı ne istiyor bunu biliyor mu? Bu sorunun cevabını bulunduğu zaman okuyucu da bulunacaktır.

E.B.- Efendim kusura bakmayın bu dediğim gibi önümüzde bir girdap açar özellikle biz bundan kaçındık bu bir oturumun konusu olamayacak kadar geniş bir konu.

İZLEYİCİ.- Bilgi çağındayız, bilgi çağında temel problem iletişim problemi ve mesela Remzi Kitabevi'nin bastığı "Beden Dili Ve Stres" isimli kitapları sanıyorum 10. baskıyı geçti. Bunlar demek ki

günümüzün insanını anlatıyorsa bu kitap üzerindeki fiyata bakılmadan satılıyor.

İkinci hususta yazarların kendi okuyucusunu tanımadığı kanaatindeyim. Kitapların dili ile konuşulan, dil çok farklı bir çeviri kitabını aldım Eric From'un bir türlü okuyamadım bıraktım, böyle beş altı kitap var bende. Ve kitabın basıldığı yayınevine müracaat ettim yayınevinin sahibine kadar gittim kitaptan alarak daktilo ettiğim beş altı cümleyi kendisine okudum bunlardan ne anlıyorsun diye, hiç bir şey anlamadı. "O zaman biz ne anlayacağız" dedim bakınız para verdim uğraşıyorum okumak için yazık değil mi bize" ve bu kitabı çeviren de bir profesör anlı şanlı bir profesör. Yayınevi sahibi bu kitabı çevirecek başka kimse bulamadıklarını söyledi ve o kitabın satmayacağı muhakkaktır. Çevirileri üç dört tane sözlüğüm var ona baktım, buna baktım üç dört sayfa okuyana kadar üç saat geçti.

Bir başka konu da yazarın bir iç dünyası vardır, bu yazarın iç dünyasına inmek için grafik tasarımcının bu iç dünyaya eğilmesi lazım. Kendi başına oturup da bir kitap kapağı yapmasını ben anlayamıyorum. Ama kitabı önce okuyacak sonra yazarın iç dünyasını anlayacak, ne amaçla yazdığım, nereye ulaşmak istediğini ve onun gösterdiği doğrultuda bir kapak yapabilir. Bu rastgele yapılan (ne kadar anlı şanlı olursa olsun) kapaklar bizi okumaktan uzaklaştırıyor. Çünkü kitabın iç dünyası başka kapağı başka. Mesela baştan söylediğime örnek olarak vereyim şu anda ben öğretmenim, genelde sanayii ötesi toplumun, bilgi toplumunun kitaplarını okuyorum ama böyle bir kitabın kapağına mesela siz tarım toplumuyla ilgili bir şeyi koyarsanız hemen orada bırakıyorum bu benim ilgimi çekmiyor diye, halbuki kitabın muhteviyatı çok kıymetli olabilir.

H.S.- Konu dışı tutulan meseleye bir girip çıkacağım. Hikaye şa esasında Türkiye'de yayıncılar yayın meselesine ideolojik bakarlar. İdeolojik derken soldan, sağdan veya şurdan bakarlar anlamına demiyorum. Bir Kanada firması yayıncısı geçtiğimiz günlerde Türkiye'de yayıncılığa başladı fiyatı 15.000 lira olan kitaplardan ellişer bin adet basıyor ve bunları da satıyor. Sanıyorum bu işe başlamadan önce de Türkiye'de bir araştırma yaptı ve bu araştırma sonuçları şunu gösterdi "Sen burada yayıncılığa başla" Bu kitaplar pembe, beyaz dizi yani bildiğimiz formlara sahip kitaplar, 13x19 ebadında, 3.hm kağıt, 10 punto dizgi vs., fiyatı da 15.000 lira. Yani şu an benim ucuz dediğim kitapların içinde bedava durumda, çünkü o kalınlıkta, bizlerin çıkardığı kitaplar 40.000 liraya satılıyor, fakat

50.000 adet satılıyor. Reklam kampanyasına bir milyar lira ayrılmış. Şimdi böyle bir durum var. Eğer Türk yaymcısı bundan sıyrılırsa kitap fiyatları ucuzlar ve daha çok başlık yayınlar. Bu sorunu Türk Sinemasıda yaşıyor. Eski Türk filmlerini izleyen seyirci aym filmleri şimdi de televizyonda seyrediyor. Yeni filmler ise sinema salonunda seyirci bulamadığı gibi televizyonda da seyredilmiyor. Bu durumda ya seyircinin izlediği filmleri yapacaksınız, ya da kendi istediğiniz filmleri yapacak kendiniz seyredeceksiniz. Yazılı kültürde de editör olarak kendi istediğiniz kitabı yayımlarsınız 1000kişi okur. Bunun artmasını istiyorsanız okurun taleplerine bakmamz gerekiyor.

E.E.- Ben de birşeyler söylemek istiyorum, Hüseyin Bey demin yayıncılık tecrübesiyle ilgili birşeyler söyledi, onu biraz açmak istiyorum okurların bir de benim düşündüklerimi duymasını istiyorum.

Bir defa Türkiye'de kitap ucuz diyemiyeceğim ama çok pahalı da değil belki biraz daha pahalı olabilir ama biz bu kitap fiyatlarıyla da bir yayıncının yaşayabildiğini atmış yıldır ispat ediyoruz, önemli olan yayının iyi seçilmesi. Beyefendiye hak veriyorum gerçekten de kitabın iyi seçilmesi, iyi hazırlanması, iyi bir dille sunulması, günün yaklaşımlarımn sezilmesi yayıncının kendi sevdiği, kendi bildiği, seçtiği kitapları belki yapabilir bir lüks olarak, ben de sanat kitapları çıkarıyorum bir hayli, ama onun dışında, halkin daha çok aradığı kitaplara yönelmesi lazım. Bunu becerebiliyorsa kitapları biraz daha fazla satar ve kitap fiyatlarından da o kadar şikayetçi olmaz. Yani bizim yayıncı olarak kitap seçimlerinde de hata var ama dünyadaki bütün yayıncılar yanılıyorlar hiç kimse bütün kitaplarım çok satamıyor.

Onun dışında bir de Remzi Kitabevi adına bir açıklama getirmek istiyorum, bütün işleri ben yapıyormuşum gibi bir hava çıktı burada. Biz en geniş kadrolu yayınevlerinden biriyiz. Elli kişi çalışıyor, bu elli kişinin kitabın yapımının her aşamasında katkısı var, ben arkadaşlarımın başarılarının tümünü üstüme almak istemem içlerinde çok değerli insanlar var, hep birlikte yapıyoruz kitabı yalnız ben merkeziyetçi bir insanım. Mesela Mehmet Bey'in çok iyi kapaklar yaptığını biliyorum ama Mehmet Bey'le birlikte biz herhalde bir aydan fazla çalışamazdık, müdahele eder eder en nihayet kaçırırdım. Ama o onun değerli olduğunu değiştirmez, çok değerli bir insan, ben biraz merkeziyetçiyim işlere belki çok müdahele ediyorum o yüzden Enis'te öyle bir etki bıraktım ama elli kişi çalışıyor ve yayınevi olarak da maddi imkanlarımız yeterli olduğu için icab

ederse grafik sanatçı da kullanıyoruz, icab ederse bir kitabı beş kere de okutuyoruz, iki kere çevirtiyoruz. Ama buna rağmen çok iyi kitap yapıyoruz da diyemiyeceğim, her yaptığımız kitapta bunu şöyle yapabilirdik, bir daha ki baskısında şunu düzeltelim, ya da yazarın söyleyeceği bir şeyler var mı acaba o ne hatalar buluyor diye devamlı bir diyalog içindeyiz, başka türlüsü de olmuyor. Eğer biz 30 sene evvel en iyisi budur, en iyisini biz yaptık deseydik geride kalırdık, devamlı bir gelişme içinde olmak lazım.

Hüseyin Bey'in Türkiye'de yayıncılar bir kitabın giriş sayfalarını yaymcıların bilmediği şeklindeki ifadesini kabul etmiyorum. Bunlar yıllardır biliniyor. Biz uyguluyoruz. Ben bu standartları 25 yıl önce belki okudum yabancı yayınlarda. Okuduğum kitaplar da yıllarca önce yazılmıştı.

Bir de şu var Türkiye'de kitap fiyatı belki biraz ucuz ve batı ülkelerinde daha pahalıca fakat esas unsur orada insanların alım gücü çok daha fazla, o yüzden çok kitap alabiliyorlar. Türkiye'de kitaplara gelince Türkiye'de kitaplar ucuz ama ben onları yan yana koyduğum zaman, malzeme kalitesi olarak, onlar daha kaliteli. Dolayısıyla biz daha ucuza daha güzeli çıkaramıyoruz, dolayısıyla ben bugünkü kitap fiyatlarının belki biraz daha yükselmesi gerektiğini ama esas yaymcının kitabının daha çok satılmasını gerektiğini ama esas yayıncının kitabının daha çok satılmasını ve yayınevinin yaşamını sağlayabilmesi için günün isteklerine daha yakın yerde durmağa çalışması gerektiğini düşünüyorum.

H.S.- Erol Bey benim mesleğimin üstüdlarından ben kendisini hariç tutarım. Gelirken aldığım notlardan iki örnek söylersem istisnaların bazılarını birlikte tespit etmiş oluruz. Remzi Kitabevi, kurucusu Remzi Bengi anısına bir kitap yayınlamış, Varlık Yayınları sahibi Yaşar Nabi Nayır ise kendi yayınladığı kitapların bibliyografyasını yayınlamıştır. Ayrıca ben bunları yayıncı olduğum zaman bilmiyordum, kitabevi işletmeye başladığımda öğrendim. Çünkü kitabın bilgisayara kaydını yaparken yaşadığımız zorluklar beni kütüphanecilik, bibliograya, kitabın ön sayfalar standardı gibi bilgileride bilmem gerektiğini öğretti.

E.E.- Bu şeyden ortaya çıkıyor, yayıncılık için Türkiye'de bir okul yok, yayıncılığa önce bir amatör olarak başlanıyor. Aslında Türkiye'de yayıncılığa başlamak da çok kolay, mesela yayıncılık yapmak için Yaymcılar Birliğine üye olmak gibi bir şart da yok, isteyen istediği kitabı yayınlıyor ve yayıncı okuyor, izin almadan yayın yapıyor. Yalnız kitabı yayınladıktan sonra savcılık, derleme filan gibi resmi kurumlara bildirmek zorunda. Bildiriyor, bildirmi-

yor, bu konuyu biliyor, bilmiyor o da ayrı mesele. Türkiye'de bugün bir dükkan da açsanız onun bir prosedürü yok, nasıl kaydolunuyor, nereye gidiliyor nasıl açılır, nereye vergi verilir o dahi bilinmiyor. Türkiye'de pek çok şeyin bir prosedürü ve sistemi olmadığı için herkes ezbere dalıyor işe, ya cesaret ediyor giriyor ya da cesaret edemiyor evinde oturuyor. Yayıncılıkda böyle, cebine birkaç kuruş koyan "bu kitap çok satar, yayıncılar çok kazanıyor" diye düşünüp bir yayınevi açabiliyor. Ya da "Ben emekli oldum, emekli maaşımı ne yapayım, en güzel meslek kitap satmaktır diye bir taşra kasabasında kitapçı dükkanı açabiliyor. Tabii o zaman bir Pandora Kitabevindeki kitap satış hizmetini ve bilgisayar hizmetini getiremiyor, bir sürü hatalar yapıyor. Yayıncı da aynı hatayı yapıyor, çünkü o kitabı kendi görüşüne göre, kendi gördüğü kitaplara göre yapıyor, o ne ilk sekiz sayfayı biliyor, ne bitiriş sayfasını biliyor, ne dizgiyi biliyor ve bir sürü kimse yalan yanlış bir sürü kitapta çıkarıyor bunlar da tabii yayıncı sınıfına giriyor. Tabii bizim burada bunları ölçü almamamız lazım. Türkiye'de ciddi olarak yayın yapan, ben 200 diyeceğim fakat bir çoğu kağıt azlığından ya da maddi imkansızlıklar nedeniyle yayını çok azaltmış durumdalar, en azından 20-30 tane yayınevi var. Bunlar ciddi yayınevleri ve pek çok şeyleri biliyorlar.

Tabii Hüseyin Bey'in durumu zor. Hüseyin Bey yalnız 30 yayınevinin kitabını satmayacak, 300 yayınevinin kitabını koyacak çeşit bulundurmak için. Tabii o zaman sıkıntıları oluyor. Hüseyin Bey'in önüne öyle bir kitap geliyor ki üzerinde baskı tarihi, matbaası yok o da tabii anladığım kadarıyla bilgisayarda şaşırtıyor hangi bilgiyi koyayım bu kitaba nasıl gidelim diye.

M.U.- Aynı şey kütüphaneler için de geçerli kütüphaneler de bunları sınıflandıramaz, keşke kütüphaneler kitap alsa diyoruz, maazallah bir de alsalar bunları ciddi sınıflandırmaya kalksalar edebiyatları, bilimden, bilimleri sanattan ayırmanın imkanı yok.

E.E.- O bile yok, Amerikalı öyle bir kitap yapıyor ki yazan adam gazeteci, ama kendisi antropoloji tahsili yapmış ama biyokimyaya da meraklı. Şimdi bu adam insan üzerine kitap yazıyor. Bu kitabı okuduğumuz zaman insanın pek çok açıdan ele alındığını görüyorsunuz. Türkiye'de bir çok kütüphane bunu tasnif edemez, bu insan üzerine yapımı antropolojiyle mi ilgili, biyolojiyle mi ilgili, bunu birçok kütüphaneciye göğürün okuyup tasnif edemez, acaba ben bunu hangi rafa koyacağım diye. Orada var öyle kitaplar ve tasnif ediliyor, çünkü yapan onlar biz sadece kullanıcıyız.

E.B.- Bu sanıyorum Salı Toplantıları arasında en uzun süreni

oldu, çok kısa bir paragrafla bağlamak istiyorum geceyi;

Konumuz nerèsinden bakarsak kitaptı. Hepimiz-konuşanlar, dinleyenler, kitabın bir tarafında duruyoruz ve birbirimize ihtiyacımız var, ben ezelden beri okurdan hoşlanmayan bir yazar olarak ona alışmaya başladım örneğin, okurlar da zaman içinde bana alışmaya başladılar. Karşılıklı çalışma düzeni içinde böyle bir eksene yan yana dizildiğimiz zaman herbirimizin ortaya çıkan kitabın içinde bir payı olduğu ortada yazan ya da çeviren kişinin işini özenle yapması bitirdikten sonra işbirliğine gitmeyi öğrenmesi ve işbirliğine gitiği andan itibaren de partönerlerinden birşeyler öğrenebileceğini bilmesi çok önemli.

Ben kendi payıma meslektaşlarımdan bir çok şey öğrenmeye gayret ettiğim gibi kitabın farklı kutuplarında onu gerçekleştirmek üzere çalışan, hayatlarını buna vermiş insanlardan da durmadan birçok şey öğreniyorum. Yayıncılarımdan çok şey öğrendim, özellikle buradasınız diye söylemiyorum, size daha önce de söyledim Erol Bey, merkeziyetçi yaklaşımınızı ben negatif bir olay olarak görmüyorum kendi payıma, o sizin titizliğinizden kaynaklamıyor, başta açıkçası pek hoşlanmamıştım, her şeye karışıyor izlenimini bıraktınız bende, sonra bunun kaynaklarına doğru yaklaştıkça, ortaya çıkan ürünün sağlık boyutunu gördükçe başka yayıncı arkadaşlarıma bu deneylerden söz edip bu sefer onlardan tepki duymaya başladım, onlar da sanırım yavaş yavaş giderek anonimleşen bir üslüptan, özenden etkilenmeye başladılar.

Ama yayıncı, ama artdirektör, ama okur, ama yazar eğer biz bu işe gerçekten battıksa bari doğru dürüst batalım, bunun keyfini çıkartarak batalım, buna özen gösterelim. Bir de sağdan soldan bir takım insanları zehirlemeye çalışalım, yapmaya çalıştığımız budur, bu tarafa doğru çekelim. Çünkü bu mu zehir, ötekiler mi zehir iyi kestiremiyorum, bu panzehir zaten.

Bir de birbirimize karşı amansız olmamak, öldürmek amacını gütmemek kaydıyla eleştiri getirmeye devam edelim. Sonuçta hepimiz kârlı çıkarız gibi geliyor. Teşekkür ederim.

sahaflık ve kitap müzayedeleri

25 Mayıs 1993

Yönetici: Turgut Kut

Konuşmacılar: Sami Önal, Uğur Güracar

Turgut Kut- Efendim, Sahaf, Sahaflık, müzayede, müzayedecilik konulu bu toplantımıza hoşgeldiniz. Arkadaşlarım Sami, benim çok eski bir dostumdur kendisi de bir sahaftır, Uğur dostum ise o da sahaf aynı zamanda müzayedeler düzenler.

Bugün sizlerle son yıllarda özellikle İstanbul'da revaçta olan bir müzayede meselelerini birlikte tartışacağız.

Ben size kısaca bu sahaf ve müzayedelerin eski halinden bazı bilgiler vereceğim, sonra arkadaşlarımıza bazı soruları yöneltip cevaplar bekleyeceğiz daha sonra da sizlerden gelen soruları cevaplamaya çalışacağız.

İsterseniz ben size kısaca sahaflardan ve sahaflık olayından kısaca bahsetmeye çalışayım. Bugün Kapalıçarşı'da halı satılan yeri hepimiz biliyoruz, Sahaflar dediğimiz yer esas orası, bu 1894 depremine kadar bütün alışverişler orada yapılıyor bu depremden büyük zarar gördükten sonra sahaflar yani 1908'den sonra yavaş yavaş Beyazıt Camii'nin civarına, bugünkü yerine taşınıyorlar. Evliya Çelebi "Seyahatname"sinde Kapalıçarşıdaki Sahaf esnafı sayısının 300'ü bulduğunu ve bunların 50 dükkanda alışveriş yaptıklarını yazar. Bunlarda her yıl Sultan'ın izlediği Geçit Alayı'na da büyük bir tahterevan üzerinde yerleştirilen değerli kitaplarla birlikte katılırlarmış. Sahaflar da öteki esnaflar gibi bir loncaya bağlıydılar, daha sonra Türkiye'de başta İstanbul'da matbaacılık ve gazeteciliğin Babıâli'de olması nedeniyle, bugünkü ankara Caddesi ve civarında bazı sahaflar yeni yatırımlara giriştiler ve orada kendine özgü, uzun yıllar kitapçı, sahaftan ziyade yeni kitapçı dükkanları açtılar. Sahaflar 1950 yangınından sonra yok oldu, yangından zarar görenler bir süre Beyazıt Camiinin avlusunda ve dışarda kurulan barakalarda yerleştirildiler. 1951'de İstanbul Belediye'sinin girişimi ile 23 dükkan ve 13 geçici sergi yapıldı. 1981'de de yeni bir sergileme ile bu geçici sergiler ahşap dükkanlar haline getirildi. Bu ilginç yer için 1933'de Hikmet Feridun Es bize Sahaflar Çarşısını şöyle tarif ediyor bir yazısında "İstanbul'un Şark odasına gidiyoruz, Sahaflar Çarşısındaki öd ağacı kokan rüzgarı koklaya koklaya ilerledik her

dükkanın içersinde bir küçük buhurdan tütüyor, yanan öd ağacının dumanları taşları zamanla eğrilip büğrülmüş dar sokakta yayılıyor. Dükkanlar sokaktan epeyce yüksekte, dükkanların içine keçeler, koyun postları yayılmış, kitapçılar diz çökmüşler, ayaklarından pabuçları çıkarıp yan yana dükkanların önlerine koymuşlar. Kimisi beyazı kimisi mor kırmızı çiçekli yün çorapları görülüyor. İhtiyarların kasketleri ters çevrilmiş, gözlük alna çıkmış, elyazısı yaprakları eskilikten sararmış kitapları dalgın dalgın tetkik ediyorlar, gençlerin kıvırcık çember sakalları var. Kitapçıların karşısındaki tesbih gülyağı satan dükkanlardan gül ağacı, gül kokusu süzülüyor. Çarşının tam karşı köşesinde bir satıcı Hacıyatmazcı Kasım Efendi her akşam müezzin sesiyle kapanan sahafların kapısından çıktıktan sonra beni güvercinler karşıladı, İstanbul'un en eski binası önünde durdum. Bu eski bina güvercinler binasıdır, içerde bir de güvercin hastahanesi var hekimi de Güvercinci Hacı Ali Efendi. Kuş yemcisi de Sümbül Hanım. Şimdi bu evin yerine gayet modern bir hela yapılmış burası da bugünkü Kapalıçarşıdan girdiğimiz tarafta bulunan umumi tuvaletin bulunduğu yer. 1933 yılında Sahaflar Çarşısı böyle.

Bir de kısaca müzayededen bahsedeyim, müzayede sanıldığı gibi bizde tabii son 10 yıldır 15 yıldır yapılan birşey değil. Heredot ilk müzayededen haber veren kişi. M.Ö. Babillilerin geleneklerinden söz ederken Babil halkı her yıl evlenme çağına gelen kızları bir yerde toplarmış, bir daire oluşturan erkekler de kızları çevrelermiş, müzayedeci en güzelinden başlayarak kızları satarmış bu müzayede hakkında kitap değil bir ilk olgu.

Lusius, Aristedes'in yaptığı Baküs tablosunu da müzayede de 600 bin Sester'e yani 23.000 altına satmış, bu da müzayede hakkında kaynak bilgi.

Avrupa'da gerçek müzayede 1550-1750 yılları arasında gelişme gösteriyor. 18. yüzyılda müzayedeler artık büyük salonlarda düzenlenmeye başlıyor. Mesela bugün Sotheby's, 1744'ten beri, biz bambaşka işlerle uğraşırken orada müzayede yapılıyor, bunun yanında Christy's 1766'dan beri müzayedecilik yapıyor. Bunun yanında daha ziyade hukuki yollardan yapılan bir nesne, o da terekeden çıkan menkullerin (taşınır eşyalar) satılmalarıyla başlıyor. Bu tereke biliyorsunuz ölen bir kişinin ardında bıraktığı eşya, bunun da hukuki yollardan satanı da kassam, ilk örnekler bizde bu kassam defterleri, ancak 1857 ile 1927 yılları arasında elimizde 22 tane basılmış, genellikle taş baskısı tereke defteri var. Bunlardan üç adedi Sadrazamlara, dördü Şeyhülislamlara, ikisi Evkaf Nazırlarına, üçü

Maliye Naf-ı a ve Adliye Nazırlarına ve on tanesi de üst düzey memur sınıfından kişilere ait. Bu defterlerden en eskisi Şeyhülislam Arif Hikmet Beyefendi'ye aittir, içinde 935, kitap var sonuncusu 1927'de yapılan Tevfik Bey'e aittir. Bunların içerisinde en hacimlisi Ahmet Vefik Paşa'nın kütüphanesinden çıkan 3851 kitabı gösteren ve 1893 yılında İstanbul'da basılan enfes baskılı müzayede kataloğudur.

1927 ile 1985 yılları arasında elimizde bir müzayede kataloğu yok, bu demek değildir ki müzayede yapılmadı, Sahaflar Çarşısında nice, esnaf arasında müzayedeler yapıldı ve bu 1960'lı 70'li yıllara kadar da sürdü. Tabii bunun yanında gazeteler de taranırsa köşklerde konaklarda yapılan birtakım kitap müzayedesi haberlerine rastlıyoruz.

1985 yılından 1993 yılına kadar İstanbul'da yapılan müzayedelere bakarsak, bunlardan Uğur'un Librairie de Pera kitabevi olarak yaptığı 85'den 93'e kadar 12 müzayede. Alaaddin Eser'in yaptığı ise 88'den 93'e kadar 7 tane oluyor. Bunların hepsinin gayet güzel katalogları yayımlanmış. Bunun yanında da Muhsin Kitabevinin üç tane, Liberal Ltd. üç tane İssis'in de bir tane olduğunu biliyoruz.

Durum müzayede içinde söyleyeceğim şu; Bu güzel nesne kitap bir kitapseverler, kitap delileri, bir de selüloitler var. Şimdi bunlar talebi gösteren kısım, arz Sahaflardan geliyor.

Bu kısa girişten sonra Sami Bey siz bize sahaf kimdir, sahaflık nedir, anlatır mısınız?

Sami Önal- Saygıdeğer kitapseverler, Sayın Turgut Kut'un sorusunu kitaplarla geçen 46 yıllık serüvenimi özetleyerek cevaplandırmak istiyorum. Kitaplarla geçen yıllarım benim için gerçekten serüvendir. Bireyleri arasında okul yüzü görmek şöyle dursun adını yazmasını bilen insanların bile az sayıda bulunduğu bir çiftçi ailesinden gelip tüm yaşamını kitaplara adayan bir kişinin yılları serüven sayılmaz da ne sayılır?

Babam ufak bir memur, annem okuma yazması olmayan bir ev hanımı idi. İlkokula 1944'te Pasinler'de başladım. O yıllar ikinci Dünya Savaşı nedeniyle ekmeğin karne ile dağıtıldığı yıllar olduğu için yeterli derecede beslenemiyorduk. Bu yüzden çiftçi olan dedem beni annemin babamın yanından alarak Oltu'ya götürdü. Amaç, Oltu'da bağ ve bahçemizin ürünleriyle daha iyi beslenmemi, okula daha iyi koşullarla devamımı sağlamaktı. Ne var ki dedemin ve babaannemin okur yazarlıkları yoktu. Bana okul konusunda yardımcı olamıyorlardı. Sınıf arkadaşlarım okumayı söktükleri halde ben alfabeyi bile okuyamıyordum. Gerek öğretmen dayağı,

gerekse arkadaşlarımın sataşmaları yüzünden okuldan nefret etmiştim. Bir gün dersten kaçarak eve geldim, artık okula gitmeyeceğimi söyledim. Evdekilerin yalvarıp yakarmaları etkili olmadı. Okulu bırakmakta kesin kararlıydım, sürekli ağlıyordum. Ne oldu ise o sırada oldu. Benden bir yaş büyük komşu kızı Gül Hanım "Ağlama Sami, okula git. Okuma yazma öğrenirsen dedene, nerenle Aşık Kerem okursun, Aşık Garip okursun" dedi. Ben kendisine bunların ne olduğunu sordum. O da evden getirdiği resimli iki fersude kitabı göstererek "işte bu kitaplar!" dedi. Benim kitaplarla ilgili serüvenim işte böyle başladı. Aşık Kerem ve Aşık Garip kitaplarının resimaltı yazılarına duyduğum ilgi yüzünden okumayı kısa sürede söktüm. Daha sonraki yıllar Ağrı'nın Diyadin ilçesinde uzun kış gecelerinde eşleri kahveye veya halkevine giden hanımlara yüksek sesle âşık kitapları, Reşat Nuri, Esat Mahmut ve Kerime Nadir romanları okuyarak hem dinleyicileri heyecanlandırdım, hem de içimdeki kitap sevgisini pekiştirdim. Babamın Diyadin Halkevi Tiyatro kolu yöneticisi olması, onunla aynı sahnede temsillere çıkmam, evde annemin sürekli olarak kitap okutturup dinlemesi beni daha ilkokulu bitirmeden kitap hastası yaptı. Ortaokul ve lise yıllarında artık çok iyi bir okuyucu idim.

1958'de liseyi bitirdiğim zaman kitaplarla olan birlikteliğimi sürekli kılmak için üniversitenin Türk Dili ve Edebiyatı bölümüne girdim. Sözün kısası kitap sevgisi meslek seçimimi de etkiledi. Uzun yıllar edebiyat öğretmenliği yaptığım askeri ve sivil okullarda kitapları ilgi odağı yapmaya çalıştım. Bu yüzden zaman zaman sıkıntılı durumlara düşmedim de değil. Ne var ki hangi koşullarda olursa olsun kitaplara olan sevgimden hiç birşey yitirmedim. Genç sayılabilecek bir yaşta emekliliğimi isteyerek sahaflık yapmaya karar vermem kitaplara olan sonsuz tutkum yüzündendir! Bu tutku bana hep şair Dertli'nin bir koşmasını anımsatmıştır.

Sakiyâ, câmında nedir bu esrâr
Etti bir katresi mestâne beni
Şarâb-ı lâlinde ne keyfiyet var
Söyletir efsane efsane beni

İnsanlar vardır bir katre şarapla mestane olurlar. İnsanlar vardır tozlu, fersûde bir kitapla yaşamlarına yön verirler. Benim serüvenim de fersûde kitaplarla başladı. ancak sonraki yıllar bu fersüde kitaplar yaşamımın en değerli çiçekleri oldu. İnsanları, doğayı gezip eğlenmeyi hep kitaplarla sevdim. Düşünüyorum da herhalde

dünyaya yeniden gelseydim yine kitaplarla yaşamayı yeğlerdim.

Şimdi gelelim Saym Turgut Kut'un sorusuna. Değerli arkadaşlarım sahaf sözcüğü Arapça bir sözcük. Eski kitap satıcısı demek. Eskiler derler ki "Sahaf, sahifeleri birleştiren, eski kitap yapraklarını kitap haline getirip hizmete sunan insandır. Saym Kut sahaflığı gerek tarihsel gelişimi içerisinde, gerekse İstanbul'daki temsilcileriyle o kadar güzel anlattı ki benim bu bilgilere ekleyecek birşeyim yok. Ben de izninizle kısaca eski yıllarda tanıdığım taşra sahaflarından söz edeyim.

Sahaflarla ilk kez 1958'de Ankara'da tanıştım. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde askeri öğrenci iken rahmetli hocamız Prof. Dr. Gündüz Akıncı'nm önerisi ile o yıllar Hacıbayram, Arafartalar ve Kocabeyoğlu Pasajlarında dağınık olarak çalışan Muhsin Hoca, Gâvur Ali, Koca Mahmut, Sarhoş Turgut ve Turhan Polat gibi değerli sahafları tamdım. Bu arkadaşlardan hayatta olanlar kendilerinden lâkaplarıyla söz ettik diye alınmasınlar! Bizler onları lâkaplarıyla tanır ve severdik. Daha sonraki yıllarda Erzurum'da çifte Minarelerin karşısındaki rahmetli Hasan Hoca, Erzincan Aşağı Çarşı'da rahmetli Topal Mehmet Efendi ve Çankırı'da Kumarcı Mehmet Efendi ile tanışıp alışveriş ettim. Bütün bu saygıdeğer kişiler, uzun boylu bir öğrenim görmemelerine karşılık kültür yaşamımıza sayısız katkılarda bulunmuş isimsiz kahramanlardır.

T.K.- Şimdi bakıyorum da burada toplananlar arasında nereden baksam 35-40 yıldır tanıdığım arkadaşlar var. Bizde iki tür sahaf var. Bir tanesi bugün hâlâ sahaflarda kitap satan bazı arkadaşlar ki onların babalarından biz kitap satın aldık. İşte Turan, işte Orhan, Muhittin, Muhittin'in babası da Eren Kitabevi'nin sahibi kitapçı. Şimdi sahaf olmak bir kitap tutkusu bir onu sevmek. Alaaddin'in bambaşka bir işi var, bambaşka fakat adam sahaf, Sami binbaşılığı bıraktı kitapçılığa başladı, Uğur bambaşka bir alandan buraya geliyor. İşte Nedret kitap tutkusundan kitapçı yalnız kitapçılık yapmayan Haydar'la Erol var, onlar da belki bundan sonra sahaflık yapar mı bilmiyorum.

Şimdi Uğur'a bir şey sorayım, sahaf kimdir ve sahaflık ne oluyor İstanbul'da?

Uğur Güiacar- Librairie de Pera 1920'li yıllarda kurulmuş olmasına rağmen, ben sahaflık kervanına yeni katılmış sayılırım. Dolayısıyla benim dostlarım gibi anılardan kaynaklanan bir çerçevede açıklama yapmam mümkün değil. Ancak daha kuramsal ve daha güncel bir çerçevede açıklamalar yapmaya çalışacağım.

Bugün kitap satıcıları dünyasına baktığımızda esas olarak iki kesim göze çarpar. Bir tarafta yeni kitap satanlar diğer tarafta da eski kitap satanlar vardır. Nitekim biz de sahaflar olarak eski kitap satıcılarıyız. Şimdi bu farklılıktan yola çıkarak bir tanım oluşturmaya ve bu tanımı irdeleye çalışalım:

Sami Bey'in söylediği gibi "Sahaf" kelimesi etimolojik olarak Arapça sahife kelimesinden türüyor ve genel olarak kitapçı anlamına geliyor. Ferit Devellioğlu'nun Osmanlıca Türkçe lügatinde *"Sahaf= (eski) kitap satan kimse"* olarak tanımlanmış. Bu tanımda satılan kitabın "eski" olma niteliği parantez içinde belirtilmiş. Bu da kitabın eskiliğinin sonradan bu tanıma eklendiğini gösteriyor. Yani kelimenin anlamında zaman içinde bir kayma olmuş. Demek ki bir zamanlar sahaflar yeni / eski ayrımı yapmaksızın kitap satarlarmış, sonradan eski kitapçı olarak yeniden bir tanım oluşmuş. Matbaanın icadından önceki dönemlerde kitabın elle çoğaltılması ve matbaanın ilk dönemlerinde kitap üretiminin oldukça sınırlı olmasından dolayı kitapçıların elinde zorunlu olarak kitapların eski nüshaları dolaşıyordu. Zaman içerisinde matbaa teknolojisi gelişip yaygınlaştıkça, toplumun okur yazarlığı arttıkça kitap üretimi de arttı. Sanıyorum ki sahaflar eskiden kalma bilgi birikimlerinden dolayı hep eski kitaplarla iştigal eder oldular ve yeni kitap üretimini de başka insanlar kovalamaya başladılar. Böylece kendiliğinden bir işbölümü oluştu diye tahmin ediyorum. Tabii ki bu benim şahsi görüşüm.

Dolayısıyla "sahaf kimdir?" sorusuna dönecek olursak sahafın yeni kitapçı değil, farklı bir tür kitapçı olduğunu görüyoruz. Sonuçta sahafın satmış olduğu kitaplar eski kitaplar. Eski kitapları da kabaca ikiye ayırabiliriz. Bir, kullanılmış elden düşme tabir edilen sıradan kitaplar bir de değerli ve nadir kitaplar diye. Ki işinin ehli bir sahaf değerli ve nadir kitaplarla uğraşır. Şimdi "değerli kitaplar" kategorisini kullanmakla yine önemli bir ayrıma gelmiş bulunuyoruz:"Değer" kavramı, yeni kitapçılarla eski kitapçılar arasındaki çalışma tarzlarını belirlemek bakımından esas ayırımı oluşturuyor. Şöyle ki: yeni kitabın fiyatı üzerinde yazar. Bu değer, yayınevi tarafından belirlenmiş satış fiyatı olarak üzerindedir ve o objektif bir değerdir. Fakat sahaf için üretimi olmayan bir kitaba bir değer oluşturmak sözkonusudur. Yani eski kitabın değerini sahaf oluşturur veya oluşturulmasına önemli ölçüde katkıda bulunur diyebiliriz. Bu ise subjektif bir değerdir. Yeni kitap yeni üretimdir. O üretimin çeşitli faktörlerinin o günkü piyasa değerleri üzerinden, üstüste toplanması ve bu toplamın baskı sayısına bölünmesiyle bir

fiyat oluşur. Fiyatı belirleyen bu objektif unsurlar ana hatlarıyla kağıdın fiyatı, matbaa gideri, telif ya da çeviri ücreti ve kitabı üreten yayınevinin cari giderleri ve kârıdır. Bu şekilde oluşan fiyat objektif fiyattır ve bu fiyatın kovalanması bu fiyatın oluşturulması diye bir şey sözkonusu değildir, o kendiliğinden vardır. Fakat sahaflıkta durum tam ters cereyan eder. Sattığımız kitabın üretimi yoktur. Bir çoğunun yeni baskısının bile yapılması mümkün değildir. Yani işin arz cephesi yok denecek düzeydedir. Bu durumda fiyatın oluşması sahafların ve alıcıların oluşturduğu piyasada gerçekleşir ki bu da sahafların isteyebilecekleri ve alıcıların verebilecekleri azami fiyatların kesiştikleri noktanın civarıdır. Nitekim bu da sözkonusu nesnenin üretiminden bağımsız dolayısıyla subjektif bir değer ölçüsüdür. Bu durum sadece eski kitapta değil, bütün eski mal piyasalarında aynen böyle cereyan eder. Antika eşyadan yağlıboya tabloya, toprak altı buluntularına kadar tüm eski mallar, üretimleri olmadıkları için bu süreç içinde fiyat bulurlar. Biz önümüze gelen kitabın üzerinde bilgimiz çerçevesinde birtakım etüdler yaparız. Bu kitap nedir ve kimin işine yarar ? Bu soru değerin oluşturulmasında esas hareket noktasını oluşturur. Kitap aranıyorsa yani talebi varsa (burada kasdettiğimiz talep alım gücüyle desteklenmiş olan ekonomik bir kategoridir. Sevgi ve takdir etmekle sınırlı ilgi konumuzla ilgili talebi oluşturmaz) ve biz bu kitabın üzerinde gerçekten o kitabın alabilecek olan talebe ilişkin şeyler yakalayabilirsek, bizim donanımımız ve eğitimimiz kitap hakkındaki bilgi düzeyimiz buna uygunsa, yani kısaca biz o kitabın "nabzını tutabiliyorsak" ona bir değer atfedebiliyoruz. Bu arzın sınırlı olması ve değer oluşturma süreci yeni ve eski kitapçılar arasında çok önemli bir ayrımdır. Sahaflık mesleğinin ilkelerini de sahafın tanımını da bence buna dayandırmak gerekiyor Sahaflık dışardan bakıldığında garip bir iş, ince bir iş, küçük kenarda bir iş ama kendine göre kuralları, kendine göre bir donanımı, şu ya da bu şekilde meslek içinde ayrı bir eğitimi olması gereken bir iş. Dolayısıyla çalışma tarzı konusunda bütünüyle ayrılıyoruz yeni kitapçılardan. Bu tarzı belirleyen çok önemli bir kategori de sahafın donanımıdır. Yani bilgi ve deneyim düzeyi. Biz sahafların birtakım farklı bilgilere ihtiyacımız var. Bu bilgileri kullanarak sıradan bir kitapla, sıradan olmayan bir kitabı ayırmamız ve onlara bir değer atfetmemiz sözkonusu oluyor. Böylece demin de arzettiğim gibi eski kitabın nabzını tutabilmek yani o kitaba ilişkin akademik ya da meraklı çevrelerindeki ilgiyi kollayabilmek ve kitabın bir akademik çalışma için ne ölçüde kaynak teşkil edebileceğini kestirmek mümkün olabiliyor. Çünkü bir alanda

birçok kitap var, ve her kitap bir ölçüde diğerinin tekrarı olarak gidiyor. Önemli olan belli bir sahada orijinal olanları ayırd edebilmek, kaynak olabilecekleri ortaya çıkarmak. Aksi halde çöp ile uğraşmak zorunda kalırsınız. Demek ki çok önemli bir ayrım da "donanım". Yani işini gereği gibi bilmek.

Burada karşımıza bibliyografya açısından donanımlı olmak niteliği geliyor ki bu biraz daha sonra arzedeceğim gibi bizim mesleğimizin önemli sorunlarından birisi. Türkiye'de yeterli ölçüde bibliyografya çalışmalarının olmaması bizi oldukça zorlayan belimizi büken bir konu.

Ayrıca sahafın toplum ve bilim tarihiyle ilgili asgari bilgisinin olması gerekir, çünkü eski kitaplar bizim toplumsal tarihimizin bir aynasıdır. Ufacık tefecik şeyler bile son derece çarpıcı ipuçları ve kanıtlar içerirler. Bugüne kadar da bizim gayriresmi olarak yazılmış bir toplumsal tarihimizin olmaması konuya ayrı bir önem yüklemektedir.

Sonra biliyorsunuz eski kitabın nesnesine ilişkin de bir değeri sözkonusu. Kitap rafine bir üründür. Kitap herhangi bir mal değildir. Kitabın ortaya çıkması için birçok kişi emek veriyor. Kitap ortaya çıkıyor sonra bu kütüphanede de görüldüğü gibi birçok kişi emekle onu muhafaza ediyor. Böylece nesilden nesile intikal etmesi sağlanıyor. Kitabın nesnesine ilişkin özellikler, kağıdı, baskı kalitesi, editörü ya da editörün ona olan katkısı, matbaası, kullanılan basım teknolojisi, cildi, ki cilt başlıbaşına bir yaratı, bunların tümü birleşerek ya da billurlaşarak o kitabın nesnesine ilişkin değeri ortaya koyuyorlar ki bu noktada bize sahaf olarak şöyle bir kapı açılıyor: O da sanat tarihinin kavramları ve yöntemleriyle bu nesneye yaklaşmak ve onu tanımlamak. Ne yazık ki bu konuda da Türkiye'de henüz kitap sanatı üzerine yapılmış sanat tarihi çalışmaları yok denecek kadar az.

Sonuçta şu ayrımı özellikle belirtiyorum: Sahaflık ve yeni kitapçılık tamamen ayrı iş kollarıdır. Sahaf başka bir insandır, yeni kitap satıcısı başka bir insandır. Sahaf, bilim, sanat ve toplum tarihi ve bibliyografya biliminin yöntem ve kavramlarıyla çalışan, piyasasının nabzını sürekli tutabilen ve böylece sattığı kitabın değerini oluşturan insandır. Uğraşılan konunun uzaktan bakıldığında sadece adı benzer. Bu iki meslek erbabının çalışma yöntemleri ve donanımları bütünüyle ayrıdır ve bu da iki dünyayı ayırmaya yeter.

T.K.- Demin de söylediğim gibi baba sanatı olarak sahaflığı sürdüren ve hâlâ sahaflar çarşısında olan bir iki arkadaşımız var, Sahaflar'da hakikaten yeni kitap satılmazdı, şimdiki gibi bu kadar

levhalar vs. de yoktu, sahaflarda eski yazılı kitaplar satılırdı hatta yazma kitap bile çarşının dışında Raif Bey satardı, Bit Pazarı'nın girişindeki dükkanında, Sahaflar bir yazma kitabı değerlendirmekten kaçınırlar, derhal Raif Bey'e yollarlar Raif Yelkenci eğer bir fiyat biçerse o fiyata alırlar ve satarlardı. Bu dükkanlar aynı zamanda Sami'nin de değindiği gibi bir sohbet yeri, yani eski sahaf, mezeci dükkanı değil 250 gram ondan ver çık değil veya Raşit Tarihi var mı al git değil, gerek satıcıyı gerek alıcıyı cezbeden de oradaki sohbettir. Ve hepimiz kitapçı dükkanlarına gidip hâlâ da sohbet ediyoruz.

Şimdi herkes kitapçı, Sami "ne ondurur ne öldürür" dedi ama kitaba, kitap satmaya bir coşkuyla bir girişim var bugün. Şimdi sahaflar bugün hâlâ yerinde ama sahaflar bugün yeni kitap da satıyor artık antika portreler, resimler, hatlar herşey satılıyor orada ve herkes kitapçı, Ortaköy'de de kitapçı var bu yakada da kitapçı var, işlerini bırakıp kitapçı dükkanı açanlar da var ama gereği gibi piyasada kitap yok. 1960'lı yıllarda hatırlıyorum, bir tepe halinde çıkıp üzerinden kitap seçtiğimiz ve bugün piyasa değeri olan Ermenice, Rumca vs. kitapların hemen bir tarafa toplanıp derhal SEKA'ya yollandığı yıllardı ve yine söyliyeyim bazı dükkanlarda okka ile kitaplar satılırdı ve bu adamlarda alıcılarını çok iyi tanır, onların deyimi ile kalemleri işte O kalem Haydar Bey'in kalemidir, o ona gösterilir ve ona satılır şimdi öyle bir şey de yok.

Şimdi bir de kitap piyasasına el arabacıları katıldı. Şehrimiz biliyorsunuz büyüktür ve bunlar parsellendi, Şimdi Odakule'nin önünde iki adam durur ve oraya bir üçüncü adam giremez ve bunlar herşeyi toplarlar, götürürler, değerlendirmeğe çalışmazlar.

Bir de evrak piyasası çıktı ortaya. Örneğin 1933 yılının tramvay bileti belki basılı, matbu bir şey olduğu için, kontratlar vs. Bu el arabacılığı yeni bir şey değil İstanbul'da, bunun da bir geleneği var.

Evliya Çelebi'de bir "Arayıcılar Esnafı" var bu taife, çöplük subaşısına mensuptur, bunlar yollarda, hanlarda, arsalarda ne kadar mezbele ve süprüntü varsa bunları toplayıp zembillerle deniz kenarına götürüp teknelerde yıkarlardı. Mezbele arasında akça, mangır, çivi hatta sorguç, taç, cevahirli kuşak, değerli yüzük gibi şeyler de bulunurdu. Senede subaşılarına 60.000 akçe avaid yani bir çeşit aidat verirlerdi. İstanbul'da 500-600 kişi arayıcılık sanatı ile geçinirdi, arayıcılar kasıklarına kadar battal, siyah çizmeler üzerlerine kırmızı ve siyah meşin kaftan, başlarına takke ve Hamideli külahları giyerlerdi. Ellerinde çapa, demir, kazma arkalarında yuvarlak tahta

tekneler, zembil, boş çuvallar taşıyıp esnaf alayına katılırdı, Sultanın önünden hay hu ederek geçerlerdi. Bir de gene sahafların bitişiğinde bir bit pazarı var ki Bit Pazarında pek fazla kitapçı dükkanı yoktu, bir tane Raif Bey'in ki vardı. Gene Evliya Çelebi onlara "Esnafı hilekâr-ı Bit Pazar" diyor, 400 dükkan, nefer 700. Bir de "Sahaf-ı bî İnsaf" var. Bu konuyu saatlerce sürdürebiliriz ama zamanımız az.

Şimdi gelelim Müzayedeye; Bu müzayede nedir? Ne oluyor Uğur, bir onu bize anlat istersen, bizde bir gelenek mi bu? Demin de söylediğim gibi Sotheby's, 1744, Christie's 1766, Brill Kitabevi 1643 kuruluşları.

U.G. Türkiye'de geleneklerden bahsetmek güç. Bizim gibi tarihi sık sık kesintilere uğramış olan bir toplumun kültür tarihinin süreklilik göstermesi mümkün değildi, nitekim olmadı. Böylece sahaflık, kitap v.s. konusunda gelenekten bahsetmek daha da zor. Turgut Bey dostumuzun belirttiği gibi eskiden böyle bir gelenek vardı ama uzun bir süredir bu gelenek kopukluğa uğramıştı.

Müzayede meselesi bizim için tamamen tesadüf olarak gelişti. 1985 yılıydı. O tarihte TÜYAP'ın Taksim'de bir kitap fuarı vardı ve idarecilerinden Demirtaş Ceyhun: "Gelin bizim fuarda bir sahaflar galerisi oluşturun, böyle bir espri olsun" dedi. Bu teklif bizim çok hoşumuza gitti. Biz de o zaman Librairie de Pera'yı yeni devralmıştık. Birkaç arkadaşımıza söyledik kimse oralı olmadı istenen stand kiraları yüksek geldi, tezgahlarından ayrılmak istemediler vs. Dolayısıyla biz tek başımıza kaldık. Tek başına bir standla bir galeri esprisi yaratmak mümkün değildi. Onun üzerine "o zaman mezat yapalım" diye bir fikir atıldı ortaya, kim attı şimdi hatırlamıyorum Sonra biz ilk müzayedemizi Librairie de Péra- Tüyap ortaklığı olarak orada yaptık, amacımız da satıştan gerçekleşecek "muazzam" (!) kârı paylaşmaktı. Topu topu 50-60 tane kitap iki günde satıldı. Büyük heyecan olmuştu. Müteferrika basklsı Vankulu lugatı Ricaut'nun Osmanlı tarihi gibi bazı nadir eserler satıldı. Bütün bunlar aylarca konuşuldu. Çok büyük bir çoğunluğu satıldı, tabiri caizse bir şamata oldu. Her ilk'te olduğu gibi naifti ama çok heyecanlı idi. İnsanların dikkatleri eski kitabın üzerine çekildi, bu bizim için önemliydi.

Şimdi demin konuşmamın başındaki noktaya dönmek istiyorum. Yani bizde geleneğin olmaması meselesi. Bundan kalkınarak bizim kitap sektöründe çok zorluklar yaşadığımızı itiraf etmek isterim. İnsanlar geçmişle ilgili hiçbir şeyin değerini bilmedikleri gibi kitapların da değerini bilmiyorlar, ya çok abartıyorlar, ya çok azım-

sıyorlar. Azımsıyanlar sokaklara atıyorlar, sonra sokaklardan Turgut Bey'in dediği arabacılar, bohçacılar toplayıp olmadık yerlerden, olmadık kitapları çıkartıp bize getiriyorlar. Ya da tam tersine 1930'lardan kalmış bir kitabı toprak altından çıkmış bir arkeolojik kalıntı gibi görüp onlardan milyarlar elde edeceğini sanıp, kırk kat bohça içine sarıp bize getiriyorlar. Bu kesinlikle kültürel gelenek kopukluğunun bariz bir göstergesi. Bu noktada insanlara bir mesaj iletmek lazım. Elindeki şey nedir ne olabilir ? vs. Yani bizim özel konumuza indirgeyecek olursak kitap piyasasının yeniden organize olması diyebileceğim bir sorunla karşı karşıyayız.

Biz ilk mezattan sonra müzayede şeklindeki kitap satışını bu doğrultuda radikal bir operasyon olarak gördük ve yılda bir kere reklam olsun, insanlar ellerindekini sokaklara atmasınlar ya da kırk kat bohçaya sarıp sokak sokak dolaşmasınlar değerini öğrensinler diye böyle bir araç kullanmaya karar verdik Çünkü maalesef bugün toplumumuzda en önemli değer para. İnsanlara bir mesajı paraya bağımlı olarak tanımladığınız zaman kafasına daha iyi dank ediyor. Dolayısıyla müzayede bu amaca yönelik kestirme bir yol olarak önümüze geldi ve biz buna devam ettik. Bir yandan reklam olarak gördük ama bugün için durum değişmeye başladı yeni bir müşteri grubu oluştu.

Kitabın arz cephesi diyebileceğim, kitabın sahafların ya da eski kitap satıcılarının eline ulaşmada izlediği yol yavaş yavaş değişmeye başladı ve olumlu bir gelişme olarak kitabın fiyatının uluslararası düzeylere tırmanmaya başlaması sözkonusu oldu ki bu çok önemli idi.

Biz müzayede yapmazdan önce bu iş kapalı bir cep içinde giderdi. Türkiye sahaf piyasası içersindeki normlar, onun kriterleri, alım gücü, arz vs. bunlar statik kalıplardı. Bunlar yavaş yavaş çözülmeye ve yeni bir alıcı kitle oluşmaya başladı. Öte yandan elimdeki kitap Londra'da şu fiyat etmiş, Amerika'da bu fiyat etmiş. Türkiye'de ben bu kitabın fiyatını bulamam diyerek elinden kitabın fiyatını bildiği halde haklı olarak çıkartmak istemeyen birtakım insanlar da ortaya çıkıp ellerindeki kitabı satmak için yardım istemeye başladılar. Böylece yıllardır sahaf piyasasının sadece adını duyduğu, görmediği birtakım kitaplar ortalığa çıkar oldu. Bunlar düzenli kataloglarla meraklılarına iletilmeye başlandı. Bizce bütün bunlar işin olumlu olarak gördüğümüz yönü.

Kuşkusuz ki müzayede sahafın esas işi değil. Bunu özellikle belirtmek isterim. Fakat bu böyle bir şans eseri başladı ve bir anlamda üzerimizde kaldı. Biz bunu ayrı bir iş olarak organize etme-

ye çalışıyoruz. Sahafların pazarlama yöntemi farklıdır. Sahaf müşterisini tanır, ne aradığını bilir, onun aradığı çeşidi kovalar, eline geçirdiği zaman telefon açar, mektup yazar ya da düzenli kataloglar yaparak -ki en doğrusu budur- müşteri grubuna dağıtır.

Önümüzdeki dönemde Librairie de Pera olarak müzayede faaliyetimizi kitabevinden ayrı bir biçimde örgütlemek üzere çalışıyoruz. Müzayedeyi de sahaf piyasasının yeniden örgütlenmesi, böylece gerek arz, gerek talep cephesi bakımından bu piyasaya yeni ve kıymetli kitapların akması ve alım güçü ile desteklenen yeni bir talebin ortaya çıkması konusunda önemli bir araç olarak görüyoruz.

T.K.- Teşekkür ediyoruz, Şimdi Sami Bey bir yazında müzayede yapay bir piyasanın oluşturduğunu söylüyorsun Uğur'da bir yazısında; müzayede saydamsa eski kitap alanında ülkemizde bir önem ve bir fiyat hiyerarşisi oluştuğunu vurguluyor ve objektif fiyat ölçülerinin oluştuğunu söylüyor ne dersiniz?

S.Ö.- Efendim müzayede konusuna Sayın Uğur Güracar'la yaklaşımımız biraz farklı.

T.K.- Afedersiniz sözünüzü kesiyorum, şunu da söyliyeyim 8 yıl içersinde iki önemli kitabevi biri 7 tane biri 12 tane kitap müzayedesi gerçekleştirmiştir İstanbul'da.

S.Ö.- Ben öncelikle şunu vurgulamak isterim. Librairie dé Péra, Alaaddin Eser Kitabevi, Muhsin Kitabevi ve beş altı müzayede yapan başka kuruluşların kültür yaşamımıza büyük katkılarda bulundukları, kitap piyasasını canlandırdıkları bir gerçek. Hele hele Uğur Güracar'ın 12, ile Alaaddin Eser'in 7 katalogdan oluşan kolleksiyonları sonraki yıllarda öyle sanıyorum ki kitap müzayedelerinde büyük rakamlarla alıcı bulacak. Ancak Güracar bizde müzayede geleneğinin kopukluğundan sözediyor. Bizde müzayede geleneği var. Evliya Çelebi Seyahatnamesinde de müzayededen sözedilir. İsmail Erünsal'ın yayınladığı kütüphanecilik tarihimizle ilgili iki cilt değerli kitapta da müzayede geleneğinden sözedilir. Eskiden bir sahaflar Şeyhi vardır, bir de koltukçular vardır. Koltukçular ölen kütüphane sahiplerini sahaflar şeyhine haber verir. Sahaflar Şeyhi mesleki bir hiyerarşi içinde ölen kimsenin kitaplarını Sahaflar Şeyhliğine getirtir, tellallar aracılığı ile sahaf esnafına ölenin terekesi müzayede ile satılır. Sahaflar Şeyh aracılığı ile satın aldıkları, müzayede yoluyla aldıkları kitapları ilgililere ulaştırırlar. Müzayede geleneği var. Ancak sonraki yıllarda her konuda olduğu gibi bunda da bir kopukluk olmuş. Kopukluk olmuş ama gerek

Hakkâklar Çarşısında gerekse Kapalıçarşı içersindeki sahaflarda esnaf müzayedeleri hep sürüp gelmiş. Saym Güracar 1985'den bu yana gerçekten bu işe başka renk getirdi. Esnaf olarak müzayedelere katkısından dolayı kendisine teşekkür etmemiz gerekiyor. Tamam elinizdeki birtakım kitaplar, yerine göre sergi kitapları da değer kazandı. Ancak müzayedelerin olumlu yanlarının yanında kitap piyasasında olumsuz birtakım belirtileri ortaya çıkmaya başladı. Geçenlerde şöyle bir olayla karşılaştım. Sayın Alaaddin Eser'in müzayedesinde, yanılmıyorsam "Costume of Turkey" isimli bir kitap 1802 tarihinde Londra'da basılmış. O kitap T.H.Y. Genel Müdürü Tezcan Yaramancı tarafından 40 Milyon liraya satın alınmış, gazete haberi olarak çıktı. İki gün sonra kısa boylu bir adam dükkana geldi. Elinde poşet, poşetin içinden kağıtlara kat kat sarılmış bir kitap çıkardı. Dedi ki "Sami Bey sen de esnafsın üç beş kuruş kazanman lazım. Bak bu pazar günü yapılan müzayedede 40 milyona gitmiş bir kitap var, ben bunu sana 25 milyona satayım üç beş kuruş sen de kazan" dedi. Çıkardı, baktım Zaman Kütüphanesi'nin 1934'de bastığı çeviri bir kiyafet kitabı vardır, o. Aldım elime, ne istiyorsun diye sordum. Dedi ki "40 milyona satılmış sen 25 milyon ver". Peki ben çıkıp yukardan bunun pırıl pırıl bir nüshasını getirip bir milyon liraya teklif etsem alır mısın? dedim ve çıktım aynı kitabın çok daha temiz nüshasını getirdim buyrun alın dedim. Adam baktı, mahçup bir şekilde çekildi gitti.

Müzayedeler güzel, bir kitap piyasası oluşturdu. Ancak birtakım yanlış şartlandırmalar da ortaya çıkardı. Birçok değerli kitap yastık altına itildi, sandıklara girdi. Bugün sahafların, kitap piyasasının yokluğunu çektiği kitaplar sandıklarda ve yastık altlarında bir gün bizde 40 milyon lira olmasa bile, 30 milyona satarız düşüncesiyle duruyor, kitapseverlere ulaşmıyor.

Gelelim Sayın Güracar'ın sözünü ettiği yeni oluşan müşteri potansiyeline; saygıdeğer kitapseverler müzayedeler yeni bir müşteri potansiyeli oluşturdu ama üzülerek söylemek isterim ki oluşan bu müşteri potansiyeli içersinde ne araştırmacılar, yazarlar çizerler, bilim adamları, öğretim üyeleri var ne de bütçesi sınırlı olan gerçek kitapseverler var. Kimler var? Cebinde para olan kitaba ve kitapçı dükkanına uzak, daha çok antika konusuna şartlanmış insanlar var. Geçen müzayedelerden edindiğim izlenim şu ki: Salonda bulunan, açıkartırmaya katılan insanların çoğu paralı fakat kitaba uzak kişiler. Sahaflar yok, esnaf yok, araştırma görevlileri yok, yazar yok, çizer yok. Peki biz bu kitabı kime satacağız? Antika meraklısı kişilere. Ne olacak sonra bu kitaplar gelip Yapı Kredi'nin

kütüphanesine mi girecek? Kamuoyunun hizmetine mi sunulacak? Yok!

Şimdi edindiğim izlenim yaptığım gözlemlere dayanarak söylüyorum. Arkadaşlarımızın iyi niyetle başlattıkları müzayedelerdeki müşteri potansiyeli giderek kitapseverliğin aleyhine gelişmekte, kitapla ilgisi olmayan bir müşteri potansiyeli oluşmakta. Gönül istiyor ki arkadaşlar kalkıp İngiltere'lere gidiyorlar, dünyanın masrafını yapıp oradan bir sürü kitaplar getiriyorlar. Getirdikleri bu kitaplar keşke emeklerinin, yatırdıkları sermayenin karşılığı olarak da gerçek alıcılara gitse, Ulusal kültürümüzün hizmetine sunulsa. Ben şöyle bir araştırma yaptım, vs. müzayedelerle birlikte 8 yılda 30 müzayede yapılmış. 30 müzayede de 4500'den fazla kitap sunulmuş satışa. 4500 kalem mal, bu 4500 kalem malın 1500'ü görsel malzeme gravür, harita, resim vs. Geriye kalan 3000 kitaptan 2500 kitap satılmış. Değerli arkadaşlarım 2500 kitaptan % 10'u Osmanlılardan yeni yazıya çevrilmiş mi? Batı dillerinde olan Türkçeye çevrilen kaç kitap var? Müzayedelerden satın alınmış, Türkçeye çevriltilmiş, bastırılmış, yayınlanmış ve kültür hayatımızın, siz kitapseverlerine hizmetine sunulmuş bana beş tane kitap adı sayın, ben 10 yıllık sahaflık yaşamıma dükkana kilit asmak suretiyle son vereceğim. Ben burada kimseyi suçlamıyorum. Arkadaşlarımızın amaçları kültür yaşamımıza hizmet etmektir. Ama onların kontrolü dışında, onların denetimi dışında gelişen bir müzayede sistemi meydana gelmiştir. Bu müzayedelerin bu şartlar altında kültür yaşamımıza değil, sadece birbirlerine nispet, birbirlerine caka satan paralı kimselere hizmet eteceği kanaatindeyim.

Arkadaşlarımız sistemi buna göre geliştirir, bunun için yeni yöntemler ararlarsa hepimiz memnun olacağız. Müzayedelerin kesinlikle karşısında değilim. Fakat amacından saptığı, yapay bir piyasa oluşturduğu görüşümü burada da savunuyorum. Bir hafta önce raflarımızda 25.000 liraya satılan "Bir Galatasaray'lının Anıları"nı üç gün sonra müzayedede 850.000 liraya alan kitap müşterisine rastladık, 750.000 liralık kitabın 8,5 milyon liraya fırladığım gördük. Bunlar müzayedede piyasa oluşmasıyla ilgili olan şeyler değil. Bunlar alıcıların satıcıların değil, kitaba uzak bazı kimselerin birbirlerine caka satmak amacıyla tırmandırdıkları fiyatlardır. Geçen müzaydede şöyle bir olaya rastladım. İki sıra arkamdan sürekli bayrak kalkıyor. Bir hanım kaldırıyor bayrağı. Arkadaşımız sordu "Bu kitabı alacak mısın niye bayrak kaldırıyorsun?" O da "yok, fiyatı yükselsin". Fiyatı yükselince iki gün sonra aynı kitabı hangi sahafın vitrininde gören bir araştırma görevlisi, bir bilim adamı ger-

çek fiyatı ile alacaktır. Bugün dükkanımıza giren araştırmacıların, yazan çizerlerin, sabit gelirli insanların çoğu sadece yutkunarak bakıyor kitaplara ve geri dönüp gidiyorlar. Niye kardeşim sen Naima Tarihini aramıyor muydun, Tanzimat'ı aramıyor muydun? Arıyorum ama müzayedede şu fiyata çıkmış sen bana uygun bir fiyatla satmazsın ki, ben nasıl cesaret edip te bunun fiyatını sorayım. Müzayedelerin bence olumsuz yönleri bu tarafları. Arkadaşlarımız gençtir, daha çok müzayedeler yapacaklar, çok müşteriler gelecektir. Alaaddin Bey gençlik konusunda üzerine toz kondurmuyor sen çok çok daha gençsin, delikanlısın.

Efendim işin bu tarafını düşünüp buna göre bir yön verirlerse müzayede hizmetleri daha büyük olacaktır. Benim söyleyeceklerim şimdilik bu kadar.

T.K.- Efendim Sami Bey lafına başlarken bir Sahaflar Şeyhi'nden bahsetti, eski geleneklere göre zaten sahafların bir lonca sistemi var, satılan müzayedelerle, şimdiki müzayedeleri karıştırmamak lazım, satılanlar tereke yani ölen bir insanın ardında kalan kitaplar. Bir nevi mahkeme kararıyla satılan kitaplardır bu da Sahaflar Şeyhi denetiminde Salı ve Cuma günleri akşam namazından evvel bitmek şartıyla satılan kitaplardır.

Söylediklerinize gelince, Aslan Kaynardağ'ın bir yazısı var, argo bit pazarı argosu diye, bu argoda da affedersiniz yüzünüze gülsuyu, kakasım çıkarmak. Müzayedelerde hakikaten kakasını çıkaranlar var, son müzayede de bunun bir örneğini gördük.

Yalnız bu yapay yalnız bu ülkede değil, bakınız Blackmer'de Kültür Bakanlığı da adamlarını gönderdi oraya ve Kültür Bakanlığı korkunç Paundlar vererek İngiliz lirası bir yığın kitap aldı. Blackmer'in o korkunç kataloğu piyasayı allak bullak etti İngiltere'de buna karşı New York'da bir albay emeklisi bir katalog çıkardı ve kataloğa önsöz yazdı. O önsözü sen söyleyeceksin Uğur bir de müzayedelik kitap nedir bize onu anlatır mısın? Nasıl seçilir oraya çıkarılır.

U.G.- Bundan önceki konuşma seansında atladım, bizde mezat geleneği hiç yoktur demedim. Turgut Bey söylediği için yinelemek istemedim.

Mezat geleneği vardı fakat toplumumuzdaki birçok gelenek gibi bu da kesintiye uğramıştı, biz kesintiye uğramış olduğu noktadan bir başka şekilde üstlendik veya üstlenmek zorunda kaldık. Mezat geleneği vardı ama bu gelenek zamanla kopukluğa uğradı ve zamanın ihtiyaçlarına da cevap veremez oldu. Turgut Bey'in bahsettiği tür mezatlar esnaflar arasında kapalı devre yapılan me-

zatlardır. Bu tür mezatlardan sıradan meraklılarının kitap almaları sözkonusu olamaz. Nasıl ki bugün Eminönü'nde hammal bölüğünden izinsiz mal taşımacılığı yapılamayacağı gibi. Adı üzerinde lonca sistemi. Bizim anladığımız müzayede ise şeffaf bir piyasadır. Bu piyasaya girmek ve çıkmak serbesttir. Yoksa bir rantın kapalı kapılar ardında lonca üyeleri arasında iktisat dışı yöntemlerle bölüşülmesi sözkonusu değildir.

Şimdi bir kelimenin altını çizmek istiyorum "Yapay Piyasa" diye bir şey söylendi. Bu bir kavram ise bunu tanımlamak ve tartışmak lazım. Dostlarımız bu kavramı açıklamadıkları için ne ne anlama geldiğini karşıtından hareketle bulmaya çalışalım. Yapay piyasanın karşıtı ne olabilir ? Herhalde "Doğal piyasa" Şimdi bunun tanımlanması lazım. Doğal piyasa sanırım bugün sahafların geleneksel olarak başvurdukları pazarlama yöntemleri ile oluşuyor. Eğer doğal piyasa sahafların ellerindeki kitapları bibliyografya destekli olarak kataloglamaları suretiyle fiyatlandırarak sundukları bir arz cephesi oluşturuyorsa, buna diyeceğim bir şey yok. Ama maalesef Türkiye'de bu şekilde bir arz cephesi oluşturan sahaf sayısı yok denecek kadar az, ya da bunların gücü tek başlarına bir piyasa oluşturmaktan çok uzak. Böylece piyasayı belirleyen keyfi kararlar oluyor. Bu da doğal piyasa denen şey herhalde. Eğer doğal piyasa insanların aradıkları birtakım kitapları tezgah altına atıp ondan sonra o kişi aradığı kitabı sorarken gözlerinin içindeki pırıltıya bakarak farklı insanlara farklı fiyatlar söylemekse, eğer doğal piyasa buysa bizim müzayedeler yapay piyasa. Ben de yapay piyasayı savunuyorum

Müzayedelerde bütün fiyatlar insanların gözlerinin önünde oluşuyor, insanlar kimin arttırdığını klmin arttırmadığını görüyor. herkesin parası kendi cebinde, isteyen artırır isteyen artırmaz Kimse kimseye al şunu şu kadar artır diye bir şey demiyor. Ayrıca Türkiye kitap piyasasında oluşan fiyatlar dünya piyasasının son derece gerisinde. Daha henüz oluşan en yüksek fiyat 50 Milyon. bunlar dünya eskl kitap, antika kitap piyasasının yanında oldukça komik. Bugün bir Dupré 1989 fiyatıyla 300 Milyon liraya satılmıştı bugün neredeyse bir milyara yakın eder.

Müzayedelerin tamı tamına objektif fiyatları yaratması mümkün değil. Bu, başta malın üretiminin olmamasından kaynaklanan demin de arzettiğim sebeplerden dolayı. Ama sıklıkla aynı kitaplar müzayedeye girip çıktıkça genellikle kabul görmüş fiyatlardan oluşan bir hiyerarşi ortaya çıkıyor ki bu da fiyat konusunda önemli bir başvuru ve kıyas noktası teşkil ediyor. Müzayedelerde çok pahalı

satılanların yanında çok ucuza satılan kitaplar da var, onları unutmamak lazım. Zaten sözünü ettiğimiz bu olumlu fiyat hiyerarşisini uç noktadaki pahalı ve ucuz fiyatların dışındaki genel fiyat düzeyi oluşturuyor ve oluşturmaya devam edecek. Batıda da bu böyle oldu bizde de böyle olacak. Biz daha işin başındayız. Biz müzayedeyi demin de söylediğim gibi Türklye'deki eski kitap piyasasının yeniden organize olması için radikal bir araç olarak gördük ve onun için yapmaya devam ettik ve edeceğiz. Tabii ki her operasyonda olduğu gibi bunda da olumsuz yönler olabilir. İnsanlar diş çektirdiğinde bile iki gece çenesi ağrır. Oluyor böyle şeyler. Burada da olacaktır. Her müzayedede birtakım anormal yüksek ve düşük fiyatlar olacaktır. Ayrıca gerçekten çok hesaplı fiyatlar da olacaktır. Örneğin kıymetli meslektaşım Alaaddin Eser'in müzayedesinde çok kıymetli iki kitap gayet normal fiyata satıldı. Türkiye'de eski kitap piyasasında ismi ilk olarak anılan kitaplardı. Hatta birisi Turgut Bey'in demin belirtmiş olduğu meşhur Blackmer'in müzayedesinde dahi olmayan çok önemli bir kitap idi ve gayet ehven bir fiyata satıldı. Bunların da altını çizmek lazım.

Şunu da söylemek istiyorum, ben bu işi yaptığım için sanılmasın ki anormal yüksek rakamlar işime geliyor. Tam tersine; kitap fiyatlarının mümkün olduğu kadar ehven ve objektif kriterlere göre oluşmasını istiyorum. Büyük çıkış ve inişler hiçbir zaman için işimize gelmiyor. Bunlar bütün piyasanın dengelerini olduğu gibi altüst ediyor, arz ve talep dengesini birdenbire kilitliyorlar. 50 bin liralık kitap 500.000 liraya gittiği zaman elinde o kitabı olan insanlar ertesi günü sokağa dökülüp işte bu 500 bin liraya satılmış ne kadar verirsiniz diyor. Arzı arttığı için fiyatı da kendiliğinden düşüyor. Yada çok ucuza satıldığında zamanında daha yüksek fiyatla satın alan meraklılar piyasaya küsüyor. Bütün bunlar bizim için son derece felç edici bir durum oluşturuyor. Biz bundan yana da değiliz. Dolayısıyla sadece bu özgül noktada Sami Bey'le aynı fikirdeyim. Ama bu durum geneli yansıtmıyor. Zaten satılan tüm kitaplar böyle bir anormallik oluştursa idi bizim çoktan iflas etmemiz gerekirdi. Halbuki her geçen gün meraklıları ve satanları artıyor bu piyasanın.

Bu bir operasyondur ayrı bir iştir, bunun kendine göre ayrı bir mantığı, ayrı bir işleyiş tarzı var.

Deniyor ki hangi gerçek kitapsever müzayedelerden kitap alıyor? Gerçek kitapsever ve gerçek olmayan kitapsever kim? Bu kavramları üretmekle iş bitmiyor bu kavramları tanımlayınız lütfen. Bizim böyle bir kriter uygulamamız çok zor. Ayrıca çok da haksız.

Bakkalın yumurta satın alan kişiye pasta yapmasını biliyormusun? diye sorması gibi bir şey.

İnsanlar pazar günü sabah erkenden müzayedeye geliyor. Bütçelerinden bu iş için özel olarak para ayırmışlar. Ellerine bayrak alıyorlar ve uğraşıyorlar değerli bir kitap sahibi olmak için. Kötü bir şey mi yapıyorlar yani? Bunlar kitapsever değil mi ? Bir insanın kitapsever olması için akademiden mi mezun olması lazım ? Yok böyle bir şey. Akademisyenin bir birey olarak antika kitap toplama zevki ile akademik faaliyeti ayrı kategorilerdir. Akademisyenlerin antika kitap toplaması ayrı, akademik faaliyeti için kaynaklara başvurması başka bir şey. Antika kitap toplayacak zevki ve parası varsa toplasın, yoksa da toplamasınlar. Kitap dışındaki mallarda insanların alım gücü sahip olma hırslarını sınırlarken konu kitap olunca neden hırçınlaşılır anlaşılır şey değil.

Akademisyenlerin bu tür nadir kitaplardan faydalanabilmesi için gerekli toplumsal organizasyonların eksikliğinden söz edebiliriz. O başka bir konu, bugünkü konumuzun dışında. Bir başka zaman Yapı Kredi Kültür Merkezi teveccüh gösterirse ayrı bir söyleşide yine burada tartışabiliriz. Akademisyenler bu tür kitaplar için kütüphanelerden, araştırma kuruluşlarından faydalanırlar. Yoksa müzayedelerden kitap alarak, kullanmak üzere kendine kitaplık yapmak diye bir şey akademisyenler için zaten mantık dışı, bunun anlamı yok. Akademik faliyet için önemli olan kitabın muhtevasıdır içindekl bilgilerdir dolayısıyla akademisyen için de kitap bir enstürmandır, araçtır.

Eski bir kitabın değerinin oluşmasındaki faktörlerden biri de talep cephesi. Kitap, bir akademik açıdan talep ediliyor, bir de koleksiyon açısından talep ediliyor. Akademik açıdan talep edilebilmesi için o kitabın o akademik sahada kaynak olma niteliğine sahip olması gerekir. Öbür taraftan da kitabın sanatsal bir nesne olarak taşıdığı birtakım değerler var ki böylece koleksiyon nesnesi oluyor. Eğer her iki etken aynı anda çakışırsa, örneğin İbrahim Müteferrika'nın bastığı Vankulu lügati olabilir, ya da Naima Tarihi olabilir, o zaman alıp başım gidiyor fiyatı, bunu da son derece normal karşılamak lazım.

Ayrıca alıcılar için birtakım sübjektif nedenler de olabilir. Adamın büyükbabasının içinde imzası oluyor geliyor, almak için sonuna kadar mücadele ediyor. Bunlar uç örnekler.

Müzayede piyasası farklı bir ekonomik ceptir, bunun kendine göre mantığı vardır bunu birbirine karıştırmamak lazım, kesinlikle ayrı kategoriler.

Özetle şunu söyleyebilirim: Müzayedelerde bu iki aşırı ucu bir kenara bırakacak olursak, bir vasat var ki Türkiye'deki kitap piyasasının fiyatlarının bu vasatın üzerine oturacağını öngörüyorum oturması gerektiğini de savunuyorum. Çünkü başka bir referans yok. Bunun dışında fiskos var, o kitap o vitrinde şu kadar para bu vitrinde bu kadar para vs.

Müzayedelerin şeffaf bir satış tarzı olduğunu vurguluyorum. Herkesin gözü önünde fiyat oluşuyor. Kitaplarını satan insanlar için de yararlı bir yöntem olduğunu savunuyorum. Çünkü insanlar önceden belli olan küçük bir komisyon karşılığında kitaplarını müzayede kuruluşuna getiriyorlar ve satışı sonrasında, gerçekleşen fiyatın önemli bir kısmını alıyorlar. Bu çok önemli bir konu alıcı açısından. Kimse 1 Milyon lira edebilecek bir kitabını örneğin 100 bin liraya satmak istemez.

Müzayede yoluyla satışın Türkiye'de sahaf piyasasına çok önemli bir katkısını daha vurgulamak istiyorum, işin arz cephesini zenginleştirmiştir, yani müzayedelerden önce sahaf piyasasında değerli, kıymetli olarak kabul edilen sözgelimi 150 kalem kitap varken bugün birkaç bin kitaptan sözediliyor ki bu da çok önemli bir şey.

Akademisyenler açısından bir şey söylemek istiyorum, ben de bir kitapseverim, ben de kitabı okumak isteyen biriyim ama, antika kitap sahibi olmak başka bir şey, akademik saikle kitap sahibi olmak başka bunu lütfen birbirine karıştırmayalım. Eğer karıştırırsak son derece yanlış yerlere gideriz. Kullanım değeri başka bir şeydir kitabın. Bu çok önemli bir ayrım. Örnek olsun, izleyiciler görsün düşüncesiyle kendi özel koleksiyonumdan bir devlet salnamesi getirdim. Cildinden dışarıya çıktığı zaman 200-300 bin liralık bir şeydir, ama bu cildin içinde bu özel bir nesnedir artık. Dikkatinizi çekerim. Bu artık bir Sevr porseleni, bir İznik tabağı kadar güzel bir şey. Lütfen dikkat edin. Bunu herhangi bir Salname olarak görmenin hiçbir mantığı yok, elmalarla armutları karşılaştırmak gibi olur bu yaklaşım. Bu başka bir zevk, bu zevkin bedelini ödemek isteyenler vardır, ödemek istemeyenler vardır. Ödeyebilenler vardır ödeyemeyenler vardır. Ben de bunu ödeyemeyenlerdenim bunu da ayrıca belirteyim, ben satmış olduğum şeylere sahip olacak kadar varlıklı bir insan değilim ama bunun bilincindeyim ve birbirine karıştırmıyorum.

Güzel bir kitap sanatsal bir nesnedir. Bunu bir tablo ile bir heykelle başka bir sanatsal ürünle karşılaştırabilirsiniz. Bu noktadan itibaren artık o sadece kitap olmaktan çıkmıştır.

Yani siz bugün ben Sanat Tarihi araştırmacısıyım ben resimden çok hoşlanıyorum 20 Milyar olmasa da ben bir Renoir ya da bir Van Gogh alsam diye hayıflanamazsınız, bunu özellikle belirtmek istiyorum.

T.K.- Tabii ki akademisyenler ve araştırmacılar için kitap bir amaç değil araçtır. Tabii ki bir profesör bir doçent gidip bir kitap için 8 Milyon veremez zaten gereği de yok. Bir de kütüphane olgusu var, yani araştırmacıyla akademisyene bulunuyorsa kütüphanedeki kitaplar yeterlidir, eğer ufak fotokopisi çekilecek bir şeyse fotokopisi de yeterlidir. Çünkü o işini araştırmasını bitirdikten sonra rafta duracak bir şey kitap.

Bu müzayedelerden benim anladığım bir kere buraya gelenler marjinal parası olan insanlar, onun için bunları araştırmacılarla karıştırmamak gerek. Hepimiz gidiyoruz müzayedeye ben 30 müzayedeye de gittim kitap aldık mı, alamadık alamayız çünkü.

S.Ö.- Neden alamadın?

T.K.- Oraya geleceğim şimdi, Uğur'un gösterdiği bir zarf ve mazruf meselesi, nedir salnamedir bu her yerde bulunur nedir özelliği, cildidir. Cilt tutkunu bunu alacak.

Demin de söylediğim gibi bu müzayedeye katılan, alışveriş edenler birbirlerine girdiği zaman bunun mantığı orada geçerli. Şimdi iki kişi birbiri ile bir kitap için tutuşmuş almış yolunu gidiyor, müzayedeci ne yapsın, hiçbir şey yapamaz orada bir köşeye çekilecek. Veliefendi'deki at yarışları gibi gidiyor, müzayedeci bir şey yapamıyor.

U.G.- Bundan önce de böyleydi muhakkak, bu bugün oluşan bir şey değil ki demin bahsetmiş olduğumuz gelenekte de bu böyleydi, mantığı budur işin doğası budur, zemini budur bundan başka birşey de olamaz. Deminden beri vurgulamak istiyorum her zaman yüksek satılanları örnek göstermek son derece yanlış ve insanları son derece yanıltıyor, çok ucuz satılanlar var satılmayanlar var.

Bir de talep açısından söylemek istiyorum, bu kitapları almak isteyen insanların konulmak istendiği bir kategori var. Yanlış anlamış olabilirim ama, yanlış anladıysam günahı benim boynuma. "Gerçek kitapsever" ve "gerçek olmayan kitapsever" diye iki kategori oluşturdunuz ve şimdi de işte "marjinal parası olanlar" ve "olmayanlar" diye. Marjinal para sahibi diye herhalde günlük zorunlu giderlerini karşıladıktan sonra ellerinde parası kalan insanları kastediyorsunuz. Yani Türkçesi "Zengin" olsa gerek. Bu kavramlarla bu konuya yaklaşırsak hiçbir şekilde bir açıklamaya varamayız. Şimdi Türkiye'de herşeyin değiştiği gibi kitap piyasası da değişi-

yor, kitap piyasasının arz ve talep cephesi de değişiyor. Arz cephesi değişti artık eski ve değerli kitaplar her gün sahaflara kamyon kamyon yığılmıyor. Dolayısıyla fiyatları da ucuz olmuyor ve yok pahasına sahip olunmuyor. Çünkü tek tük ortaya çıkıyor. Eski kitaplara karşı ilgi duyan insanlar da değişiyor. Eskiden sizin deyiminizle marjinal parası olan insanlar genellikle "Hacı Ağa" diye tanımlanırdı bunlar, kent kültürüne uzak, kaba saba insanlardı; taşradan gelir, oradaki çiftini çubuğunu satar, büyük kentte bizim örneğimizde de İstanbul'da dünya kadar paraları olurdu. Herşeyi satın alabilirlerdi kitaba da bakmazlardı zaten. Bu tip insanların eline birtakım sanatsal varlıklar geçtiği zaman da gerçekten buna gönül vermiş, bu kültürle yoğrularak büyümüş olan insanlar üzülürlerdi. Buraya kadar tamam. Ama o günlerden bugüne köprünün altından çok sular aktı. bu insanların çocukları oldu, onların da çocukları oldu, yani zengin kesim dediğimiz, marjinal parası olan dediğimiz insanlar, modern anlamda bir burjuva sınıfını oluşturdular. Tabii ki kültürü ile birlikte. Bunlar çok iyi eğitim aldılar, akademisyenler kadar donanım sahibi oldular, en az iki tane yabancı dil biliyorlar belki bir tane de arkaik dil biliyorlar, dünyayı geziyorlar Amerika'ya gidiyorlar, Hindistan'a gidiyorlar oradaki kültür olaylarını izliyorlar, kitapçıları geziyorlar Evet bunlar marjinal parası olan insanlar. Ne yapacaksınız yani? Marjinal parası var bunların, bunlar kitapsever olamaz mı diyeceksiniz ? Yok böyle birşey.

Bu kavramlarla insanları, müşterilerimizi kategorilere ayırırsak çok büyük haksızlık etmiş oluruz, çok kalpler kırmış oluruz. Ayrıca işin ucu da sonradan bize dokunur. Bunu yapmaya hakkınız yok. Ben bu tavrı işim açısından, meslektaşlarım açısından genel olarak da bu sektör için çok tehlikeli görüyorum.

Kitap bir sanatsal nesne olarak ortaya çıkıp kolleksiyon amacıyla talep edildiği andan itibaren ona parayı veren sahip olar, bu iş bu kadar basittir. İster kabul edin isterseniz kabul etmeyin. Ama bu şekilde yaklaşmaya hakkınız yoktur.

Ben Van Gogh'u çok seviyorum ama, elimde çok güzel basılmış röprodüksiyon kitabı var, aklıma bile gelmiyor Amsterdam'daki müzeden bir Van Gogh çalmak mesela.

T.K.- Tabii ki bu bir piyasa bir taraftan arzediliyor taleplere cevap veriyorsa o kitap satılıyor. Hepimizin gönlü bir şeyler istiyor ama hakikaten hiçbirimiz alamıyoruz. Adam parayı bastırıp kitabını alıyoË, müzayedecinin burada yapabileceği bir şey yok onun işi kitabı arzedip satmaktan başka birşey değil. Demin de söylediğim gibi iki kişi üç kişi çekişirse o onu ilgilendirmez kitap satılır, tabii

bizim de o alanları birdenbire yargılayıp değerlendirmemiz çok güç bir yerde. O anlar anlamaz diye birşey yok. Müzayede zaten ticari bir iştir aslında. Batıdaki müzayedeciler mesela Sothebys sahaf değildir yalnız müzayedecidir o. Onun işi kimin kitabı olursa olsun onu satmakla görevlidir, işidir. Sorularınız var mı?

İZLEYİCİ- Sahaf dükkanı dediğimiz bizlerle müzayedecileri birbirinden ayırmak lazım, hiç alakası yok. Benim tanıdığım birtakım adamlar vardır ben onların hiçbirini sahaflarda görmedim 1949'dan bu yana, onlar ayrı, onları zaten biz kitapsever olarak kabul etmiyoruz o da ayrı. Ayrıca kitabın cildi kitaba ne kadar bilmiyorum, eskilerin deyimiyle "kitapla kadının cildine değil münderecatına bakılır" değil mi? Şimdi 1949'dan bu yana değişen sahaflık, sahaflık yalnız kitap alıp satmak değildi bir de kitabı değerlendirmek vardı. Şimdi bütün kitapseverler sahaf oldu, yani eski kitapçı oldu oysa ki bir Nizamettin Beyi, İsmail Bilmen'i hangi yeni arkadaşımızla kıyaslayacağız çünkü bilmediğimiz şeyleri öğretirlerdi bize. Ben geçen gün bir arkadaşımın dükkanında Cevdet Paşa'nın iki edisyonundan karışık ciltlerle bir takım gördüm, bu Cevdet takımıdır, dedi.

T.K.- Tabii yanlış bir şey.

İZLEYİCİ- Bir soru soruldu cevabı yarım kaldı. Bende birkaç cilt kitap var bunları birkaç defa sahaflara götürdüm fiyatlarını öğrenmek istedim, siz ne istiyorsunuz dediler bana, ben ne istediğimi bilmiyorum öğrenmek de mümkün olmadı. Mümkün olabilir mi, bu nasıl olur? Onu rica edeceğim.

T.K.- Efendim bu bizde maalesef kurallaşmamış bir şey yalnız şunu söyliyeyim. Hekime gittiğiniz zaman bir ücret istiyor sizden onu ödüyorsunuz, bir avukata gidiyorsunuz bir şey danışıp para ödüyorsunuz. Sahafa gidiyorsunuz bu kitabım ne eder diyorsunuz? Şimdi, ekspertiz diye bir şey var, kitabını getiren bir fiyat istiyorsa oraya bir şey ödeme geleneği yok bizde, onun için kitapçı arkadaşlar "siz ne istiyorsunuz?" diyor. Bu batıda da böyle eğer bana bir kitabınızı getirip "ben bunu ekspertiz ettirmek istiyorum" diyorsunuz peki edelim, beyefendi size biçeceğim fiyatın yüzde şu kadarını alırım deyince bence ona da katlanmak lazım, fakat olmuyor böyle birşey. Sonra herkes sahafa kitabını getirip gösterir, sahaf size fiyat vermez, niçin versin sonra, eğer ona bir yüzde bırakırsanız o kendi uzmanlık alanında tabii ki seve seve fiyat verir, tabii ki soracak siz ne istiyorsunuz diye. Çünkü son yıllarda bu müzayedelerin de fiyatları insanların kafalarında fiyatlar oluşturuyor ama o

fiyat başka, sahaf dükkanındaki fiyat başka, müzayededeki başka. Onun için biz de maalesef bu gelenek yok.

Eğer bir kitap değerliyse bu pek önemli bir şey değildir şuraya götürebilirsiniz ama benim fikrimi almak istiyorsanız nasıl ki hekime, avukata oraya buraya para ödüyorsanız oraya da bir para ödeyeceksiniz o da bir uzmanlık dalıdır. Çünkü, hekimin yaptığı işle eğer uzman bir kitapçıysa onun yaptığı iş arasında ancak konu farki vardır, birisi sıhhatle ilgili çok önemli bir şey, birisi eşya ile ilgili bir şey. Ama bu gelenek maalesef bizde yoktur, onun için siz ne istiyorsunuz diye önce sahaf sizin fikrinizi soruyor.

S.Ö.- Müsaade buyurursanız tamamlayıcı bir açıklama yapmak isterim. Beyefendi birkaç sahafa, götürmüşler kitabı sahaf da siz ne istiyorsunuz diye sormuş.

Kadıköy'de sahaflık yapıyorum. Dükkan Kadıköy'de. İskeleye aşağı yukarı 20 dakikada inerim. Yeşilköy'den veya Pendik'ten telefon geliyor "Adresim şudur dededen kalma kitaplarım var onları satmak istiyoruz gelir misiniz" diyorlar. Adresi alıyorum, kapatıyorum dükkanı. Birkaç vasıta değiştirerek gidiyorum, çalıyorum kapıyı. Açıp buyur ediyorlar ve gösteriyorlar kitapları şu, son yıllarda ya değerli arkadaşımız Alaaddin Eser'in ya da Uğur Güracar'ın kataloglarından saklanmış bir yerlere ucundan görüyorum. "Bunları satmak istiyorum" diyor. Tamam alırım ne istiyorsunuz? diye soruyorum. Efendim siz bu işin uzmanı, diye soruyorum. Siz söyleyeceksiniz fiyatı. Kardeşim sen benim dürüstlüğüme inanıyor musun, doğru fiyat söyliyeceğime inanıyor musun, önce bana güveniyor musun bunu söyle. T;abii efendim nasıl güvenmem. Ağzımdan laf alıyor. Ben iyi niyetle kalkmışım Yeşilköy'lere, Yeşilyurt'lara birkaç vasıta değiştirerek gitmişim. Şu 10 liralık bir kitapsa 7 lira diyorum, üç lira da pazarlık payı bırakıyorum. Her kitabı %30 aşağısına fiyatlandırıyorum Bakıyor, "peki bir ağabeyimle görüşelim veya kızkardeşim var onunla görüşelim, sizin telefonunuz var biz size haber veririz" diyor. Kalkiyorsunuz akşamın dokuzunda, onunda birkaç vasıta değiştirerek yağmurda çamurda geliyorsunuz oturduğunuz semte. Bu artık son yıllarda rastlanan sıradan olaylar. Yani sizi evine davet edip eksperlik yaptırıyor, teşekkür ederiz diyor, 10 milyonluk kitabı sizin fiyat biçtiğiniz 10 milyona değil, 10 Milyon yüzbin liraya başkasına satıyor. Bu esnafta güven bunalımı yaratmıştır. Nasıl satıcı esnafa güvenmiyorsa, esnaf da satıcıya güvenmiyor artık. Yani karşılıklı güvensizlik yaratmıştır. Bunun için esnaf gerçek fiyat söyleyemiyor ve "siz söyleyin" diyor.

İZLEYİCİ- Benim söylemek istediğim de bu efendim. Bir mü-

essese var mı ki ben götüreyim kitabımı ücretini de ödiyeyim Türkiye'deki ve başka bir yerdeki fiyatını öğreneyim, bir fikir alayım. Benim istediğim bu, ben bilemem ki siz nasıl satıcıya güvenemiyorsunuz ben de belki öyle güvensizlik vardır, benim bir Milyonluk kitabıma belki 500 bin lira vereceklerdir belki 100 bin lira vereceklerdir, bilmiyorum.

S.Ö.- Sizin de esnafa giderek onların saatlerini işgal etmeye hakkınız yok.

T.K.- Şöyle bir şey: Ben İstanbul'da veya Türkiye'de böyle bir kurum bilmiyorum. Eskiden gelenekte şu vardı; genellikle Süleymaniye Kütüphanesine, antika cinsi bir eşya ise Topkapı Sarayına, bizim dışımızda daha antik bir şeyse ki şimdi yasak, o da Arkeoloji Müzesine götürülürdü ve bir fikir edinilirdi. onların da pek fazla alım güçleri yoktu. Ama kitapçıya geldiğiniz zaman veya çağırdığınız zaman sormak lazım, belirli kitapçılara, onlar da belli zaten oraya gidersiniz bu kitaplarımı ekspertiz ettirmek istiyorum dersiniz hatta siz teklif edin ekspertiz edin bana fiyatını söyleyin diye ücretini alır satın veya satmayın. Biliyorsunuz bunlar Londra'da İngiltere'de başka türlü yapılıyor, belirli bir yere uzman kişiler toplanıyor, herkes oraya antika eşyasını getiriyor herkes bakıyor uzmanlar soruyor nereden aldınız saatinizi, ne bekliyorsunuz bundan diye, uzman aldığı cevabı dikkate almadan esas fiyatını söyler. Bizde daha böyle şeyler bildiğim kadarıyla yok.ts

İZLEYİCİ- Onu anlamak istemiştim teşekkür ederim.

T.K.- Müzayedeci kitapçı bence muteber kitapçıdır bence, biraz da, çünkü antika kitaplar eşyalar geçiyor sizin hesabınıza değerlendiriyor satıyor falan.

A.E.- Sayın Kut, Sami Bey dua etsin adres doğru çıkmış biz sahafları cezalandırmak için Sarıyer'de adres verirlerdi o da doğru çıkmazdı.

T.K.- Eskiden Sahaflar Çarşısı'nın da bir usulü vardı mesela gidiyorum sizin eve 100 bin lira diyorum siz vermiyorsunuz ertesi gün gene geliyorum bakıyorum satmayacaksınız 400 bin lira diyorum sizin kitabınızı bağlıyorum, kafanıza 400 bin lirayı takıyorum siz kimseye kitabınızı satamıyorsunuz, bu böyleydi bir zamanlar. Buna bağlamak denirdi giderdi yaka sigarası ile Nizamettin Bey "Vallahi bunlar çok güzel şeyler, siz bunları kimseye 500 binden aşağı satmayın" derdi ve o kitap ömrübillah satılmazdı.

İZLEYİCİ- Dediniz ki müzayedelerde alınan kitapların bir tanesi Türkçeye çevrilip kazandırılmıyor, ben bir kitap alacağım müzayededen Türkçeye çevirip illa milletin istifadesine mi sunaca-

ğım? O Milli Eğitim Bakanlığı'nın Kültür Bakanlığının görevi değil mi?

S.Ö.- Yalnız burada alışverişi yapılan Kültür malzemesidir, kitaptır.

A.E.- Şimdi Sami Bey ben 10 tane kitap aldım, koydum eve benim işim başka, benim vaktim yok, onu tercüme edip piyasaya mı süreyim? Soruyu mu anlamadım acaba.

S.Ö.- Hayır, ben şunu söyliyeyim. Yanlış yönlendirmeler sonucu müzayedelerde satılan kitaplar kültür aracı olma özelliğinden çıkmış, antika eşya durumuna gelmiştir demek istiyorum. Oysa ki kitap temelde geniş kitlelerin yararına sunulması gereken bir kültür aracıdır. Okçuluk tarihi ile ilgili geçen müzayede de 8,5 Milyon liraya satılan kitabı bir kolleksiyoner değil de bir araştırmacı bir milyona alsaydı belki onu çevirip dipnotlarıyla birlikte yayınlayacaktı.

A.E.- Meraklı adam gider kütüphaneden bir nüshasını alıp çevirir.

S.Ö.- O zaman kitap müzayedesi olmaktan çıkar olay. Zaten kitap müzayedesinde ve antika müzayedelerinde de antika müşterisi dışında kimsenin kitap alıp sattığı yok ya.

İZLEYİCİ- Müzayedelerde genellikle kataloglar herkesin elinde ve herkes belli fiyatları oraya yazıyor. Şimdi biz sahaflara gittiğimiz zaman yenir bir fiyat oluşuyor.

A.E.- Hata da orada başlıyor, demin dediniz ki yapay piyasayı biz oluşturuyoruz. Müzayedelerden kitap, ba/ıyoruz 8,5 Milyona satılmış, eğer dükkanda varsa o kitap, raftan indirip arkasına 8,5 Milyon yazıyoruz.

S.Ö.- Peki ne yapsın esnaf.

A.E.- Benim iki tane olay geçti başımdan, bir tanesi Uğur'un müzayedesinde Tanzimat 100.000 liraya satıldı, iki gün sonra ben dükkanda Tanzimat'ı 60.000 liraya sattım. Aksine yine Uğur Bey'in müzayedesinde bir kitap 60.000 liraya satıldı, müzayedenin ertesinde dükkana geldiler o kitabı benden 100.000 lira istediler.

Bizim de yapacağımız bir şey var arkadaşlarımızla, müzayedelerdeki satış fiyatlarına bakıp ta dükkanımızdaki kitapları öyle değerlendirmememiz lazım böylelikle yapay fiyat ta oluşmaz.

S.Ö.- Efendim sizin müzayedenizde 800.000 liraya satılan Borsa Rehberi'ni de ben bir hafta sonra 200.000 liraya sattım Avukat Orhan Özucun'a. Bu çıkar yol değil, zaten kaynaklar kurumuş, zaten kitap gelmiyor kimse elindeki kitabı çıkarmıyor, nereden bulacaksınız satacak kitabı.

İZLEYİCİ- Sami Bey bir husus daha, evvela 1951 Sahaflar yangını büyük bir darbe olmuştur. İkincisi 1955-57 arasında olan köşklerin yıkılması, burada bütün kitaplar kütüphanede mahvoldu Seka'ya gitti vs. derken kitap azaldı. Bütün musibetlerin sebebi bu, üçüncü darbe de müzayedeler, ben müzayedelerden kitap almam. Faik Ökte'nin bir kitabı vardı sergilerde 850.000 lira bu kitabı alan bu adamı 850 bin defa sopadan geçirmek lazım.

T.K.- Sahaflıkla müzayedeciliği karıştırmamak lazım.

S.Ö.- Müzayedecilik sahaflığa darbe vururşa ne yapalım?

İZLEYİCİ- Müzayede sahaflara yol gösteriyor, kataloglara adam rakamları işliyor.

A.E.- Yapmamanız lazım.

T.K.- Oradan o mantık içinde kitap almamak lazım. Onu alan alacak orada bir piyasa oluşuyor zaten, ama gene vurgulayayım kitap fiyatı fırlıyorsa orada müzayedecinin de yapacağı bir şey yok. Önemli olan şey ne tür kitap müzayedeye çıkmalı yani müzayedeye çıkacak kitabın ne tür bir niteliği olmalı, bütün mesele bu.

İZLEYİCİ- Türkiye'de şu anda basılan kitapların rakamları 2000-3000. Bir yılda 2000 kitap satılıyor, işin korkunçluğu asıl burada. Yapılan müzayedelerin güzel tarafı bir kitabın antik diğer eserler gibi özel müzayedesinin olması çok sevindirici diğer eserler gibi özel müzayedesinin olması çok sevindirici bir olay en azından. Türkiye'nin nüfusu 60.000.000, kültür politikası sıfıra indirgenen bir memlekette kitap müzayedesi sevindirici olmalı, hangi maksatla olursa olsun. Devlet politikası olmadan hiçbir yere gidilemez devlet politikaları bu halde olduğuna göre yılda 2000 kitap satıldığına göre bunlar sevindirici şeyler ne olursa olsun, teşekkür ederim.

T.K.- Şimdi kitap, kitap sevgisi rafine bir iştir, basit bir iş değildir, bence diğer antika ve mücevherattan da önemli bir iştir yeter ki o anlaşılsın. Bir de çok güzel, sevindirici bir şey bu kitabın Türkiye'nin bu ortamında yılda 2 tane 4 tane müzayedesinin yapılması ve kitap sevgisini üretmesi, çok güzel bir şey.

U.G.- İzleyicilerden birisinin sorusuna cevap vermek istiyorum. Yaklaşımınız bende önce şaşkinlık sonra dehşete yol açtı. Yani bir kitaba çok fazla par verip ona sahip olmak isteyen bir insana dayak reva gördünüz, bu beni gerçekten dehşete düşürüyor.

Demin söyledim öyle kitaplar var ki sizin özel örneğiniz üzerine söyliyeyim, Varlık Vergisi Faciası adlı kitaptan bahsedildi. Varlık Vergisi çok özel bir konu. Bu kitabı yazan kişi olan Faik Ökte, o dönemin İstanbul defterdarı ve konunun doğrudan tanığı. Bu işleri bizzat yapmış vergiyi almış etmiş insan. Kitabın içinde çok entere-

san veriler var. Çok ilginç ve önemli bir konu olduğu için İngilizler bu kitabı bastılar. Bundan 7-8 yıl önce İngiltere'de çıktı, O zaman İstanbul'da sahaf esnafı sokakta Türkçe orjinalini 3.500 liraya satarken İngilizcesi 25 Paunda satılıyordu. Herhalde sopa çekmeğe önce İngiliz yayıncıdan başlamak lazım (!) Kitabın orjinali yerlerde sürünürken ne hakla hem de İngilizcesini bastı ?. Lütfen buna dikkat edin: Neden o kitap yerlerde sürünüyor ? Eğer Türkiye'de alıcısı ve satıcısıyla sahaf piyasasını oluşturan insanların donanımı, bilgi düzeyi böyle bir eseri, yani dünyada eşi benzeri olmayan bir uygulama hakkında bizzat uygulayan tarafından yazılmış olan tek ve orijinal kaynağı dahi ayırd etmekten uzaksa buna hayıflanmaya kimsenin hakkı yoktur. Biz bunu bu şekilde yerden kaldırmaya çalıştık; Nitekim kaldırdık da. Bu arada birtakım sübjektif nedenlerden dolayı birkaç kişi o kitabın üzerine inatlaşmış olabilir ve kitabın fiyatı o gün için olması gerekenin de üstüne çıkmış olabilir, bunda kimsenin suçu ve günahı yok, ayrıca o kitabı alan kişi son derece mutlu ve memnundu.

Bu arada sırası gelmişken hemen belirtmekte yarar var. Kitap müzayedelerinde bir kitaba çok fazla para ödeyenler ya da para ödemekte tereddüt edenler lütfen zahmet edip kitap piyasasını dolaşın, kitapçıları gezin. Aynı şekilde ellerinde kıymetli kitapları olanlar da piyasayı, müzayedeleri izleyip ellerindekileri eşdeğerleriyle benzerleriyle kiyaslamak suretiyle aşağı yukarı bilgi edinebilirler. Eğer bunu yapamıyorsanız bedelini ödersiniz. Ya elinizdeki kitabı yok pahasına satar, ya çok pahalı alır ya da ehven fiyata alabilme fırsatını kaçırmış olursunuz. Bir de eski ve nadir bir esere sahip olabilmenin bir zaman maliyeti var. Sahip olmak istediğiniz bir kitabı aylarca hatta yıllarca arayacaksınız. Belli bir zamanınızı bu işe ayıracaksınız. Ben bunu biraz balık tutmağa benzetiyorum. Bazen on liralık balık yakalamak için yüz liralık benzin yakacak, harcadığınız zamanla bir milyon kazanmaktan vazgeçmiş olacak ama kendinize kahretmeyip bunu bir zevk olarak kabul edeceksiniz. Bazen de oltayı ilk atışta kofana çekeceksiniz. Ya da balığı tezgahtan satın alacaksınız. Ama gözüne bakinca bayat olup olmadığını anlayacaksınız. Eğer anlayamıyorsanız ya da buna harcayacak vaktiniz yoksa iyi bir balıkçının müşterisi olacak ve paranızın karşılığını alacaksınız.

Sizin de alım gücünüzü aştığı için sıkılmanız ve kızmanız son derece doğal, ben de bir kitap meraklısı olarak bazı müzayedelere gidip çok istediğim halde fiyatından dolayı alamadığım şeyler oluyor, kızıyorum açıkçası, üzülüyorum ama hiçbir zaman aklımdan

dayak atmak geçmiyor. Burada aslında yeni ile eski arasında, gelişen, değişen ile ölen yok olan arasındaki karşıtlığı yansıtıyoruz. Türkiye'de eski kitap piyasası hem arz hem talep hem de bu piyasayı kontrol eden kişiler açısından değişmekte. Ve eninde sonunda yeni olan, gelişmekte olan bu gidişi belirleyecek ve eski olanı tasfiye edecek. Bu duruma artık eskiden olduğu gibi bedava sayılacak fiyatlara nadir eser alamayacağınız için üzülebilirsiniz fakat kimsenin üzerine saldırmaya hakkınız yok.

Biz işin daha başındayız, Turgut Bey'in belirttiği gibi İngiltere'de 1700'lerden beri mezat yapılıyor. Yari 200 seneden beri bir memlekette mezat yapılıyor fiyatlar oluşuyor. Biz daha işin başındayız birtakım olumsuz şeyler olması da normal. Lütfen gözden kaçırmayalım kitap denen nadide ve rafine bir ürüne dikkat çekiliyor, buna değer veriliyor ve insanlar uyanıyor, dikkatinizi çekerim bu son derece olumlu bir gelişme. Burada fiyatından dolayı alıp alamamadan doğan hırs vs. bunlar son derece kişiye özgü şeyler. Kimseyi ilgilendirmez. Kahve sohbeti olur ancak. Bu çeşit konuların burada tartışılması gerçekten yersiz. Bizim bu tartışmadan yola çıkarak nasıl fazla kitabın dolaşıma sokulması, hangi tür kitapların değerlerinin ne açıdan vurgulanması gibi konuları gündeme getirmemiz lazım. Bakınız burada rafta görülen Dilek Bektaş'ın kitabını hepinize tavsiye ederim, fiyatı biraz pahalı ama onu almak için müzayedeye girmenize gerek yok. İçinde kitap tasarımına ilişkin müthiş bir çalışma var. Eserde kitap tasarımında tarih boyunca izlenen, grafik yaklaşımlar tek tek incelenmekte. Nitekim bu yaklaşımlar sanat tarihinin kategorileri haline gelmiştir. Çok enteresan ve kitapseverler için son derece zevkli şeylerden bahsediyor.

Gönül ister ki Türk kitaplarında da böyle şeyler yapılsın. Mesela Osmanlı kitaplarında çok önemli birtakım özellikler var. Osmanlı kitabına sanat tarihi konusu olarak yaklaştığımızda çok önemli şeylerle karşılaşırız. Örneğin Osmanlı hurufatının oluşumu var; çok önemli hattatlara yazdırılıyor, Hafız Osman, Raci Efendi, Yesarizade gibi. Bunların yazmış olduğu hatlar dökülüyor, bu da Ermeni asıllı bir Osmanlı , Mühendisyan diye bir adam; büyük bir macera, bu macera üzerine araştırmalar yapılmalı. Bu araştırmaların verileri ve sonuçları insanların gözüne sokulmalı. Biz yayınlamış olduğumuz kataloglarda bu tür kitap ve monograflarla desteklenemediğiniz için, referans gösteremediğimiz için Ahmet Mithat Efendi mantığıyla oturup uzun uzun yazıyoruz, ticari açıdan hiç de verimli bir şey değil oturup aylarca kitap müzayedesi kataloğu yazmak. Her biri yıkım yani, uğraşıyoruz ediyoruz insanların gö-

züne sokmak için. Bunların üzerine tartışmamız lazım burada, efendim şurada şu kitap şu fiyata satılmış, burada bu kitap bu fiyata satılmış kitabı falanca almış, gerçek kitap sever, yalancı kitapsaver, marjinal para filan. Bunların tartışılması gereken platformun burası olmadığını düşünüyorum. Ayrıca bunların bu biçimde ve bu kendinden menkul kavramlarla tartışılmasının da, bu piyasanın gelişmesine Türkiye'de bu zevkin gelişmesine hiçbir şekilde katkısı olmayacağına inanıyorum.

Şunu da belirteyim, Türkiye'de eski kitap ve sahaf piyasasının yeniden örgütlenmesi gerçeği ile karşı karşıyayız. Bu işi meslek olarak seçen insanlar olarak birleşip bir üst örgüt oluşturulabilir, kurallar oluşturulabilir. Sahaflık bir meslektir mühendislik gibi ya da belediye temizlik işçiliği gibi toplumsal iş bölümü içinde yarar sağlayan ve insanlara hizmet üreten bir sektördür ve önemlidir, saygıdeğerdir, dolayısıyla bunun birtakım kurallarının olması lazımdır. Deminki tartışma, kitaba fiyat biçme, ekspertiz olayı falan bu alandaki kuralsızlıkların açık bir göstergesi işte.

Türkiye'de sahaflığın bir meslek örgütü olarak oluşması, tanımlanması, temsil edilmesi, bu örgütün kendince kurallar üretmesi ve bu örgüte dahil olan insanların da bu kuralları harfiyen yerine getirmesi gerekiyor. Bu bizim iç meselemiz esasında. Ya da istismar edilmesi vs. korkunuz varsa o zaman güvendiğiniz bir sahafa götüreceksiniz ya da müzayede şirketine götürüp ekspertiz ettirip bedelini ödeyeceksiniz. Çoğunlukla biz ekspertiz parası da almıyoruz.

Sami Bey'in söylemek istediği birtakım şeyler var ki onlar çok önemli. Türkiye'de eski kitap piyasasında bir bunalım yaşanıyor. Bu bunalımı aşmak lazım. Bunu aşmanın yöntemleri ise kişisel ve tekil birtakım problemlerin tartışılması ile değil çözümlerin daha üst düzeyde aranmasıyla olacak. Bir meslek örgütünün ve meslek kurallarının oluşması çözümlerden birisi. Ondan sonra madem sanat tarihçileri, bibliyograflar, kütüphaneciler bunu yapmıyor, bizim yerli kitaplarımızın Osmanlı kitaplarımızın değerlerini ortaya koymak açısından daha uyanık olup bu kitapların önemlerini vurgulamamız gerekiyor. Ekonomik olarak da sattığımız mal çeşidini artırmamız ve değerlerini oluşturmamız gerekiyor.

T.K.- Ökten'in kitabı en son Çelik Bey'in müzayedesinde bir kitap satıldı müzayedede kitap, Türk Tarih Kurumunda 75.000 lira 400.000 liraya satıldı.

İZLEYİCİ- İstanbul Kitaplığı'na yardım olsun diye öyle satın alındı.

U.G.- Tamamen sübjektif bir olay.

T.K.- Benim hatırladığım kadarıyla Öktem'in kitabını alan bir Yunanistanlıydı, Yunan Konsolosluğundan aldığı için o fiyatı verdi, onu hatırlıyorum.

İZLEYİCİ- Benim anlatmak istediğim şu genellikle 1942'den sonra değişen sahaflık, burada yalnız eski kitap alınıp, satılacak denildi ve kiralar çok ucuzladı.

Şimdi söylemek istediğim şu zaten Şinasi Öktem'in kitabını arayan bir insan ihtiyaç duyan adam sahafları dolaşırsa bu kitabı 10.000 liraya bulur bu kitabı, o zaman da bulurdu.

Sonradan belediye yeni birtakım kararlarla kiraları yükseltti. Sahaflar'da ne yapsın, yeni kitaba döktüler işi herşey satmaya başladılar, antika paralar satmaya başladılar. Sahaflık yavaş yavaş öldüler işte bizim nesil var, İbrahim var kişileri bile çok fazla sayıya çıkiyor. Ondan sonra eski kitap satan dükkanlar yayıldı bu bizi sevindiriyor, yani sahaf öldü ama eski kitap satan dükkanlar yaygınlık kazandı.

T.K.- Kitabı dolaşarak bulmak başka şey, bizim geleneğimiz bitti. O artık bizim insiyatifimizin dışında fiyat oluşması.

NEDRET İŞLİ - Ben bir şey söylemek istiyorum. Akademik insanların da bazen garip hataları olabiliyor bu kitaplar konusunda. Ben İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesinden mezunum, meraklı bir talebeydim üçüncü ve dördüncü sınıftayken. Türkiyat Enstitüsünde kitapları taramak için gittiğim zaman, Akademik bir kuruluşumuz olan Türkiyat Enstitüsünün en alt katında..Raif Efendi Atlası dediğimiz büyük atlasın radyatöre destek olarak tutulduğunu gördüm. Sonra yine başımdan geçen bir hadise, içinde olduğum için söylüyorum, Tıp Tarihi Enstitüsü İstanbul Üniversitesi Merkez binasındayken depo kısmındaki Süheyl Ünver'in fazla notları Seka'ya kağıt olarak gönderildi. Ben Cerrahpaşa Tıp Tarihinden görev izni alarak İzmit Seka Fabrikasına gittim ve orada çuvallarla mücadele ettim, hatta Süheyl Ünver'in Haseki'deki ahşap evinin tapusu o yüzden bende duruyor.

Sonra Kocabaş kolleksiyonu el değiştirirken eski kitapların toz yapmasın ayrıca pazarlık payı olsun diye verildiğini duyduk, işittik.

Dolayısıyla akademik çevrelerde de böyle ihmaller sözkonusu oluyor. Ben Sami Ağabey'e cevap vermek istiyorum. Müzayedelerden kitap alan insanlar kitapları tercüme ettirip bastırmıyorlar ama senelerdir kitap alan bir sürü akademik kuruluşumuz var. İstanbul Üniversitesi de başta olmak üzere, onlar kaç tane kitap tercüme et-

tirdiler şimdiye kadar, Tarih Kurumu kaç kitap tercüme ettirdi ve bastırdı şimdiye kadar.

Dolayısıyla bu tartışmayı akademik olanlar ve olmayanlar diye ayırmamak lazım.

T.K.- Hediye edilen kitaplar artık müzayedeye giriyor buna yapılacak bir şey yok.

Efendim bunu sabaha kadar da konuşabiliriz, geldiğiniz için teşekkür ederiz, iyi akşamlar.

SALI TOPLANTILARI 1993-1994 PROGRAMI

5 Ekim 1993	Sanat/Karşıkarşıya	*Sanat Eleştiri/Sanat*
12 Ekim 1993	Kültür Mirası	*Osmanlı Kimliği*
19 Ekim 1993	İletişim	*Yazılı Basın: Yarın Gazete Çıkacak mı?*
26 Ekim 1993	Yüzyıl Biterken Sosyal Bilimler	*Yüzyıl Biterken Sosyal Bilimlerde Büyük Teoriler*
2 Kasım 1993	Sanat/Karşıkarşıya	*Sanat/Piyasa*
9 Kasım 1993	Kültür Mirası	*Osmanlı'nın Teknik Birikimi*
16 Kasım 1993	İletişim	*Televizyon: Her Odada Bir Büyük Birader*
23 Kasım 1993	Yüzyıl Biterken Sosyal Bilimler	*İktisat Bilimi ve Adil Toplum*
30 Kasım 1993	Sanat/Karşıkarşıya	*Sanat/Toplum*
7 Aralık 1993	Kültür Mirası	*Osmanlı'da Üslup Çoğulluğu*
14 Aralık 1993	İletişim	*Radyo: Kulaklarınızı Dört Açın*
21 Aralık 1993	Yüzyıl Biterken Sosyal Bilimler	*Moderniteyle Bütünleşmenin Birden Çok Yolu Olabilir mi?*
28 Aralık 1993	Sanat/Karşıkarşıya	*Sanat/Siyaset*
4 Ocak 1994	Kültür Mirası	*Osmanlı'da Zanaat, Ahlak, İktisat İlişkisi.*
11 Ocak 1994	İletişim	*Reklam: Şimdi Reklamlar*
18 Ocak 1994	YüzyılBiterken Sosyal Bilimler	*Sosyal Bilimlerin Gerçekliği Kurma İddiası Ne Noktada?*
25 Ocak 1994	Sanat/Karşıkarşıya	*Sanat/Gösteri*

SALI TOPLANTILARI 1993-1994 PROGRAMI

1 Şubat 1994	Kültür Mirası	*Osmanlı'da Kültür Kurumları*
8 Şubat 1994	İletişim	*Bilgisayar: Bir Bilgisayarın Geleceğe Ait Hatıraları*
15 Şubat 1994	Yüzyıl Biterken Sosyal Bilimler	*Sosyal Bilimler ile Etikin İlişkisi Ne Noktada?*
22 Şubat 1994	Sanat/Karşıkarşıya	*Tuval Resmi/ Enstalasyon*
1 Mart 1994	Kültür Mirası	*Osmanlı Dünyasında İnanç, Bilgi İklimi*
8 Mart 1994	İletişim	*PTT: Hatlar Karıştı*
22 Mart 1994	Yüzyıl Biterken Sosyal Bilimler	*Sosyal Bilimler Doğa Bilimleriyle Ne Yapıyor?*
29 Mart 1994	Sanat/Karşıkarşıya	*Gelenek/Yenilik*
5 Nisan 1994	Kültür Mirası	*Osmanlı Kavşağında Geleneklerin Kesişmesi*
12 Nisan 1994	İletişim	*Halkla İlişkiler: Halka Halka İlişkiler*
19 Nisan 1994	Yüzyıl Biterken Sosyal Bilimler	*Bilimin Evrenselliği Kültürün Yerelliğine Karşı mı? (Relativizim ile Universalizm Tartışmaları)*
26 Nisan 1994	Sanat/Karşıkarşıya	*Kozmopolit Sanat/Yerli Sanat*
3 Mayıs 1994	Kültür Mirası	*Osmanlı'da Dil ve Edebiyat*
10 Mayıs 1994	İletişim	*İletişim Teorileri, Teorisyenler: Onlar İletmişti*
17 Mayıs 1994	Yüzyıl Biterken Sosyal Bilimler	*Siyasetçi ile Sosyal Bilimci. Çapraz Nazarlar*
31 Mayıs 1994	Sanat/Karşıkarşıya	*Modern/Klasik*

Yapı Kredi Kültür Merkezi'nin etkinlik programının, 1992-93 dönemindeki sıcak, ilgi çekici, sonuçları açısından canalıcı önemde bir odağı da kitap dünyası idi. Tek bir harfin, hecenin, kelimenin didiklenmesi serüvenin bir ucundaysa, İskenderiye Kütüphanesi ve CD-ROM'un geleceği bir başka uçtaydı. Yazar, yayıncı, sahaf, kitapçı, kütüphaneci, grafiker maratona çıktılar. Ödülü izleyenler kazandı.

İskenderiye Kütüphanesinden, British Library'ye Kütüphaneler
Mete Tunçay • Jale Baysal • Semavi Eyice • Zafer Toprak
Bir Ansiklopedinin İnşaası
Eray Canberk • Fahri Aral • Seyfettin Gürsel • Sadun Sönmez
Bir Kitabın Organları
Enver Ercan • Enis Batur • Ferit Edgü • Bülent Erkmen
Kitap Kurtları
Hulki Aktunç • Alâattin Eser • Ahmet Oktay • Orhan Duru • Güven Turan
Çeviri Yapma Süreci
Ahmet Cemal • Yurdanur Salman • Nevzat Erkmen • Işın Bengi • Serdar Rifat
Çağdaş İletişim Sorunları ve Kanalları Önünde Kitap
Mustafa Aslantunalı • Ünsal Oskay • Süha Arın • Mehmet Ali Kılıçbay
Okumanın Yolları Yordamları
Atilla Birkiye • Tomris Uyar • Mario Levi
Kitap Nasıl Yapılır?
Enis Batur • Erol Erduran • Hüseyin Sönmez • Mehmet Ulusel
Sahaflık ve Kitap Müzayedeleri
Turgut Kut • Sami Önal • Uğur Güracar

ISBN 975-363-226-6

